

મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી પ્રણીત

શ્રી રાસ

શ્રી રાજ શ્યામાજી

પ્રકાશક

શ્રી ૫ નવતનપુરીધામ

જામનગર

નિજાનન્દાચાર્ય શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજ

મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી મહારાજ

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રી કૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ।
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી રાસ ગ્રન્થ પ્રારંભ

શ્રી શ્રી ગ્રન્થ રાસ કિતાબ અંજલ વાણી પુરાની
પ્રમોદ પુરી હબસા મધ્ય ઉતરી સો શુરુ હુઈ.

શ્રી રાસ ગ્રંથનું અવતરણ વિક્રમ સંવત ૧૭૧૪-૧૫માં પ્રમોદપુરી (હબસા) બંદીગૃહમાં શ્રી નવતનપુરી-જામનગરમાં થયું. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણ-શ્રીરાજજી તથા બ્રહ્માત્માઓની દિવ્ય રાસલીલા (પ્રેમરસ) થી પરિપૂર્ણ હોવાને લીધે એને ઈજલ (અંજલ) વાણી પણ કહેવામાં આવી છે. એમાં ભૂમિકા રૂપે મૂકવામાં આવેલાં શરૂઆતનાં પાંચ પ્રકરણો વિક્રમ સંવત ૧૭૨૨ માં દીવમાં ઊતર્યા છે, જેમાં મોહજલથી આત્મ-જાગૃતિ તરફ પ્રેરણા અપાઈ છે. આ ગ્રન્થમાં કુલ ૮૬ પ્રકરણ અને ૯૦૭ ચોપાઈ છે તથા એની ભાષા ગુજરાતી છે.

મોહજલનું પ્રકરણ

ચાલ — હવે પહેલાં મોહજલની કહું વાત, તે તાં દુખરૂપી દિન રાત ।

દાવાનળ બળે કે ભાંત, તેની કેટલી કહું વિખ્યાત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતીનારૂપે મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી કહે છે, હવે હું સર્વપ્રથમ મોહજલ (ભવસાગર)ની વાત કહી રહ્યો છું. એમાં દિવસ અને રાત બંને દુઃખરૂપ છે. દાવાનળની જેમ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને અહંકાર દ્વારા ઉત્પન્ન થતો સંતાપ મનુષ્યના અંતઃકરણને પ્રત્યેક ક્ષણે બાળી રહ્યો છે. એનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું ?

વિસ્વને લાગી જાણે બ્રાધ, માંહેં અગિન બળે અગાધ ।

તે તાં પીડે દુસ્ત ને સાધ, નહીં અધખિણની સમાધ ॥ ૨ ॥

જાણે સમગ્ર જગત જ આ રોગથી પીડિત છે. સહુમાં સંતાપરૂપી અગ્નિ બળી રહ્યો છે. આ માયા સજ્જન અને દુર્જન બંનેને પીડા પહોંચાડે છે. કોઈને ય ક્ષણમાત્ર માટે શાંતિ નથી.

કપા કરો છો અમજ તણી, શિખામણ દેઓ છો અતિ ઘણી ।

અહિનિસ લેઓ છો અમારી સાર, તો મોહજલ ઉતરસું પાર ॥ ૩ ॥

હે ધામધણી સદ્ગુરુ ! આપ અમારા ઉપર કૃપા કરો છો. શિખામણ પણ ઘણી આપો છો. રાત દિવસ અમારી સાર સંભાળ લો છો. એથી અમે ભવસાગર પાર કરી શકીશું.

એ માયા છે અતિ બળવંતી, ઉપની છે મૂલ ધણી થકી ।

મુનિજનને મનાવ્યા હાર, સિવ બ્રહ્માદિક નવ લહે પાર ॥ ૪ ॥

આ માયા અતિશય શક્તિશાળી છે. કારણ કે એ મૂળ સ્વરૂપ શ્રી રાજજીની પ્રેરણાથી જ ઉત્પન્ન થઈ છે. એની સમક્ષ ઋષિમુનિઓએ પણ પોતાની હાર સ્વીકારી છે. ભગવાન શંકર અને બ્રહ્માજી જેવા દેવો પણ એનો પાર પામી શક્યા નથી.

સુક સનકાદિકને નવ ટળી, લખમી નારાયણને ફરી વળી ।

વિસ્તુ વૈકુંઠ લીધાં માંહેં, સાગર સિખર ન મૂક્યાં ક્યાંહેં ॥ ૫ ॥

શ્રી શુકદેવજી તેમજ બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર સનકાદિક પણ આ માયાના પ્રભાવથી બચી શક્યા નથી. એણે લક્ષ્મીજી અને ભગવાન નારાયણને પણ ઘેરી લીધા છે. એટલે સુધી કે એણે ભગવાન વિષ્ણુના વૈકુંઠને પણ પોતાની લપેટમાં લીધું છે. સાગરથી સિખર સુધી અર્થાત્ પાતાલથી વૈકુંઠ સુધી આ માયાએ કોઈને છોડ્યાં નથી.

એ ઉપર હવે સું કહું, બીજા નામ તે કેહના લઉં ।

એણે વચને સરવાળો થયો, બ્રહ્માંડનો ધન સરવે આવયો ॥ ૬ ॥

વળી આ માયાના વિષયમાં બીજું કેટલું કહું ? બીજાં કોનાં કોનાં નામ લઉં ? ઉપર કહેલા શબ્દોમાં બધું જ સમાવિષ્ટ થઈ ચૂક્યું છે. વસ્તુતઃ બ્રહ્માંડની બધી શક્તિઓ એમાં સમાઈ ગઈ છે.

તત્વ સહુએ એણીએ જીતી લીધાં, ચૌદે લોક પોતાનાં કીધાં ।

વળી લીધો તત્ત્વ મોહ, જે થકી ઉપન્યા સહુ કોય ॥ ૭ ॥

આ માયાએ પાંચેય તત્ત્વ (પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ) તથા ચૌદ લોક સહિત સમગ્ર બ્રહ્માંડને વશ કરી લીધાં છે. વળી જેમાંથી આ વિશ્વ બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે મોહ તત્ત્વ પર પણ એણે કાબૂ કરી લીધો છે.

સાખી – કહે ઈંદ્રાવતી વલ્લભા, એ માયા છે અતિ છલ ।

હવે જુધ માંડ્યું છે અમસૂં, એહનું કહ્યું ન જાય બલ ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી સ્વરૂપે મહામતિ કહે છે કે, હે પ્રિયતમ ધણી ! આ માયા છળકપટથી ભરેલી છે. હવે એણે મારી સાથે યુદ્ધ માંડ્યું છે. એની શક્તિ (બળ) નું વર્ણન થઈ શક્તું નથી.

એહના આઉધ અમ્રત રૂપ રસ, છળ બલ વલ અકલ ।

અગિન કુટિલ ને કોમલ, ચંચલ ચતુર ચપલ ॥ ૯ ॥

યુદ્ધ માટે આ માયાનાં આયુધ (અસ્ત્ર) આ પ્રમાણે છે: અમૃત (ભૌતિક સુખોનું પ્રલોભન), રૂપ (સૌંદર્ય), રસ (મધુર અને મીઠી ભાષા), છળકપટ, શક્તિ, દાવપેચ તેમજ બુદ્ધિચાતુર્ય તથા કામ, ક્રોધ રૂપી અગ્નિ, કુટિલતા, ચંચળતા, ચતુરતા અને ચપળતા.

ચાલ – હવે એહનો કેટલો કહું વિસ્તાર, જોરાવર અતિ અપાર ।

મોસૂં જુધ માંડ્યું આસાધાર, જુધ કરે છે વારંવાર ॥ ૧૦ ॥

હવે એના પ્રભાવ ક્ષેત્રના વિષયમાં વિસ્તારપૂર્વક કેટલું કહું ? એ તો અપાર જોરાવર છે. એણે મારી સાથે અસાધારણ યુદ્ધ માંડ્યું છે અને તે વારંવાર યુદ્ધ કર્યા કરે છે.

એહને લાગ્યો કોઈ એવો ખાર, મારો કેડ ન મૂકે નાર ।

મેં બાંધ્યાં સામા હથિયાર, તો જાણ્યો જોપે એહનો માર ॥ ૧૧ ॥

મારા પ્રત્યે એને એવી તો ઈર્ષ્યા છે કે એ મારો પીછો છોડતી નથી. જ્યારે મેં એનો સામનો કરવા માટે શીલ, સંતોષ અને દયારૂપી હથિયાર બાંધી લીધાં ત્યારે મને એની ઘાતક શક્તિનો યથાર્થ અનુભવ થયો.

એણે સમે જે અમમાં વીતી, કેટલી કહું તેહ ફજીતી ।

મેં તો રૂડી રીતે ગ્રહીતી, પણ મુને લીધી જીતી ॥ ૧૨ ॥

એવે વખતે મારી સાથે જે ઘટના ઘટી અર્થાત્ મારી જેટલી ફજેતી (હાંસી) થઈ તેનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું? મેં તો સદ્ગુરુનાં ચરણ સારી રીતે ગ્રહ્યાં હતાં અર્થાત્ ધામધણી અને સુંદરસાથની સેવાનો ભાર સારી રીતે ઉપાડી લીધો હતો તેમ છતાં એણે મને જીતી લીધો.

બાંહે ગ્રહી લઈ નિસરી, મેં ત્રણ જુધ કીધાં ફરી ફરી ।

પછે ગત મત મારી હરી, લઈ વસ પોતાને કરી ॥ ૧૩ ॥

માયા મારો હાથ પકડીને મને તેની તરફ ખેંચી ગઈ. મેં તેની સાથે ત્રણ- ત્રણ વાર યુદ્ધ કર્યું. પણ પછી એણે મારી ગતિ અને મતિ બંનેને હરી લઈ મને વશીભૂત કરી લીધો.

માયા સાથેનાં ત્રણ યુદ્ધોનું વિવરણ :

(૧) પ્રથમ યુદ્ધ :- સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી અરબ જઈને ખેતાભાઈના કાર્યમાં પાંચ વર્ષ વીતાવીને પાછા આવતાં, જૂઠા આરોપને લઈને એક મહિના સુધી રાજદરબારમાં હિસાબ- કિતાબનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે એમણે રોકાઈ જવું પડ્યું. અંતે તેઓ નિર્દોષ સિદ્ધ થયા.

(૨) દ્વિતીય યુદ્ધ :- ફૂલબાઈનો પ્રસંગ. “આપ ધર્મને મહત્ત્વ આપશો કે પત્નીને” એમ વિહારીજીએ પૂછતાં શ્રીજીએ ધર્મને માટે ઘર છોડવું પડ્યું. આમાં પણ તેવો નિર્દોષ સિદ્ધ થયા.

(૩) તૃતીય યુદ્ધ :- સદ્ગુરુની સ્મૃતિમાં મેળો કરવાની ઈચ્છા પણ અધૂરી રહી ગઈ. નિર્દોષ હોવા છતાં પણ તેમને હબસા (પ્રબોધપુરી)માં જવું પડ્યું. વિરહની તીવ્રતાને કારણે સદ્ગુરુ હૃદયમાં બેસી ગયા અને વાણી પ્રગટવા લાગી. આમ ત્રણ યુદ્ધોમાં તેઓ વિજયી થયા છે. પરંતુ ચોથીવાર :- રાજ્યનો કર ચૂકવવા માટે આપેલા વચનના બદલામાં પોતાના મંત્રી (શ્રીજી)ને અમદાવાદના સૂબેદાર પાસે બાન (નજરકેદ) માં મૂકીને જામનગરના નરેશ પાછા આવ્યા. વખતસર કર પહોંચતો નહીં કરવાને કારણે કૂર શાસક સૂબાએ જામનરેશના મંત્રી (શ્રીજી)ને સજા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. કહેવાય છે કે એવે વખતે કાનજીભાઈએ સ્ત્રીવેશ લઈને બંદીગૃહમાં જઈ શ્રીજીને બહાર મોકલી દીધા. આ પ્રસંગમાં છત્રવેશ ધારણ કરીને બહાર નિકળવું પડ્યું. આથી શ્રીજી કહે છે કે ત્રણ ત્રણ વાર તો માયાને મેં જીતી લીધી, પરંતુ ચોથી વાર તેણે મારા પર વિજય મળેવી લીધો.)

તમે અનેક સિખામણ કહી, પણ ભરમ આડે મેં કાંઈ નવ ગ્રહી ।

મોસૂં એવી તોહજ થઈ, જો વાણી તમારી મેં નવ લહી ॥ ૧૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી !આપે ઘણો ઉપદેશ આપ્યો, પરંતુ ભ્રમ અને અજ્ઞાનના આવરણને લઈને મેં

કંઈ પણ ગ્રહણ કર્યું નહીં. હું આપના ઉપદેશ(વચન)નું પાલણ કરી શક્યો નહિ એ કારણે મારી આ દશા થઈ.

(ધ્રોણથી આવ્યા પછી સદ્ગુરુએ પૂછ્યું હતું કે હવે તો માયાના કાર્યમાં જશો નહિ ને ? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું હતું કે હવે નહિ જાઉં. પરન્તુ સદ્ગુરુના ધામગમન પછી પુનઃ રાજકાર્યમાં જોડાવું પડ્યું ત્યારે તેમને ફરીથી માયાનો ઝાટકો લાગ્યો.)

તમે પેરે પેરે સમજાવી, મુને તોહે બુધ ન આવી ।

જુગતે કરીને જગાવી, લઈ તારતમે લગાવી ॥ ૧૫ ॥

આપે મને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું તેમ છતાં મારામાં વિવેક બુદ્ધિ આવી નહીં. પછી આપે મને યુક્તિપૂર્વક જગાડી તારતમ જ્ઞાન આપ્યું.

તમે અંતરગતે દીધાં દ્રષ્ટાંત, ત્યારે ભાગી મારા મનની ભ્રાંત ।

હવે તમે આવ્યા એકાંત, સંસાર દસા થઈ સ્વાંત ॥ ૧૬ ॥

હે સદ્ગુરુ! આપે અંતરાત્મામાં બેસીને અનેક દૃષ્ટાંત આપ્યાં, ત્યારે મારા મનની ભ્રાંતિઓ મટી. હવે આપ મારા અંતઃકરણમાં એકાન્ત સ્થાને આવીને બેસી ગયા છો. આથી મારી સાંસારિક વૃત્તિઓ શાંત થઈ ગઈ છે.

જ્યારે ઘણી ઘણવટ કરે, ત્યારે બલ વેરીનાં હરે ।

વળી ગયાં કામ સરાડે ચઢે, મન ચિતવ્યાં કારજ સરે ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે ધામધણી રક્ષા કરે છે અર્થાત્ પોતાના શરણમાં લે છે ત્યારે શત્રુનું બળ પણ કંઈ બગાડી શકતું નથી, બગડેલાં કામ પણ ફરીથી પાટે ચડી જાય છે અને મનવાંછિત કાર્ય પણ સિદ્ધ થાય છે.

સાખી — માયાના મુખ માંહેથી, જુગતે કાઢી જોર ।

દઈ તજારક અતિ ઘણી, માયા કીધી પાધરી દોર ॥ ૧૮ ॥

માયાના મોંઢામાંથી આપે મને યુક્તિપૂર્વક બહાર કાઢ્યો અને એને (માયાને) એવી રીતે દંડિત કરી કે તે સીધી દોર થઈ ગઈ. (ભાગી ગઈ.)

ઘણીની જેમ ઘણવટ, લીધી ભલી પેરે સાર ।

આ દુખ રૂપણીના મુખ માંહેથી, બીજો કોણ કાઢે વિના આધાર ॥ ૧૯ ॥

પતિ જેવી રીતે પોતાની પત્નીની રક્ષા કરે તે પ્રકારે આપે મારી સારી રીતે દેખભાળ કરી. નહીં તો હે પ્રાણાધાર ! આપની સહાયતા વિના મને આ દુઃખમય માયાના મુખમાંથી બીજું કોણ બહાર કાઢી શક્યું હોત ?

ચાલ — તમે કૃપા કીધી અતિ ઘણી, જાણી મૂલ સગાઈ ઘરતણી ।

માયા પાડી પડતાલે હણી, બળ દીધું મુને મારે ઘણી ॥ ૨૦ ॥

હે ધામધણી સદ્ગુરુ! મૂળ ઘર પરમધામના સંબંધને લક્ષ્યમાં લઈને આપે મારા ઉપર અત્યધિક કૃપા કરી, જેને કારણે મેં માયાને પાટુ મારીને (પદ-પ્રહારથી) પાડી દીધી અને આ શક્તિ પણ આપે જ આપી છે.

વળી ગત મત આવી સુધ સાર, છલ છુટયો ને થયો કરાર ।

દયાનો નવ લાધે પાર, ત્યારે અળગો થયો સંસાર ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે ગયેલી ગતિ-મતિ અને બળ-બુદ્ધિ મને ફરીથી પ્રાપ્ત થઈ ગયાં. માયાથી મુક્ત થઈ જવાને લઈને શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ થવા લાગ્યો. આપની દયાનો કંઈ પાર પામી શકાતો નથી અને ત્યારે તો આ માયાવી સંસાર મારાથી છૂટી ગયો છે.

હવે આવ્યું ધન અવિનાસી, દુખ દાવાનળ ગયું નાસી ।

રૂઢે ગ્રહું લીલા વિલાસી, હવે તે હું કરું પ્રકાસી ॥ ૨૨ ॥

હવે તારતમ રૂપી અવિનાશી ધન મને પ્રાપ્ત થયું. દુઃખરૂપી દાવાનળ અર્થાત્ માયાથી ઉત્પન્ન કામ, ક્રોધ ઇત્યાદિ નષ્ટ થઈ ગયાં. હવે ધામધણીની અખંડ (વ્રજ, રાસ, પરમધામની) લીલાઓને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેને પ્રકાશિત કરું છું. અર્થાત્ અખંડ પરમધામની લીલામાં વિલસિત (લીલાવિલાસ) સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરીને એને અભિવ્યક્ત કરું છું.

હવે એ ધન મેં જોપે જાણ્યું, જિભ્યાએ ન જાય વખાણ્યું ।

મારા હૈડામાં આણ્યું, અમ વિના કોણે ન માણ્યું ॥ ૨૩ ॥

હવે તારતમ જ્ઞાનરૂપી આ અખંડ ધનને મેં સારી રીતે જાણી લીધું છે. એનું મહત્ત્વ હવે વાણી દ્વારા વર્ણિત નથી થઈ શક્તું. આ ધન તો મારા હૃદયમાં સ્થિર થઈ ચૂક્યું છે. મારા સિવાય આ ધન (અદ્વૈત વાણી)નો બીજા કોઈએ અનુભવ કર્યો નથી.

સાખી — બલ નથી આંહી અમતણું, નહીં અમારે વસ ।

એ નિધ આવી તમ થકી, તે મેં ચિત કીધું ચોકસ ॥ ૨૪ ॥

હે ધામધણી! મારી પાસે તો કોઈ શક્તિ પણ નહોતી અને આ મારી કોઈ ક્ષમતાની વાત પણ નથી. જ્ઞાનનું આ અખંડ ધન આપની પાસેથી જ પ્રાપ્ત થયું છે. આ વાસ્તવિકતાનો મેં મારા હૃદયથી સ્વીકાર કરી લીધો છે.

મેં ચિત માંહેં ચિતવ્યું, જાણ્યું કરસું સેવા સાર ।

મળ્યો ધણી મુને ધામનો, સુફળ કરું અવતાર ॥ ૨૫ ॥

મારા મનમાં એવી ધારણા હતી કે હું સદ્ગુરુ તથા સુંદરસાથની સેવા કરીશ કારણ કે સદ્ગુરુના રૂપમાં મને ધામધણી પ્રાપ્ત થયા છે. એમની સેવા કરીને હું મારો અવતાર (માનવ જીવન) સફળ કરીશ.

જે મનોરથ મનમાં રહ્યો, મારા ધણી શ્રીરાજ ।

ખરું કરતાં ખોટા માંહેંથી, પણ નવ સિધ્યું એકે કાજ ॥ ૨૬ ॥

હે મારા શ્રી રાજજી ! આપની તથા સુંદરસાથની સેવા કરવાનો મારો મનોરથ મનમાં જ રહી ગયો. આ જૂઠા સંસારમાં રહીને સત્ય કાર્ય (સેવા) કરવાનો ઉત્સાહ હતો, પરંતુ એ સંકલ્પ પણ સિદ્ધ થયો નહીં.

મેં મારું બળ જાણ્યું, હું તો છું અતિ મૂઢ ।

એ થાય સરવે ધણી થકી, તે મેં કીધું દ્રઢ ॥ ૨૭ ॥

મેં મારી શક્તિ અને સામર્થ્યને જાણી લીધું છે કે હું (ખરેખર) અતિ અજ્ઞાની છું. ધામધણીની

દયાથી જ બધું થાય છે. એવો દૃઢ વિશ્વાસ મને થઈ ગયો છે.

ચાલ - મુને દુખ સાલે એ મન માંહે, નવ જાએ કહ્યું તે ક્યાહેં ।

ગમે તમને તેહજ થાય, બીજે સામું કોણે ન જોવાય ॥ ૨૮ ॥

મારા મનમાં આ દુઃખ (સદ્ગુરુનો ઉત્સવ અધૂરો રહેવો એ) સદૈવ ખટકતું રહે છે. કોઈની પાસે પણ એને વ્યક્ત કરી શક્તો નથી. આપને જે પ્રિય છે તે થઈ રહ્યું છે. આપના સિવાય બીજા કોઈ સામે અમારે જોવું પણ નથી. અર્થાત્ અન્ય કોઈની આશા રાખી પણ શકાતી નથી.

એ દુખ લાગ્યું મુને સહી, એ ઉત્કંઠા મારા મનમાં રહી ।

એણી દાઝે તે મુને દહી, નિધ હાથથી નિસરી ગઈ ॥ ૨૯ ॥

આ દુઃખનો અનુભવ નિશ્ચિતપણે મને જ થયો છે, કારણ કે મારા મનની તીવ્ર ઈચ્છા મનમાં જ રહી ગઈ. આ પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિની જવાળાએ મને જ અત્યધિક બાળ્યો છે, જેને કારણે સેવારૂપી નિધિ પણ (સદ્ગુરુનો ઉત્સવ મનાવવા માટે એકત્રિત કરેલ સામગ્રી) મારા હાથમાંથી નિકળી ગઈ.

જાણ્યું લાભ માયાનો લેસું, નિદ્રાને વાસો દેસુ ।

ધણીને ચરણે રહેસું, માયા કહેસે તે સરવે સહેસુ ॥ ૩૦ ॥

મારા મનમાં એવી ધારણા હતી કે સદ્ગુરુનો ઉત્સવ કરીને, માયામાં રહેવા છતાં સેવાનો લાભ લઉં. અજ્ઞાનની નિદ્રાને છોડીને ધણીના ચરણોમાં રહી અને માયાની વિઘ્ન બાધાઓને પણ સહન કરતો રહું.

એણે સમે વલી ફેરવી લીધી, માયાએ સિખામણ દીધી ।

ધણી થકી વેમુખ કીધી, પાણીની જેમ પીધી ॥ ૩૧ ॥

આવે વખતે માયાએ પોતાની કુટિલ શીખામણ આપી મારી બુદ્ધિને ફેરવી નાખી. ધામધણીથી વિમુખ કરીને પાણીની જેમ પી ગઈ અર્થાત્ માયાએ મને ધણીની સેવા અને દર્શનથી વિમુખ કરી દીધો.

એહવો છળ કરી છેતરી, મન મૂળ માંહેથી ફેરી ।

એણે આપ સરીખી કરી, ચિત ચિતવણી બહુવિધ ધરી ॥ ૩૨ ॥

આ પ્રકારે છળકપટ કરીને એણે મને ઠગ્યો. એટલું જ નહિ, મૂળ પરમધામથી પણ મારા મનને વિમુખ કરી દીધું. સત્ય - ધર્મ અને ધામધણીથી વિમુખ કરીને એણે મને એમાં પોતાના જેવો બનાવી દીધો. એને કારણે ચિત્તમાં પણ વિવિધ પ્રકારના માયાવી ચિંતન થવા લાગ્યાં. અર્થાત્ માયાએ મારા ચિંતનને બહિર્મુખ કરી દીધું અને પરિણામે મારી સદ્બુદ્ધિ પણ હરાઈ ગઈ.

મન માંહે સવળું દેખે, જાણે માયા સુખ અલેખે ।

ધણીનાં સુખ ના પેખે, વિષ અમ્રત લાગે વિસેખે ॥ ૩૩ ॥

મનમાં તો મને એવો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો કે માયા સરળ અને સીધી - સાદી છે અને એમાં અપરિમિત સુખ છે. આથી આ ભ્રમમાં ફસાઈને મેં ધણીના અખંડ સુખો પ્રત્યે વિચાર કર્યો નહિ, જેથી માયાનાં વિષયુક્ત જૂઠાં સુખ મને અમૃત સમાન મધુર અને રુચિકર જણાવા લાગ્યાં.

જુઓ ભૂલવી છેતરે કેમ, આગે છેતરી મુને જેમ ।

સુકજી તો પુકારે એમ, જે છલ પુરી એ ભરમ ॥ ૩૪ ॥

જુઓ તો, આ માયા અમને ભૂલવીને કેવી ઠગી રહી છે ! એણે પહેલાં પણ સદ્ગુરુના જીવનકાલમાં મને છેતર્યો હતો. શુકદેવજીએ તો એને ભ્રમ અને છળ-કપટની નગરી કહી છે.

આંહીં સોહેલી થઈ તમ થકી, એહને ઓળખતું કોય નથી ।

સુકદેવે તો કાંઈક કથી, બીજા રહ્યાં મથી મથી ॥ ૩૫ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આપની દયાથી આ માયા અમારે માટે (અમારી દૃષ્ટિએ) સરળ અને સુબોધ બની ગઈ છે. એને આજ સુધી કોઈએ ઓળખી નથી. શુકદેવમુનિએ એના વિશે કેટલીક પ્રાસંગિક વાતો કરી છે, પરંતુ બીજા લોકો તો તેના વિષયમાં મંથન કરી અટકી ગયા.

એહને નિરમૂળ કરી નાખી તમે, હજી જોપે જાણી નથી અમે ।

એહના રમાડ્યાં સહુ રમે, માંહેં બંધાણાં સહુ કો ભમે ॥ ૩૬ ॥

હે સદ્ગુરુ! આપે આ માયાને નિર્મૂળ કરી દીધી છે. તેમ છતાં આજ સુધી હું તેને બરાબર રીતે ઓળખી શક્યો નથી. તેના સંકેતાનુસાર બધા લોકો નાચી રહ્યા છે અને એના જૂઠા કર્મકાંડનાં બંધનોમાં બંધાઈને જન્મ-મૃત્યુના ચક્રમાં ફર્યા કરે છે.

એ વચન તો આંહીં કેહેવાય, જો અમે નવ બંધાવું માયાએ ।

એહના બંધ પડ્યાં સહુ કાયાએ, અમે છુટયા ધણીની દયાએ ॥ ૩૭ ॥

માયાના વિષયમાં આવાં વચન ત્યારે જ કહી શકાય કે જ્યારે અમે સ્વયં એના બંધનમાં ફસાયેલા ન હોય. એના બંધનમાં તો બધા શરીરધારી (જીવ) બંધાયેલા છે, જ્યારે હું ધણીની કૃપાથી એનાથી મુક્ત થઈ શક્યો છું.

એમ ચૌદ લોકમાં કોઈ નવ કહે, જે પાર માયાનો આ લહે ।

મોટી મત ધણીમાં રહે, બીજા ભાર પુસ્તક કેરા વહે ॥ ૩૮ ॥

ચૌદલોક બ્રહ્માંડમાં આ પ્રકારે કોઈ કહી શકતું નથી કે એણે માયાનો પાર પામી લીધો છે. પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણોમાં રહેનારી બુદ્ધિ જ શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ (મહામતિ - શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન) કહેવાય છે. અને લોકો તો પુસ્તકીય જ્ઞાનનો બોજ ઉઠાવી રહ્યા છે.

સાખી - સાસ્ત્ર પુરાણ વેદાન્ત જો, ભાગવત પૂરે સાખ ।

નહીં કથા એ દંતની, સત વાણી એ વાક ॥ ૩૯ ॥

શાસ્ત્ર, પુરાણ, વેદાન્ત અને શ્રીમદ્ભાગવત સદ્ગુરુનાં વચનોની પૂર્ણ સાક્ષી પૂરે છે. આ વાણી દંતકથા (જૂઠી કે કલ્પિત કથા) નથી. આ વાણીનું પ્રત્યેક વાક્ય (વચન) સત્ય છે.

આ વેરાટ માંહેં દીસે નહીં, પાર વચન સુધ જેહ ।

લવો મુખ બોલાએ નહીં, તો કેમ પાર પામે તેહ ॥ ૪૦ ॥

આ જગતમાં એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ જોવા મળતી નથી, કે જેને પારનાં વચનો (સંસારથી પર શૂન્ય નિરાકાર તથા તેની પાર અક્ષર અને અક્ષરાતીત) ની સૂઝ હોય. પરમપદ અક્ષરાતીતના

વિષયમાં તો તલમાત્ર (એક વર્ણનો ચોથો હિસ્સો) પણ મુખથી ઉચ્ચારી શકાતો નથી તો પુસ્તકીય જ્ઞાન પરમતત્ત્વનો પાર કેવી રીતે પામી શકે છે ?

ચાલ - હવે માયાનો જે પામસે પાર, તારતમ કરસે તેહ વિચાર ।

બ્રહ્માંડ માંહેં તારતમ સાર, એણે ટાળ્યો સહુનો અંધકાર ॥ ૪૧ ॥

હવે માયા પર જે કોઈ વિજય પ્રાપ્ત કરશે (અર્થાત્ જ્ઞાન વૈરાગ્ય દ્વારા એને જાણી લેશે) તે તારતમ જ્ઞાન પર વિચાર કરી શકશે. આ સંસારમાં તારતમ જ્ઞાન જ સારતત્ત્વ (સર્વશ્રેષ્ઠ) અને શાશ્વત મોક્ષનું સાધન છે. એણે સહુના અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કરી દીધો છે.

લોક ચૌદે માયાનો ફંદ, સહુ છલતણાં એ બંધ ।

સમજ્યાં વિના સહુએ અંધ, તારતમ કહેસે સહુ સનંધ ॥ ૪૨ ॥

આ ચૌદ લોક માયાના બંધનથી બંધાયેલા છે. માયાનાં આ બધાં બંધન છળ- કપટથી ભરેલાં છે. પરમતત્ત્વને સમજ્યા વિના બધું અંધકારમય છે. તારતમજ્ઞાન જ આ બધાનું સ્પષ્ટીકરણ કરી શકે છે.

નહીં રાખું સંદેહ એક, પૈયા કાઢું સહુનાં છેક ।

આ વાણી થાસે અતિ વિસેક, કહું પારના પાર વિવેક ॥ ૪૩ ॥

શ્રીજી કહે છે કે - હું તારતમના માધ્યમથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રહેવા નહિ દઉં. સહુને માટે અંત (પરમધામ) સુધીના માર્ગને પ્રશસ્ત કરી દઈશ. આ વાણીનો વિશેષ રૂપે પ્રચાર અને પ્રસાર થશે. આથી હું સંસારથી પર નિરાકાર અને એનાથી પણ પર અક્ષર અને અક્ષરાતીતનું વિવેકપૂર્ણ વિવરણ (નીર-ક્ષીર બુદ્ધિથી) પ્રસ્તુત કરીશ.

ન કહેવાય માયા માંહેં આ વાણી, પણ સાથ માટે કહેવાણી ।

સાથ આવસે રુદે આંણી, તે મેં નેહેયે કહ્યું જાણી ॥ ૪૪ ॥

આ વાણી માયાવી જગતમાં કહી ન શકાય, પરંતુ સુંદરસાથને માટે એ કહેવાઈ છે. સુંદરસાથ એને હૃદયમાં ધારણ કરીને એકત્ર થશે એ વિશ્વાસથી મેં આ વાણીને વ્યક્ત કરી છે.

ભારે વચન છે નિરધાર, સાથ કરસે એહ વિચાર ।

જો ન કહું સતનો સાર, તો કેમ સાથ પહોંચસે પાર ॥ ૪૫ ॥

આ તારતમવાણી (સદ્ગુરુનાં વચન) અતિ ગહન અને મહત્ત્વપૂર્ણ છે. સુંદરસાથ તેના પર વિચાર કરશે. જો હું સત્ય વસ્તુ (અખંડ પરમધામ)નું વર્ણન ન કરું તો સુંદરસાથ કેમ કરીને સંસારથી પાર થઈ પરમધામ પહોંચશે ?

સાખી - સાથ મળીને સાંભળો, જાગી કરો વિચાર ।

જેણે અજવાળું આ કર્યું, પરખો પુરખ એ પાર ॥ ૪૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપ સહુ મળીને સાંભળો અને જાગ્રત થઈને (પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પિછાણીને) વિચાર કરો. જેમણે આ અખંડ જ્ઞાનને પ્રકાશિત કર્યું છે એવા પાર પુરુષ (સદ્ગુરુ)ને ઓળખો.

આપણે હજી નથી ઓળખ્યા, જુઓ વિચારી મન ।

વિવિધ પેરે સમજાવિયાં, અને કહી નિધ તારતમ ॥ ૪૭ ॥

આપણે લોકોએ હજી સુધી એમને ઓળખ્યા નથી. આ તથ્ય પર મનથી વિચાર કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને અનેક પ્રકારે (દૃષ્ટાંત અને સાક્ષી આપીને) સમજાવ્યાં અને તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ નિધિનું વર્ણન કર્યું.

નિત પ્રતે સહુ સાથને, વાલોજી દિએ છે એ સાર ।

દયા કરીને વરણવે, આપણ આગલ આધાર ॥ ૪૮ ॥

આપણા પ્યારા સદ્ગુરુ દરરોજ સુંદરસાથને આ સાર (વ્રજ, રાસ અને ધામનાં) વચન કહે છે. આપણા આત્માના આધાર સદ્ગુરુએ કૃપા કરીને આપણી સમક્ષ એનું વર્ણન કર્યું છે.

વ્રજતણી લીલા કહી, વળી વિસેખે રાસ ।

શ્રી ધામતણાં સુખ વરણવે, દિએ નિધ પ્રાણનાથ ॥ ૪૯ ॥

આપણા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુએ સર્વ પ્રથમ વ્રજની લીલાનું, ત્યાર પછી વિશેષ રૂપે રાસ અને પરમધામનાં અનંત સુખોનું વર્ણન કરીને આપણને એ અખંડ નિધિ સોંપી છે.

હવે એહ ધણી કેમ મૂકિએ, વળી વળી કરો વિચાર ।

મૂલ બુધ ચેતન કરી, ધણી ઓળખો આ વાર ॥ ૫૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપ વારંવાર વિચાર કરો. આવા ધામધણી સદ્ગુરુને આપણે કેવી રીતે ભૂલી (છોડી) શકીએ ? આપણી મૂળ બુદ્ધિને જાગ્રત કરીને હવે ધામધણીને ઓળખીએ.

આ જોગવાઈ છે જાગ્યા તણી, અને વિચાર માંહેં સમજણ ।

જે સમજો તે જાગજો, પણ આ અવસર અરધો ખિણ ॥ ૫૧ ॥

આ મનુષ્ય જીવન આત્મજાગૃતિ માટે છે એવો વિચાર કરવો એ જ સમજદારી છે અર્થાત્ આ વાસ્તવિકતા પર વિચાર કરવો એ જ સાચી સમજદારી છે. જેમણે આ તથ્યને સમજી લીધું છે, તેઓ જાગ્રત થઈ જાય. વસ્તુતઃ આ અવસર (માનવ જીવન) અડધી ક્ષણ માટે જ છે.

આગે ધણી પધાર્યા અમમાં, અમે કરી ન સક્યા ઓળખાણ ।

એ નિખરપણે નિધ નિગમી, થઈ અતિ ઘણી હાણ ॥ ૫૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સદ્ગુરુ પ્રથમવાર આપણી વચ્ચે પધાર્યા ત્યારે આપણે એમને ઓળખી શક્યા નહીં. આપણી આ નાસમઝને કારણે આપણે સદ્ગુરુરૂપી અખંડ નિધિને ખોઈ નાખી, જેને લઈને આપણને અત્યધિક હાનિ થઈ.

આવ્યા ધણી ના ઓળખ્યા, અમે ભૂલ્યાં એણી ભાંત ।

વિના વિચારે ના સમજ્યાં, નિગમી નિધ સાખ્યાત ॥ ૫૩ ॥

ધામધણી સ્વયં સદ્ગુરુના રૂપમાં પધાર્યા. આપણે તેમને ઓળખ્યા નહિ. એ રીતે આપણે મોટી ભૂલ કરી. એમનાં વચનો પર વિચાર ન કરવાને કારણે એમને ઓળખી શક્યા નહિ અને સાક્ષાત્ નિધિસ્વરૂપ સદ્ગુરુને ખોઈ દીધા.

ચાલ - જોઈ વિચારિએ એક વચન, તો અળગાં થઈએ પાસેથી કેમ ।

દીજે પ્રદબિણા રાત ને દિન, કીજે ફેરો સુફલ ધન ધન ॥ ૫૪ ॥

જો સદ્ગુરુના એક જ વચન પર વિચાર કરીને આપણે તેનું પાલન કર્યું હોત તો અમે તેમનાથી અલગ કેમ થાત ? દિવસ- રાત તેમની પરિક્રમા કરત, તેમને દંડવત કરત અને આ માનવજીવનના સુઅવસરને સફળ (ધન્ય) કરી દેત.

દીવે ટાળ્યો જ્યારે સુન સોહાગ, ત્યારે પતંગ પામ્યો વેરાગ ।

કાં ઝંપાવી ઓલવે આગ, કાં કાયાનો કરે ત્યાગ ॥ ૫૫ ॥

જ્યારે દીપકની જ્યોતિ પતંગિયાના અંધકારમય આશ્રયસ્થળનો નાશ કરે છે ત્યારે પતંગિયાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે ક્યાં તો દીપકની જ્યોતિ પર ઝંપલાવીને તેને ઓલવી નાખે છે અથવા તો એ જ્યોતિથી પોતાની જાતને જલાવી દઈને પોતાના દેહનો ત્યાગ કરે છે.

જુઓ જીવતણી એ રીત, નવ મૂકે અંધેરની પ્રીત ।

ધણી અમારો અક્ષરાતીત, અમે તોહે ન સમજ્યા પતીત ॥ ૫૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ તુચ્છ જીવની (બલિદાનની) આ પદ્ધતિને તો જુઓ ? તે અંધકાર પ્રત્યેનું ખેંચાણ પ્રેમવશ છોડી શકતો નથી. આપણા પ્રિયતમ ધણી તો અક્ષરાતીત (સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ) છે. તેમ છતાં આપણે એટલા તો પતીત છીએ કે તેમને સમજી શકતા નથી.

હવે ઘર માંહેં ઉંચું કેમ જોસું, હંસી કહી વાત ના કરી વરસુ ।

એ ધણી વિના કેને અનુસરસું, હવે અમે રોઈ રોઈને મરસુ ॥ ૫૭ ॥

હવે અખંડ ઘર પરમધામમાં પહોંચીને મસ્તક ઊંચું રાખી ગર્વ અને ગૌરવપૂર્વક એમની સમ્મુખ કેવી રીતે જોઈશું ? આપણે આપણા પ્રિયતમ ધણી સાથે (આ સંસારમાં આવીને) હસીખુશીથી વાત પણ ન કરી. આવા ધણી સિવાય આપણે કોનું અનુસરણ કરીશું ? હવે તો આપણે રોઈ રોઈને જ મરવું છે અર્થાત્ હવે તો પશ્ચાત્તાપમાં જ જીવન વ્યતીત કરવું પડશે.

એ અમારી વીતકની વિધ, મુને મરડી કીધી બેસુધ ।

અમને છેતર્યાં એણી બુધ, તો ગઈ અખંડ અમારી નિધ ॥ ૫૮ ॥

આ મારા જીવનની કથા છે. માયાએ મને જકડી લઈને બેહોશ કરી દીધો અને માયાવી બુદ્ધિએ મને એવી રીતે ઠગી લીધો (અર્થાત્ ધણીના માર્ગમાંથી વિમુખ કરી દીધો) કે સદ્ગુરુ રૂપે પ્રાપ્ત થયેલ અખંડ નિધિ અમારા હાથમાંથી નિકળી ગઈ.

જો પાણીવલ અળગાં જાય, તો બિણમાત્ર વરસા સો થાય ।

ધણી વિના કેમ રહેવાય, જો કાંઈક નિધ ઓલખાય ॥ ૫૯ ॥

(વ્રજ રાસમાં) પાણીના પરપોટાની જેમ અર્થાત્ ક્ષણમાત્ર માટે પણ આપણે આપણા પ્રિયતમથી અલગ થતાં હતાં તો તે ક્ષણ આપણે માટે યુગો જેવી બની જતી. અહીં જો આપણને ધણીની થોડી પણ ઓળખ હોય તો તેમની અનુપસ્થિતિમાં આપણે કેમ રહી શકીએ ?

મીન જલ વિના જેણી અદાય, અંતર વ્રહ ન ખમાય ।

તો વ્રહ આપણ કેમ સહેવાય, જો એક લવો સમજાય ॥ ૬૦ ॥

જેવી રીતે માછલી પાણી વિના તરફડે છે અને જળનો વિયોગ સહન કરી શક્તી નથી, તેવી

રીતે સદ્ગુરુનાં વચનોનો સહેજ પણ સાર આપણે અનુભવ્યો હોત તો આપણે તેમનો વિરહ કેવી રીતે સહન કરી શકત ?

અમે વ્રહ ધણીનો ખમ્યાં, જે દિન વ્રથા નિગમ્યાં ।

અમે ભરમ માંહેં ભમ્યાં, જો અગની વ્રહ ના દમ્યાં ॥ ૬૧ ॥

આપણે ધણીનો વિયોગ સહન કર્યો. ધણીની ઓળખ વગરના એ દિવસો વ્યર્થ ગયા. મોહમાયાના ભ્રમમાં પડીને ભટકતાં રહ્યાં, પરંતુ વિરહનો સંતાપ શાંત ન થયો.

સાખી – એણે મોહે માંહું કર્યાં, કરી ન સક્યાં વિચાર ।

સુનાઈ આવી સહુને, તો આડો આવ્યો સંસાર ॥ ૬૨ ॥

આ માયાએ મને ભ્રમમાં નાખીને વશીભૂત કરી લીધો. આથી હું વિચારશૂન્ય બની ગયો. સહુ સુંદરસાથ અજ્ઞાનરૂપી ઊંઘમાં સૂઈ ગયો. સમગ્ર ઈન્દ્રિયોમાં અજ્ઞાનતાને કારણે નિક્ષિપ્તા (શૂન્યતા) છવાઈ ગઈ. એને કારણે ધામધણીના માર્ગમાં સંસાર અંતરાયરૂપ બની ગયો.

જો વિધ લહું વચનની, તો સંસાર અમને સું ।

એનું કાંઈ ચાલે નહીં, જો ઓલખું આપોપું ॥ ૬૩ ॥

જો સદ્ગુરુનાં વચનોનું વિધિવત્ પાલન કરીશું તો સંસારનાં બંધનો આપણને કેવી રીતે બાંધશે ? સ્વંય (આત્મા)નો પરિચય (ઓળખાણ) થતાં માયાનો કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી.

આગળ એમ કહ્યું છે, જે આંધળો ચાલે સહી ।

જ્યારે ભટકે ભીત નિલાટમાં, તિહાં લગે દેખે નહીં ॥ ૬૪ ॥

પહેલાંના (અગાઉ) સમજદાર લોકોએ કહ્યું છે કે અંધ લોકો પોતાની ધારણાશક્તિ વડે માર્ગ પર ચાલે છે. જ્યાં સુધી તેમનું મસ્તક ભીંતની સાથે ભટકાતું નથી ત્યાં સુધી તેમને ખ્યાલ (હોશ) આવતો નથી.

તે તાં અમને અનભવ્યું, અમે તોહે ન જાણી સનંધ ।

ઘણ લાગ્યો કપાલમાં, અમે તોહે અંધના અંધ ॥ ૬૫ ॥

આપણે અનુભવ તો કરી લીધો તેમ છતાં આ માયાના સંબંધને સમજી શક્યા નહીં. કપાળમાં લોટાના ઘણનો ઘા લાગવા છતાં પણ આપણે અંધના અંધ જ રહી ગયા.

આંખ તોહે ના ઉઘડી, વાલે કહી અનેક વિધ ।

અંધ અમે એવાં થયાં, નિગમી બેઠાં નિધ ॥ ૬૬ ॥

આટલું થવા છતાં પણ આપણા વિવેક અને વિચારરૂપી નેત્રો ખુલ્યાં નહિ. જો કે સદ્ગુરુ ધણીએ તો અનેક પ્રકારે દૃષ્ટાંતો આપીને આપણને સમજાવ્યું. પણ આપણે એવા તો અંધ થઈ ગયા કે સદ્ગુરુ રૂપી પ્રાપ્ત અખંડ ધનને પણ ખોઈ બેઠા.

અંધને આંખ રુદે તણી, પણ અમને માંહેં ન બહાર ।

તો નિધ ખોઈ હાથથી, જો કીધો નહીં વિચાર ॥ ૬૭ ॥

અંધની આંખ હૃદયમાં હોય છે, પરંતુ આપણી આંખ ન તો હૃદયમાં છે કે ન તો બહાર છે.

આથી આપણે સદ્ગુરુના રૂપમાં પ્રાપ્ત થયેલ નિધિ આપણે હાથે જ ખોઈ બેઠા. કેમ કે એમનાં વચનો પર સહેજ પણ વિચાર કર્યો નહિ.

ચાલ — અંધને આંખ રુદે તણી હોય, પણ અમને નવ દીસે કોય ।

અમે તો રહ્યાં નિધ ખોય, ટાણે ભૂલ્યાં સું થાય રોય ॥ ૬૮ ॥

અંધની આંખ હૃદયમાં હોય છે અર્થાત્ તે અંતર્હૃદયથી વિચાર કરે છે, પરંતુ આપણી પાસે અંદરની અને બહારની બંને આંખો ન હોવાને કારણે આપણે ક્યાંય પણ જોઈ શક્યા નહિ. આથી આપણે સદ્ગુરુરૂપી નિધિને ખોઈ નાખીને બેસી રહ્યા. અવસર ચૂકી ગયા પછી રોવું અને પસ્તાવું શું કામનું ?

ગએ અવસર સું થાય પછે, ધન ગયે હાથ સહુ ઘસે ।

માંહે હાણ બહાર સહુ હંસે, તે તો માંહેની માંહે રડસે ॥ ૬૯ ॥

અવસર ચૂકી ગયા પછી થઈ પણ શું શકે ? હાથથી ધન નિકળી જતાં બધા હાથ ઘસીને રહી જાય છે પોતે ભિતર હાનિ-નુકશાન સહન કરે છે અને બહાર સહુ (અન્ય લોકો) હાંસી પણ ઉડાવે છે. એણે તો મનને મનમાં રોવું-પસ્તાવું પડે છે.

સાથ એ પેર અમસૂં થઈ, નિધ હાથ આવી કરી ગઈ ।

દિન ઘણાં અમ માંહે રહી, પણ અમે દુસ્તે જાણી નહીં ॥ ૭૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણી સાથે પણ એવું જ થયું છે. સદ્ગુરુના રૂપમાં મળેલ નિધિ હાથ આવ્યા પછી પણ ચાલી ગઈ. જોકે ઘણી તો કેટલાય દિવસ આપણી પાસે રહ્યા, પરંતુ આપણી દુષ્ટતાને કારણે આપણે એમને જાણી (પિછાણી) શક્યા નહિ.

દુરમતી કરે તેમ કીધું, અમ્રત ઢોળીને વિષ પીધું ।

ધણી સહેજે આવ્યાં સુખ ન લીધું, કારજ કોઈ નવ સિધ્યું ॥ ૭૧ ॥

દુષ્ટ લોકો જે પ્રકારનો વ્યવહાર કરે છે તેવો જ વ્યવહાર આપણે કર્યો. સદ્ગુરુ ધણીનાં અમૃતમય વચનોને છોડીને માયારૂપી વિષનું પાન કર્યું. સરળતાથી મળેલ ધણીના સુખનો અનુભવ કર્યો નહિ, તેથી કોઈ કામ સિદ્ધ થયું નહિ.

હવે એ દુખ કેને કહિએ, અંગ માંહે આતમ સહિએ ।

કીધું પોતાનું લઈએ, હવે દોષ કોને દઈએ ॥ ૭૨ ॥

હવે દુઃખની આ કથા કોને સંભળાવું. ભિતર હૃદયમાં જ સહન કરવી પડશે. પોતે કરેલાં કાર્યોનું ફળ પોતે જાતે જ ભોગવવું પડશે. હવે આને માટે કોને દોષ દેવાય ?

તોહે ધણીએ હાથથી મૂક્યાં નહીં, તો વલી આપણમાં આવ્યાં સહી ।

એ નિધ મુખથી ન જાય કહી, જે આંહીં અમ ઉપર દયા થઈ ॥ ૭૩ ॥

આટલું હોવા છતાંય સદ્ગુરુ ધણીએ આપણો હાથ છોડ્યો નહિ. તેઓ પુનઃ આપણા અંતઃકરણમાં બિરાજમાન થયા. ધામધણી સદ્ગુરુએ અહીં આપણા પર દયા કરી છે તે (નિધિ) નું વર્ણન તો મુખથી થઈ શકે એમ નથી.

ધન ગયું તે આવ્યું વળી, ગયો અંધકાર સહુ ટળી ।

સુખના સાગર માંહેં ગળી, એને બીજો ના સકે કોય કળી ॥ ૭૪ ॥

ખોયેલું સદ્ગુરુ રૂપી ધન ફરીથી પ્રાપ્ત થઈ ગયું, પરિણામે અજ્ઞાનનો અંધકાર પૂરેપૂરી રીતે ટળી ગયો. હવે હું આનંદના સાગરમાં નિમગ્ન થઈ ગયો છું. આનંદની આ ચરમ અવસ્થાને કોઈ બીજો કેવી રીતે સમજી શકશે ?

હવે મેં સુખ અખંડ લીધાં, મનનાં મનોરથ સીધાં ।

વાલે આપ સરીખડાં કીધાં, ફલ વાંછાથી અધિક દીધાં ॥ ૭૫ ॥

હવે મેં પરમધામનાં અખંડ સુખો ગ્રહણ કરી લીધાં છે. મનની બધી અભિલાષાઓ પૂરી થઈ ગઈ. સદ્ગુરુએ મને પોતાના સમાન કરી દીધો અને મારી અપેક્ષા કરતાં પણ અધિક સુખ (ફળ) મને આપ્યું અર્થાત્ પરમધામના સાક્ષાત્કારની ઈચ્છા હતી, પરંતુ ધણી સ્વયં હૃદયમાં આવીને બેસી ગયા અને વાણી વ્યક્ત થવા લાગી.

સાખી – કૃપા કીધી અતિ ઘણી, વળી આવ્યા તતકાલ ।

તેહજ વાણી ને તેહજ ચર્યા, પ્રેમ તણી રસાલ ॥ ૭૬ ॥

મારા ધણીએ મારા પર અત્યધિક કૃપા કરી. તેઓ ફરીથી આવીને મારા હૃદયમાં બેસી ગયા. હવે પહેલાંની જેમ પ્રેમ-રસ-પૂર્ણ વાણી અને એ જ ચર્યાલાપ થવા લાગ્યાં છે.

વળી વચન સોહામણાં, વળી વરણવની વિધ વિધ ।

આવ્યા તે આનંદ અતિ ઘણે, લાવ્યા તે નેહેચલ નિધ ॥ ૭૭ ॥

હવે ફરીથી એ જ મધુર વચનો દ્વારા પરમધામનું વૈવિધ્યપૂર્ણ વર્ણન થવા લાગ્યું. હૃદયમાં આનંદનો પ્રભાવ ઉમટ્યો. કેમ કે અચલ નિધિ (તારતમ વાણી) રૂપે સદ્ગુરુ ધણીનું પુનરાગમન થયું છે.

એ નિધ નિરમલ અતિ ઘણી, દિએ સાથને સાર ।

કોમળ ચિત કરી લીજિએ, જેમ રુદે રહે નિરધાર ॥ ૭૮ ॥

આ તારતમ જ્ઞાનની અખંડ નિધિ અત્યંત નિર્મળ છે. સદ્ગુરુએ એનો સાર (વ્રજ, રાસ અને પરમધામનું રહસ્ય) સુંદરસાથને આપ્યું છે. હે સુંદરસાથજી ! પોતાના હૃદયને અત્યંત નમ્ર અને કોમળ બનાવીને આ સારને ગ્રહણ કરો, કે જેથી આ નિર્મળ નિધિ ચોક્કસપણે હૃદયમાં સ્થિર થઈ શકે.

પયવીસ પખ છે આપણાં, તેમાં કીજે રંગ વિલાસ ।

પ્રગટ કહ્યાં છે પાધરા, તમે ગ્રહજો સહુ સાથ ॥ ૭૯ ॥

પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષ આપણા માટે છે. આપ એમાં આનંદ વિલાસ કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ સ્પષ્ટ અને સરળ શબ્દોમાં કહ્યું છે. આથી તમે સહુ સુંદરસાથ એને ગ્રહણ કરો.

આપણું ધન તાં એહ છે, જે દિએ છે આધાર ।

રખે અધખિણ તમે મૂકતાં, વાલો કહે છે વારંવાર ॥ ૮૦ ॥

સદ્ગુરુ ધણી આપણને જે આપી રહ્યા છે, તે જ પચ્ચીસ પક્ષ આપણી વાસ્તવિક સંપત્તિ (ધન)

છે. હે સુંદરસાથજી ! આપ તેને અડધી ક્ષણ માટે પણ છોડશો નહિ. ધણી પણ આપણને વારંવાર આ જ કહે છે.

પખ પયવીસ છે અતિ ભલાં, પણ એ છે આપણો ધરમ ।

સાખ્યાત તણી સેવા કીજિએ, એ રુદે રાખજો મરમ ॥ ૮૧ ॥

પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષ અત્યંત રમણીય છે. પરંતુ હમણાં તો આપણું એ કર્તવ્ય (ધર્મ) છે કે આપણે સદ્ગુરુને સાક્ષાત્ ધામધણી માની તેમની સેવા કરીએ અને તે ગૂઢ રહસ્યને (મર્મ) હૃદયમાં ધારણ કરીએ.

ચિત ઉપર વલી ચાલિએ, ધણી તણે વચન ।

એ વાણી તમે ચિત ધરો, હું કહું છું દ્રઢ કરી મન ॥ ૮૨ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના ચિત્તને અનુકૂળ થઈને અને તેમનાં વચનો અનુસાર (આજ્ઞાનુસાર) ચાલવું છે. આથી આ વાણીને તમે હૃદયમાં ધારણ કરો અને હું મનને દ્રઢ કરીને તમને કહું છું.

દઈ પ્રદખિણા અતિ ધણી, કરું દંડવત પરણામ ।

સહુ સાથના મનોરથ પૂરજો, મારા ધણી શ્રીધામ ॥ ૮૩ ॥

હે ધામધણી ! હું (ઈન્દ્રાવતી) વારંવાર પરિક્રમા કરી દંડવત પ્રણામ કરું છું અને ફરીથી કહું છું કે હે મારા ધામધણી ! આપ સમસ્ત સુંદરસાથના મનોરથ પૂર્ણ કરજો.

મનના મનોરથ પૂરણ કીધાં, મારા અનેક વાર ।

વારણે જાય ઈન્દ્રાવતી, મારા આતમના આધાર ॥ ૮૪ ॥

હે ધણી ! આપે મારા મનની કામનાઓને અનેક વાર પૂર્ણ કરી છે. હે મારા આત્માના આધાર સદ્ગુરુ ! આ ઈન્દ્રાવતી (નો આત્મા) આપનાં ચરણોમાં સમર્પિત છે.

પ્રકરણ ૧ ચોપાઈ ૮૪

માયા ગઈ પોતાનો ઘેર, હવે આતમ તું જાગ્યાની કેર ।

તો માયાનો થયો નાસ, જો ધણિએ કીધો પ્રકાસ ॥ ૧ ॥

માયા પોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ. અર્થાત્ માયાવી પ્રવૃત્તિઓ શાંત થઈ ગઈ. હે આત્મા ! હવે તું જાગૃત થવાનો પ્રયત્ન કર. હવે તો સદ્ગુરુએ અંતર-હૃદયને પ્રકાશિત કરીને માયાનો નાશ કરી દીધો છે.

કેમ જાણિએ માયા ગઈ, અંતર જોત તે પ્રગટ થઈ ।

હવે આતમ કરે કાંઈ બલ, તો વાણી ગાઉં નેહેચલ ॥ ૨ ॥

માયા લુપ્ત થઈ ગઈ છે એ કેવી રીતે જાણી શકાય ? (કારણ) કે અંતરાત્મામાં જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રજ્જવલિત થઈ ઊઠી છે. હવે જો આત્મા સહેજ પ્રયત્ન કરે તો હું અખંડ વાણીનું ગાન કરું.

લઘુ દીરઘ પિંગળ ચતુરાઈ, એહ તો કિવની છે બડાઈ ।

એનો અરથ હું જાણું સહી, પણ આ નિધમાં તે સોભે નહીં ॥ ૩ ॥

હ્રસ્વ દીર્ઘ (લઘુ-ગુરુ) અને પિંગળશાસ્ત્ર (છંદશાસ્ત્ર) ની નિપુણતા તો કવિઓને માટે મહત્ત્વની છે. એના યથાર્થને પણ હું સારી રીતે જાણું છું, પરંતુ આ બધું અખંડ વાણીરૂપી નિધિમાં શોભા આપતું નથી.

મારે તો નથી કાંઈ કિવનું કામ, વચન કહેવા મારે ધણી શ્રીધામ ।

જે આંહી આવીને કહ્યાં, ગજા સાડું મારા ચિત્તમાં રહ્યાં ॥ ૪ ॥

કોઈ કવિની જેમ કવિતા કરવી એ મારું કામ નથી. મારે તો મારા ધામધણીનાં વચનોનું વર્ણન કરવું છે. આ વચનો સદ્ગુરુ ધણીએ આ બ્રહ્માંડમાં આવી મને કહ્યાં ને મેં મારી બુદ્ધિ અનુસાર તેને મારા ચિત્તમાં ગ્રહણ કર્યાં.

સાથ આગળ કહીસ હું તેહ, પહેલા ફેરાના સનેહ ।

ધણીએ જે કહ્યાં અમને, સાંભલો સાથ કહું તમને ॥ ૫ ॥

હવે હું પ્રથમ આગમન (વ્રજ અવતરણ)ના પ્રેમ અને સ્નેહની વાતો સહુ સુંદરસાથ સમક્ષ કહું છું. હે સુંદરસાથજી ! જે વચન સદ્ગુરુ ધણીએ સ્વયં મને કહ્યાં છે તેને આપ સાંભળો.

તમે જોપે ગ્રહજો દ્રઢ મન કરી, હું તમને કહું ફરી ફરી ।

સાથ સકળ લેજો ચિત્ત ધરી, હું વાલોજી દેખાડું પ્રગટ કરી ॥ ૬ ॥

હે સાથજી ! આપ આ વચનોને દૃઢતાપૂર્વક હૃદયંગમ કરો. હું તમને વારંવાર આગ્રહપૂર્વક કહું છું. આપ સુંદરસાથ આ વચનોને હૃદયમાં ધારણ કરો. હું પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણીના સાક્ષાત્ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી રહ્યો છું.

શ્રી દેવચંદ્રજીને લાગું પાય, જેમ આ દુસ્તર જોપે ઓળખાય ।

દઈ પ્રદખિણા કરું પરણામ, જેમ પોહોંયે મારા મનની હામ ॥ ૭ ॥

હું સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીના શ્રીચરણોમાં પ્રણામ કરું છું કે જેથી આ દુસ્તર સંસારને સારી રીતે ઓળખી શકું. આથી હું તેમની પરિક્રમા કરતાં તેમને પ્રણામ કરું છું, જેથી મારા મનની અભિલાષા પૂરી થાય.

જેટલી સનંધ કહી છે તમે, તે દ્રઢ કરી સરવે જોઈએ અમે ।

લીલા તમે કહી અપાર, તેહ તણો નવ લાધે પાર ॥ ૮ ॥

હે સદ્ગુરુ ! જે કંઈ યથાર્થ (તારતમ જ્ઞાન દ્વારા) આપે કહ્યું છે તે મેં દૃઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કર્યું. આપે તો ધણીની અખંડ લીલાઓનું અપાર વર્ણન કર્યું છે. એનો તો કોઈ પણ પાર (અંત) પામી શકતું નથી.

ચૌદ ભવન માયા અંધાર, પાર નહીં મોટો વિસ્તાર ।

તમને પૂછું સમરથ સાર, હું કેણી પેરે કરું વિચાર ॥ ૯ ॥

ચૌદલોક બ્રહ્માંડમાં માયા (અજ્ઞાન) નો અંધકાર ફેલાયેલો છે. એનું ક્ષેત્ર એટલું તો વિસ્તૃત છે કે એનો પાર પામવો કઠિન છે. હે સર્વશક્તિમાન ધણી ! હું આપને વિનયપૂર્વક પૂછું છું કે

એનો પાર પામવાને માટે કઈ રીતે વિચાર કરું ?

તમે તારતમના દાતાર, અજવાલું કીધું અપાર ।

સાથ તણાં મનોરથ જેહ, સરવે પૂરણ કીધાં તેહ ॥ ૧૦ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આપ તો અખંડ તારતમ જ્ઞાનના દાતા છો. એના દ્વારા અપાર (અનંત) પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે. સુંદરસાથની બધી મનોકામનાઓ આપે પૂર્ણ કરી છે.

તારતમ તણે અજવાસ, પૂરણ મનોરથ કીધાં સાથ ।

તમતણે ચરણ પસાયે, જે ઉતકંઠા મનમાં થાય ॥ ૧૧ ॥

દિવ્ય તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા આપે સમસ્ત સુંદરસાથના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા છે. હવે આપના ચરણોના પ્રતાપે (કૃપા દ્વારા) જે પણ ઉત્કંઠા મનમાં ઉત્પન્ન થશે તે બધી પૂર્ણ થઈ જશે.

જેટલી મનમાં ઉપજે વાત, તે સહુ આતમ પૂરે સાખ ।

મન જીવને પૂછે જેહ, ત્યારે જીવ સહુ ભાજે સંદેહ ॥ ૧૨ ॥

મારા મનમાં જેટલી આશંકાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે સહુની સાક્ષી મારો આત્મા પૂરે છે. મન જીવને જે કંઈ પૂછે છે તે સહુનું સમાધાન જીવાત્મા દ્વારા થાય છે.

એ નિધ બીજે કોને ન અપાય, ધણી વિના કોને સામું ન જોવાય ।

એને અજવાળે થયે સું થાય, આ પોહોરામાં ધણી ઓળખાય ॥ ૧૩ ॥

અખંડ જ્ઞાનમય આ નિધિ અન્ય કોઈ (માયાવી જીવ)ને આપી શકાય નહિ અને સદ્ગુરુ ધણી સિવાય અન્ય કોઈ એનો દાતા પણ આપણી સમક્ષ નથી. આ તારતમ જ્ઞાનના અખંડ પ્રકાશમાં શું ન થઈ શકે ? આ જીવનમાં ધામધણી અને માયા બંનેની ઓળખ થઈ શકે છે.

આપ તણી પણ ખબર પડે, ઘર પર આતમ રુદે ચઢે ।

એ અજવાળું જ્યારે થયું, ત્યારે વળી પાછું સું રહ્યું ॥ ૧૪ ॥

આ જ્ઞાન દ્વારા પોતાના મૂળ સ્વરૂપનો પરિચય સ્વયં પ્રાપ્ત થઈ જશે. મૂળ ઘર (પરમધામ) તથા ધામધણીનું સ્મરણ હૃદયમાં પ્રવેશ કરશે. જ્યારે આ બધાં (સ્વયં પરમધામ અને પરમાત્મા સ્વરૂપ) પ્રકાશિત થશે ત્યાર પછી શું બાકી રહેશે ?

એ સું માયા કરે બલ, ફેરવે કલ કરે વિકલ ।

અજવાળામાં ના રહે ચોર, જાગતાં નવ ચાલે જોર ॥ ૧૫ ॥

આ માયા પોતાના બળથી શું કરી શકે છે ? તે યુક્તિપૂર્વક સદ્બુદ્ધિને દુર્બુદ્ધિમાં અર્થાત્ શાંતિને અશાંતિમાં ફેરવી નાખે છે. જેવી રીતે પ્રકાશમાં ચોરનું કોઈ જોર ચાલતું નથી તેવી રીતે જાગૃત થતાં માયાની શક્તિ પણ કામ કરી શક્તી નથી.

જદીપે જીતે વિદ્યાએ, પણ એને અજાણ્યું ન જાય ।

જ્યારે વાલોજી સાહે થાય, ઝખ મારે ત્યારે માયાય ॥ ૧૬ ॥

જો કે વિદ્યાના પ્રભાવ દ્વારા માયાને જીતી શકાય છે, તેમ છતાં તેનો પ્રભાવ પૂરેપૂરો નષ્ટ થતો નથી. અર્થાત્ માયા વિદ્વાનોને પણ પ્રભાવિત કરે છે. જ્યારે સદ્ગુરુ ધણીની કૃપા થશે ત્યારે માયા કંઈ પણ કરી નહીં શકે. જો કે દુનિયામાં ઘણી બધી વિદ્યાઓ છે, પરંતુ એનાથી અજ્ઞેય (પરમાત્મા) ને જાણી શકાતા નથી. જ્યારે સદ્ગુરુની કૃપા થશે ત્યારે માયા દૂર થશે અને પરમાત્મા પ્રકાશિત થશે.

તે માટે તમે સુણજો સાથ, એક કહું અનુપમ વાત ।

ચરયા સુણજો દિન ને રાત, આપણને ત્રૂઠા પ્રાણનાથ ॥ ૧૭ ॥

આથી હે સુંદરસાથજી ! આપ સાંભળો, હું એક અનોખી (અનુપમ) વાત કહું છું. આપ દિવસરાત ધણીની ચર્ચા સાંભળો. કેમ કે પ્રાણ પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણી પ્રસન્ન થઈને આપણા ઉપર વાણીની વર્ષા કરી રહ્યા છે.

વચન કહ્યાં તે મનમાં ધરો, રખે અધખિણ પાછા ઓસરો ।

આ પોહોરો છે કઠણ અપાર, રખે વિલંબ કરો આ વાર ॥ ૧૮ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સદ્ગુરુ ધણીનાં કહેલાં વચનોને ધારણ કરો. આ કાર્યમાં અડધી ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કરો. આ સમય અતિ કઠણ (કષ્ટપ્રદ) પરીક્ષાની ઘડી છે. આથી આ અમૂલ્ય સમયનો લાભ લેવામાં વિલંબ કરવો ઉચિત નથી.

આ જોગવાઈ છે જો ધણી, સાહે આપણને થયા ધણી ।

બેઠાં આપણ માંહેં કહે, પણ સાથ માંહેં કોઈ વિરલો લહે ॥ ૧૯ ॥

આ માનવ શરીર આત્માની ઓળખ માટે અમૂલ્ય અવસર રૂપે પ્રાપ્ત થયું છે અને પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણી પણ આપણી સહાયતા માટે તત્પર છે. તેઓ મારા અંતર-આત્મામાં બેસીને બોલી રહ્યા છે, પરંતુ સુંદરસાથમાં કોઈ વિરલો જ એને ગ્રહણ કરી રહ્યો છે.

સાથ માંહેં અજવાળું થયું, પણ ભરમ તણું અંધારું રહ્યું ।

તે ટાળ્યાનો કરું ઉપાય, તો મનોરથ પૂરણ થાય ॥ ૨૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓમાં તારતમનો દિવ્ય પ્રકાશ ફેલાયો તો ખરો પરંતુ ભ્રમનો પડદો દૂર ન થવાને કારણે અંધકાર (અજ્ઞાન) પૂર્ણરૂપે દૂર થયો નહિ. એને દૂર કરવાની યુક્તિ હું વિચારી રહ્યો છું, જેથી સમસ્ત સાથના મનોરથ પૂર્ણ થાય.

જે મનોરથ મનમાં થાય, તતખિણ કીજે તેણે તાય ।

આ જોગવાઈ છે પાણી બલ, આપણ કરી બેઠા નેહેયલ ॥ ૨૧ ॥

સત્કર્મ કરવાની અભિલાષા મનમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેને એ જ ક્ષણે પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે આ માનવ શરીર ક્ષણભંગુર (પાણીના પરપોટા જેવું) છે અને આપણે તેને અખંડ (સ્થાયી) માની બેઠા છીએ.

નેહેયલ જોગવાઈ નહીં એણે ઠામ, અધખિણમાં થાય કે કામ ।

ઈન્દ્રાવતી કહે આ વાર, નિદ્રા નવ કીજે નિરધાર ॥ ૨૨ ॥

આ શરીર આ નશ્વર સંસારમાં અખંડ અને અવિનાશી નથી. અહીં તો એક ક્ષણમાંય કંઈ કેટલીય

ઘટનાઓ બને છે. આથી ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હવે તો નિશ્ચય કરીને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને છોડો.

પ્રકરણ ૨ ચોપાઈ ૧૦૬

રાગ મારુ

ભૂંડા જીવ જાગજે રે

કાંઈ ધણી તણે ચરણ પસાએ, તું ભરમ ઉડાડજે રે ॥ ટેક ॥ ૧

હે ભૂંડા જીવ ! હવે તું જાગૃત થા. પ્રિયતમ ધણીનાં શ્રીચરણોની કૃપા વડે પોતાની ભ્રમરૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી સ્વયં પોતાને (મૂળ સ્વરૂપને) ઓળખી લે.

આપણ નિદ્રા કેમ કરું રે, નિદ્રાનો નથી લાગ ।

ભરમની નિદ્રા જે કરે, કાંઈ તેહનું મોટું અભાગ ॥ ૨ ॥

હવે અમે સૂઈ રહીશું તો કામ કેમ ચાલશે ? આ સમય ઊંઘમાં પડ્યા રહેવાનો નથી. જેઓ ભ્રાંતિને લઈને નિદ્રામાં ડૂબ્યા રહે છે તેમનું એ મોટું દુર્ભાગ્ય છે.

આ જોગવાઈ છે આપણી, નહીં આવે બીજી વાર ।

હાથ તાળી દીધે જાય છે, ભૂંડા કાં ન કરે હજી સાર ॥ ૩ ॥

આ માનવ શરીર બીજી વાર ફરી પ્રાપ્ત નહિ થાય. તાલી પાડવામાં જેટલો સમય થાય એટલી જ ક્ષણમાં આ (અમૂલ્ય માનવ દેહ) એક એક શ્વાસ વડે વીતી રહ્યો છે. આથી હે દુષ્ટ જીવ ! હવે પણ તું સાવધાન કેમ થતો નથી ?

ધણી રે આપણમાં આવિયાં, ભૂંડા કાં નવ જાગે જીવ ।

પેરે પેરે તુંને પ્રીછવ્યો, તું હજી કરે કાં ઢીલ ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ ધણી આપણી પાસે આવ્યા, તેમ છતાં હે દુષ્ટ તું કેમ જાગતો નથી ? ધણીએ તો તને વારંવાર અલગ અલગ પ્રકારે સમજાવ્યું તો પણ હજી તું કેમ વિલંબ કરે છે ?

ધણિએ ધણવટ જે કરી, તું તાં જોને વિચારી તેહ ।

આ પાપણીને પરહરી, તું કાં ન કરે સનેહ ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ તને જે રીતે અપનાવી લીધો અને તારી રક્ષા કરી, તેને હે જીવ ! તું વિચારી જો. આ દુષ્ટ માયાને છોડીને તું પ્રિયતમ ધામધણી સાથે પ્રેમ કેમ કરતો નથી ?

આપણને તેડવા આવિયાં, આ દુસ્તર માયા માંહે ।

ઓળખીને કાં ઓસરે, ભૂંડા એમ થયો તું કાંએ ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધામધણી આપણને (સુંદરસાથને) બોલાવવા માટે પરમધામથી આ દુસ્તર માયાવી સંસારમાં પધાર્યા. એમને ઓળખ્યા છતાં પણ તું કયા કારણે એમનાથી વિમુખ થઈ રહ્યો છે ?

ધણિએ આપણસું જે કરી રે, તું તાં જોને વિચારી મન ।

કોડી તે હાથથી પરી કરી, તુંને દીધું છે હાથ રતન ॥ ૭ ॥

ધામધણીએ આપણા પર જે કૃપા કરી છે તેને મનથી વિચારી જો. કોડી જેવી તુચ્છ માયાને હાથથી છોડાવીને તારતમજ્ઞાનરૂપી અમૂલ્ય રત્ન તને આપ્યું છે.

જીવડા તું ધારણ કેહી કરે, ભૂંડા ઘુટ્યો દિન અનેક ।

જોવંતા જોગવાઈ ગઈ, ભૂંડા હજિએ તું કાં નવ ચેત ॥ ૮ ॥

હે જીવ ! તું માયાના મદમાં તારું પોતાપણું કેમ ભૂલી ગયો છે ? હે દુષ્ટ, તેં આ માયામાં વ્યસ્ત રહીને અનેક દિવસો વ્યર્થ ગુમાવ્યા છે. જોતજોતામાં તારું જીવન ચાલ્યું જાય છે. હે પાપી જીવ ! હજી સુધી તું સાવધાન કેમ થતો નથી ?

આપણ ઉપર અતિ ઘણી રે, દયા કરે છે આધાર ।

આપણે કાજે દેહ ધર્યા, ભૂંડા હજિએ તું કાં ન વિચાર ॥ ૯ ॥

આપણા પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ ધણી આપણા ઉપર અસીમ કૃપા કરે છે. આપણા માટે જ તેમણે માનવ શરીર ધારણ કર્યું છે. હે દુષ્ટ જીવ ! તું હજી પણ કેમ વિચાર કરતો નથી ?

ભરમ ભૂંડો તમે પરહરો, જેમ થાય અજવાલું અપાર ।

વચન વાલાજી તણે, તું મૂલગાં સુખ સંભાર ॥ ૧૦ ॥

હે જીવ ! આ ભ્રાંતિ અને અજ્ઞાનનો ત્યાગ કર જેથી અંતરાત્મામાં ધણીના અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ જાય. પ્રિયતમ ધણીનાં અમૂલ્ય વચનોને ગ્રહણ કરીને તું મૂળ પરમધામનાં સુખોને યાદ કર.

આ વાલો તે આવિયાં, એ સુખતણા દાતાર ।

આપણ માંહેં તેહજ બેઠાં, જોઈ અજવાળું સંભાર ॥ ૧૧ ॥

અખંડ સુખ આપનાર પ્રિયતમ ધામધણી અક્ષરાતીત આ સંસારમાં (સદ્ગુરુ રૂપે) આવ્યા છે. તેઓ જ આપણા હૃદયમાં બેઠા છે. તારતમ જ્ઞાનના અજવાળામાં તેમને નિરખીને તું પોતાની જાતને સંભાળ.

દુરમતી તું કાં થયો, હું તો પાડું બુંબ અપાર ।

આંહી આવ્યા ન ઓળખ્યા, પછે કેહી પેરે મોંહ ઉપાડ ॥ ૧૨ ॥

હે જીવ ! તું દુર્મતિ કેવી રીતે બની ગયો ? હું તને વારંવાર પોકાર પાડું છું. ધામધણી અહીં પધાર્યા અને તેમને તેં ઓળખ્યા પણ નહિ. હવે તું પરમધામમાં તેમની સામે તારું મસ્તક કેવી રીતે ઊંચું રાખી શકીશ ?

આંખ ઉઘાડી જો જીએ, જીવ લીજે તે લાભ અનેક ।

આંહી પણ સુખ ઘણાં માણિએ, અને આગળ થાય વસેક ॥ ૧૩ ॥

જો અંતર્યક્ષુઓ ખોલીને જોઈશ તો હે જીવ ! તને અહીં (માનવશરીરનો સદુપયોગ કરીને) અધિક લાભ મળશે. આ લોકમાં પણ અનેક આધ્યાત્મિક સુખ માણી લે અને પછી તો પરમધામમાં અનેક વિશિષ્ટ સુખ મળવાનાં જ છે.

આ અજવાલું જો જોઈએ, જીવ તારતમ મોટો સાર ।

વાલાજીને ઓલખે, તો તું નવ મૂકે નિરધાર ॥ ૧૪ ॥

જો સદ્ગુરુ દ્વારા પ્રાપ્ત આ જ્ઞાનના પ્રકાશને તું જોઈશ તો હે જીવ ! તારતમ જ્ઞાન જ એકમાત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ સારતત્ત્વ જણાશે. આ જ્ઞાન દ્વારા સદ્ગુરુની ઓળખ થતાં તું ચોક્કસ તેમનાં ચરણકમળ છોડશે નહિ.

વાલો વઢેસી આવી મલ્યા, કાંઈ આપણને આ વાર ।

દુખ માંહેં સુખ માણિએ, જો તું ભરમની નિદ્રા નિવાર ॥ ૧૫ ॥

પ્રિયતમ ધણી વિદેશ (સંસાર)માં આવી આ વખતે આપણ બધાને મળ્યા આથી તેમને ઓળખીને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને હઠાવશો ત્યારે આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં પણ સુખની અનુભૂતિ થશે.

આ જોગવાઈ છે બિણ પાણીવલ, કેટલું તુંને કહેવાય ।

પણ અચરજ મુને એહ થાય છે, જે જાણ્યું ધન કેમ જાય ॥ ૧૬ ॥

આ માનવશરીર પાણીના પરપોટાની જેમ ક્ષણભંગુર છે આ બાબતમાં તને કેટકેટલું કહેવું ? મને આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે જાણકારી હોવા છતાં પણ સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ધનને હાથથી કેમ નિકળી જવા દીધું ?

આગલ આપણ સું કર્યું, જ્યારે અજવાળે થઈ રાત ।

આ તાં વાલેજીએ વળી કૃપા કરી, ત્યારે તરત થયું પ્રભાત ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે સદ્ગુરુ હતા તે સમયે આપણે શું કર્યું ? તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પણ રાત થઈ ગઈ હતી. અર્થાત્ આપણી જાણકારીમાં જ સદ્ગુરુ અદૃશ્ય થઈ ગયા. આ તો આપણા પ્રિયતમ ગુરુએ આપણા પર ફરીથી કૃપા કરી છે અને તે મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા અને તરત જ્ઞાનનું પ્રભાત થયું.

એવડી વાત દેખી કરી, તે તાં જોયું તારી દ્રષ્ટ ।

હજી તું ભરમમાં ભૂલિયો, તુંને કેટલું કહું પાપિષ્ટ ॥ ૧૮ ॥

આવડી મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટનાને તે પોતાની નજરે જોઈ છે, સમજી છે અને તેમ છતાં તું હજી સુધી અજ્ઞાનમાં ભટકી રહ્યો. હે દુષ્ટ જીવ ! હવે હું તને કેટલું સમજાવું ?

અજવાલે વાલો ઓલખ્યા, ત્યારે પાછળ રહ્યું સું ।

જાણી બૂઝીને મૂઢ થયો, ભૂંડા એમ થયો કાં તું ॥ ૧૯ ॥

આ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં જ્યારે આપણે પ્રિયતમ ધણીને ઓળખી લીધા તો પછી બાકી શું રહ્યું ? તું તો જાણી બૂઝીને મૂર્ખ બની ગયો. હે પાપી ! તારામાં આ પરિવર્તન કેમ થયું ?

પેરે પેરે મેં તુંને કહ્યું રે, સુણ રે ધણીનાં વચન ।

અધબિણ વાલો ન વીસરે, જો તું જીએ વિચારી મન ॥ ૨૦ ॥

હે જીવ ! મેં તને વારંવાર અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું કે ધણીનાં વચનો સાંભળ. જો તેં આ તથ્યને વિચાર્યું હોત તો તું એક ક્ષણ માટે પણ ધણીને ભૂલ્યો ન હોત.

અનેક વચન તુંને કહ્યાં, માન એકનો કરે વિચાર ।

અરધ લવે તારો અરથ સરે, ભૂંડા એવડો તું કાં કહેવરાવ ॥ ૨૧ ॥

હે જીવ ! તું તારી જાતને ઓળખ. તારા માટે જ અનેક વચન કહ્યાં છે. એના પર વિચાર કરીને એમાંથી તું એકાદ વચન પણ સ્વીકારી લે. અડધા અક્ષરથી પણ તારું કામ સિદ્ધ થઈ જાય તો પછી તું સદ્ગુરુથી આ બધું કેમ કહેવરાવે છે ?

હવે રે તુંને હું જે કહું, તે તું સાંભળ દ્રઢ કરી મન ।

પચવીસ પખ છે આપણાં, તેમાં ઝીલજે રાત ને દિન ॥ ૨૨ ॥

હવે મેં તને જે પણ કંઈ કહ્યું તેને દઢ મને (એક ચિત્તે) સાંભળ. પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષ આપણા છે. તું તેમાં રાત અને દિવસ આનંદપૂર્વક વિહાર કર.

એ માંહેથી રખે નીસરે, પલ માત્ર અળગો એક ।

મનનાં મનોરથ પૂરણ થાસે, ઉપજસે સુખ અનેક ॥ ૨૩ ॥

આ પચ્ચીસ પક્ષ (પરમધામ)થી તું તારી સુરતાને એક ક્ષણ માટે પણ અળગી કરીશ નહિ. તારા મનના બધા મનોરથો પૂર્ણ થશે અને તને ધામનાં અનંત સુખો પ્રાપ્ત થશે.

સાખ્યાત તણી સેવા કર રે, ઓલખીને અંગ ।

શ્રીધામ તણા ધણી જાણજે, તું તાં રખે કરે તેમાં ભંગ ॥ ૨૪ ॥

હે જીવ ! સદ્ગુરુના સ્વરૂપને ઓળખ. તેમને સાક્ષાત્ ધામધણી સમજીને તેમના પર શ્રદ્ધા રાખ અને તેમની સેવામાં કોઈ કમી ન આવે તેમ કર.

મુખથી સેવા તુંને સી કહું, જો તું અંતર આડો ટાલ ।

અનેક વિધ સેવા તણી, તુંને ઉપજસે તતકાળ ॥ ૨૫ ॥

હે જીવ ! સેવાની બાબતમાં મૌખિક ઉપદેશ આપતાં તને હું શું કહું ? જો તું અન્તરાત્મામાંથી અજ્ઞાનનું આવરણ દૂર કરીશ અર્થાત્ ભ્રમમુક્ત થઈશ તો અનેક પ્રકારની સેવાઓના ભાવ તારા હૃદયમાં તત્કાળ પ્રગટ થશે.

પહેલે ફેરે આપણ આવિયાં, તે તો વાલે કહ્યું છે વિવેક ।

તે તાં લાભ લઈને જાગિયાં, હવે આપણ કરું રે વિસેક ॥ ૨૬ ॥

પ્રથમ અવતરણ (વ્રજ અને રાસ)માં આપણે (ગોપીઓ રૂપે) આવ્યાં હતાં. એનું વિવેકપૂર્ણ વર્ણન આપણા સદ્ગુરુએ કર્યું છે. એ વખતે થોડો લાભ લઈને આપણે ક્ષણ માત્ર માટે પરમધામમાં જાગી ગયાં હતાં. (પછી આ બ્રહ્માંડમાં આવ્યાં) હવે આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં તેનાથી પણ અધિક લાભ લેવો છે.

પહેલે ફેરે થયું આપણને, ગોપદ વછ સંસાર ।

એણે પગલે ચાલિએ, જો તું પહેલો ફેરો સંભાર ॥ ૨૭ ॥

પ્રથમ અવતરણમાં વ્રજથી રાસ તરફ જતી વખતે આપણને આ સંસાર, ગાયના વાછડાના પગની ખરીથી બનેલા ખાડામાં ભરેલા પાણીની જેમ, તુચ્છ લાગતો હતો. હે જીવ ! એ પ્રસંગને

તું યાદ કર. હજી પણ આપણે એ માર્ગે ચાલવું છે.

એટલા માટે આ અજવાળું, વાલેજીએ કીધું વાર ।

નરસૈયાં વચન પ્રગટ કીધાં, કાંઈ વ્રજ તણા વિચાર ॥ ૨૮ ॥

આથી સદ્ગુરુએ આ વખતે પણ આ માર્ગને પ્રકાશિત કર્યો છે. વ્રજની આ વાતો પર વિચાર કરવા માટે સદ્ગુરુએ ભક્ત નરસિંહ મહેતાનાં વચનો દ્વારા પણ આપણને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે.

કહે ઈંદ્રાવતી નરસૈયાં વચન, જો જોઈએ કરીને ચિત ।

ધણિએ જે ધન આપિયું, કાંઈ કરી આપણને હિત ॥ ૨૯ ॥

ઈંદ્રાવતીના આત્મસ્વરૂપ સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! આપણે નરસિંહ મહેતાનાં વચનોને જો એકાગ્ર થઈ સાંભળીશું તો સ્પષ્ટ થશે કે ધણીએ તેનાથી વિશિષ્ટ તારતમરૂપી ધન આપીને આપણા પર અપાર ઉપકાર કર્યો છે.

પ્રકરણ ૩ ચોપાઈ ૧૩૫

રાગ : ધન્યાસરી

પ્રેમ સેવા વાલે પ્રગટ કીધી, વ્રજ તણી આ વાર ।

વચન વિચારીને જો જોઈએ, કાંઈ નરસૈયા તણા નિરધાર ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણીએ અહીં આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં વ્રજની પ્રેમલીલા અને સેવાનું સ્પષ્ટપણે વર્ણન કર્યું છે. આ સંદર્ભમાં ભક્ત નરસિંહ મહેતાનાં વચનો ઉપર પણ નિશ્ચિતપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

શ્રી ધામતણાં સાથ સાંભળો, હું તો કહું છું લાગીને પાય ।

જે રે મનોરથ કીધાં આપણે, તે પૂરણ એણી પેરે થાય ॥ ૨ ॥

હે અખંડ પરમધામના સાથી બ્રહ્માત્માઓ ! આપ સાંભળો. હું ચરણોમાં પ્રણામપૂર્વક નિવેદન કરું છું કે પરમધામમાં આપણે સહુ સુંદરસાથે જેવો ખેલ જોવાની ઈચ્છા કરી હતી તે આ પ્રકારે પૂરી થઈ.

વ્રજમાં કીધી આપણ વાતડી, તે તાં સઘળી માંહેં સનેહ ।

કામ કરતાં અતિ ઘણાં, પણ ખિણ નવ છાડયો નેહ ॥ ૩ ॥

વ્રજમંડલમાં આપણે બ્રહ્માત્માઓએ જે વાતો (લીલાઓ) કરી હતી તે બધી પ્રેમમય હતી. અર્થાત્ ત્યાં તો બધાં વચ્ચે પ્રેમ જ હતો. ઘરકામમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં પ્રિયતમ ધણી પ્રત્યેનો સ્નેહ એક ક્ષણ માટે પણ ભૂલતાં નહોતાં.

વિવિધ પેરે સિણગાર જો કરતાં, મન ઉલાસ જ થાય ।

મનનાં મનોરથ પૂરણ કરતાં, રંગ ભર રૈણી વિહાય ॥ ૪ ॥

વિવિધ પ્રકારના શણગાર કરતાં આપણાં મનમાં વિશેષ ઉલ્લાસ પેદા થતો. પ્રિયતમ ધણી સાથે રહીને મનોકામના પૂરી કરતાં પરમાનંદમાં રાત વીતી જતી હતી.

ઉઠતાં બેસતાં રમતાં, વાલો ચિતથી તે અળગો ન થાય ।

જ્યારે વન પધારતાં, ત્યારે ખિણ બરસા સો થાય ॥ ૫ ॥

ઊઠતાં, બેસતાં, રમતાં અર્થાત્ કોઈ પણ વખત પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અમારા ચિત્તથી અલગ થતા નહોતા અર્થાત્ તેમનું ધ્યાન (સ્વરૂપ) હૃદયથી અળગું થતું નહોતું. જ્યારે તેઓ (ગાય અને ગોવાળો સાથે) વનમાં જતા તે વખતની એક ક્ષણ પણ આપણે માટે વર્ષો સમાન થતી હતી.

માંડોમાંડે વિચાર જ કરતાં, વાત જ કરતાં એહ ।

આતમ સહુની એકજ દીસે, જુજવી તે દીસે દેહ ॥ ૬ ॥

પરસ્પર મળીને આપણે જ્યારે કોઈ વિચાર કરતાં તો તે બધા પ્રિયતમ (શ્રી કૃષ્ણ) ના વિષયમાં જ હતા. આપણા બધાનો આત્મા તો એક જ હતો, પરંતુ બાહ્ય દૃષ્ટિએ સહુનાં શરીર જુદાં જુદાં દેખાતાં હતાં.

નિસ દિવસ વાલાજીસું વાતો, રામત કરતાં જાય ।

ખિણમાત્ર જો અળગાં થૈએ, તો વિછોડો ખિણ ન ખમાય ॥ ૭ ॥

રાત- દિવસ વ્રજમાં પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ સાથે જ વાતો થયા કરતી હતી અને તેમની સાથે રામત (કીડા) કરતાં દિવસ વીતી જતો. જો પળભર માટે પણ આપણે પ્રિયતમથી અળગાં થતાં તો તે ક્ષણભરનો વિયોગ પણ સહન થતો નહોતો.

વિવિધ વિલાસ વાલાજીસું કરતાં, પૂરણ મનોરથ થાય ।

જ્યારે વાછરડાં લઈ વન પધારે, ત્યારે રોવંતાં દિન જાય ॥ ૮ ॥

પ્રિયતમ ધણી શ્રીકૃષ્ણ સાથે અનેક પ્રકારે આનંદ- વિલાસ કરતાં આપણી મનોકામના પૂરી થઈ જતી હતી. જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ ગાય વાછરડાને લઈને વનમાં જતા તો આખો દિવસ એમનું સ્મરણ કરતાં કરતાં વીતી જતો.

દાણલીલાની રામત કરતાં, માથે મહી માખણનો ભાર ।

વચન રંગનાં ઉથલા વાલતાં, રમતાં વન મંઝાર ॥ ૯ ॥

(દહીં, માખણ વેચવા છતાં માર્ગમાં) દાણલીલાની રામત (ખેલ) કરતી વખતે આપણાં મસ્તક પર દહીં અને માખણની મટુકી રહેતી. એવે વખતે પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક હાસ્ય વિનોદની ઊલટી-સીધી વાતો (ઉથલા) કરતાં કરતાં આપણે વન પ્રદેશમાં રમતા હતા.

વ્રજ નરસૈએ પ્રગટ કીધું, અતિ ઘણાં વચન વિવેક ।

એ વચન જોઈને ચાલિએ, તો આપણ થૈએ વિસેક ॥ ૧૦ ॥

ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ વિવેકપૂર્વક વ્રજની લીલાઓનાં ગીત ગાયાં છે. એમનાં કહેલાં વચનો પર વિચાર કરી ચાલીશું તો વ્રજલીલાનું વિશેષ મહત્ત્વ સમજમાં આવશે.

વ્રજલીલા અતિ મોટી છે, જો જો નરસૈયાં વચન પ્રમાણ ।

એ પગલાં સરવે આપણાં, તમે જાણી સકો તે જાણ ॥ ૧૧ ॥

વ્રજની લીલા અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. નરસિંહ મહેતાનાં વચનો તેનાં સાક્ષી છે. હે સુંદરસાથજી ! જો તમે સમજતા હો તો સમજો. આ માર્ગ આપણો પોતાનો જ છે.

કહે ઈંદ્રાવતી સુણો રે સાથજી, ઈંહાં વિલંબ કીધાંની નહીં વાર ।

એ અજવાળું કીધું મારે વાલે, આપણને આ વાર ॥ ૧૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીના આત્માસ્વરૂપે સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! આપ સહુ સાંભળો. હવે અહીં વિલંબ કરવાનો વખત નથી. આ વખતે મારા ધણી સદ્ગુરુએ આપણા સહુ માટે આ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૧૪૭

રાગ : ધન્યાસરી

એણે પગલે આપણ ચાલિએ, કાંઈ પગલાં એ રે પરમાણ, સુંદરસાથજી ।

પેહેલે ફેરે આપણ જેમ નિસરિયાં, તમે જાણ થાઓ તે ચિત આણ ।

ચિત આણીને રંગ માણો, સુંદરસાથજી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી, આપણે જે પ્રેમ માર્ગ દ્વારા વ્રજમાંથી રાસ તરફ પ્રયાણ કર્યું હતું તે માર્ગ પર ચાલીએ. એ માર્ગ પ્રમાણભૂત છે. પ્રથમ અવતરણમાં વ્રજથી રાસ તરફ જતાં આપણે સંસાર અને શરીરને તુચ્છ સમજીને એને છોડી દીધાં હતાં. હવે એ પ્રસંગને હૃદયમાં ધારણ કરી ધણી સાથે એવા પ્રકારનો પ્રેમ કરો.

રાસ નરસૈએ રે નવ વરણવ્યો, મારે મન ઉત્કંઠા એહ ।

ચરણ પસાએ રે વાલાતણે, તમે સાંભળો કહું હું તેહ ॥ ૨ ॥

ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ રાસલીલાનું વર્ણન કર્યું નથી મારા મનમાં એ લીલાનું વર્ણન કરવાની ઈચ્છા જાગૃત થઈ છે. સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણોના પ્રતાપથી હું રાસલીલાનું વર્ણન કરું છું. હે સુંદરસાથજી ! આપ એને સાંભળો.

શ્રી ધણીએ જે રે વચન કહ્યાં, તે મેં સાંભળ્યાં રે અનેક ।

પણ મેં રે મારા ગજા સારું, કાંઈ ગ્રહ્યા છે લવલેસ ॥ ૩ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ કરેલું વ્રજ અને રાસની લીલાઓનું વર્ણન મેં અનેક પ્રકારે સાંભળ્યું, પરંતુ મેં મારી બુદ્ધિના ગજા (ક્ષમતા) અનુસાર એમાંથી થોડું જ ગ્રહણ કર્યું.

સરદ નિસા રે પૂનમ તણી, આવ્યો તે આસો રે માસ ।

સકલ કલાનો ચંદ્રમા, એણી રજનીએ કીધો રે રાસ ॥ ૪ ॥

શરદપૂનમની રાત્રિ, આસો માસ, ચંદ્રમા સોળે કળાઓ સાથે પોતાની છટા ફેલાવી રહ્યો છે, એવી રાત્રિમાં શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓ (બ્રહ્માત્માઓ)એ રાસ લીલા કરી.

રાસ તણી રે લીલા કહું, જે ભરિયાં આપણે પાય ।

નિમખ ના કીધી રે નિસરતાં, તતખિણ તેણે રે તાય ॥ ૫ ॥

હું અખંડ રાસલીલાનું વર્ણન કરું છું, જેમાં પ્રવેશ માટે આપણે બ્રહ્માત્માઓએ ગોપીરૂપે પગલાં માંડ્યાં હતાં. વ્રજ મંડળથી પ્રસ્થાન કરતી વખતે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યો નહોતો. વેણુનાદ સાંભળતાં આપણે તત્ક્ષણ નિકળી પડ્યાં હતાં.

સંજાને સમે રે વેણ વાઈયો, કાંઈ વૃંદાવન મોઝાર ।

એણે સમે સહુ ઊભું મૂકિયું, તેહને આડો ન આવ્યો રે સંસાર ॥ ૬ ॥

સંધ્યા-સમયે શ્રી કૃષ્ણે વૃંદાવનમાં જઈને વેણુનાદ કર્યો. એ વખતે આપણે બધી ગોપીઓ જે જે સ્થિતિમાં હતી તે તેમની તેમ છોડીને નિકળી ગઈ હતી. તે વખતે સંસારનાં બંધનો આપણે માટે માર્ગમાં બાધક બની ન શક્યાં.

નહીં તો કુલાહલ એવડો હુતો, પણ ચિતડાં વેધ્યાં રે પ્રમાણ ।

સાથ સહુએ રે વેણ સાંભળ્યો, બીજો શ્રવણ તણો ગુણ જાણ ॥ ૭ ॥

નહિ તો એ સમયે વ્રજમાં ગાય અને ગોપગોવાળોના આવનજાવનને કારણે એટલો તો કોલાહલ મચી જતો કે કંઈ પણ સાંભળવું કઠિન બનતું. પરંતુ આપણે ગોપીઓનું ચિત્ત તો સદા શ્રી કૃષ્ણમાં જ મગ્ન હોવાને લઈને એમનો વેણુનાદ જ આપણને સંભળાયો અને આપણાં ચિત્ત વ્યાકુળ થઈ ઊઠ્યાં, જ્યારે બીજાઓને તો કેવળ શ્રવણ-સુખ જ પ્રાપ્ત થયું.

કોઈ સખી રે હુતી ગાય દોહતી, દૂધ ઘોણિયો રે હાથ માંહે ।

એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગયો ઘોણિયો રે તેણે તાએ ॥ ૮ ॥

કોઈ સખીઓ ગાય દોહી રહી હતી. તેના હાથમાં તાંબડી હતી. એ વખતે શ્યામની વેણુ વાગી. એને સાંભળતાં જ એ ક્ષણે તાંબડી પડી ગઈ.

કોઈ સખી રે કામ કરે ઘર મધે, આડો ઊભો સસરો પત જેહ ।

વેણ સુણી રે પાટુ દઈ નિસરી, એણી દ્રષ્ટમાં સરૂપ સનેહ ॥ ૯ ॥

કોઈ એક સખી પોતાના ઘરકામમાં વ્યસ્ત હતી. પતિ અને સસરો સામે ઊભા હતા. વેણુનાદ સાંભળતાં જ તે એની સૂધબૂધ ખોઈ બેઠી અને એમને હડસેલીને નિકળી ગઈ. કેમકે સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ)ની સ્નેહપૂર્ણ દ્રષ્ટિમાં શ્યામસુંદરની છબીએ સ્થાન જમાવ્યું હતું.

કોઈ સખી રે વાત કરે પતસું, ઊભી ધવરાવે રે બાલ ।

એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગયો બાલ તેણે તાલ ॥ ૧૦ ॥

કોઈ એક સખી પોતાના પતિ સાથે વાતચીત કરતી ઊભી ઊભી પોતાના બાળકને ધવરાવતી હતી. અચાનક પ્રિયતમ ધણીની બંસીનો નાદ સંભળાયો અને તત્ક્ષણ બાળક નીચે પડી ગયું.

કોઈ સખી રે હુતી પ્રીસણે, હાથ થાલી પ્રીસે છે ધાન ।

એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગઈ થાળી તે તાન ॥ ૧૧ ॥

કોઈ સખી ભોજન પિરસી રહી હતી. તે હાથમાં થાળી લઈ રાંધેલું ધાન પિરસી રહી હતી. એ સમયે બંસીનો નાદ થતાં ભાવાવેશમાં આવવાને કારણે એના હાથમાંથી થાળી પડી ગઈ.

કોઈ સખી રે એણે સમે નિસરતાં, એક પગ ભાંડાં રે માંહે ।

બીજો પગ પતના રુદે પર, એણી દ્રષ્ટે ન આવ્યું રે કોઈ ક્યાંહે ॥ ૧૨ ॥

આવે વખતે ઘેરથી નિકળતાં કોઈ કોઈ સખીનો એક પગ ભાણામાં પડ્યો અને બીજો પગ પતિની છાતીએ જઈ અડ્યો. કારણકે બંસીનાદ સાંભળતાં જ તેને કોઈ સાંસારિક વસ્તુઓ દષ્ટિમાં આવી જ નહિ. અર્થાત્ તે પોતાપણું ગુમાવી બેઠી.

કોઈ સખી રે વેગે વઘૂટતાં, પડિયો હડફટે સસરો ત્યાંહે ।

આકાર વહેરે ઘણવે ઉતાવળા, ચિત જઈ બેઠું વાલાજી માંહે ॥ ૧૩ ॥

કોઈ એક સખી ઉતાવળી થઈ નિકળતી વખતે પોતાના સસરા સાથે ભટકાઈ પડતાં તે પડી ગયો. કેમકે તે સખીનો દેહ ત્વરિત ગતિએ ત્યાં પહોંચવા માગતો હતો અને ચિત્ત તો પહેલેથી જ શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણ પાસે પહોંચી ગયું હતું.

માતા પિતા પત સાસુ સસરો, રોવતાં ન સુણિયાં રે બાલ ।

વાયને વેગે રે વઘૂટિયો, વેણ સાંભળતાં તત્કાલ ॥ ૧૪ ॥

માતા, પિતા, પતિ, સાસુ, સસરા અને પોતાના રોતાં બાળકોની પણ વ્રજ ગોપિકાઓએ પરવાહ કરી નહિ. વેણુ સાંભળતાં જ તેઓ તત્કાળ પવનગતિએ નીકળી પડી.

વસ્તર વિના સખી જે નાહતી, તેણે નવ સંભારિયાં રે અંગ ।

વેણ સાંભળતાં રે વાલા તણી, એણે વેગમાં ન કીધો રે ભંગ ॥ ૧૫ ॥

જે સખી વસ્ત્રરહિત થઈ સ્નાન કરતી હતી તે પોતાનાં અંગને સંભાળી શકી નહીં. પ્રિયતમ ધણીના વેણુનાદને સાંભળતાં જ તેણે અન્ય સખીઓની ગતિમાં ભંગ થવા દીધો નહિ અર્થાત્ તે પણ તેમની સાથે જ એજ ગતિએ ચાલી નીકળી.

કોઈ સખી રે હુતી નવરાવતી, હાથ લોટો નામે છે જલ ।

સુણી સ્વર પડિયો લોટો અંગ ઉપર, ન બોલાણું ચિતડે વ્યાકુલ ॥ ૧૬ ॥

કોઈ એક સખી (પતિને) સ્નાન કરાવી રહી હતી. હાથમાં લોટો લઈને જળ રેડી રહી હતી. બંસીનો મધુર નાદ સાંભળતાં જ પાણીનો લોટો પતિના શરીર પર જઈ પડ્યો અને વ્યાકુળ ચિત્ત હોવાથી તે મુખથી કંઈ બોલી પણ ન શકી.

ગોપદ બછ રે એણે સમે, સુકજીએ નિરધારિયો તે સાર ।

ત્રાટકડે રે ત્રટકા કરિયા, કાંઈ બંધડા હતા જે સંસાર ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રસંગને શુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ગોવત્સપદ કહ્યો છે. જેવી રીતે ગાયના વાછડાના પગની ખરીના ખાડામાં ભરેલા પાણીને ઓળંગી જવામાં કોઈ મુશ્કેલી પડતી નથી તેવી રીતે સંસારસાગરને પાર કરવામાં ગોપીઓને કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી પડી નહીં. સંસારનાં બધાં બંધાનોને તેમણે તણખલાની જેમ તુચ્છ સમજીને ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યાં.

સંસાર તણાં રે કામ સરવે કરતાં, પણ ચિતમાં ન ભેદો રે પાસ ।

વિલંબ ન કીધી રે વઘૂટતાં, એ તામસિયોના પ્રકાસ ॥ ૧૮ ॥

જો કે ગોપીઓ સંસારનાં બધાં કાર્ય તો કરતી હતી પણ એમના મનમાં સંસારનો મોહ લેશમાત્ર નહોતો તેથી માયાનાં બંધનોને તોડીને મુક્ત થવામાં તેમને સહેજ પણ વિલંબ થયો નહિ. આ

ગતિવિધિ સ્પષ્ટપણે તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓની હતી.

કોઈ સખી રે સિણગાર કરતાં, સુણી તેણે વેણ શ્રવણ ।

પાયનાં ભૂષણ કાને પેહેરિયાં, કાન તણાં રે ચરણ ॥ ૧૯ ॥

કેટલી સખીઓ શણગાર સજી રહી હતી. તેમના કાનોમાં બંસીનો ધ્વનિ જેવો સંભળાયો કે તેઓએ પગનાં આભૂષણ કાનમાં અને કાનનું આભૂષણ પગમાં પહેરી લીધાં.

એક નૈણે રે અંજન કરિયું, બીજું રહ્યું રે એમ ।

વેણનો સ્વર સાંભળ્યાં પછી, રાજસિયોં રહે રે કેમ ॥ ૨૦ ॥

એક આંખમાં અંજન કર્યું તો બીજી આંખ આંજ્યા વગર જ રહી ગઈ. બંસીનાદ સાંભળ્યાં પછી રાજસ સ્વભાવની સખીઓ ઘરમાં કેવી રીતે રહી શકે ?

રાજસિએ રે કાંઈક નૈણે દીઠો, પણ વિચાર કરે તો થાય વેડ ।

તામસિયોં રે મોહોવડ થૈયો, રાજસિએ ન મૂક્યો તેહનો કેડ ॥ ૨૧ ॥

રાજસ સ્વભાવની સખીઓએ આંખ માંડી ચારે બાજુ જોયું. જો તેઓ વિચાર કરે તો વિલંબ થવાની સંભાવના હતી. તામસ સ્વભાવની સખીઓ તો સહુથી આગળ નીકળી ગઈ હતી. રાજસી સખીઓએ પણ તેમનો કેડો છોડ્યો નહિ.

સ્વાંતસિએ રે વિચાર કરિયો, તેને આડા દેવરાણાં રે વાર ।

કુટમ સગા રે સહુ ટોળે મળી, ફરીને વલ્યાં ભરતાર ॥ ૨૨ ॥

સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓએ બહાર નીકળવાનો વિચાર તો કર્યો જ હતો પણ દરવાજા બંધ કરી દેવાયા. કુટુંબનાં બધાં સગાંવહાલાં એકઠાં થઈ ગયાં. આમ એમના પતિઓએ મળીને તેમનો માર્ગ રોકી લીધો.

ત્યારે મન માંહેં વિચાર કરિયો, એ કાં આડા થાય દુરિજન ।

એ સું જાણે વર નહીં એનો વાલૈયો, તો જાતાં વારે છે વન ॥ ૨૩ ॥

જ્યારે સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓ મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આ દુષ્ટ લોકો અમારા માર્ગમાં કેમ આડા આવ્યા છે ? પણ તેઓ ક્યાં જાણે છે કે અમારા પ્રિયતમ પતિ તો શ્રી કૃષ્ણ છે. આથી તેઓ અમને વૃંદાવન જતાં રોકી રહ્યા છે.

ધિક ધિક પડો રે આ સંસારને, કાં ન ઉઠે રે અગિન ।

વ્રહ્ તામસ રે ભેળાં થયાં, ત્યારે અંગડાં થયાં રે પતન ॥ ૨૪ ॥

સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓ કહે છે કે ધિક્કાર છે આવા સંસારને, એમાં હજી સુધી કેમ આગ લાગતી નથી. આ વખતે ગોપીઓના હૃદયમાં શ્રી કૃષ્ણના વિયોગનો વિરહ અને અન્ય કુટુંબીજનો પ્રત્યે ક્રોધ (તામસ) એ બંને એક સાથે પ્રગટ્યાં ત્યારે એમના દેહ છૂટી ગયા.

વાસ્નાઓ વહિયો રે અતિ વેગમાં, વાર ન લગી રે લગાર ।

વસ્ત ખરી રે કેમ રહે વાલા વિના, તેણે સાથ સમો કીધો સિણગાર ॥ ૨૫ ॥

આમ આ સખીઓના આત્મા તરત નીકળીને વૃંદાવન પહોંચી ગયા. એમને ક્ષણમાત્રનો પણ વિલંબ ન થયો. ખરેખર બ્રહ્માત્માઓ પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ વગર કેવી રીતે રહી શકે ? એ સાત્વિક

આત્માઓએ યોગમાયા દ્વારા રચાયેલા રાસમંડળમાં પહોંચી રાજસ અને તામસ વૃત્તિની સખીઓની સાથોસાથ દિવ્ય શણગાર સજયો.

વ્રજવધૂ કુમારકાઓની, કહી નહીં સુકજીએ વિગત ।

તે કેમ સંસે રાખું મારા સાથને, તેની કરી દઉં જુજવી જુગત ॥ ૨૬ ॥

વ્રજવધૂઓ (ગોપીઓ) ની કુમારિકાઓનું વર્ણન શુકદેવજીએ કર્યું નથી. તો સુંદરસાથના મનમાં આ બાબતમાં સંદેશ શા માટે રહેવા દઉં ? તેથી બ્રહ્માત્માઓ અને કુમારિકાઓનું વર્ણન અલગ અલગ કરી દઉં છું.

જેટલી નાહતી કારતિક કુમારિકા, એ વાસ્ના નહીં ઉતપન ।

એની લજ્યા લોપાવી હરીને વસ્તર, તેસું કીધો વાયદો વચન ॥ ૨૭ ॥

જેટલી કુમારિકાઓ કાર્તિક સ્નાન કરી રહી હતી, તે બધી બ્રહ્મવાસનાઓ નહોતી. ચીરહરણ કરીને શ્રીકૃષ્ણે તેમની લજજાનું પણ હરણ કર્યું અને અખંડ રાસલીલા રમવાનું વચન પણ આપ્યું.

જે સખી હુતી કુમારકા, ઘર નહીં તેહનાં અંગ ।

સનેહ બલ દયા લીધી ધણી તણી, તે મળીને ભળી સાથને રંગ ॥ ૨૮ ॥

આ કુમારિકાઓના પરાત્મા અક્ષરધામમાં નહોતા. શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યે એમનો અધિક પ્રેમ હોવાને કારણે એ પ્રેમના બળે એમણે શ્રી કૃષ્ણની કૃપા પ્રાપ્ત કરી અને રાસલીલામાં બ્રહ્માત્માઓના શરીરમાં પ્રવેશી પોતાની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

સાથ દોડે રે ઘણવે આકલો, મનની ના પોહોંતી હામ ।

જોગમાયા સામી આવી જુગતસું, સિણગાર કીધો એણે ઠામ ॥ ૨૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓ વ્રજમાં અત્યંત ઉત્સુકતાથી દોડીને આવ્યા હતા. આ શરીરના માધ્યમથી રાસ રમવાની તેમની મનોકામના પૂરી ન થઈ. રાસમંડળમાં પહોંચતાની સાથે જ સામે યોગમાયા આવી અને એણે યુક્તિપૂર્વક બધા બ્રહ્માત્માઓને નવીન શણગાર ધારણ કરાવ્યા.

સુણોજી સાથ કહે ઈંદ્રાવતી, જોગમાયાનો જુઓ વિચાર ।

એ કેણી પેરે હું વરણવું, મારા સાથ તણો સિણગાર ॥ ૩૦ ॥

શ્રી ઈન્દ્રાવતીના રૂપમાં સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો. યોગમાયાના આ અનુપમ (અલૌકિક, દિવ્ય) બ્રહ્માંડને વિચારપૂર્વક જુઓ. યોગમાયા નિર્મિત સુંદરસાથના દિવ્ય શણગારનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ?

વચન ધણીતણાં મેં સાંભળ્યાં, મારા ગજા સારું રે પ્રમાણ ।

એક સ્યામાજીને વરણવું, બીજો સાથ સકલ એણી પેરે જાણ ॥ ૩૧ ॥

મેં આપણા ધણી શ્રી દેવચંદ્રજીનાં દિવ્ય વચનોને સાંભળ્યાં અને મારી બુદ્ધિ અનુસાર એને ગ્રહણ કર્યાં. સહુ પ્રથમ હું શ્યામાજીના અલૌકિક શણગારનું વર્ણન કરું છું. બીજા બધા બ્રહ્માત્માઓ (ગોપીઓ)નો શણગાર પણ એ પ્રકારે જાણવો.

રાગ : ધન્યાસરી

શ્રી ઠકુરાણીજીનો સિણગાર

અખંડ સરૂપની અસ્થિર આકારે, સોભા કહું ઘણવે કરીને સનેહ ।
જોઈ જોઈ વચન આણું કે ઊંચા, પણ ના આવે વાણી માંહેં તેહ ।
સોભા સિણગાર સ્યામાજીને નિરખુંજી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતીના સ્વરૂપમાં સ્વામીજી કહે છે કે હું અસ્થિર આકાર (અસ્થાઈ પાંચ તત્ત્વોના શરીર) વડે શ્યામાજી મહારાણીના અખંડ સ્વરૂપની સ્થાયી શોભા (સુંદરતા)નું પ્રેમપૂર્વક વર્ણન કરું છું. એને માટે પસંદ કરેલા શ્રેષ્ઠતમ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા માગું છું. તેમ છતાં એ દિવ્ય શોભા શબ્દોમાં સમાતી નથી. શ્યામાજીની એ દિવ્ય શોભા અને શણગારને હું અંતર્દૃષ્ટિથી જોઉં છું.

એ સોભા ના આવે વાણી માંહેં, પણ સાથ માટે કહેવાણી ।
એ લીલા સાથના રુદેમાં રમાડવા, તો મેં સબદમાં આણી ॥ ૨ ॥

શ્યામાજીની આ અલૌકિક શોભાનું વર્ણન શબ્દોમાં સમાતું નથી તેમ છતાં સુંદરસાથ માટે એનું વર્ણન કરવું આવશ્યક છે. એ લીલા અને સ્વરૂપને સુંદરસાથના હૃદયમાં બિરાજમાન કરવાને માટે મેં શબ્દોના માધ્યમથી વર્ણન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

ચરણ અંગૂઠા અતિ ભલા, પાસે કોમલ આંગણિયો સાર ।
રંગ તો અતિ રલિયામણો દીસે, નખ હીરાતણાં ઝલકાર ॥ ૩ ॥

શ્યામાજી મહારાણીનાં શ્રીચરણોના અંગૂઠા અત્યંત સુંદર છે. એની પાસે કોમળ કમનીય આંગણિયો છે. અંગૂઠા અને આંગણિયોનો રંગ અત્યંત સુંદર દેખાય છે. નખોની અનુપમ આભા તો હીરાની જેમ ચમકતી જોવામાં આવે છે.

હીરા તે પણ તેહજ ભોમના, આ જિભ્યા તિહાં ન પોહોંચાય ।
આણી જિભ્યાએ જો ન કહું સાથને, તો રુદે પ્રકાસ કેમ થાય ॥ ૪ ॥

આ હીરો પણ એ અખંડ ભૂમિનો છે. આ લૌકિક વાણી ત્યાં સુધી પહોંચતી નથી. જો હું લૌકિક જીભથી વર્ણન ન કરું તો સુંદરસાથના હૃદયમાં તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેવી રીતે થશે ?

ફણા તો રંગ પતંગ છે, કાંકસા નસો નિરમલ નિરધાર ।
કૂકમ રંગે પાની સોભે, ચરણ તલી વલી સાર ॥ ૫ ॥

શ્યામાજી મહારાણીના ચરણના પંજા લાલ રંગના છે. બે આંગણિયો વચ્ચેનો હિસ્સો તથા નસો પણ અત્યંત સુંદર, સ્વચ્છ અને કોમળ છે. પગની પાની મનોહર કુમકુમ રંગથી શોભે છે અને ચરણનો તળિયાનો ભાગ અત્યંત સુંદર અને શ્રેષ્ઠ છે.

લાંક તો દીસે અતિ લહેકતો, રેખા સોભિત અતિ પાય ।
ટાંકણ ઘુંટી ને કાંડા કોમલ, પીંડી તે વરણવી ન જાય ॥ ૬ ॥

પગના તળિયે પડતો લાંકનો ખાડો અત્યંત તેજોમય અને ચમકદાર છે. તેમની રેખાઓની શોભા અનુપમ છે. એડીના ઉપરના હિસ્સામાં આવેલી ઘુંટી અને કાંડાં અત્યંત કોમળ છે. પિંડલીની

શોભાનું વર્ણન તો થઈ જ શકતું નથી.

કુંદન કેરા અણવટ સોહે, વિઘ્ન કહે ઠમકાર ।

માણક મોતી ને નીલા પાના, જુગતે અતિ જડાવ ॥ ૭ ॥

ચરણકમળના અંગૂઠામાં સોનાના વિંછિયા શોભી રહ્યા છે અને તેમનો ઝણકાર સંભળાઈ રહ્યો છે. આ વિંછિયા માણક, મોતી, નીલમ અને પન્નાથી યુક્તિપૂર્વક જડેલા છે.

કાંબી કડલાં રણઝણ બાજે, ધુંધરી તણાં ધમકાર ।

હેમ તણાં વાલા માંહેં ગઠિયા, ઝાંઝર તણાં ઝમકાર ॥ ૮ ॥

પગમાં કાંબી- કડાંનો ઝણકાર થઈ રહ્યો છે. (ઝાંઝરની) ધૂધરુનો ધમકાર સંભળાય છે. ધૂધરુ કે ધૂધરી સોનાના તારને ગાંઠીને બનાવેલી છે. સોનાના તારમાં ગંઠાયેલ ઝાંઝર મધુર સ્વરે ઝણકાર કરે છે.

કાંબિએ નંગ આસમાની ફૂલવેલ, જુગતે કુંદન જડાવ ।

જડાવ લાલ નંગ નીલા પીલા, કડલે સોભા અતિ થાય ॥ ૯ ॥

કાંબી- કડાંઓમાં આસમાની રંગનાં મોતી જડેલાં છે અને સોનામાં ફૂલવેલની નકશી કરીને એમાં કલાકૃતિ કરવામાં આવી છે. કડાંમાં પણ લાલ અને આસમાની અને પીળા રંગનાં નંગ જડેલાં છે. તેમની શોભા અતિ સુંદર છે.

ધૂંધરડીનો ઘાટ જુગતનો, કોરે કરડા કુંદન ।

માંહે મોતી ફરતાં દીસે, મધ્ય જડિયાં નીલા નંગ ॥ ૧૦ ॥

ધૂંધરિયોનો ઘાટ પણ યુક્તિપૂર્ણ છે. તેની કોરે સોનાના નાના નાના દાણા જડ્યા છે અને ચારે તરફ મોતી પરોવ્યાં છે. એના મધ્યમાં આસમાની નંગ જડેલાં છે.

ઝાંઝરિયા એક જુઈ જુગતનાં કોરે લાલ જડાવ કાંગરી ।

એક હાર બે હીરા તણી, બીજી મધ્ય દરપણ રંગ દોરી ॥ ૧૧ ॥

ઝાંઝરી પણ અલગ યુક્તિથી કરી છે. તેની કોર ઉપર લાલ નંગ- પ્રવાલ જડેલાં છે. એમાં એક સેર બેવડા હીરાની છે અને વચ્ચે આભલાં ભરેલી રંગીન દોરી છે.

ભૂષણ ચરણે સોભંતા, અને બોલંતાં રસાલ ।

જુજવી જુગતનાં જવેર જ દીસે, કરે તે અતિ ઝલકાર ॥ ૧૨ ॥

આ બધાં આભૂષણો ચરણકમલમાં શોભાયમાન છે અને એ બધાં મધુર ઝંકાર કરે છે, એમાં વિવિધ પ્રકારનું ઝવેરાત જોવા મળે છે અને એ બધાં અત્યંત પ્રકાશમાન છે.

વસ્તર કેણી પેરે વરણવું, એતાં સાએર અતિ સરૂપ ।

મારા જીવની બેવના ભાજવા, હું તો કહું ગજા સારું કૂપ ॥ ૧૩ ॥

શ્યામાજી મહારાણીનાં અંગ- વસ્ત્રોનું હું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એના અલૌકિક સ્વરૂપનું વર્ણન તો સાગર પેઠે અગાધ છે. મારા જીવની જિજ્ઞાસા સંતોષવા માટે હું મારું કૂપ- સદૃશ (અલ્પ)

બુદ્ધિથી વર્ણન કરું છું.

નીલી તે લાહિનો ચરણિયો, અને માંહેં કસબની ભાંત ।

કોરે કોરે કાંગરી, ઇન્દ્રાવતી જુએ કરી ખાંત ॥ ૧૪ ॥

શ્યામાજીના ચણિયાનો રંગ આસમાની અને લાહી મિશ્રિત છે. અને એમાં સોનાના કસબની ભાત કરી છે. કોરે વેલબુટ્ટા ગૂંથેલા છે. ઇન્દ્રાવતી ઘણી ચાહનાથી તેને જોઈ રહી છે.

કાંગરી કેરી જુગત જોઈએ, દ્રઢ કરીને મન ।

માણક મોતી હીરા કુંદન, નીલા તે પાય રતન ॥ ૧૫ ॥

ચણિયાની કિનારમાં જે કાંગરી ભરી છે તેની ખૂબીને તો આપણે જોતાં જ રહી જઈએ છીએ. જો બારીકાઈથી ધ્યાનપૂર્વક જોઈએ તો એમાં માણક, મોતી, હીરા, કુંદન (શુદ્ધ સોનું) નીલમ અને પાય (હરિતમણિ) નું જડતર અનુપમ દીસે છે.

ભાંત તો ભલી પેરે વરણવું, માંહેં વેલ સોનેરી સાર ।

વસ્તર સમિયલ વનિયલ દીસે, નવ સુઝે કોય તાર ॥ ૧૬ ॥

એ જડાવકામની નિપુણતાનું વિસ્તારથી વર્ણન કરું છું. ઉપરોક્ત રત્નોની વચ્ચેના અંતરાળમાં સોનાના તારની વેલ ગૂંથી છે. વસ્ત્રોની જેમ એ વેલોને પણ એવી રીતે ગૂંથી છે કે તેના તારના તંતુ (તાણા-વાણા) દેખાતા નથી (અર્થાત્ એ તાર વસ્ત્રો સાથે એકરૂપ થઈ ગયા છે.)

અનેક વિધનાં ફૂલ જ દીસે, માંહેં જવેર તણાં ઝલકાર ।

નાડી તો અતિ સોભા ધરે, જેમાં રંગ દીસે અગ્યાર ॥ ૧૭ ॥

એ ચણિયામાં અનેક પ્રકારનાં ફૂલ-પત્તી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એમાં ભાત-ભાતનું ઝવેરાત ઝગમગે છે. એની નાડીમાં અગિયાર રંગોની શોભા વણેલી છે. તેથી એ નાડી પણ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

નીલો પીળો સેત સેંદુરિયો, માંહેં કસબની ભાંત ।

શ્યામ ગુલાલિયો અને કેસરિયો, માંહેં જાંબુ તે રંગની જાત ॥ ૧૮ ॥

એ નાડીમાં આસમાની, પીળા, સફેદ, સિન્દુરિયા રંગની વચ્ચે વચ્ચે વેલબુટ્ટાનો કસબ કર્યો છે. શ્યામ, ગુલાબી અને કેસરિયો રંગ પણ શોભે છે. વચ્ચે વચ્ચે જામલી રંગની ઝલક પણ વરતાય છે.

જુગત એક વલી જુઈ છે, ઊભી લાખી લિબોઈની દોર ।

માણકદે દ્રઢ કરીને જુએ, સોભિત બંને કોર ॥ ૧૯ ॥

આ નાડીમાં એક બીજી પણ યુક્તિ જોવામાં આવે છે. તેના બંને છેડાઓ પર નીચેથી ઉપર લાખી (લાખ જેવા રાતા) અને લીંબુ રંગના દોરા વણેલા છે. માણકદે (શ્રી ઇન્દ્રાવતી) ધ્યાનપૂર્વક આ બંને છેડાઓની શોભાને નિરખી રહી છે.

ચીણ ચરણિએ જોઈએ, માંહેં વેલ મોતી ઝળકંત ।

રાતી નીલી ચુંની કુંદનમાં, ભલી પેરે માંહેં ભલંત ॥ ૨૦ ॥

આ ચણિયાની વિવિધ ભાતની હીરાકણી દીસે છે, જેમાં મોતી - ગૂંથેલી વેલબુટ્ટાની કલા ઝલકે છે. લાલ અને આસમાની રંગનાં નંગ સોનામાં એવી રીતે ભળી ગયાં છે કે તેમની શોભા અપરિમિત જોવા મળે છે.

એ ઉપર જે સોભા ધરે, કાંઈ તેહનો ન લાભે પાર ।

અંગ ચરણિયો પ્રગટ દીસે, સાડી માંહેં સિણગાર ॥ ૨૧ ॥

એના ઉપર પહેરેલી સાડીની શોભાનો પાર નથી. શ્રી શ્યામાજીએ પહેરેલ સાડી નિર્મળ અને પારદર્શક હોવાથી તેમનાં શ્રીઅંગ, ચણિયો અને શણગાર સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

છૂટક છાપા કુંદન કેરા, સાડી સેંદુરિએ રંગ ।

હીરા માણેક મોતી લસણિયા, મધ્ય પાંચ વાણીનાં નંગ ॥ ૨૨ ॥

સિન્દૂરિયા રંગની સાડીમાં વિવિધ આકૃતિઓ ધરાવતા સોનેરી બુટ્ટા જડેલા છે. એમાં હીરા, માણેક, મોતી, લસણિયો અને મધ્યમાં પાંચ પ્રકારનાં નંગ જડેલાં છે.

સોભા તો ઘણીએ સોહામણી, જો દ્રઢ કરી જોઈએ મન ।

ઝીણાં વસ્તર ને અતિ ઉત્તમ, કાનિએ દોરી ત્રણ ॥ ૨૩ ॥

ઝીણવટથી જોઈએ તો એ સાડીની શોભા ઘણી સોહામણી જોવામાં આવે છે. તે અત્યંત બારીક અને મુલાયમ છે અને તેની કિનાર પર ત્રણ ધારી દોરી (અર્થાત્ ત્રેવડી દોરીની કોર) શોભી રહી છે.

માંહેં મોતી કોરે કસબી, ત્રીજી નીલી ચુની સાર ।

અનેક વિધની વેલ જો સોભે, છેડે કરે ઝલકાર ॥ ૨૪ ॥

વચમાં મોતી અને કિનારી પર કસબ જડેલા છે. મોતી અને તારકસબની સાથે આસમાની રંગની રત્નકણિકાઓ જડેલી છે. સાડીમાં નંગોની સજાવટયુક્ત અનેક વેલપત્તિઓ શોભે છે. સાડીની બંને કિનારો ઝગમગી રહી છે.

સુંદર લાંક સોહામણો, વાંસો દીસે સાડીમાં અંગ ।

વેણ તલે કંચુકીની કસો, જુગતે સોહે બંધ ॥ ૨૫ ॥

સાડીમાંથી પીઠનો ભાગ (વાંસો) દેખાઈ રહ્યો છે. એમાં પીઠનો લાંક (ખાડો) અત્યંત કમનીય છે. ચોટી (ચોટલા) નીચે પીઠ પર ચોળીની કસ યુક્તિપૂર્વક બાંધી હોઈ એ બંધ ખૂબ સુંદર લાગે છે.

અંગનો રંગ નિરખ્યો ન જાય, ક્યાંહે ન માય કણ કાંત ।

પેટ પાંસા ઉર કંઠ નિરખતાં, ઈન્દ્રાવતી પામે સ્વાંત ॥ ૨૬ ॥

શ્રી શ્યામાજીનાં શ્રી અંગોમાંથી કોટિ સૂર્ય સમાન કાંતિ પ્રકટ થવાને કારણે એમનાં શ્રી અંગોને નિરખી શકાતાં નથી. એમનાં પેટ- પાંસણિયો, વક્ષસ્થલ તેમજ કંઠની શોભા નિરખી ઈન્દ્રાવતીને અત્યંત સુખ શાંતિનો અનુભવ થાય છે.

અંગનો રંગ અજવાસ ધરે, તિહાં સ્યામ ચોલી સોભાવે ।

સુંદર સરવે સિણગાર સોહાવે, તિહાં લહેર ભૂષણ કણ આપે ॥ ૨૭ ॥

શ્યામાજીનાં શ્રી અંગોનો વર્ણ દેદીપ્યમાન પ્રકાશ જેવો છે. તેઓએ પહેરેલ શ્યામ રંગની ચોળી અતિ શોભે છે. તેમણે ધારણ કરેલ બધા શણગાર એમને અત્યંત શોભા આપે છે. આભૂષણોનાં રત્નોમાંથી નીકળતાં કિરણો ચારે તરફ ઝલકાર કરી રહ્યાં છે.

કસકસતી ચોલીને કઠણ પયોધર, પીલા ખડપા સોભંત ।

કસ ઠામેં જે કાંગરી, તિહાં નીલા જવેર ઝલકંત ॥ ૨૮ ॥

કઠણ સ્તન પર કસકસતી ચોળી ધારણ કરી છે. એના પર પીળા રંગના ખડપા શોભે છે. કસની સાથે જોડાયેલ કાંગરીમાં નીલમણિનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે.

ભરત ભલી પેરે સોભિત, કાંઈ પચરંગ ચુની સાર ।

અનેક વિધનાં ફૂલ વેલ, ખસબોય તણાં બહેકાર ॥ ૨૯ ॥

ચોળીમાં કરેલ ભરતકામમાં પણ પચરંગી (વિવિધ રંગી) રત્નકણીઓ જોડેલી છે. એમાં વિવિધ પ્રકારની ફૂલવેલની ભાત કરી છે અને એમાંથી મધુર સુંગધ પ્રસરી રહી છે.

કંચુકી જડાવ છે જુગત જુજવી, ઉપર આભરણ ભલી ભાંત ।

સુંદર સરૂપ જોઈ જોઈને, મારો જીવ થાય નિરાંત ॥ ૩૦ ॥

ચોળીમાં વિવિધ પ્રકારનાં નંગ ખૂબી પૂર્વક જોડેલાં છે. એના ઉપર વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણો સુંદર રીતે પહેરેલાં છે. શ્યામાજીના આ સુંદર સ્વરૂપને નિરખી નિરખીને મારા આત્માને શાંતિ અને અખંડ સુખ મળે છે.

કંઠ કેણી પેરે વરણવું, મારા જીવને નથી કાંઈ બલ ।

પાંચ હાર તિહાં પ્રગટ દીસે, સોભિત દોરે વલ ॥ ૩૧ ॥

શ્યામાજીના કંઠની સુંદરતાનું વર્ણન તો શું કરું ? કેમ કે એનું વર્ણન કરવાની શક્તિ મારા જીવમાં નથી. (તેમ છતાં સુંદરસાથના સંતોષને માટે હું કહી રહ્યો છું) એમના કંઠમાં પાંચ હાર સુશોભિત છે. એમાં પરોવાયેલ દોરાઓ પણ અત્યંત શોભાયમાન છે.

એક હાર હીરા તણો, બીજો પાંચ વરણ રતન ।

ત્રીજો હાર મોતી નિરમલનો, કાંઈ ચોથો હેમ કંચન ॥ ૩૨ ॥

શ્રીશ્યામાજીએ કંઠમાં ધારણ કરેલ પાંચ હાર પૈકીનો એક હીરાનો, બીજો પાંચ પ્રકારનાં રત્નોથી જડિત, ત્રીજો નિર્મળ મોતીઓનો, અને ચોથો શુદ્ધ સોનાનો બનેલો છે.

હેમ તણો હાર જુઈ રે જુગતનો, નવ સર નવ પાટલી ।

જડાવ હીરા પાય રતન મોતી, માંહેં માણક ને નીલવી ॥ ૩૩ ॥

સોનાના હારની ખૂબી તો નિરાળી છે. તે નવ છૂટી સેરો અને નવ પાટલીઓનો બનેલો છે. એમાં હીરા, પાય, રત્ન, મોતી, માણક અને નીલમ જોડેલાં છે.

ઉતરી ત્રણ સર સોભંતી, કાંઈ દોરો જડિત અચંભ ।

હું કેણી પેરે વરણવું, મારી જિભ્યા આણે અંગ ॥ ૩૪ ॥

એ હારમાંથી નીચે નીકળતી ત્રણ સેરો અતિ શોભે છે. એના દોરાની ગૂંથણી પણ વિસ્મય પમાડે

છે. એનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? મારી જીભ તો આ નશ્વર દેહની છે.

કંચુકીના કાંઠલા ઉપર કોરે, કાંઈ દોરે તેજ અપાર ।

સાત રંગનાં નંગ પાધરાં, જોત કરે ઝલકર ॥ ૩૫ ॥

ચોળીના કાંઠલાની કોરના દોરાઓ અપાર તેજથી ચમકી રહ્યા છે. એમાં સુપેરે જડેલ સાત રંગનાં નંગોની જ્યોતિ ભારે ચમકારા મારી રહી છે.

માંહેં મોતી માણક હીરા, પાનાં ને પુખરાજ ।

કુંદન માંહેં રતન નંગ ઝલકે, રમવા સુંદરી કરે સાજ ॥ ૩૬ ॥

એમાં વચ્ચે વચ્ચે મોતી, માણેક, હીરા, પત્તા અને પુખરાજનાં નંગ સોનામાં જડેલાં છે જે ઝળકી રહ્યાં છે. આ રીતે રાસ ઉત્સવ માટે શ્યામાજી સાજ-શણગાર કરી રહ્યાં છે.

કાંઠલે માણક ને વલી મોતી, કુંદન માંહેં પાનાં નંગ ।

ચીડતણી ચારે સર સોભે, કોઈ ધાત વસેકનાં રંગ ॥ ૩૭ ॥

કાંઠલામાં માણેક અને મોતી જડ્યાં છે તેમજ સોનામાં પત્તા જડેલ છે. હારમાં કસીને બાંધેલી ચાર સેરો શોભે છે, જેની વિશિષ્ટ ધાતુનો રંગ ઝળકી રહ્યો છે.

એ ઉપર વળી નિરખીને જોઈએ, તો કંઠસરી ભલી ગઈ અંગ ।

કંઠસરી કેરી કલી જુજવી, કાંઈ જુજવા છે તેહનાં નંગ ॥ ૩૮ ॥

એ કાંઠલાને ધ્યાનપૂર્વક નિરખીએ તો એની કંઠસરી કંઠ સાથે એકરૂપ થતી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. કંઠસરીના અંકોડાઓની શોભા અનેરી છે અને એના નંગ પણ નિરાળાં છે.

કંઠસરી જડાવ જુગતની, માંહેં રાતી નીલી જવેરોની હાર ।

સકલ સિણગાર શ્યામાજીને સોભે, કુંદનમાં મોતી ઝલકાર ॥ ૩૯ ॥

કંઠસરી ખૂબીપૂર્વક જડેલી છે. એમાં મધ્યમાં લાલ અને આસમાની રત્નોની પંક્તિ છે. સોનાની સેરોમાં પરોવેલાં મોતી નીચે લટકી રહ્યાં છે અને તે શોભામાં વધારો કરે છે. આમ શ્યામાજીનો સકળ શણગાર અતિ શોભાયમાન છે.

નખ થકી કર વરણવું, એહ જુગત અતિ સાર ।

આંગણિયોં અંગૂઠા કોમળ, નખ હીરા તણા ઝલકાર ॥ ૪૦ ॥

હવે શ્યામાજીના નખથી લઈને હાથ સુધીનું વર્ણન કરું છું. એની શોભા તો અતિ ઉત્તમ છે. હાથના અંગૂઠા અને આંગણિયો કોમળ છે. તેમના નખ હીરાની જેમ ચમકે છે.

ઝીણી રેખા હથેલિએ દીસે, પોહોંચા સોભિત પતંગ ।

આંગલિએ બીસા બીસ દીસે, કોમલ કલાઈ અતિ રંગ ॥ ૪૧ ॥

હથેળીમાં ઝીણી (બારીક) રેખાઓ દીસે છે. પહોંચો લાલ રંગથી શોભાયમાન છે. આંગણિયો પર અંક્તિ રેખાઓ પણ પૂરેપૂરી દીસે છે. કલાઈ અત્યંત કોમળ અને કમનીય છે.

વીટી જડાવ છે છ આંગલિએ, સાતમી અંગૂઠી અતિ સાર ।

આભલિયો ને ફરતાં પાનાં, દરપણમાં મુખ ઝલકાર ॥ ૪૨ ॥

છ આંગણિયોમાં રત્ન જડિત વીંટીઓ ધારણ કરી છે અને સાતમી અંગૂઠી અંગૂઠા પર ધારણ કરી છે, જે સર્વોત્તમ છે. અંગૂઠીમાં મધ્યમાં નાનાં નાનાં આભલાં અને ફરતાં પત્રા જડેલા છે, અને આભલાંમાં શ્રી શ્યામાજીનું મુખ ઝગારા મારી રહ્યું છે.

બે વીંટી ને હીરા મોતી, બીજી બે રંગ બે રતન ।

પાંચ રંગની પાચ એકને, એકને કરડા કંચન ॥ ૪૩ ॥

પહેલી બે વીંટીઓ હીરા અને મોતીની છે. એ પછીની બેમાં બે-બે રંગનાં રત્ન ચમકી રહ્યાં છે. એકમાં પાંચ રંગની પાચ જડેલી છે જ્યારે છઠી વીંટી સોનાના કરડા સ્વરૂપની છે.

પોહોંચી ને નવઘરી દીસે, ઉપર ઊંચા નંગ ।

માણક મોતી પાંના કુંદન, એ સોભે પોહોંચીના નંગ ॥ ૪૪ ॥

પહોંચામાં નવઘરી (નવગ્રહોના નંગ જડેલી) પહોંચી શોભે છે. એમાં નંગો ઉપર ઊઠેલાં છે. પહોંચીનાં નંગોમાં માણક, મોતી, પાનાં અને સોનામાં જડેલ નંગો અતિ શોભાયમાન છે.

નવઘરી ને નિરમલ મોતી, હીરા ને રતન ।

કુંદન માંહે પાનાં પુખરાજ, ચૂડ માંહે નવ રંગ ॥ ૪૫ ॥

નવઘરીમાં નિર્મળ મોતી, હીરા અને રત્નો જડેલાં છે. વળી સોનામાં પત્રા અને પુખરાજ બેસાડેલા છે. ચૂડલામાં નવ રંગ દીપે છે.

નવ રંગનાં નંગ જુજવા, તેહનાં તે જુજવાં રૂપ ।

હું મારી બુધ સારું વરણવું, પણ એહ છે અદ્ભૂત ॥ ૪૬ ॥

ચૂડલાના નવરંગનાં નવ રત્નો અલગ અલગ જડેલાં છે તેથી એનાં રૂપ પણ અલગ - અલગ દીપે છે. હું તો મારી બુદ્ધિ અનુસાર વર્ણન કરી રહ્યો છું પણ એની શોભા તો અત્યંત અદ્ભુત અને અનુપમ છે.

નીલવી ને લસણિયાં સોભિત, પાનાં ને વળી લાલ ।

માણક મોતી હીરા કુંદન, માંહે રતન તણાં ઝલકાર ॥ ૪૭ ॥

એમાં નીલકાંત અને લસણિયો એ રત્નો શોભે છે. વળી પત્રા અને લાલ રત્ન પણ જડ્યાં છે. માણક, મોતી, હીરા, વગેરે ઝવેરાત અને સોનામાં જડેલાં રત્નોનો ઝલકાર અનુપમ છે.

કોણી આગળ કાંકણી, જાંબુ રંગ નંગ જડાવ ।

કુંદનના કરકરિયાં સોભે, જોત કરે અપાર ॥ ૪૮ ॥

કોણી પાસે કાંકણી (કાંગરાવાળું કંકણ) ધારણ કરી છે, જેમાં જાંબુડિયા રંગનાં નંગ જડેલાં છે એના સોનાના મનોહર કાંગરાની જ્યોતિ અપાર ઝલકે છે.

મોહોલિએ મોતી ને કાંગરી, નીલી રાતી ચુની કુંદન ।

વેલ માંહે હીરા હાર દીસે, ઈંદ્રાવતી જુએ દ્રઢ મન ॥ ૪૯ ॥

ચોળીના મહોરા (બાંચ) પર મોતી અને ગોટ લગાડેલ છે અને એના ઉપર આસમાની, લાલ તથા સોનેરી બુટ્ટીઓ મઢી છે. એ મહોરા પર વેલકામ કર્યું છે. જે હીરાના હાર સમાન દીસે છે. એની શોભા ઈન્દ્રાવતી એકચિત્તે નિરખી રહી છે.

સુંદર ને સોભે એક જુગતે, ઝણ બાજે રસાલ ।

ચૂડ કેરા છાપા અતિ સોભે, ઉર પર લટકે માલ ॥ ૫૦ ॥

અહીં શ્યામાજીનું સૌંદર્ય અને સુશોભન (શણગાર) ચારુતાથી એકરૂપ થયાં છે. બધાં આભૂષણો મધુર ઝણકાર કરે છે. (ચોળી પર છાપેલા) સાંકળીદાર ભાતના છાપા અતિ શોભી રહ્યા છે. વક્ષઃસ્થલ પર માળા લટકે છે.

ગાલ તણો રંગ કહ્યો ન જાય, અધુર પરવાલીની ભાંત ।

દંત સોભે રંગ દાડિમની કળિયોં, હરવટી અધુર વચે લાંક ॥ ૫૧ ॥

શ્યામાજીના ગુલાબી ગાલોનું લાવણ્ય વર્ણનાતીત છે. એના અધર પ્રવાલ જેવા લાલ ચટક રંગના છે. દાંતોની શોભા દાડમની કળિયોની પેઠે શોભે છે. હોઠો અને હડપચી વચ્ચેનો લાંક (ખાડો) સ્પષ્ટપણે દેખાય છે.

મુખ ચોક સોભિત અતિ માંડની, અને ઝલકે કાને ઝાલ ।

જડાવ માણક મોતી ને હીરા, કુંદનમાં પાનાં લાલ ॥ ૫૨ ॥

શ્યામાજીનો ચહેરો-મહોરો અને માંડણી (સંરચના) અત્યંત સુંદર છે. કાનમાં ઝાલ (નામનું ઘરેણું) ઝળકી રહ્યું છે. એ ઝાલમાં માણેક, મોતી, હીરા જડ્યા છે અને શુદ્ધ સોનામાં પત્તા અને લાલ રત્ન જડેલાં છે.

નાસિકા વેસર લાલ મોતી લટકે, આંખડિએ અંજન સોહે ।

પાંપણ ચલવે ને પીઉજીને પેખે, ચતુરાઈએ મન મોહે ॥ ૫૩ ॥

નાસિકાના અગ્રભાગમાં નથણી પહેરી છે, જેમાં લાલ મોતી લટકી રહ્યું છે. આંખમાં કાજળ શોભી રહ્યું છે. પોતાની પાંપણો મધુર રીતે ફેરવીને પ્રિયતમને નિરખી રહ્યાં છે અને પોતાની આ ચતુરાઈથી પ્રિયતમ (શ્રી રાજજી)નું મન મોહી લે છે.

નયણાં ચપલ અતિ અણિયાલાં, અને રેખા સોભિત માંહેં લાલ ।

બેહુગમાં ભ્રુકુટીની સોભા, ટીલડી તે મધ્ય ગુલાલ ॥ ૫૪ ॥

તેમનાં નયન ચપળ અને અતિ અણિયાળાં છે. એમાંની લાલ રેખાઓ શોભાયમાન છે. બંને આંખો પરની ભ્રમરોની શોભા તો નિરાળી જ છે. લલાટની મધ્યમાં લાલ - ગુલાલની બિંદી કરેલ છે.

મારા સાથ સુણો એક વાતડી, આ સરૂપ તે કેમ વરણવાય ।

એક ભૂષણતણી જો ભાંત તમે જુઓ, તો આણે દેહ જીવ ન ખમાય ॥ ૫૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! એક વાત સાંભળો. શ્રી શ્યામાજીના લાવણ્ય અને રૂપમાધુર્યપૂર્ણ સ્વરૂપનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? અરે ! એક આભૂષણની શોભાની ઝાંખી થઈ જાય તો આ દેહમાં જીવ

રહી ન શકે.

એક વેસર ઉપર લાલ જ દીસે, તે લાલકનો ન લાભે પાર ।

જેટલા માંહેં મીટ ફરી વલે, એટલે દીસે ઝલકાર ॥ ૫૬ ॥

નથણી પરના લાલ રત્નની લાલિમા તો અમાપ છે. દષ્ટિ જ્યાં સુધી પહોંચે છે તે બધું લાલિમાંથી ઝળકતું દષ્ટિગોચર થાય છે.

ખીટલડી જડાવ ભલી પેરે, માંહેં લાલ હીરા સુયંગ ।

માણક મોતી નીલા પાનાં, માંહેં પાંચ વાનીનાં નંગ ॥ ૫૭ ॥

કાનમાં જે ખીટલડી નામનું આભૂષણ પહેરેલું છે તેમાં વિવિધ નંગ ઘણી કુશળતાથી જડેલાં છે. એની વચ્ચે લાલ રત્ન અને હીરા સુંદરતા વધારી રહ્યા છે. એમાં માણક, મોતી, નીલમ, પત્તા વગેરે પાંચ પ્રકારનાં નંગ જડેલાં છે.

કરણ લવને જે સોભા ધરે, ઉપર સાડીની કોરે ।

સણગટડા માંહેં પીઉજીને પેખે, આડી દ્રષ્ટે હેરે ॥ ૫૮ ॥

કાનની પાછળના ખાલી ભાગની શોભા મનોહર છે. એના ઉપર સાડીની કિનાર સુશોભિત છે. શ્યામાજી ઘૂંઘટની અંદરથી પોતાના પ્રિયતમને ત્રાંસી નજરે નિહાળી રહ્યા છે.

નિલવટ વેણા ચોકડો, પાંચ મોતી તિહાં સોભે ।

લાલ પાય કુંદન માંહેં સોભિત, જોઈ જોઈને જીવ થોભે ॥ ૫૯ ॥

લલાટ ઉપર ટીકો દીસે છે જેમાં પાંચ મોતી શોભી રહ્યાં છે. લાલ- પ્રવાલ તથા પાય નંગ સોનામાં જડેલાં હોઈ શોભાયમાન છે. એને નિરખી નિરખીને જીવ એમાં સ્થિર થઈ જાય છે.

પટલી સામી છ ફૂલી સોભે, મધ્ય સેંદુરની રેખે ।

બેહુગમાં મોતી સર સોભે, ઈંદ્રાવતી ખાંત કરી પેખે ॥ ૬૦ ॥

મસ્તક પર સેંથીની બન્ને તરફ વાળને બે પંક્તિઓમાં ગૂથેલા છે. સામેથી જોતાં આમાં છ ફૂલ સુશોભિત જણાય છે. બંને તરફ ત્રણ - ત્રણ ફૂલ અને વચ્ચે લાલ સિન્દૂરથી સેંથી પૂરી છે. બંને તરફ મોતીની માળાઓ લટકી રહી છે. આ અલૌકિક શોભાને ઈન્દ્રાવતી અતિ ચાહ (ઉમંગ-પ્યાર)થી નિરખી રહી છે.

ચાર ફૂલી તે ફરતી દીસે, બે ફૂલી અણિયાલી ।

મધ્ય લાલ મોતી ફરતાં પાનાં, એ જુગત ક્યાંહે ન ભાલી ॥ ૬૧ ॥

સેંથીમાં ચાર ફૂલ વૃત્તાકાર દીસે છે જ્યારે બે ફૂલ અણિયાળાં છે. એમની વચ્ચે લાલ અને મોતી છે જ્યારે ફરતાં પત્તાનાં નંગ જડ્યાં છે. આ પ્રકારની શોભા અને સુંદરતા અન્યત્ર ક્યાંય ભાળી (જોઈ) નથી.

રાખડલીમાં રતન નંગ ઝલકે, હીરા પાનાં બેહુ ભાંત ।

માણક મોતી ફરતાં દીસે, વેણ ચુએ ગૂંથી અખ્યાત ॥ ૬૨ ॥

ચોટલામાં રત્ન ઝળકી રહ્યાં છે અને હીરા તથા પત્તા બંનેનાં રત્નો બંને તરફ શોભાયમાન છે

તેમાં ફરતાં માણેક મોતી દીસે છે. ચોટલો સુંગંધિત અત્તર નાખીને ગૂંથેલ છે. એમાં ક્યાંય ઊણપ વરતાતી નથી.

પાંચ રંગના પાંચે કુમક, સોહે મૂલ વેણને બંધ ।

ગોફણડે કુમક જે દીસે, તેહનો સ્યામ કસબી રંગ ॥ ૬૩ ॥

શ્યામાજીના ચોટલા પર પાંચ રંગનાં પાંચ કૂમતાં છે, જે ચોટલાના મૂળ બંધને શોભા આપે છે. ચોટલો ગૂંથવામાં જે કૂમતાંનો પ્રયોગ થયો છે તે શ્યામ અને કસુંબી રંગનાં છે.

ગોફણડે ઘૂંઘરી ફરતી, અને બોલંતી રસાલ ।

ફરતાં પાનાં દોરી બંધ સોભે, વેણ લેહેકે જેમ વ્યાલ ॥ ૬૪ ॥

અંબોડે લટકાવવાના ગોફણડા (એક ઘરેણું)માં ફરતી સુંદર ઘૂંઘરીઓ છે જે મધુર ઝણકાર કરે છે. ચોટલાના દોરીબંધને ફરતાં પાનાં નંગ શોભી રહ્યાં છે. આ ચોટલો જાણે કાળા નાગની જેમ ઝૂમી રહ્યો છે.

મુખ માંહે બીડી તંબોલની, મંદ મરકલડો સોભે ।

ઈંદ્રાવતી નયણેસું નિરખે, અતિ ઘણું કરીને લોભે ॥ ૬૫ ॥

મુખમાં તાંબૂલનું બીડું છે. મંદ મંદ હાસ્ય તેમના મુખની શોભા વધારી રહ્યું છે. ઈંદ્રાવતી પોતે નજર ભરીને એ મુખારવિંદની શોભાને નીરખી રહી છે અને હૃદયમાં ઉલ્લાસ ભરીને જાણે એને જોયા જ કરીએ એવા લોભની દૃષ્ટિએ જોઈ રહી છે.

મુખડું નિહાલે અંગૂઠીમાં, સોભા ધરે સરવા અંગ ।

સણગટડો સિણગાર સોભાવે, શ્રી કસ્નજી કેરી અરધંગ ॥ ૬૬ ॥

શ્યામાજી જ્યારે પોતાનું મુખ અંગૂઠીમાં જુવે છે તો તેમનાં બધાં અંગો પુલકિત થઈ વિશેષ શોભાયમાન થાય છે. શ્રી કૃષ્ણજીની આ અર્ધાંગના શ્યામાજી જ્યારે ઘૂમટો તાણે છે ત્યારે તો તેમનો શણગાર વિશેષરૂપે દેદીપ્યમાન થઈ ઊઠે છે.

મુખથી વાણી જે ઓયરે, કાંઈ એ સ્વર અતિ રસાલ ।

એક માત્ર કણકા જો રુદે આવે, તો થાય ફેરો સુફલ સંસાર ॥ ૬૭ ॥

શ્રી કૃષ્ણના મુખારવિંદમાંથી જે વાણી નીકળે છે, તે અત્યંત મધુર અને રસપૂર્ણ સ્વરો(ઉચ્ચારણો) થી ભરપૂર છે. આ સ્વર અને શણગારની શોભા ક્ષણભર માટે પણ જો હૃદયમાં સ્થિર થઈ જાય તો સંસારમાં આપણું આગમન સફળ થઈ જાય.

સુખમ સરૂપ ને ઉનમદ અંગે, કેણી પેરે એ વરણવાય ।

મારી બુધ સારુ હું વરણવું, ઈંદ્રાવતી લાગે પાય ॥ ૬૮ ॥

શ્રી શ્યામાજી મહારાણીનું સ્વરૂપ સૂક્ષ્મ આત્મ-તત્ત્વના તેજો પુંજની પેઠે અંગ-ઉપાંગોને ઉન્માદથી ભરી દેનારું વિલક્ષણ છે, તેથી એનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? તેમ છતાં મારી બુદ્ધિ અનુસાર મેં વર્ણન કર્યું છે. આમ કહીને ઈંદ્રાવતી શ્રી શ્યામાજીનાં ચરણોમાં વંદન કરે છે.

પાંઉ ભરે એક ભાંતસું, સ્યામાજી સોભે એણી ચાલ ।

જીવ નિરખીને નેત્ર ઠરે, ઈન્દ્રાવતી લિએ રંગ લાલ ॥ ૬૯ ॥

શ્રી શ્યામાજી અનુપમ અને વિશેષ સંતુલિત ચાલે ચાલી રહ્યાં છે. તેમની ચાલવાની આ રીત અત્યંત મોહક છે. આ શોભાને નીરખીને આંખોને શીતળતા થાય છે. ઈન્દ્રાવતી ઉત્સાહ અને પ્રેમમાં મગ્ન થઈ નીરખતાં-નીરખતાં અનુરાગ-લાલિમાથી લાલ-લાલ થઈ રહી છે.

એ સિણગાર જોઈએ જ્યારે નિરખી, ત્યારે સું કરે માયાનો પાસ ।

સાથ સકલ તમે જો જો વિચારી, વલી સ્યામા તે આવ્યા સાખ્યાત ॥ ૭૦ ॥

આ શણગારની શોભાને જો અતઃદષ્ટિથી જોઈએ તો માયાનો પ્રભાવ શું કરશે ? તમે વિચાર કરી જુઓ. શ્યામાજી પુનઃ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીરૂપે સાક્ષાત્ પ્રગટ થયા છે.

સુંદર સોભા સ્યામાજી કેરી, નિરખી નિરખી ને નિરખુંજી ।

અંતર ટાળીને એક થયાં, ઈન્દ્રાવતી કહે હું હરખુંજી ॥ ૭૧ ॥

શ્રી શ્યામાજીના સ્વરૂપની સુંદર શોભાને ઈન્દ્રાવતી વારંવાર નીરખવા ઝંખે છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે માયાના આવરણને હટાવીને મારા હૃદયમાં શ્યામાજી એકાકાર થઈ ગયાં છે, આથી હું હર્ષિત (પુલકિત) થાઉં છું.

પ્રકરણ ૬ ચોપાઈ ૨૪૯

શ્રી સાથનો શણગાર - રાગ ધન્યાસરી

જોગમાયાનો દેહ ધરીને, શ્રી સ્યામાજી થયાં તૈયાર ।

તતખિણ તિહાં તેણે ઠામે, મારે સાથે કીધો સિણગાર ॥ ૧ ॥

(શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણે બ્રહ્માત્માઓ (ગોપીઓ) સાથે રાસ લીલા કરવા માટે યોગમાયાના મંડળની રચના કરી જેમાં) યોગમાયાનો શૃંગારપૂર્ણ દેહ ધારણ કરીને શ્રી શ્યામાજી રાસલીલા માટે તૈયાર થઈ ગયાં. એ વખતે એ સ્થાને અમે સુંદરસાથે (સખીઓએ) પણ મળીને યોગમાયાનો અલૌકિક શણગાર ધારણ કર્યો.

સોભા સાગર સાથ તણી, સખી કેણી પેરે એ વરણવાય ।

હું રે અબૂઝ કાંઈ ઘણું નવ લહું, એનું નિરમાણ કેમ કરી થાય ॥ ૨ ॥

હે સખી ! યોગમાયા દ્વારા સખીઓએ ધારણ કરેલી સાગર સમાન અપાર શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? હું અજ્ઞાની આ શોભામાંથી ઘણું તો ગ્રહી શકતો નથી તો પછી એનું નિરૂપણ કેવી રીતે થાય ?

કોટાન કોટ જાણે સૂરજ ઉદયા, બ્રહ્માંડ ન માય ઝલકાર ।

પ્રઘલ પૂર જાણે સાયર ઉલટ્યો, એક રસ થઈ સરવે નાર ॥ ૩ ॥

સખીઓના દિવ્ય શણગારને જોઈને તો એમ લાગે છે કે જાણે કરોડો સૂર્ય એક સાથે ઊગ્યા છે અને એમનો પ્રકાશ યોગમાયાના સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં પણ સમાઈ શકતો નથી. એમ લાગે છે કે જાણે તેજોમય સમુદ્ર જાણે હિલોળે ચડ્યો છે અને એ અખંડ પ્રકાશપુંજમાં બધી સખીઓ

(બ્રહ્માંગનાઓ) એકરસ થઈ ગઈ છે.

એક નખતણી જો જોત તમે જુઓ, તેમાં કે ને સૂરજ ઢંપાય ।

કેમ કરી સોભા વરણવું રે સખિયો, મારો સબદ ન પહોંચે ત્યાંય ॥ ૪ ॥

એમના એક નખની તેજોમય જ્યોતિને તમે જુઓ તો એના પ્રકાશ આગળ તો અસંખ્ય સૂર્યોનો પ્રકાશ પણ ઝાંખો પડી જાય છે. હે સુંદરસાથજી ! આ શોભાનું વર્ણન હું કેમ કરીને કરી શકું ? કેમ કે એ શબ્દાતીત ભૂમિકામાં મારો એક શબ્દ પણ પહોંચી શકતો નથી.

વળી ગુણ જો જો તમે નખતણાં, હું તેહનો તે કહું વિચાર ।

સૂરજ દ્રષ્ટે તાપ જ થાય, આણે અંગ ઉપજે કરાર ॥ ૫ ॥

વળી એ નખોના ગુણ તમે જુઓ, એ અંગે વિચાર કરીને હું તમને કહું છું કે અહીંના સૂર્યને જોતાં ગરમી કે બળતરા થાય છે જ્યારે નખના આ પ્રકાશથી તો અંગે અંગમાં ટાઢક વળે છે (આનંદ પ્રગટે છે અને શીતળતા અનુભવાય છે.)

સાથતણી રે સાડિયું જ્યારે જોઈએ, તેમાં રંગ દીસે અપાર ।

અનેક વિધનાં જવેર જ દીસે, કરે તે અતિ ઝલકાર ॥ ૬ ॥

સખીઓની સાડીઓ પર જ્યારે દૃષ્ટિપાત કરીએ છીએ તો તેમાં અપાર રંગ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એટલું જ નહિ, એમાં વિવિધ પ્રકારનું ઝવેરાત દીસે છે જે ખૂબ ઝળકી રહ્યું છે.

તેવા સરૂપ ને તેવા ભૂષણ, તેજ તણા અંબાર ।

એ અજવાલું જ્યારે જીવ જીએ, ત્યારે સું કરે સંસાર ॥ ૭ ॥

જેવું દિવ્ય સ્વરૂપ છે એવાં જ દિવ્ય અને તેજોમય આભૂષણો પણ છે. સર્વત્ર તેજનો અંબાર જ દીસે છે. આવા દિવ્ય પ્રકાશને જ્યારે જીવ જોઈ લે છે ત્યારે તેને સંસારનાં તુચ્છ આકર્ષણો કેવી રીતે આકર્ષી શકે ?

માંહોં માંહેં વાલાજીની વાતો, બીજો ચિતમાં નથી ઉચાર ।

તતખિણ વેણ સાંભળતાં વલ્લભ, ખિણ નવ લાગી વાર ॥ ૮ ॥

સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ) પરસ્પર પ્રિયતમ ધણીની જ વાતો કરી રહી છે. એમના હૃદયમાં બીજો કોઈ વિચાર પેદા જ થતો નથી. પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની બંસીનો નાદ સાંભળતાં સંસારનો ત્યાગ કરવામાં એમને એક ક્ષણનો પણ વિલંબ થતો નહિ.

મન ઉમંગ વાલાજીસું રમવા, આયત અતિ ઘણી થાય ।

આનંદ માંહેં અતિ ઉજાય, ધરણી ન લાગે પાય ॥ ૯ ॥

સખીઓ જ્યારે બંસીનાદ સાંભળીને વ્રજથી વૃંદાવન જઈ રહી હતી ત્યારે તેમના મનમાં શ્રી કૃષ્ણ સાથે રાસલીલા કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી. એ આનંદના ઉત્સાહમાં દ્રૂતગતિએ દોડતી જઈ રહી હતી. તેમના પગ જાણે પૃથ્વીને સ્પર્શતા જ નહોતા.

ભૂષણ સ્વર સોહામણાં, મુખ વાણી તે બોલે રસાલ ।

એ સ્વરને જ્યારે શ્રવણ દીજે, ત્યારે આડો ન આવે પંપાલ ॥ ૧૦ ॥

સખીઓના શણગારનાં આભૂષણોમાંથી ઊઠતો ધ્વનિ અત્યંત મધુર છે. તેમની વાણી પણ રસમયી છે. એ બંને સ્વરો (ધ્વનિ અને વાણી) ને જો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીએ છીએ ત્યારે આ જૂઠો સંસાર આપણે માટે બાધક બની શકતો નથી. અર્થાત્ આપણે મોહજળમાં ફસાઈ શકતાં નથી.

સાથ સકલ મારા વાલા પાસે આવ્યો, મન આણી ઉલાસ ।

વિવિધ પેરે વાલાજીસું રમવા, ચિત્તમાં નથી માયાનો પાસ ॥ ૧૧ ॥

આ પ્રમાણે શણગારથી સુસજ્જ થઈ સખીઓ મારા પ્રિયતમ (શ્રીકૃષ્ણ) પાસે પહોંચી. એમના મનમાં પ્રિયતમ સાથે વિવિધ પ્રકારે રમણ કરવાનો ઉમંગ હતો. એમના ચિત્તમાં માયાનો જરા પણ સ્પર્શ નહોતો.

રસ ભર રંગ વાલાજીસું રમવા, ઉછરંગ અંગ ન માય ।

ઈન્દ્રાવતી બાઈ કહે ધામના સાથને, હું નમી નમી લાગું પાય ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ સાથે રસપૂર્વક રમણ કરવાની ઈચ્છાને કારણે સુંદરસાથના મનમાં આનંદ અને ઉલ્લાસ માતો નહોતો. ઈન્દ્રાવતી સખી કહે છે કે પરમધામના આ સુંદરસાથ (બ્રહ્માત્માઓ)નાં ચરણોમાં હું લળી લળીને વિનમ્રતાપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.

પ્રકરણ ૭ ચોપાઈ ૨૬૧

શ્રી રાજજીનો શણગાર

પહેલો સિણગાર કીધો મારે વાલેજીએ, તેહનું તે વરણવું લવલેસ ।

પછે સંવાદ વાલાજી સાથનો, તે મારી બુધ સારું કહેસ ॥ ૧ ॥

યોગમાયાના મંડળમાં પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણે સર્વપ્રથમ અલૌકિક શણગાર ધારણ કર્યો. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આનું થોડું વર્ણન કર્યા પછી પ્રિયતમ તથા સુંદરસાથ વચ્ચે થયેલ પરસ્પરના પ્રેમસંવાદનું વર્ણન હું મારી બુદ્ધિ અનુસાર કરીશ.

સોભા રે મારા સ્યામ તણી, સખી કેણી પેરે વરણવું એહ ।

સબદાતીત મારા વાલાજીની સોભા, મારી જિભ્યા આણી દેહ ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! મારા શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણની શોભાનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? મારા પ્રાણાધાર પ્રિયતમની શોભા તો શબ્દાતીત છે (અને એનું વર્ણન કરનારી) મારી આ જિભ તો આ માયાવી ક્ષર દેહનો જ ભાગ છે.

ચરણ તણાં અંગૂઠા કોમળ, નખ હીરા તણાં ઝલકાર ।

રંગ તો જોઈ જોઈ મોહિએ, પાસે કોમળ આંગળિયોં સાર ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજજી (શ્રી કૃષ્ણ) ના ચરણકમળના અંગૂઠા કોમળ છે અને તેના નખ હીરાની જેમ તેજસ્વી આભાથી ચમકે છે. ચરણોની સુંદરતા અને એનો રંગ જોઈને મન મોહિત થાય છે. એ અંગૂઠા પાસેની ચારેય આંગળિયો કોમળ અને શ્રેષ્ઠ છે.

ફણા નસો અને કાંકસા, અતિ રંગ ઘણું રે સોહાય ।

જીવ થકી અળગાં નવ કીજે, રાખિએ ચરણ ચિત માંય ॥ ૪ ॥

ચરણના ફણા(આગળનો ઉપરનો ભાગ), નસો અને આંગળિયો વચ્ચેનો ભાગ મોહક અને શોભાયમાન છે. આ ચરણની શોભા અને સુંદરતાને આપણે આપણા પ્રાણોથી ક્યારેય અળગી કરવી ન જોઈએ અને તેને નિરંતર ચિત્તમાં ધારણ કરી રાખીએ.

ચરણ તળે પદમની રેખા, કરે તે અતિ ઝલકાર ।

પાની લાંક લાલ રંગ સોભે, ઈંદ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૫ ॥

ચરણના તળિયામાં પદ્મ(કમળ)ની રેખાકૃતિ છે. તે અત્યંત તેજોમયી હોઈ ઝગારા મારી રહી છે. પાની અને લાંક (પગનો ખાડો) લાલ રંગથી શોભે છે. ઈન્દ્રાવતી તેને જોઈને અત્યંત પુલકિત (આનંદિત) થાય છે.

ટાંકન ઘૂંટી ને કાંડા કોમળ, કાંબી કડલાં બાજે રસાલ ।

ઘૂંઘરડી ધમ ધમ સ્વર પૂરે, માંહેં ઝાંઝર તણો ઝમકાર ॥ ૬ ॥

ચરણોની એડી ઉપરનો ભાગ, ઘૂંટી અને કાંડાં અત્યંત કોમળ છે. એના પર કડાં અને નૂપુર પહેરેલાં છે, જે રસમય અને મધુર ધ્વનિ ફેલાવે છે. એમાં લગાડેલી ઘૂંઘરીઓ ધમક ધમક ધ્વનિ દ્વારા ઝણઝણી રહી છે.

કાંબી કડલાં જુગતે જડિયાં, સાત વાની નંગ સાર ।

લાલ પાનાં હીરા માણક નીલવી, કુંદનમાં મોતી ઝળકાર ॥ ૭ ॥

એમણે પહેરેલાં નૂપુર અને કડાં (વલય)માં સાત પ્રકારનાં સુંદર નંગ ખૂબીપૂર્વક જડેલાં છે. એમાં લાલ (પ્રવાલ), પન્ના, હીરા, માણક, નીલમ અને મોતી શુદ્ધ સોનામાં જડેલાં હોઈ અત્યંત પ્રકાશમાન થઈ રહ્યાં છે.

ઝાંઝરિયાં જડાવ જુગતનાં, કરકરિયાં સોભંત ।

ઘૂંઘરડી કરડા જડતરમાં, ઝલહલ હેમ કરંત ॥ ૮ ॥

પગમાં પહેરેલી ઝાંઝરી ખૂબ યુક્તિપૂર્વક બનાવી છે. એના છેડા પર કરેલ કાંગરી (રસ-રવાના દાણા) અત્યંત શોભે છે. સોનામાં જડેલ ઘૂંઘરીઓ અને રત્નકણિકાઓ ઝગમગી રહી છે.

કનક તણાં વાલા માંહેં ગઠિયા, નિરમલ નાકા ઝલકંત ।

ઝાંઝરિયામાં જુગતે જડિયાં, ભલી પેરે માંહેં ભલંત ॥ ૯ ॥

સોનાના તારમાં ઘૂંઘરીઓ પરોવેલી છે. અને તેમનાં છિદ્રો ચમકી રહ્યાં છે. ખાસ ખૂબીપૂર્વક એને એવી રીતે જોડ્યાં છે કે એમનો પરસ્પરનો મેળ સુંદર લાગે છે.

પીંડી ઉપર પાયયા, ને ઝીણી કુરલી ઝલવાર ।

કેસરિએ રંગ સૂથણી, ઈંદ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૧૦ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણના પગની પિંડીઓ પર દૃષ્ટિગોચર થતા પાયયા (પાયજામાની મહોરી) પર

નાની નાની બુટ્ટીઓ કાઢેલી છે. પાયજામો કેસરી રંગનો છે. ઈન્દ્રાવતી એને જોઈને પુલકિત થાય છે.

મોહોલિએ મોતી ને વલી નેફે, વેલ ટાંકી બેહુ ભાંત ।

નાડી માંહે નવ રંગ દીસે, માણકદે જીએ કરી ખાંત ॥ ૧૧ ॥

પાયજામાની મહોરી પર મોતી ટાંકેલાં છે અને નેફા પર બંને તરફ બે પ્રકારની વેલ ટાંકી છે. નવરંગી નાડી શોભી રહી છે. એને માણકદે (ઈન્દ્રાવતી) ઉત્સાહપૂર્વક નીરખી રહી છે.

સેત સ્યામ ને સણિએ સેંદુરિએ, કખુવર બંને કોર ।

નીલો પીલો જાંબૂ ગુલાલિયો, એ સોભા અતિ જોર ॥ ૧૨ ॥

પાયજામાની નાડીના નવરંગમાં સફેદ, શ્યામ, ખાખી, સિન્દૂરિયા, આસમાની, પીળો, જાંબુડિયો અને ગુલાબી રંગ અને બંને છેડા કસુંબી કે કુમકુમ જેવા લાલ રંગના છે. આ બધા રંગો અત્યંત શોભા આપે છે.

પીળી પટોલી પહેરી એક જુગતે, માંહે વિવિધ પેરે જડાવ ।

જીવ તણું જીવન જ્યારે જોઈએ, ત્યારે નવ મૂકાએ લગાર ॥ ૧૩ ॥

પીળું પીતાંબર ખૂબ કુશળતાપૂર્વક પહેરેલું છે એમાં પણ અનેક પ્રકારનું જડતરકામ છે. પ્રાણાધાર શ્રી શ્યામસુંદરના આ શણગારની શોભા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ તો એક પળ માટે પણ તેના પરથી દૃષ્ટિ હટાવવાનું મન થતું નથી.

કોરે વેલ જડાવ જુગતની, મધ્ય જડાવનાં ફૂલ ।

જડાવ ઝળહળ જોર કરે, ચીર કાનિયાની કોરે મસ્તૂલ ॥ ૧૪ ॥

પિતામ્બરની કોર પર વેલ વગેરેનું જરીકામ ખૂબ યુક્તિપૂર્વક કરેલું છે. વચ્ચે વચ્ચે સુંદર ફૂલ બુટ્ટા જડ્યા છે. તારકસબનું આ જરીકામ અત્યંત ઝગમગે છે. વસ્ત્રની પાછલી કોર પર પણ રેશમના તારનું ભરતકામ કરેલું છે.

માણક મોતી ને નીલી ચુની, ફૂલવેલ માંહેં ઝલકંત ।

સોભા મારા સ્યામજીની જોઈ જોઈ, મારી તેણે રે કાયા ઠરંત ॥ ૧૫ ॥

ફૂલવેલની મધ્યમાં જડેલાં માણક, મોતી, નીલમ અને સોનાની ટીકીઓ ઝગમગી રહ્યાં છે. આપણા શ્યામસુંદરના શણગારની આ શોભા જાણે જોયા જ કરીએ. અર્થાત્ તેને જોવામાં જીવ ધરાતો નથી. એને જોઈને મારા અંગમાં ઠંડક વળે છે.

નીલો ને કાંઈ પીળો દીસે, કણા તણો રંગ જેહ ।

કાની છેડા જુજવી જુગતે, લવલેસ કહું હું તેહ ॥ ૧૬ ॥

દુપટ્ટાનો રંગ આસમાની અને પીળો દીસે છે તેમજ તેના બંને છેડા કુશળતાપૂર્વક સજાવેલા છે. એનું કેવળ થોડું જ વર્ણન અહીં કરી રહ્યો છું.

છેડે હેમ હીરા ને પુખરાજ પાનાં, કોરે માણક નીલવી ને મોતી ।

કાની છેડા જુજવી જુગતે, ઈન્દ્રાવતી ખાંત કરી જોતી ॥ ૧૭ ॥

એ દુપટ્ટાના પાલવ પર સોના, હીરા, પુખરાજ અને પન્નાના નંગ ટાંકેલાં છે, છેક ધારી પર માણેક, મોતી અને નીલમ જડેલાં છે. આ પાલવ અને એની કોર ખૂબ કુશળતાપૂર્વક કરેલાં છે. ઈન્દ્રાવતી તેને ખૂબ ચાહતી જોઈ રહી છે.

અંગનો રંગ કહ્યો નવ જાય, જાણે તેજ તણો અંબાર ।

પેટ પાંસા ઉર કંઠ નિરખતાં, ઈન્દ્રાવતી પામે કરાર ॥ ૧૮ ॥

શ્રી રાજજનાં અંગોના રંગનું વર્ણન અવર્ણનીય છે. એવો આભાસ થાય છે કે જાણે તેઓ તેજનો અંબાર (પુંજ) છે. પેટ, પાંસણિયો, છાતી અને કંઠની સુકુમાર ચારુતાને જોઈને ઈન્દ્રાવતી પુલકિત થઈ ઊઠે છે.

રતન હીરાના બે હાર દીસે, ત્રીજો હેમ તણો જડાવ ।

ચોથો હાર મોતી નિરમલનો, કરે જુજવી જુગત ઝલકાર ॥ ૧૯ ॥

હીરા અને રત્નના બે હાર દીસે છે. ત્રીજો હાર સોનામાં જડતરનો છે. ચોથી માળા નિર્મળ મોતીની દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ બધા હાર વિવિધ વિશિષ્ટતાઓથી પ્રકાશ પાથરી રહ્યા છે.

ઉતરી જડાવ સર બે સોભંતી, ચુની રાતી નીલી જુગત ।

નિરખી નિરખીને નેત્ર ઠરે, પણ કેમે ન પામિએ ત્રપત ॥ ૨૦ ॥

જડતરની બે કંઠીઓ શોભે છે. એમાં લાલ અને આસમાની રંગનાં રત્નોની ટીકીઓ ખૂબ કુશળતાપૂર્વક જડેલી છે. આ શોભા નીરખી નીરખીને આંખો ઠરે છે પણ એને કેમેય કરીને તૃપ્તિ થતી નથી.

રંગ સેંદુરિએ પછેડી, અને માંહેં કસબની ભાંત ।

છેડે તાર ને કસબી કોરે, ઈન્દ્રાવતી જુએ કરી ખાંત ॥ ૨૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીએ સિન્દૂરિયા રંગનું ઉત્તરીય ગળામાં નાખ્યું છે. એમાં તારકસબની ભાત છે. ઉત્તરીયના બન્ને છેડા પર તારકસબ વણેલ છે. એને ઈન્દ્રાવતી ઘણી ઉત્કંઠાથી જોઈ રહી છે.

અંગ ઉપર આણી બને ચોકડી, છેડા બંને પાસે લટકંત ।

નવલો ભેષ લીધો એક ભાંતનો, જોઈ જોઈને જીવ અટકંત ॥ ૨૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજીએ છાતી પર ઉત્તરીય એવી રીતે ધારણ કર્યું છે કે તેનાથી ચોકડી આકાર બને છે. એવી જ ચોકડી પીઠના ભાગમાં પણ બની છે અને તેના બંને છેડા બંને તરફ લટકી રહ્યા છે. આમ પ્રીતમે એક નવલો (નૂતન) વેશ ધારણ કર્યો છે એની સુંદરતા અને શોભા જોઈને જ અંતરાત્મા સ્થિર બની જાય છે.

કોમલ કર એક જુઈ રે જુગતના, જો વલી જોઈએ રંગ ।

ઝલકત નખ અંગૂઠા આંગણિયોં, પોહોંચા કલાઈ પતંગ ॥ ૨૩ ॥

પ્રિયતમના કોમળ હાથ એક વિશેષ અને અલગ પ્રકારની સુંદરતાથી ભરેલા છે. એ હસ્તકમળનો રંગ જોઈએ તો એમાંના અંગૂઠા અને આંગણિયોના નખ પ્રકાશથી ચમકે છે અને હાથના પહોંચા અને કાંડા (કલાઈ) નો રંગ પણ લાલ છે.

ઝીણી રેખા હથેળી આંગળિએ, સાત વીટી સોભંત ।

ત્રણ વીટી ઉપર નંગ દીસે, અતિ ઘણું તે ઝલકંત ॥ ૨૪ ॥

હાથની કોમળ હથેળીમાં બારીક રેખાઓ છે. આંગળિયોમાં સાત વીટીઓ શોભે છે. એમાંની ત્રણ વીટીઓ પર નંગ દીસે છે જે બધાં અત્યંત તેજથી ઘણાં ચમકે છે.

અંગૂઠીએ લાલ ચુનીની જડતર, બે વીટી હીરા રતન ।

એક વીટી ને નીલું પાનું, બીજા બાંકડા વેલિયા કંચન ॥ ૨૫ ॥

અંગૂઠીમાં લાલ પ્રવાલનાં નંગ જડેલાં છે. બે વીટીઓ હીરા અને રત્નની બનેલી છે. એક વીટીમાં નીલમ અને પન્ના જડ્યાં છે જ્યારે બીજી વીટી સોનાના તારથી રચાયેલ વેલોને લઈને સુંદર દેખાય છે.

કોમલ કાંડે કડલી સોભે, નીલી જડિત અતિ સાર ।

કડલી પાસે પોહોંચી ઘણી ઊંચી, કરે તે અતિ ઝલકાર ॥ ૨૬ ॥

કોમળ કાંડા પર કડલી શોભે છે. એમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં નીલમ જડ્યાં છે. કડલીની પાસે પહોંચી નામનું ઉત્તમ ઘરેલું ધારણ કરેલું છે, જેની શોભા અતિશય ઝળકી રહી છે.

મધ્ય માણક ને ફરતાં મોતી, પાય તણો નીલાસ ।

કિરણ જ્યારે ઉઠતાં જોઈએ, ત્યારે જોત ન માય આકાસ ॥ ૨૭ ॥

એ પહોંચીના મધ્યભાગમાં માણક અને એને ફરતાં મોતી જડ્યાં છે. એમાં હરિતમણિ (પાય)ના નંગોની નીલાશ ઝલકી રહી છે. આ નંગમાંથી ઊઠતાં કિરણોને જોઈએ છીએ ત્યારે તે જ્યોત આકાશમાં પણ સમાતી નહિ હોવાનું અનુભવાય છે.

કોમળ કોણી ચંદન અંગ ચરચિત, મણિ જડિત બાજુબંધ ।

કંચન કસબી ફૂમક બેહુ લટકે, સું કહું સોભા સનંધ ॥ ૨૮ ॥

કોમળ કોણીની ઉપરની ભુજાઓ પર ચંદનનો લેપ કરેલો છે. એના ઉપર મણિજડિત બાજુબંધ ધારણ કર્યો છે. એમાં સોનાના તારકસબનાં બનેલાં ફૂમતાં બેઉ બાજુ લટકે છે. એની શોભાનું વર્ણન શી રીતે કરું તેની સમજ પડતી નથી.

જોઈએ મુખારવિંદ ગાલ બંને ગમાં, તેજ કહું નવ જાય ।

અધખિણ જો અળગા રહિએ, ત્યારે ચિતડાં ઉપાપલા થાય ॥ ૨૯ ॥

મુખારવિંદની બંને તરફના ગાલોની તેજસ્વીતા વર્ણવી શકાતી નથી. અડધી ક્ષણ પણ આ સુંદર છબિથી અળગાં રહીએ તો ચિત્તમાં વ્યાકુળતા અને અધિરાઈ છવાઈ જાય છે.

હરવટી સોહે હંસત મુખ દીસે, વલી જોઈએ અધુરનો રંગ ।

દંત જાણે દાડિમની કલિયો, અધુર પરવાલીનો ભંગ ॥ ૩૦ ॥

હસતી વખતે મુખારવિંદની હડપચીની શોભા અનુપમ દીસે છે. વળી હોઠોનો રંગ જોઈએ તો એમની વચ્ચે ચમકતા દાડિમની કળિયો જેવા દાંત દીસે છે અને અધરના લાલિત્ય આગળ પ્રવાલની શોભા પણ મ્હાત થાય છે.

મુખ ઉપર મોતી નિરમલ લટકે, વેસર ઉપર લાલ ।

કાને કરણ ફૂલ જે સોભા ધરે, તે તાં ઝલકે માંહેં ગાલ ॥ ૩૧ ॥

નાક પર લાલ નંગનું વેસર (આભૂષણ) પહેરેલું છે, જેની નીચે લટકતું મોતી મુખના ઉપરના ભાગમાં (રહીને અનેરી શોભા ધારણ કરે) છે. કાનમાં ધારણ કરેલાં કર્ણફૂલની શોભા અદ્વિતીય છે અને તેમની આભા ગાલો પર ઝલકી રહી છે.

કરણ ફૂલ છે અતિ ઘણું ઊંચું, રાતી નીલી ચુની સાર ।

નિરખી નિરખી જીવ નિરાંતે, માંહેં મોતીડા કરે ઝલકાર ॥ ૩૨ ॥

કાનમાં ધારણ કરેલ કર્ણફૂલ ઊંચું ઊપસેલું છે અને એમાં પ્રવાલ અને નીલમની સુંદર રત્ન કણિકાઓ જડેલી છે. એમાં પરોવેલ મોતીઓની ચમક કમનીય છે. આ શોભા અને સુંદરતા નીરખી નીરખીને જીવને શાશ્વત શાંતિ થાય છે.

ખીટલડી વાલાજી કેરી, જીવ કરે જોયાની ખાંત ।

માણક મોતી હીરા પુખરાજ, કુંદન માંહેં જડિયા ભાંત ॥ ૩૩ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીનાં કાનોમાં પૃષ્ઠ ભાગમાં અને કાનની મધ્યમાં ખિટડી નામનું આભૂષણ પહેર્યું છે, જેને નીરખ્યા કરવાની ઉત્કંઠા સતત થયા કરે છે. એમાં માણક, મોતી, હીરા, પુખરાજ વગેરેનાં નંગ શુદ્ધ સોનામાં ખૂબીપૂર્વક જડેલાં છે.

આંખડલી અણિયાલી સોભે, મધ્ય રેખા છે લાલ ।

નિરખત નયણ કોડામણાં, જીવને તાણી ગ્રહે તતકાલ ॥ ૩૪ ॥

આંખો અત્યંત સુંદર અને અણિયાળી હોવાને લઈને ઘણી શોભે છે. એની મધ્યમાં લાલ રેખાઓ છે. એ કામણગારાં નયનોને નીરખતાં એ તત્ક્ષણ જીવને પોતાના તરફ ખેંચી લે છે.

મીઠી પાંપણ ચલાવે એક ભાંતે, તારે તેજ અપાર ।

બેહુગમાં ભ્રુકુટીની સોભા, ઈંદ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૩૫ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પોતાની રસીલી (મારકણી) પાંપણોને ચલાવે (નચાવે) છે ત્યારે આંખોની પુતળીઓ અપાર તેજ રાશિ વહાવે છે. બંને તરફની ભ્રમરોની શોભાને જોતી ઈન્દ્રાવતી હૃદયમાં પરમ આનંદનો અનુભવ કરે છે.

નિલવટ સોભે તિલકની રેખા, નીલી પીળી ગુલાલ ।

બેહુગમાં સુંદર ને સોભે, રેખા મધ્ય બિંદકા લાલ ॥ ૩૬ ॥

લલાટમાં તિલકની રેખા શોભી રહી છે. એ આસમાની, પીળી અને ગુલાલ રંગોની બનેલી છે. એ નાસિકાની બંને તરફની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. એ રેખાની મધ્યમાં લાલ બિંદી છે.

મસ્તક મુકટ સોહામણો, કાંઈ એ સોભા અતિ જોર ।

લાલ સેત ને નીલી પીલી, દોરી સોભિત ચારે કોર ॥ ૩૭ ॥

મસ્તક પર સુંદર મુકટ શોભાયમાન છે. એની શોભા અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે. એમાં ચારે તરફ લાલ, સફેદ, આસમાની અને પીળારંગની દોરીઓ શોભે છે.

એ ઉપર જવ દાણાની સોભા, એહ જુગત અદ્ભુત ।

તે ઉપર વળી ફૂલોની જડતર, તેના કેમ કરી વરણવું રૂપ ॥ ૩૮ ॥

મુકુટની કિનારી પર જવના દાણા જેવી નકશી શોભે છે. એની કારીગરીની ચતુરાઈ અદ્ભુત છે. તેના ઉપર વળી ફૂલોનું જડતરકામ છે. એના રૂપ અને રચનાની શોભાનું હું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકું ?

બીજા અનેક વિધના ફૂલ દોરી બંધ, કરે જુજવી જુગત ઝલકાર ।

માણક મોતી હીરા પુખરાજ, પિરોજા પાનાં પાંચો સાર ॥ ૩૯ ॥

વળી મુકુટ ઉપર બીજાં પણ વિવિધ પ્રકારનાં ફૂલ પંક્તિબદ્ધ લગાડ્યાં છે. એ બધાં અલગ અલગ પ્રકારે અને અદ્ભુત રીતે ઝગમગી રહ્યાં છે. એ પ્રકાશ માણક, મોતી, હીરા, પુખરાજ, પિરોજા, પત્તા તથા પાચ એ શ્રેષ્ઠ નંગોની મિશ્રિત શોભા ધરાવે છે.

લાલ લસણિયાં નીલવી ગોમાદિક, સાઢ સોલું કંચન ।

ફૂલ પાંખડિયોં મણિ જવેરની, મધ્ય જડ્યાં છે રતન ॥ ૪૦ ॥

લાલ-પ્રવાલ, લસણિયો, નીલમ, ગોમેદ વગેરે રત્નો (નંગ) સોળવાર તપાવેલ સોના (કંચન)માં જડેલાં છે. ફૂલ અને પાંખડિયો મણિ અને ઝવેરાતથી બન્યાં છે ને વચ્ચે- વચ્ચે રત્નો જડેલાં છે.

મુકુટ ઉપર ઊભી જવેરોની હારો, તેમાં રંગ દીસે અપાર ।

અનેક વિધની કિરણ જ ઉઠે, તે તાં બ્રહ્માંડ ન માય ઝલકાર ॥ ૪૧ ॥

મુકુટ ઉપર જડેલાં રત્નો જાણે પંક્તિબદ્ધ ઊભાં છે. એમાં અપરિમિત રંગો દીસે છે. એમાંથી અનેકવિધ નંગોમાંથી તેજકિરણો નીકળે છે અને એનો તેજ-પ્રકાશ યોગમાયાના બ્રહ્માંડમાં પણ સમાતો નથી.

ચાર હારનાં ચારે ફૂમક, તેહના જુજવી જુગતના રંગ ।

લાખી લિબોઈ ને સ્યામ સેત, સુંદર ને એ સોભંત ॥ ૪૨ ॥

પ્રિયતમના કંઠમાં ચાર હાર શોભે છે. એ ચારેય હારોનાં ચાર ફૂમતાં લાલ, લીંબોઈ, શ્યામ અને શ્વેત એ ચાર અનુપમ રંગોની શોભા ધરી રહ્યાં છે.

વેણ ગૂંથી એક નવલ ભાંતની, ગોફણડે વિવિધ જડાવ ।

ફરતી ફરતી ઘૂંઘરડી, ને બોલંતી રસાલ ॥ ૪૩ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદરના કેશ એક નવીન રીતે ગૂંથેલા છે. કેશને અંતે લટકતા ગોફણડા નામના ઘરેણામાં વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો જડ્યાં છે. એ અલંકારમાં ફરતી ઘૂંઘરીઓ લાગેલી છે જે મધુર અને રસાળ સ્વર કરી રહી છે.

ગોફણડે ફૂમક જે દીસે, તેનો લાલ કસબી રંગ ।

જડાવ માંહેં માણક ને મોતી, પાનાં પુખરાજ નંગ ॥ ૪૪ ॥

ગોફણડામાં જે ફૂમતું દીસે છે તેનો રંગ લાલ કસબી છે. એમાં માણેક અને મોતી, પત્તા અને પુખરાજ જેવાં નંગો જડેલાં છે.

વાંસા ઉપર વેણ લહેકતી, સોભા તે વરણવી ન જાય ।

ખુસબોએ માંહેં રંગ ભીનો, બીડી તંબોલ મુખ માંય ॥ ૪૫ ॥

પીઠ પર જે કેશરાશિ લહેરાય છે તેની શોભા અવર્ણનીય છે. તે એક પ્રકારની વિશિષ્ટ સુંગધથી ભરેલ છે અને મુખમાં તંબોળ(પાન)નું બીડું છે.

નવલ વેષ લ્યાવ્યા એક ભાંતનો, કસવટિએ વાંસલી લાલ ।

અધુર ધરીને જ્યારે વેણ વગાડે, ત્યારે ચિતડાં હરે તતકાલ ॥ ૪૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણે અલગ પ્રકારનો વેશ ધારણ કર્યો છે. કમરે કસીને ભેટ બાંધી છે અને એમાં લાલ બંસી ખોસી છે. જ્યારે બંસીને અધર પર ધારણ કરીને (વેણુ) વગાડે છે ત્યારે તેવો તત્કાળ ચિત્તને રહી લે છે.

વેણ તણી વિગત કહું તમને, કોરે કાંગરી જડાવ ।

મોહોવડ નીલા મધ્ય લાલ, છેડે આસમાની રંગ સોહાય ॥ ૪૭ ॥

વેણુનું વર્ણન હવે વિગતવાર તમને કહું છું. બંસીને કિનારે કાંગરી કરી છે અને મુખ પાસે નીલમ વચ્ચે લાલ અને છેડે આસમાની રંગનાં નંગ જડેલાં છે.

વસ્ત્ર વરણવ્યાં સબદ માંહેં સખિયો, વલી વરણવી ભૂષણની ભાંત ।

રેસમ હેમ કહ્યાં મેં જવેરનાં, પણ એ છે વસેક કોય ધાત ॥ ૪૮ ॥

ઈન્દ્રાવતીના આત્મસ્વરૂપ સ્વામીજી કહે છે કે હે સખીઓ ! મેં પ્રિયતમનાં વસ્ત્રો અને શણગારનું વર્ણન મારા શબ્દોમાં કર્યું છે- વળી આભૂષણોના વૈવિધ્યનું પણ વર્ણન કર્યું છે. રેશમ, હેમ અને ઝવેરાતની જે જે ઉપમાઓનો (નામ) પ્રયોગ કર્યો છે (તે આ સાંસારિક વસ્તુઓ સૂચવે છે) પણ વાસ્તવમાં તો એ એક (અલૌકિક) વિશિષ્ટ પ્રકારની ધાતુ છે.

સજ થયાં સિણગાર કરીને, રાસ રમવાનું મન માંય ।

સાથ સકલ મારા પીઉ પાસે આવ્યો, ઈન્દ્રાવતી લાગે પાય ॥ ૪૯ ॥

શણગાર સજીને સહુ સખીઓ તૈયાર થઈ ગઈ, તેમના મનમાં રાસ રમવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા છે. સમસ્ત સુંદરસાથ (બ્રહ્માત્માઓ-સખીઓ) મારા પિયાજી પાસે આવ્યો અને ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમનાં ચરણોમાં દંડવત પ્રણામ કરે છે.

દઈ પ્રદખિણા અતિ ઘણી, સાથે કીધાં દંડવત પરણામ ।

હવે કરસું રામત રંગ તણી, અને ભાજસું હૈડાની હામ ॥ ૫૦ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણની અનેક પરિક્રમાઓ કર્યા પછી સુંદરસાથે દંડવત પ્રણામ કર્યા અને કહેવા લાગ્યો, હવે આનંદપૂર્વક રંગીલી રામતો રમીશું અને આનંદ હિલોળા ઊઠતાં અમારા હૃદયની અભિલાષાઓ પૂર્ણ કરીશું.

ઉથલા- રાગ મેવાડો

વાલૈયો વાણી એમ ઓચરેજી, કહે સાંભળજો સહુ સાથ ॥
પતિવ્રતા અસ્ત્રી જે હોય, તે તો નવ મૂકે ઘર રાત ॥
રે સખિયો સાંભળો (ટેક) ॥ ૧ ॥

(રાસ મંડળમાં આવેલી સખીઓને) પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી એમ કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સહુ સાંભળો. જે પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય છે તે તો રાતના વખતે ઘર છોડીને બહાર જતી નથી.

તમે સાથ સકલ મળી સાંભળો, હું વચન કહું નિરધારજી ।
તમે વેણ મારો શ્રવણે સુણ્યો, ઘર મૂક્યાં ઊભા વારજી ॥ ૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે- તમે બધાં મળીને સાંભળો. તમને હું કેટલાંક જરૂરી સદ્વચનો કહું છું. તમે તો તમારા કાનમાં મારો વેણુનાદ સાંભળીને તરત એજ ક્ષણે (તત્કાળ) એ જ અવસ્થામાં ઘરબાર છોડીને નીકળી પડ્યાં છો.

કુસલ છે કાંઈ વ્રજમાંજી, કેમ આવિયોં આણી વેરજી ।
ઉતાવલિયોં ઉજાણિયોંજી, કાંઈ મૂક્યાં કારજ ઘેરજી ॥ ૩ ॥

તો શું વ્રજમાં બધું ક્ષેમકુશળ તો છે ને ? સંધ્યાના આ અવસરે બધાં કામકાજ છોડી દઈને તમે બધી જલ્દી-જલ્દી ઘર છોડીને કેવી રીતે ઉતાવળ કરીને આવી ગઈ ?

કિહે રે પરિયાણે તમે નિસર્યાંજી, કાંઈ જોવા વૃંદાવન ।
જોયું વન રલિયામણું, કાંઈ તમે થયા પ્રસન્ન ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! તમે બધાં શું વિચારીને કે કોની સલાહથી ઘર છોડીને નીકળ્યાં છો ? શું તમે વૃંદાવન (ની શોભા) જોવા આવ્યાં છો ? શું તમે બધાંએ વૃંદાવનની આ અનુપમ શોભા જોઈ લીધી ? તે જોઈ તમે બધાં પ્રસન્ન થયાં છો ?

હવે પુરે રે પધારો આપણેજી, કાઈ રજની તે રૂપ અંધાર ।
નિસાચારી જીવ બોલસેજી, ત્યારે થાસે ભયંકાર ॥ ૫ ॥

હવે તમે બધાં પોત-પોતાને ઘેર પાછાં ફરો- રાત્રિનો અંધકાર વધવા લાગ્યો છે. રાતમાં વિચરનારાં જંગલી પ્રાણીઓના અવાજથી ભયંકર સ્થિતિ પેદા થશે.

નિસાએ નારી જે નિસરેજી, કાંઈ કુલવંતી તે ન કહેવાય ।
નાત પરનાત જે સાંભલેજી, કાંઈ ચેહરો તેમાં થાય ॥ ૬ ॥

જે નારી રાત્રે ઘર છોડીને નીકળી પડે છે તેને કુલવંતી નથી કહેતા. તમારા જ્ઞાતિ- પરજ્ઞાતિના લોકો જ્યારે આ પ્રકારની ચાલચલગત સાંભળશે ત્યારે નિંદા થવા લાગશે.

સખિયો તમે તો કાંઈ ન વિમાસિયુંજી, એવડી કરે કોઈ વાત ।

અણજાણે ઊઠી આવિયુંજી, કાંઈ સકલ મળીને સાથ ॥ ૭ ॥

હે સખીઓ ! તમે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના આવડી મોટી ભૂલ કરી દીધી છે. શું અજાણપણે તો સહુ સાથે મળી પ્રયાણ તો નથી કર્યું ને ?

સસરો સાસુ માત તાતનીજી, કાંઈ તમે લોપી છે લાજ ।

તમે સરમ ન આણી કેહની, તમે એ સું કીધું આજ ॥ ૮ ॥

સસરા, સાસુ, માતા, પિતા, (સહુની) તમે લાજ મર્યાદા લોપી છે. શું તમને સહેજ પણ શરમ ન આવી ? આજે તમે બધાં મળીને આ શું કરી બેઠાં ?

તમે પત તો તમારા ઊભા મૂક્યાજી, કાંઈ રોતાં મૂક્યાં બાળ ।

એ વચન સુણીને વિનતા ટલવલી, કાંઈ ભોમ પડિયોં તતકાળ ॥ ૯ ॥

તમે સહુએ તમારા પતિને પણ ઊભા મૂકી દીધા (છોડી દીધા) અને રોતાં બાળકોને પણ છોડી દીધાં. પ્રિયતમનાં આ (કઠોર) વચનો સાંભળી સખીઓ વ્યાકુળ થઈ તડપવા લાગી અને કોઈ કોઈ તો ભૂમિ પર ઢળી પડી.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઊભી રહિયોં, કાંઈ દ્રઢ કરીને મન ।

બાઈ વાંક હસે જો આપણોજી, તો વાલોજી કહે છે વચન ॥ ૧૦ ॥

એમાંની કોઈ (તામસી વૃત્તિવાળી સખીઓ) તો મનને દૃઢ કરીને ઊભી રહી ગઈ અને અન્ય સખીઓને કહેવા લાગી કે - આપણો કોઈ વાંક હશે જેથી તો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ આપણને આ પ્રકારનાં વચન સંભળાવી રહ્યા છે.

વચન વાલે સામા તામસિયોં, રાજસિયોં ફડકલા ખાય ।

સ્વાંતસિએ બોલાય નહીં, તે તાં પડિયોં ભોમ મુરછાય ॥ ૧૧ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનાં વચનો સાંભળી તામસી સખીઓ તો પ્રત્યક્ષરૂપે પ્રત્યુત્તર આપવા લાગી. પરંતુ રાજસી સખીઓ તડપવા લાગી. સાત્ત્વિકી સખીઓ તો મોંએ કંઈ બોલી ન શકી અને મૂર્છિત થઈને ધરતી પર ઢળી પડી.

એણે સમે મહી સખી ઊભી રહી, કહે સાંભળો ઘણીનાં વચન ।

સખિયો કુલાહલ તમે કાં કરોજી, કાંઈ ઊભા રહો દ્રઢ કરી મન ॥ ૧૨ ॥

એ વખતે મહી (અહંકારથી ભરેલી તામસી) સખી તો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણની સમ્મુખ ઊભી રહી અને અન્ય સખીઓને કહેવા લાગી કે તમે બધાં ધામધણીનાં વચન સાંભળો. આટલી બધી વ્યાકુળ બનીને કોલાહલ કેમ કરો છો ? તમે બધાં પોતાના મનને દૃઢ કરીને ઊભાં રહો.

સખિયો ભૂલાં છું ઘણવેં આપણજી, અને વળી કીજે સામા રુદન ।

કલહો કરો ભોમે પડોજી, કાં વિલખાઓ વદન ॥ ૧૩ ॥

તે કહેવા લાગી. હે સખીઓ ! આપણે બધાએ ઘણી મોટી ભૂલ કરી છે. અને વળી આપણે ઘણી સમક્ષ રડી રહ્યાં છીએ. કલહ (કલેશ) કરતાં ભોય પર પડીને વ્યર્થ વિલાપ કરીને તમે

શા માટે તમારા વદનને તડપાવી રહ્યાં છો ?

પીઉજી પધાર્યા પ્રભાતમાં, આપણે આવ્યાં છું અત્યારે ।

તે પણ તેડીને વાલે કાઢિયાં, નહીં તો નિસરતાં નહીં ક્યારે ॥ ૧૪ ॥

આપણી મોટી ભૂલ તો એ છે કે પ્રિયતમ પ્રભાતે જ વૃંદાવનમાં પધાર્યાં છે અને આપણે અત્યારે (સંધ્યા સમયે) આવી પહોંચ્યાં છીએ અને તેમ વહાલાજીએ બંસીનાદ કરીને બોલાવી લીધાં તેથી આવ્યાં છીએ. નહિ તો આપણે તો આપણા ઘરની બહાર ક્યારેય નીકળતાં નહિ.

પાછલ આપણ કેમ રહું, જો હોય કાંઈ વાલપણ ।

કેમ ન ખીજે વાલૈયો, જ્યારે સેવા ભૂલ્યાં આપણ ॥ ૧૫ ॥

જો આપણા હૃદયમાં પ્રિયતમ પ્રત્યે નિષ્કપટ પ્રેમ હોત તો આપણે પાછળ શા માટે રહી જતાં ? આપણે આપણું કર્તવ્ય (સેવા) ભૂલી ગયાં તો પછી પ્રિયતમ કેમ ન ખિજાય ?

વાલાજી કહેવું હોય તે કહેજો, કાંઈ અમને નિસંક ।

અમે તમ આગળ ઊભા છું, કાંઈ રખે આણો ઓસંક ॥ ૧૬ ॥

સખીઓ ફરીથી કહેવા લાગી - કે હે પ્રિયતમ ! આપ જે કંઈ કહેવું હોય તે નિઃસંકોચ કહો. અમે આપની સમ્મુખ ઊભાં જ છીએ. આપ કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા રાખશો નહિ.

સખિયો તમ માટે હું એમ કહું, કાંઈ તમારા જતન ।

રખે કોય તમને વાંકું કહે, ત્યારે દુખ ધરસો તમે મન ॥ ૧૭ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે- હે સખીઓ ! તમારી રક્ષાને માટે જ હું આમ બોલી રહ્યો છું, કે તમને કોઈ ખોટું-ખરું ન સંભળાવે અન્યથા તમારા મનને આઘાત પહોંચશે.

સખિયો તમે જેમ ઘર ઊભાં મૂકિયાં, તેમ માણસ ન મૂકે કોય ।

એમ વ્યાકુળ થઈ કોઈ ન નિસરે, જો ગ્યાન રુદેમાં હોય ॥ ૧૮ ॥

હે સખીઓ ! તમે લોકોએ જેવી રીતે ઊભાં ઘર મૂકી (ત્યજી) દીધાં એવું કાર્ય તો કોઈ સમજદાર વ્યક્તિ ન કરે. હૃદયમાં જો થોડો પણ વિવેક હોત તો આ પ્રકારે આકુળ વ્યાકુળ થઈને ઘર છોડીને તમે નીકળી ન પડત.

સખિયો તમે પાછા વળો, અધખિણ મ લાવો વાર ।

મનડે તમારે દયા નહીં, ઘેર ટળવળે છે બાલ ॥ ૧૯ ॥

તે હે સખીઓ ! તમે બધાં પોતપોતાને ઘેર પાછાં જાઓ. એમાં ક્ષણમાત્રનો પણ વિલંબ ન કરો. ઘેર તમારા નાના નાના બાળકો ટળવળે છે. શું તમારા મનમાં સહેજ પણ દયા નથી ?

એ ધરમ નહીં નારી તણોજી, હું કહું છું વારંવાર ।

હવે ઘરડે તમારે સિધાવિએજી, ઘેર વાટડી જીએ ભરતાર ॥ ૨૦ ॥

આવા પ્રકારનો વર્તવ કરવો એ સ્ત્રીઓનો ધર્મ નથી. એથી હું વારંવાર કહું છું કે હવે સીધાં પોત-પોતાને ઘેર જાઓ, ઘેર તમારા પતિ તમારી પ્રતીક્ષા કરતા હશે.

વાલૈયા હજી તમારે કહેવું છે, કે તમે કહીને રહ્યા એહ ।

તે સરવે અમે સાંભળ્યુંજી, તમે કહ્યું જુગતે જેહ ॥ ૨૧ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં તામસી સખીઓએ કહ્યું - હે પ્રિયતમ ! હવે આપ કહી રહ્યા કે હજી આપે કંઈ વધુ કહેવાનું છે ? આપે જે કંઈ યુક્તિપૂર્વક કહ્યું તે અમે બધાએ સાંભળી લીધું.

સખિયો હજી મારે કહેવું છે, તમે શ્રવણા દેજો ચિત ।

મરજાદા કેમ મૂકિએ, આપણ ચાલિએ કેમ અનિત ॥ ૨૨ ॥

પ્રિયતમ બોલ્યા, હે સખીઓ ! મારે હજી કેટલું વધારે પણ કહેવું છે. તમે બધાં નિષ્ઠા અને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આપણે આપણી મર્યાદા છોડીને અનીતિના માર્ગ પર શા માટે ચાલવું જોઈએ ?

હવે વળી કહું તે સાંભળો, કાંઈ મોટું એક દ્રષ્ટાંત ।

વેદ પુરાણો જે કહ્યું, કાંઈ તેહનું તે કહું વ્રતાંત ॥ ૨૩ ॥

હે સખીઓ ! વળી તમને એક મોટું દ્રષ્ટાંત આપીને સમજાવું છું તે સાંભળો (પતિવ્રતા ધર્મના વિષયમાં) વેદો અને પુરાણોમાં જે કહ્યું છે તેનું વ્રતાંત કહી સંભળાવું છું.

ભવરોગી હોય જનમનો, જો એહવો હોય ભરતાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૪ ॥

પતિ જો જન્મથી જ આ ભવના (સાંસારિક) રોગોથી ગ્રસ્ત હોય તો પણ તેને છોડવો ન જોઈએ. આ કુલીન સ્ત્રીનો ધર્મ કલ્પો છે.

જો પત હોય આંધળો, અને વળી જડ હોય અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૫ ॥

પતિ જો જન્માંધ હોય અને વળી મહામૂર્ખ પણ હોય તો પણ તેને છોડવાનું કામ કુલીન સ્ત્રી કરતી નથી.

જો પત હોય કોઢિયો, અને કલહો કરે અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૬ ॥

પતિ જો કોઢિયો હોય અને હમેશાં ઝઘડા કર્યા કરતો હોય તો પણ તેને છોડવો નહિ જોઈએ. આ કુલીન સ્ત્રીનું લક્ષણ છે.

જો પત હોય અભાગિયો, અને જનમ દલિદ્રી અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૭ ॥

પતિ જો જન્મથી જ અત્યંત નિર્ધન અને ભાગ્યહીન હોય તો પણ કુલીન સ્ત્રી એને છોડતી નથી.

જો પત હોય પાંગળો, બીજા અવગુણ હોય અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૮ ॥

પતિ જો વિકલાંગ હોય અને એનામાં બીજા અપાર અવગુણ હોય તો પણ કુલીન સ્ત્રી એને છોડી દેતી નથી.

ખોડ હોય ભરતારમાં, અને મૂરખ હોય અજાણ ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, એમ કહે છે વેદ પુરાણ ॥ ૨૯ ॥

જો પુરુષ (પતિ)માં કોઈ ખોડ હોય તેમજ એ મૂર્ખ કે અબુધ હોય તો પણ કુલીન સ્ત્રી એવા પતિને છોડતી નથી. આ પ્રમાણે વેદ-પુરાણ ઉપદેશ કરે છે.

તે માટે હું એમ કહું, જે નવ મૂકવો પત ૧

તતખિણ તમે પાછાં વળો, જો રુદે હોય કાંઈ મત ॥ ૩૦ ॥

હે સખીઓ ! આ બધું હું એટલા માટે કહી રહ્યો છું કે પતિનો ત્યાગ કરાય નહિ. જો તમારામાં થોડી પણ બુદ્ધિ હોય તો તમે આ જ ક્ષણે પાછાં વળી જાઓ.

હવે સાથ કહે અમે સાંભળ્યાં, કાંઈ તમારા વચન ૧

હવે અમે કહું તે સાંભળો, કાંઈ દ્રઢ કરીને મન ॥ ૩૧ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં સખીઓ કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! અમે આપનાં (ઉપદેશાત્મક) વચન સાંભળ્યાં. હવે અમે કહીએ તે દૃઢ મન કરી ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

પત તો વાલૈયો અમતણો, અમે ઓળખિયો નિરધાર ૧

વેણ સાંભળતાં તમતણી, અમને ખિણ નવ લાગી વાર ॥ ૩૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારા આત્માના પતિ તો આપ જ છો. આ વાસ્તવિકતાને અમે નિશ્ચયપૂર્વક ઓળખી (સ્વીકારી) લીધી છે. તેથી આપની બંસીનો નાદ સાંભળતાં જ આપની પાસે પહોંચવામાં અમે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યો નથી.

અમે પીહર પખ નવ ઓળખ્યું, નવ જાણ્યું સાસર વેડ ૧

એક જાણું મારો વાલૈયો, નવ મૂકું તેહની કેડ ॥ ૩૩ ॥

અમે પિયર પક્ષ (માતા પિતા) વગેરેને ઓળખતાં નથી કે નથી સાસરી પક્ષ (સાસુ-સસરા વગેરે સબંધીઓ)ને જાણતાં. અમે તો કેવળ એક અમારા પ્રિયતમ ધામધણીને જ જાણીએ છીએ અને હવે એમનો કેડો (પીછો) છોડવાનાં નથી.

પત તો કેમે નવ મૂકવો, તમે અતિ ઘણું કહ્યું રે અપાર ૧

તમે સાખ પુરાવી વેદની, ત્યારે કેમ મૂકું આધાર ॥ ૩૪ ॥

આપે અમને ઘણો ઉપદેશ આપ્યો કે પોતાના પતિને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં છોડવો નહિ જોઈએ અને વળી આપે આ સંદર્ભમાં વેદો અને પુરાણ શાસ્ત્રોની સાક્ષી પણ આપી. તો પછી હે પ્રાણાધાર ! હવે અમે આપને કેવી રીતે છોડી શકીએ ?

તમે કહ્યું પત નવ મૂકવો, જો અવગુણ હોય રે અપાર ૧

તમે રે તમારે મોંહે કહ્યું, તમે ન્યા રે કીધો નિરધાર ॥ ૩૫ ॥

આપે એ પણ કહ્યું કે પતિમાં અપાર અવગુણ હોય તો પણ એને કદાપિ છોડવો ન જોઈએ. એ વચન તો આપે આપના શ્રીમુખે કહ્યું છે અને એ રીતે આપે અમારા પક્ષમાં યોગ્ય ન્યાય પણ કરી દીધો છે.

અવગુણ પત નવ મૂકવો, તો ગુણ ધણી મૂકિએ કેમજી ૧

તમમાં અવગુણ કિહાં છે, તમે કાં કહો અમને એમજી ॥ ૩૬ ॥

જો અવગુણી પતિને છોડી ન શકાય એવું શાસ્ત્રનું વચન હોય તો પછી સર્વગુણ સંપન્ન એવા આપ જેવા યોગ્ય સ્વામીને અમે કેવી રીતે છોડી શકીએ ? કહો, આપમાં એવા ક્યાં અવગુણ છે કે આપને છોડીને જવાનું અમને કહો છો.

એવા હલવા બોલ ન બોલિએ, હું વારું છું તમને ।

એ વચન કહેવા નવ ઘટે, કાંઈ એમ કહેવું અમને ॥ ૩૭ ॥

હે પ્રિયતમ ! આ પ્રકારની હળવી (અવળ) વાણી ના બોલો. અમે આપને મનાઈ કરીએ છીએ. અમને આવાં વચન આ વખતે લાગૂ પડતાં નથી તેથી તે કહેવા યોગ્ય નથી.

અમે તો આવ્યાં આનંદ ભરે, કાંઈ તમસું રમવા રાતજી ।

એવા બોલ ન બોલિએ, અમને દુખ લાગે નિઘાતજી ॥ ૩૮ ॥

અમે તો આનંદિત હૃદયે આપની સાથે રાતભર રાસલીલા વિહાર કરવા માટે આવ્યાં છીએ. આથી અમારા ઉત્સાહનો ભંગ કરનારાં આવાં વચન બોલશો નહિ. કેમકે એનાથી અમને આઘાતજનક દુઃખ લાગે છે.

અમે કિહાં રે પાછાં વળી જાઈએ, અમને નથી બીજો કોઈ ઠામજી ।

કહોજી અવગુણ અમતણાં, તમે કાં કહો અમને એમજી ॥ ૩૯ ॥

હવે અમે પાછાં વળીને ક્યાં જઈએ ? આપનાં ચરણોને છોડતાં અન્યત્ર તો અમારે બીજો કોઈ આશ્રય (સ્થાન) નથી. જો અમારા કોઈ અવગુણ હોય તો કહો. અન્યથા આવા પ્રકારની વાતો આપ અમને કેમ કહો છો ?

અમે તમ વિના નવ ઓળખ્યું, બીજા સંસાર કેરા સૂલજી ।

ચરણે તમારે વાલૈયા, કાંઈ અમારા છે મૂલજી ॥ ૪૦ ॥

અમે આપના વિના બીજા કોઈને ઓળખતા નથી. અમારે માટે સંસારનો વ્યવહાર શૂળ જેવો બની ગયો છે. અમારો મૂળ સંબંધ આપનાં ચરણકમળો સાથે છે.

ફલ રોપ્યો આંબો તમતણો, વાડ કાંટા કુટુંમ પાખલ ।

બીજો ઝાંપો રખોપું કરે, કાંઈ સ્યો રે સનમંધ તેસું ફલ ॥ ૪૧ ॥

ફળ આપનાર આંબો (અમારા આત્માએ) આપે રોપ્યો છે. કુટુંબ-પરિવાર રૂપી કાંટાળી વાડ પણ આપે જ કરી છે. દ્વાર પર રક્ષક રૂપે અમારા પતિ અમારા શરીરની રક્ષા કરે છે, પરંતુ ફળ સાથે એને શો સંબંધ છે ? અર્થાત્ ફળરૂપી અમારા આત્મા પ્રત્યે તો કેવળ આપનો જ અધિકાર છે.

[સખીઓ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે કે જેમ આંબાની વાડી કરનાર વ્યક્તિ એ આંબાવાડિયાને ફરતી કાંટાળી વાડ લગાવે, અને પ્રવેશદ્વાર પર રક્ષાને માટે ચોકીદાર રાખે છે, તેવી રીતે આપે અમારી (બ્રહ્માત્માઓની) સુરતા(બીજ) ને વ્રજવધૂઓ (ગોપીઓ)ના શરીર(વૃક્ષ)માં સ્થિર કરીને વાડની જેમજ (ફરતો) કુટુંબ-પરિવાર બનાવી દીધો અને પહેરેદારના રૂપમાં પતિઓનાં શરીરરૂપી વૃક્ષોને રક્ષક બનાવ્યાં. હે સ્વામી ! હવે આપ જ બતાવો કે આંબાના ફળ (કેરી) રૂપ અમારા

આત્મિક પ્રેમના સ્વામી આપ છો કે અમારાં પરિવારજનો અને અમારા લૌકિક પતિ છે ? ફળની સાથે ચોકીદારનો શો સંબંધ છે ? બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આંબા પર સ્વામીનો અધિકાર હોય છે માળી કે ચોકીદારનો નહિ. એવી રીતે અમારો મૂળ સંબંધ આપની સાથે છે અને આપ જ અમારા સ્વામી છો.]

ફૂલ ફૂલ્યાં જેમ વેલડી, તે તાં વિકસે સદા રે સનેહ ।
વધૂટે જ્યારે વેલથી, ત્યારે તતખિણ સૂકે તેહ ॥ ૪૨ ॥

જીવ અમારા તમ કને, કાંઈ ચરણે વળગાં એમ ।
ફૂલ તણી ગત જાણજો, તે અળગાં થાય કેમ ॥ ૪૩ ॥

જે રીતે લતાઓમાં ફૂલ લાગેલાં રહે છે જે હમેશાં સ્નેહરૂપી રસ પ્રાપ્ત કરીને વિકસિત થયા કરે છે અને લતાથી અલગ થતાં (ખરી પડતા) તરત જ સુકાઈ જાય છે, તેવી રીતે અમારા આત્મા આપનાં ચરણકમલો સાથે ચોટેલા છે અને એ ફૂલોના જેવી જ અમારી દશાને જાણજો. તેથી અમે આપથી અલગ કેવી રીતે થઈએ ?

તેમ જીવ અમારા બાંધિયા, જેમ પડિયા માંહેં જાલ ।
ખિણ એક સામું નવ જોડિં, તો પિંડડા પડે તતકાલ ॥ ૪૪ ॥

જેવી રીતે માછલી જાળમાં ફસાઈ જાય છે તે રીતે અમારો આત્મા તમારાં ચરણોમાં જકડાયેલો છે. જો આપ ક્ષણમાત્ર માટે પણ અમારી સામે નહિ જુઓ તો અમારાં શરીર તુરંત ધૂટી જશે.

જીવ અમારા ચરણે તમતણે, તે અલગાં થાય કેમ ।
જળ માંહેં જીવ જે રહે, કાંઈ મીન કેરા વલી જેમ ॥ ૪૫ ॥

અમારા આત્મા આપનાં ચરણોમાં સમર્પિત છે તો એ આપનાથી અલગ કેવી રીતે થઈ શકે ? જેવી રીતે માછલી જેવાં જળચર જલમાં જ રહે છે અને જલથી અલગ થતાંની સાથે જીવિત નથી રહી શકતાં એવી જ અમારી સ્થિતિ છે.

વાલા તમે અમસું એમ કાં કરો, અમે વચન સહ્યાં નવ જાય ।
ખિણ એક સામું નવ જોડિં, તો તરત અદ્રષ્ટ દેહ થાય ॥ ૪૬ ॥

હે ધણી ! આપ અમારી સાથે આવો વ્યવહાર કેમ કરો છો ? આપનાં વચનો અમારાથી સહન થઈ શકતાં નથી. જો આપ એક ક્ષણ પણ અમારી સામું નહિ જુઓ તો અમારાં શરીર પણ તત્કાળ ધૂટી જશે.

નિખર અમારી આતમા, અને નિહુર અમારા મન ।
કઠણ એવાં તમતણાં, અમે તો રે સહ્યાં વચન ॥ ૪૭ ॥

અમારા આત્મા જડ થઈ ગયા છે અને અમારાં મન પણ નિહુર (કઠોર) થઈ ગયાં છે. એથી અમે આપનાં આવાં કઠોર વચન પણ સહન કરી લીધાં.

અમ માંહેં કાંઈ અમપણું, જો હસે આ વાર ।
તો વચન એવાં તમતણાં, અમે નહીં સાંભળું નિરધાર ॥ ૪૮ ॥

જો અમારામાં થોડો પણ અહંભાવ (અમપણું) હોત તો આપનાં આ પ્રકારના વચનો અમે અવશ્ય સાંભળ્યા નહોત.

સખિએ મનમાં વચન વિચારિયાં, કાંઈ પ્રેમ વાધ્યો અપાર ।

જોગમાયા અતિ જોર થઈ, કાંઈ પાછી પડિયો તતકાલ ॥ ૪૯ ॥

સખીઓએ પોતાના મનથી (ઉપર્યુક્ત) વચનો પર વિચાર કર્યો તો તેમનો શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે ઉત્કટ પ્રેમ ઊભરાઈ આવ્યો. એક બાજુ વિરહનું દુઃખ હતું તો બીજી બાજુ ધણીનો પ્રેમ હતો. એ બંને એકરૂપ થઈ ગયાં. એ વખતે જોગમાયાએ અધિક જોર કર્યું તેથી બધાં વ્યાકુળ થઈ ત્યાંને ત્યાં જ પડી ગયાં.

તતખિણ વાલે ઉઠાડિયું, કાંઈ આવીને લીધી અંગ ।

આનંદ અતિ વધારિયો, કાંઈ સોકનો કીધો ભંગ ॥ ૫૦ ॥

આ રીતે (હર્ષ, શોક અને દુઃખને કારણે) વ્યાકુળ થઈને સખીઓ પડી ગઈ ત્યારે તત્ક્ષણ શ્રીકૃષ્ણે આવીને તેમને ઉઠાવી ગળે લગાવી. પરિણામે આનંદ અને સ્નેહ એટલો તો વધી ગયો કે શોક અને દુઃખનું વાતાવરણ લુપ્ત થઈ ગયું.

વાલોજી કહે છે વાતડી, તમે સાંભળજો સહુ કોય ।

મેં જોયું તમારું પારખું, રખે લેસ માયાનો હોય ॥ ૫૧ ॥

પ્રિયતમે સખીઓને કહ્યું કે તમે બધાં મારી વાત સાંભળો. મેં તમારા હૃદયમાં માયાનો એક અંશ પણ ન રહે એ માટે આ પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તમારી પરીક્ષા લીધી.

ઓસીકલ વચન વાલે કહ્યાં, કાંઈ તે મેં ન કહેવાય ।

સુકજીએ નિરધારિયું છે, પણ તે મેં લખ્યું ન જાય ॥ ૫૨ ॥

શ્રી પ્રાણનાથજી કહે છે કે - પ્રિયતમે આ વચનો જે ઋજુતા (નમ્રતા) અને અધીનતાથી કહ્યાં તે હું કહી શક્તો નથી. શ્રી શુકદેવજીએ તો શ્રીમદ્ભાગવતમાં એનું વર્ણન ચોક્કસ કર્યું છે. પરંતુ એ શબ્દો મારાથી લખ્યા જતા નથી.

એ વચન શ્રવણે સુણી, કાંઈ મનડાં થયાં અતિ ભંગ ।

વાલા એમ તમે અમને કાં કહો, અમે નહીં રે ખમાય અંગ ॥ ૫૩ ॥

શ્રી કૃષ્ણનાં વિનમ્રતા ભરેલા શબ્દો સાંભળતાં જ સખીઓના મનોભાવ બદલાઈ ગયા અને તેઓ કહેવા લાગી - હે પ્રિયતમ! આપ અમારે માટે આવાં નમ્રતાભર્યાં વચનો કેમ બોલી રહ્યાં છો ? અમે આ વચનો સહન કરી શક્તાં નથી.

કલકલતી કંપમાન થૈયો, કાંઈ તતખિણ પડિયો તેહ ।

આવીને ઉછરંગે લીધિયો, કાંઈ તરત વાધ્યો સનેહ ॥ ૫૪ ॥

આ પ્રમાણે કળકળતી (કકળાટ કરતી) સખીઓ કાંપવા લાગી અને ધરતી પર તત્ક્ષણ ઢળી પડી. પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણે આવીને તેમને પ્રેમપૂર્વક ઉઠાવી હૃદય સાથે લગાવી દીધી, જેનાથી એમનામાં પ્રેમનો આવેગ તત્ક્ષણ ઉછળવા લાગ્યો.

આંખડિએ આંસુ ઢાળિયાં, તમે કાં કરો ચિતનો ભંગ ।

આંસુડાં લોઊં તમતણાં, આપણ કરસું અતિ ઘણો રંગ ॥ ૫૫ ॥

સખીઓની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. ત્યારે પ્રિયતમે કહ્યું, તમારા ચિત્તને વ્યાકુળ કરીને શા માટે અધીર થઈ રહ્યાં છો ? હું તમારાં આંસુ લુછી લઉં છું. ત્યાર પછી આપણે બધાં મળી અત્યંત આનંદવિભોર બની રામત કરીશું.

સખી પૂરું મનોરથ તમતણાં, કાંઈ કરસું તે રંગ વિલાસ ।

કરવા રામત અતિ ઘણી, મેં જોયું માયાનો પાસ ॥ ૫૬ ॥

હે સખીઓ ! હું તમારી મનોકામના પૂર્ણ કરીશ. આપણે બધાં આનંદના રંગે રંગાઈને રામત વિલાસ કરીશું. વિવિધ પ્રકારે રાસલીલાનો આનંદ અને તેનું સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમારા અંતઃકરણમાં માયાનો સંચાર છે કે નથી તેની મેં પરીક્ષા કરી લીધી.

સખીઓ વૃંદાવન દેખાડું તમને, ચાલો રંગ ભર રમિએ રાસ ।

વિવિધ પેરેની રામતો, આપણ કરસું માંહોં માંહેં હાસ ॥ ૫૭ ॥

હે સખીઓ ! હવે હું તમને વૃંદાવનની શોભા બતાવું છું. ચાલો, ત્યાં આપણે બધાં આનંદમગ્ન થઈને રાસલીલા કરીશું. વિવિધ પ્રકારની પ્રેમભરી રામતો કરતાં કરતાં આપણે પરસ્પર હાસ્યવિનોદ કરીશું.

તમે પ્રાણપેં મુને વાલિયો, જેમ કહો કરું હું તેમ ।

રખે કોય મનમાં દુખ કરો, કાંઈ તમે મારા જીવન ॥ ૫૮ ॥

હે સખીઓ ! તમે તો મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છો. તેથી તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. હવે તમે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ખેદ કરશો નહિ. કેમ કે તમે તો બધાં મારાં પ્રાણ (જીવન) છો.

પ્રકરણ ૯ ચોપાઈ ૩૬૯

વૃંદાવન બતાવ્યું - રાગ ધન્યા

જીવન સખી વૃંદાવન રંગ જોઈએજી, જોઈએ અનેક રંગ અપાર ।

વિગતે વન દેખાડું તમને, મારા સુંદરસાથ આધાર ॥ ૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણજી કહે છે કે હે મારી જીવન સખીઓ ! વૃંદાવનની સુંદરતા અને તેના અપાર રંગ-વૈવિધ્યને જુઓ. મારા આધાર સ્વરૂપ સુંદરસાથને અખંડ વૃંદાવનની અનુપમ શોભાનું અવલોકન હું વિગતવાર કરાવું છું.

આંબા આંબલિયો ને આસોપાલવ, અંજીર ને અખોડ ।

અનનાસ ને આંબલિયો દીસે, ચારોલી ચંપા છોડ ॥ ૨ ॥

અહીં આંબો, આમલી, અશોક, અંજીર, અખરોટ, અનનાસ, આંબળાં, ચારોળી અને ચંપા વગેરેના છોડ શોભાયમાન છે.

સાગ સીસમ ને સેમળા સરગૂ, સરસ ને સોપારી ।

સૂફ સૂકડ ને સાજડિયાં, અગર ઊંચો અતિ ભારી ॥ ૩ ॥

સાગ, સીસમ અને લીમડો, સરગવો, સરસડો (શિરીષ), સોપારી, સોંફ (વરિયાળી), ચંદન, સાજડ (સાદડ) અને અગર (અગરુ)નાં ઊંચાં વૃક્ષ જોવા મળે છે.

વડ પીપળ ને વાંસ વેકળા, બોલસરી ને વરણાં ।

કેવડી કેલ કપૂર કસૂંબો, કેસર ઝાડ અતિ ઘણાં ॥ ૪ ॥

વડ, પીપળો, વાંસ, (વેકરા) બોરસલ્લી (બકુલ), વરણા, કેવડો, કેળ, કપૂર, લાખ, કેસર વગેરેનાં ઘણાં ઝાડ અત્યંત રમણીય છે.

મેંદી નેવરી ને મલિયાગર, દાડમી ડોડંગી દ્રાખ ।

બીયો બદામ ને બીલી બિજોરી, રુદ્રાખ ને ભદ્રાખ ॥ ૫ ॥

મેંદી, નેવરી (એક જાતની વેલ), મલયાગરુ (ચંદન) દાડમડી, દોડી, દ્રાક્ષ, (બિયો), બદામ, બીલી, બિજોરી, રુદ્રાક્ષ અને ભદ્રાક્ષ પણ અહીં શોભે છે.

પીપલી પારસ ને પારજાતક, સાલે ને સીસોટા ।

ફણસ તૂત ને તીન તેવરિયાં, તાડ છે અતિ મોટા ॥ ૬ ॥

પીપળ, પારસ (પારસ પીપળો), પારિજાત, સાલ, સિસોટા, ફણસ, શેતૂર, ત્રેવર (દરિયાઈ વનસ્પતિ)નાં વૃક્ષો છે. તાડનાં વૃક્ષ ઘણાં ઊંચા દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

રાયણ રોઈણ રામણ રાસણ, લિંબડા લિંબોઈ લવંગ ।

તજ તુલસી ને આદુ એલચી, વાલે અતિ સુગંધ ॥ ૭ ॥

રાયણ, રોહ (રોહણી), રાસણ, લીમડો, લિંબોડી, લવિંગ, તજ, તુલસી, આદુ, એલચી વગેરે અત્યંત સુગંધ આપી રહ્યાં છે.

કેવડો કાથો ને કપૂરકાંચલી, ભરણી ને ભારંગી ।

સેવણ સેરડી સૂરણ સિગોટી, નાલિયેરી ને નારંગી ॥ ૮ ॥

કેવડો, કાથો, કપૂરકાંચલી, ભરણી અને ભોરિંગણીનાં ઝાડ પણ છે. સવન, શેરડી, સૂરણ, સિગોટી, નારિયેળ અને નારંગીનાં ઝાડ પણ શોભે છે.

અરણી ઊંમર બેહેડા દીસે, જાંબૂ ને વળી જાલ ।

ગૂંદી ગૂંદા ગુગળ ગંગોટી, ગહુંલા ને ગિરમાલ ॥ ૯ ॥

અરણી, ઉમરો, બેહેડાં, જાંબૂ અને જાળ, ગૂંદી, ગૂંદો, ગૂગળ, ગંગોટી, ઘઉંલો અને ગરમાળો વગેરે વૃક્ષો પણ ત્યાં છે.

ઊંબરો અગથિયા ને આંબલિયો, અકલકરો અમ્રતજી ।

કરમદી ને કગર-કરંજી, કદમ છે અદ્ભુતજી ॥ ૧૦ ॥

ઉમરડો, અગથિયો, આંબલી, અકલકરો, કરમદી, કગર, કરંજી, કદમ (કદમ) વગેરે અદ્ભુત વનસ્પતિ છે.

બૂંદ બકાન ને કોઠ કરપટા, નિગોડ ને વળી નેત્ર ।

મરી પાનરી ને વળી મરુઓ, અકોલ ને આકસેત્ર ॥ ૧૧ ॥

બૂંદ, બકાન, કોઠ, કરપટા, નિગોડ અને નેતર, મરી, પાનરી, મરુઓ, અંકોલ, આકસેત્ર, જેવાં વૃક્ષ પણ શોભાયમાન છે.

કમલકાંકડી ને ઝાડચીભડી, બોરડી ને વળી બહેડા ।

હિરવણ હીમજ હરડે મોટી, મોહોલા ને વળી મહૂડા ॥ ૧૨ ॥

કમળકાકડી, ઝાડ ચીભડી, પપૈયુ, બોરડી, બહેડાં, હિરવાણી, હીમજ, મોટી હરડે, મોહોલા અને મહુડાની શોભા જુઓ.

ધામણાં ધાવડી ને વરીઆળી, સફલજલ ભોજ પત્ર ।

ખસખસ ફૂલ દીસે એક જુગતે, છોત્રા ઉપર છત્ર ॥ ૧૩ ॥

ધામણ, ધાવડી, વરિયાળી, સફરજન, ભોજપત્ર એ વનસ્પતિ અને ખસખસ, આદિનાં ફૂલ વિશિષ્ટ પ્રકારની શોભા આપે છે અને એમ પ્રતીત થાય છે કે જાણે છોતરાં ઉપર જાણે છત્ર શોભાયમાન છે.

માયા મસ્તકી ને વરસ બડબોહોની, સકરકંદ સંદેસર ।

કરોડ ભરોડ ને પલાસી, અકથ ને આક સુંદર ॥ ૧૪ ॥

માયું, મસ્તગી, વરછડા, (વરસડા) વડ (એકજાત), સકરકંદ, સંદેસર તથા કેરડો, ભરૂડ, પલાશ, (ખાખરો) આકડો અને અસોદર સુંદરતાને વધારી રહ્યા છે.

ટેવરુ કુદરુ ને કબોઈ, કાંકસી ને કલૂંબ ।

ખેજડ ખજૂરી ને ખાખર દીસે, કેસુ તણી અતિ લૂંબ ॥ ૧૫ ॥

ટીંબરૂ, કુંદરૂ, કંબોઈ, કાંકસી અને કલૂંબ, ખીજડો, ખજૂરી અને ખાખરા દીસે છે અને કેસૂડાની ઘણી લાંબી લાંબી લૂમો પણ દીસે છે.

પરવતી પરવાલી ને પાડર, પાન વેલ અતિ સાર ।

આલ અકોલ ને બેર ઉપલેટા, દુધેલા ને દેવદાર ॥ ૧૬ ॥

પરવતી, પરવાળી, પાટલ એ વૃક્ષ છે જેના પર ખાવાનાં પાનની વેલો શોભે છે. આલ (સુરંજી) અકોલ, ઉપલેટ, દુધેલા અને દેવદારની શોભા અતિ રમણીય છે.

ચંબેલી ને ચની ચણોઠી, ચંદ્રવંસી ચોલી ને ચીભડી ।

ગલકી ને ગિસોટી ગોટા, ગુલબાંસ ને ગુલપરી ॥ ૧૭ ॥

ચમેલી, ચણી, ચણોઠી (ગુંજા), ચંદ્રવંશી, ચોળી, ચીભડી, ગલકી, ગિસોટી (ધિસોડાં), ગોટા, ગુલબાંસ અને ગુલપરીના વેલા તો જુઓ.

જાઈ જુઈ ને જાસૂ જાયફલ, જાય ને જાવંત્રી ।

સૂરજવંસી ને સણગોટી, સૂઆ ને સેવંત્રી ॥ ૧૮ ॥

જાઈ, જૂઈ, જાસૂદ, જાયફળ, જાય (અન્ય પ્રકાર) અને જાવંત્રી, સૂરજવંશી, (સૂરજવસી)

શણગોટી, સુવા અને સેવંત્રી વગેરે ફૂલઝાડની શોભા અનુપમ છે.

કોહલી કાલંગી ને કારેલી, તુંબડી ને તડબૂચી ।

કોઠવડી ને ચણક ચીભડી, ટીંડૂરી ને ખડબૂચી ॥ ૧૯ ॥

કોહોળું, કાળંગડી, કારેલી, તુંબડી, તરબૂચી, કોઠમડી, ચણક ચીભડી, ટીંડોરી, ખડબૂચી, (ટેટી)ના વેલાઓને નિહાળો.

ગુલાબી ને કફી ડોલરિઆં, દુધેલી ને દોફારી ।

કમલ ફૂલ ને કનીઅલ કેતકી, મોગરેમાં ઝરમરી ॥ ૨૦ ॥

ગુલાબ, કફઈ, ડોલર, દુધેલી, દાફોરી, કમળફૂલ, કરેણ, કેતકી અને મોગરામાં ઝરમરી અને સુંદર ફૂલોની શોભા ફેલાઈ છે.

(જામનગરમાં એ વખતે ડોલર (મોગરો) અને ગુલાબ અત્યંત પ્રચલિત અને વિપુલ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થતાં ફૂલ હતાં.)

ઓલિયા વાલોલિયા ને પરવાલિયા, ઈસક ફાગ વેલ સાર ।

આરિયા તો અતિ ઉત્તમ દીસે, જાણે કલંગે રંગ પ્રતકાલ ॥ ૨૧ ॥

ઓળિયા, વાલોળ, પરવળ, ઈસફ (ઈસપ) ફાંગ, એ બધી વેલો ઘણી સુંદર છે. આરિયાં, (ચીભડાં) ઘણાં જ ઉત્તમ દીસે છે. જાણે પ્રાતઃકાળ આછા લાલ રંગથી કલંગ (કાલિંગડા)ના ફૂલ ખીલી રહ્યાં છે.

સેહેસ્ર પાંખડીનો દમણો દીસે, સોવરણ ફૂલી મકરંદ ।

વન સિણગાર કીધો વેલડિએ, જુજવી જુગતનાં રંગ ॥ ૨૨ ॥

સહસ્ર પાંખડી ધરાવતો દમણો (નાગ દમણો) દીસે છે. એ ફૂલ પર સ્વર્ણમિ રંગનો મકરંદ (ભમરો) સુંદર લાગે છે. વેલો અને વૃક્ષોએ મળીને જાણે વનપ્રદેશને શણગારથી ભરી દીધો છે અને ભાતભાતના રંગો મનોહારી છે.

સાક ફલ અંન અનેક વિધનાં, કંદમૂલ માંહેં સાર ।

સારા સ્વાદ જુજવી જુગતનાં, વન ફળિયાં રે અપાર ॥ ૨૩ ॥

અનેક પ્રકારનાં શાક, ફળ અને અનાજ જોવા મળે છે. શ્રેષ્ઠ પ્રકારનાં કંદમૂળ પણ ત્યાં છે. એ બધાંના સ્વાદ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં છે. આમ વૃંદાવનમાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ, ફૂલ વગેરે ફૂલ્યાં ફાલ્યાં છે.

વન ઉપર વેલડિઓ ચઢિયોં, જો જો તે આ નિકુંજ ।

મંદરના જેમ જુગતે દીસે, માંહેં અનેક વિધનાં રંગ ॥ ૨૪ ॥

વૃક્ષો પર વેલો (લતાઓ) લપટાઈ છે. હે સખીઓ ! એના દ્વારા રચાયેલી, નિકુંજોને તમે જુઓ. કોઈ કુશળ કલાકાર દ્વારા ખૂબ યુક્તિપૂર્વક નિર્મિત મંદિર જેવી રચના દીસે છે અને એમાં રંગોની વિવિધતા અને કલા સૌંદર્ય જોવા મળે છે.

પ્રથ આડી તરવરની ડાળો, જુગતે વન કુલંભ ।

ભોમ ઉપર ઊભા ફલ લીજે, કેટલી કહું એહ સનંધ ॥ ૨૫ ॥

વૃક્ષોની ડાળીઓ એટલી તો વધી ગઈ છે કે તે ભૂમિને ચૂમે છે. વૃક્ષોનો ફેલાવો ચારે તરફ થયો છે. તેમની ડાળીઓ એટલી તો ઝૂકેલી છે કે ભૂમિ પર ઊભાં રહીને પોતાની રુચિ અનુસારનાં ફળ તોડી શકાય છે. આ પ્રકારે શ્રીવૃંદાવનની શોભાનું કેટલું વર્ણન કરું ?

બીજી વિધ વિધની વનસપતી મોરી, કેટલાં લઈ તેનાં નામ ।

જમુનાજીના તટ ઘણું રૂડા, રૂડા મોહોલ બેસવાનાં ઠામ ॥ ૨૬ ॥

અન્ય પણ કેટલાય પ્રકારની વનસ્પતિ પલ્લવિત થઈ છે. એ વૃક્ષોનાં નામ હું ક્યાં સુધી ગણાવું ? જમુનાજીનો તટ અત્યંત સુંદર અને મનમોહક છે. બેસવા માટે અહીં સુંદર સ્થાન અને નિવાસગૃહ પણ છે.

બેહુ કાંઠે વનસપતી દીસે, ઝલૂવે ઉપર જલ ।

નેહેચલ રંગ સદા વિધવિધનાં, એ વન છે અવિચલ ॥ ૨૭ ॥

જમુનાજીના બંને કિનારે વૃક્ષોની હારમાળા ઊભી છે. એમની ડાળીઓ, પાન, ફૂલ વગેરે જમુનાજીના જળ પર ઝૂમી રહ્યાં છે. આ વૃક્ષોનાં રંગ અવિચળ અને વૈવિધ્યપૂર્ણ છે. આ વન સદાય યથાસ્થિતિ અર્થાત અવિચળ રહે છે.

કાંઠે જલ ઉપર વેલડિયો, તેમાં રંગ અનેક ।

ફૂલડે જલ છાહ્યું છે જુગતે, વિધ વિધનાં વિસેક ॥ ૨૮ ॥

કિનારાના જળ પર લતાઓ છવાયેલી છે. એમાં અનેક પ્રકારના રંગોની શોભા ઊભરી છે. વિવિધ ફૂલો જળ પર પૂરેપૂરાં છવાઈ ગયાં છે એ તેની વિશેષતા છે.

જમુનાજીના જળ જોરાવર, મધ્ય વહે છે નીર ।

વહેતાં જળ વળે રે બજૂરિઆ, દરપણ રંગ જાણે ખીર ॥ ૨૯ ॥

શ્રીયમુનાજીનું જળ દ્રૂતગતિએ વહે છે. એમાં વચ્ચેનો પ્રવાહ તીવ્ર ગતિએ છે. વહેતા જળમાં વમળ થાય છે ને નિર્મળ જળ જાણે દૂધ જેવું દીસે છે.

વૃંદાવન ફૂલ્યું બહુ ફૂલડે, સોભા ધરે અપાર ।

વન ફળ ઉત્તમ અતિ ઘણાં ઊંચાં, કુસમ તણાં બહેકાર ॥ ૩૦ ॥

વૃંદાવનમાં અનેક પ્રકારનાં ફૂલ ખીલેલાં છે. તેમની શોભા અપાર છે. વનફળ પણ ખૂબ ઉચ્ચ કોટિનાં છે. ફૂલોની મહેક વનમાં ચારે તરફ ફેલાઈ રહી છે.

રેત સેત સોભા ધરે, વૃંદાવન મંઝાર ।

સકલ કલાનો ચંદ્રમા, તેજ ધરા ધરે અપાર ॥ ૩૧ ॥

વૃંદાવનની મધ્યમાં રેતી સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે. ચંદ્ર સોળ કળાઓને લઈને વૃંદાવનની ધરતી પર ચમકે છે. જેના કારણે પૃથ્વી અધિક માત્રામાં ચમકી રહી છે.

ગુંજે ભમરા સ્વર કોયલના, ધૂમે કપોત ચકોર ।

સૂડા બપૈયા ને વળી તિમરા, રમે તે વાંદર મોર ॥ ૩૨ ॥

ભમરાનો ગૂંજારવ અને કોયલનો સ્વર ગૂંજી રહ્યાં છે. કબૂતર અને ચકોર પક્ષી કિનારા પર આનંદપૂર્વક ધૂમી રહ્યાં છે. પોપટ, બપૈયા અને વળી તમરાં પોત પોતાની મસ્તીમાં કૂંજે છે. વાનર અને મયૂર ચારે તરફ કીડામગ્ન છે.

માંહેં તે મૃગ કસ્તૂરિયા, પ્રેમલ કરે અપાર ।

બીજાં અનેક વિધનાં પસુ પંખી, તે રમે રામત અતિ સાર ॥ ૩૩ ॥

કસ્તૂરીમૃગ વનમાં ધૂમી રહ્યા છે. તેમની નાભિમાંથી નીકળતી સુંગધ ચારે તરફ પ્રસરી રહી છે. બીજાં પણ અનેક પ્રકારનાં પશુપક્ષી આનંદપૂર્વક મનમોહક કીડાઓ કરી રહ્યાં છે.

છૂટક થડ ને ઘાટી છાયા, રમવાનાં ઠામ અતિ સાર ।

ઈંદ્રાવતી બાઈ અતિ ઉછરંગે, આયત કરે અપાર ॥ ૩૪ ॥

વૃક્ષોનાં થડ છૂટક (અલગ) છે પરંતુ છાયા સઘન છે. રમવા માટેનાં આ સ્થાન અતિ ઉત્તમ છે. ઈંદ્રાવતી સખી પણ ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસપૂર્વક રાસલીલા ખેલવા અતિ ઇચ્છુક છે.

આરોગ્યાં વનફળ સ્વાદે, જળ જમુના ત્રટ સાર ।

વૃંદાવન વાલે જુગતે દેખાડિયું, આગળ રહી આધાર ॥ ૩૫ ॥

સહુએ અનેક પ્રકારનાં મધુર ફળ ખાધાં અને જમના તટે જળપાન પણ કર્યું. આમ પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણે આગળ રહીને સખીઓને સમગ્ર વૃંદાવનની શોભા દેખાડી.

એહ સરૂપને એહ વૃંદાવન, એ જમુના ત્રટ સાર ।

ઘરથી તીત બ્રહ્માંડથી અળગો, તે તારતમે કીધો નિરધાર ॥ ૩૬ ॥

શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ અને સખીઓનું આ દિવ્ય સ્વરૂપ, આ અખંડ વૃંદાવન તથા જમનાજીનો આ તટ અતિ ઉત્તમ છે. યોગમાયા રચિત આ રાસમંડલનું સ્થાન પરમધામથી આ બાજુ અને કાલમાયાના બ્રહ્માંડથી ભિન્ન (અળગો) છે. એનું સ્પષ્ટીકરણ નિશ્ચિતપણે તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જ થયું છે.

પ્રકરણ ૧૦ ચોપાઈ ૪૦૫

રામત પહેલી - રાગ કાલરો

વાલે વેષ લીધો રલિયામણો, કાંઈ કરસું રંગ વિલાસ ॥

આયત છે કાંઈ અતિ ઘણી, વાલો પૂરસે આપણી આસ ॥

સખી રે હમચડી ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સુંદર વેષ ધારણ કર્યો છે. હવે અમે એમની સાથે આનંદ વિલાસ કરીશું. વાલાજી સાથે રામત રમવાની અમને ઉત્કટ ઇચ્છા છે, આપણી આ આશાને તેઓ પૂર્ણ કરશે. બધી સખીઓ તાનમાં (મસ્તીમાં) આવી ગઈ છે.

વૃંદાવન તો જુગતે જોયું, સ્યામ સ્યામાજી સાથ ।

રામત કરસું નવ નવી, કાંઈ રંગ ભર રમસું રાસ ॥ ૨ ॥

હે સખી ! આપણે શ્રીશ્યામ અને શ્યામાજી સાથે સમસ્ત વૃંદાવનની શોભાને સરસ રીતે જોઈ.

હવે આપણે નવનવી (અનેક પ્રકારની) રામતો કરીશું અને હૃદયમાં ઉલ્લાસ ભરીને રાસ રમીશું.

સખી માંહોં માંહેં વાત કરે, આજ અમે થયાં રલિયાત ।

વેષ નિરખીને નેત્ર ઠરે, આજ કરસું રામત નિઘાત ॥ ૩ ॥

સખીઓ પરસ્પર વાતો કરે છે કે આજે આપણાં અહોભાગ્ય છે કે આપણને આટલી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઈ છે. પ્રિયતમનો અલૌકિક વેશ નીરખી આપણાં નયનોને ઠંડક થઈ. આજે ચોક્કસ જ પ્રિયતમ સાથે પ્રેમાનંદ લીલા કરીશું.

વેષ નવાનો વાઘો પેહેર્યો, તેડયાં વૃંદાવન ।

મસ્તક મુકટ સોહામણો, વેષ લ્યાવ્યા અનુપમ ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણે (યોગમાયાનાં વસ્ત્રોનો) નવીન વેશ ધારણ કર્યો અને આપણને બંસીનાદ કરી વૃંદાવનમાં બોલાવ્યાં. એમના મસ્તકે મુકટ અતિ શોભે છે. એમણે અનુપમ વેશ ધારણ કર્યો છે.

ભલી ભાંતનાં ભૂષણ પહેર્યાં, વેણ રસાલ જ વાય ।

સાથ સકલમાં આવીને ઊભો, કરસું રામત ઉછાય ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમે સુંદર કલાત્મક આભૂષણો ધારણ કર્યાં છે. તેઓ મનમોહક રસપૂર્ણ સુમધુર બંસી બજાવી રહ્યા છે. સમગ્ર સુંદરસાથ આવીને ઊભો છે. હવે બધાં મળીને ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસપૂર્વક રામત કરીશું.

તેવાં ભૂષણ ને તેવો વાઘો, નટવરનો લીધો વેષ ।

ઘણાં દિવસ રામત કીધી, પણ આજ થાસે વસેષ ॥ ૬ ॥

જેવાં આભૂષણ છે એવાં જ વસ્ત્ર પણ સુંદર છે. પ્રિયતમે નટવરનો વેશ ધારણ કર્યો છે. આમ તો વ્રજમાં એમણે ઘણા દિવસ પ્રેમભરી લીલાઓ કરી છે, પરંતુ આજની આ લીલા તો વિશેષ પ્રકારની થશે.

રાસ રમવાને વાલેજી અમારે, આજ કીધો ઉછરંગ ।

નયણે જોઈ જોઈ નેહ ઉપજાવે, વારી જાગિં મુખારને વિંદ ॥ ૭ ॥

રાસલીલા માટે આપણા પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અતિ ઉત્સુક છે. તેઓ આપણી તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને આપણા હૃદયમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન કરાવે છે. એમના મુખકમળની શોભા જોઈને આપણે સઘળું તેમના પર ન્યોછાવર કરીએ છીએ.

સખી ઈન્દ્રાવતી એમ કહે, ચાલો જૈએ વાલાજીને પાસ ।

કંઠ વલાઈ મારા વાલાજી સંગે, કીજે રંગ વિલાસ ॥ ૮ ॥

સખી ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આપણે બધી સખીઓ પ્રિયતમ પાસે જઈએ અને એમને ભેટીને આનંદવિલાસ કરીએ.

એવી વાત સાંભળતાં વાલેજી અમારે, આવીને ગ્રહી મારી બાંહેં ।

કહો સખી પહેલી રામત કેહી કીજે, જે હોય તમારા ચિત માંહેં ॥ ૯ ॥

એટલું સાંભળતાં તો પ્રિયતમે આવીને મારો હાથ પકડી લીધો અને કહેવા લાગ્યા કે હે સખીઓ ! હવે સર્વ પ્રથમ કઈ રામત કરીશું ? તમારા મનમાં જે હોય તે કહો.

સખી મનોરથ હોય તે કહેજો, રખે આણો ઓસંક ।

જેમ કહો તેમ કીજિએ, આજ કરસું રામત નિસંક ॥ ૧૦ ॥

હે સખીઓ ! તમારી જે મનોકામના હોય તે નિઃસંકોચ કહો. તમે જે પણ કહેશો તે રામત આજે નિઃશંક કરીશું જ.

પૂરું મનોરથ તમતણાં, કરાર થાય જીવ જેમ ।

સખી જીવન મારા જીવ તમે છો, કહો કરું હું તેમ ॥ ૧૧ ॥

જેથી તમારા આત્માને પરમ પ્રસન્નતા થાય એવી રીતે હું તમારા સહુના મનોરથ પૂર્ણ કરીશ. હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે જ બધા મારા જીવનના આધાર છો. તેથી તમે જે કહેશો તે જ હું કરીશ.

રાસની રામત અતિ ઘણી, અનેક છે અપાર ।

સઘળી રામત સંભારીને, અમને રમાડો આધાર ॥ ૧૨ ॥

ત્યારે સખીઓ એના પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે - રાસની લીલાઓ તો અસંખ્ય અને અપરિમિત છે. આથી હે ઘણી ! બધી લીલાઓને યાદ કરીને અમને એ લીલાઓ રમાડો.

અમે રંગ ભર રમવા આવિયાં, કાંઈ કરવા વિનોદ હાંસ ।

ઉતકંઠા અમને ઘણી, તમે પૂરો સકલની આસ ॥ ૧૩ ॥

અમે બધાં ઉત્સાહપૂર્વક આપની સાથે આનંદ વિનોદ કરવા અને રામત કરવા આવ્યાં છીએ. અમારા હૃદયમાં અદમ્ય ઉત્કંઠા છે. આપ અમારી બધાની ઈચ્છાઓ (આકાંક્ષાઓ) પૂર્ણ કરો.

અમે અવસર દેખી ઉલાસિયોં, કાંઈ અંગડે અતિ ઉમંગ ।

કહે ઈન્દ્રાવતી અમને, તમે સહુને રમાડો સંગ ॥ ૧૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ વખતે વૃંદાવનની અનુપમ છટા અને સુંદરતા જોઈને આપણા અંગ-પ્રત્યંગમાં ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ છવાયા છે. આથી હે પ્રિયતમ ! આપ અમને સહુને એક સાથે તમારી સંગે રાસ લીલા કરાવો.

પ્રકરણ ૧૧ ચોપાઈ ૪૧૯

ચરચરી

મારે વાલૈએ કરી ઉમંગ, સખી સરવે તેડી સંગ ।

રમાડે નવ નવે રંગ, અદ્ભુત લીલા આજ રી ॥ ૧ ॥

આપણા પ્રિયતમે સહુ સખીઓને હર્ષપૂર્વક એક સાથે બોલાવી છે. નવી- નવી લીલાઓ દ્વારા ભજનાનંદનો અનુભવ કરાવે છે. આજની લીલા વાસ્તવમાં અત્યંત અદ્ભુત છે.

સખિયો મલી સંઘાત, સોભિત ચાંદની રાત ।

તેજ ભૂષણ અખ્યાત, મીઠે સ્વરે બાજ રી ॥ ૨ ॥

બધી સખીઓ એકત્ર થઈ. ચાંદની રાત શોભાયમાન છે. સખીઓએ પહેરેલાં આભૂષણોનું તેજ અપાર છે. એમાંથી મધુર સ્વર નીકળી રહ્યા છે.

જોતાં જોત વૃંદાવન, અંગે રંગ ઉત્પન ।
સામગ્રી સખી જીવન, નવલો સરવે સાજ રી ॥ ૩ ॥

વૃંદાવનની તેજોમય જ્યોતિ નીરખીને અંગ-પ્રત્યંગ આનંદના રંગે રંગાઈ ગયાં છે. વૃંદાવનની સમગ્ર સામગ્રીએ નવલો સાજ (શણગાર) સજ્યો છે.

અંગે સહુ અલબેલ, કરે રે રંગનાં રેલ ।
વિલાસ વિનોદ હાંસ ખેલ, લોપી રમે લાજ રી ॥ ૪ ॥

પ્રત્યેક સખીના અંગમાં પ્રેમપૂર્ણ ઉન્માદ છવાયો છે અને એ રંગમાં જ મસ્ત છે. વિનોદ અને વિલાસની સાથોસાથ તેઓ મર્યાદા છોડીને રામત રમી રહી છે.

વચ્ચે વચ્ચે વાય વેણ, રંગ રસ ખિણ ખિણ ।
ઉપજાવે અતિ ઘણ, પૂરવા પૂરણ કાજ રી ॥ ૫ ॥

વચ્ચે-વચ્ચે પ્રિયતમ બંસી પણ બજાવે છે, જેને લઈને પ્રત્યેક ક્ષણમાં આનંદનો પ્રવાહ વહેવા લાગે છે. સખીઓની ઈચ્છા પૂરી કરવા માટે તેઓ વિવિધ પ્રકારે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી પ્રત્યેક ક્ષણને રંગ અને રસિકતાથી ભરી દે છે.

રમવું ઉનમદ પણે, વાલાજીસું રંગ ઘણે ।
કર કંઠ ધણી તણે, વિલસું સંગે રાજ રી ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓ ઉન્મત્ત બનીને પ્રિયતમ સાથે અત્યધિક આનંદપૂર્વક રમી રહી છે. ધણીના કંઠમાં હાથ પરોવીને તેઓ શ્રી રાજજી સંગે વિલાસ કરી રહી છે.

વાણી તો બોલે મધુર, કરસું ગ્રહી અધુર ।
પિએ વાલો ભરપૂર, રાખી હૈડા માંજ રી ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદર મધુર વચન બોલે છે. ક્યારેક ક્યારેક કરથી અધરને ગ્રહણ કરે છે અને હૈયા સાથે ચાંપી અધરામૃતનું પાન કરે છે.

રમતી ઈન્દ્રાવતી, ઘાતો ઘણી લ્યાવતી ।
વાલૈયા મન ભાવતી, મુખમાં મરજાદ રી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી અનેક પ્રકારના દાવપેચ અજમાવીને રાસની રામત રમે છે. પ્રિયતમને ઈન્દ્રાવતીનો અક્ષુણ્ણ (અટૂટ) પ્રેમ ઘણો ગમે છે. એમના મુખકમળ પર મર્યાદા (લજ્જા અને સંકોચ)ની ઝલક દૃષ્ટિગોચર થાય છે. (આમ પ્રિયતમ ઉત્સાહપૂર્વક સહુને રામત રમાડી રહ્યા છે.)

પ્રકરણ ૧૨ ચોપાઈ ૪૨૭

રાગ ધન્યાસરી

વાલૈયો રમાડે રે, અમને નવ નવે રંગ ।
જેમ જેમ રમિએ રે, તેમ તેમ વાધે રે ઉમંગ ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ અમને રંગભર નવી નવી રામતો રમાડે છે. રામતો રમવામાં જેમ જેમ ગતિની તીવ્રતા વધતી જાય છે તેમ તેમ પ્રેમનાં તરંગો પણ ઊંચે ઊછળી રહ્યાં છે.

સકલ મળિયો રે સાથ, સોભે વાલૈયા સંઘાત ।
જાણિએ ઉદયો પ્રભાત, તિમર ભાજિયો રાત, સોહે વૃંદાવન ॥ ૨ ॥

બધી સખીઓનો સમૂહ પ્રિયતમ સાથે એવો તો આભાપૂર્ણ શોભે છે કે જાણે રાત્રિનો અંધકાર દૂર થઈ ગયો હોય અને સખીઓ તથા શ્રી કૃષ્ણની જાજવલ્યમાન પ્રભાને કારણે પ્રાતઃકાળ થઈ ચૂક્યો હોય એમ લાગે છે. આમ વૃંદાવન અત્યંત રમણીય બની ગયું છે.

ભૂષણ ઝલહલકરા, નંગ તો તેજ અપાર ।
જોત તો અતિ આકાર, વસ્તર સોહે સિણગાર, મોહે વાલો મન ॥ ૩ ॥

સહુનાં આભૂષણ તેજોમય પ્રકાશથી ઝળહળી રહ્યાં છે. એ આભૂષણોમાં જડેલાં નંગોનું તેજ પણ અપરિમિત છે. બ્રહ્માત્માઓ અને શ્રીકૃષ્ણજનું દિવ્ય સ્વરૂપ અત્યંત તેજોમય છે. એવી રીતે વસ્ત્ર અને શણગાર પણ પોતાની તેજોમયી દીપ્તિને કારણે અત્યંત શોભે છે અને આ બધાંથી પ્રિયતમના મનને મોહિત કરે છે.

સિણગાર સરવે સોહે, વાલોજી ખંત કરી જુએ ।
જાણિએ મૂળગાં રે હોય, તારતમ વિના નવ કોય, જાણે એહ ધન ॥ ૪ ॥

સહુના શણગાર અતિ શોભાપૂર્ણ છે. પ્રિયતમ પણ એમને ઉત્સુકતા પૂર્વક જોઈ રહ્યા છે. માનો મૂળ (પરમધામ)થી જ આ પ્રેમસંબંધ છે પરંતુ તારતમ જ્ઞાન વગર કોઈ પણ આ અખંડ નિધિ (બ્રહ્માત્માઓ તથા શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમ સંબંધ)ને જાણી શકતું નથી.

વાલોજી અતિ ઉલાસ, મન માંહેં રલિયાત ।
પૂરવા સુંદરીની આસ, મરકલડે કરે હાંસ, ઉલટ ઉતપન ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદર અતિ પ્રસન્નતાથી ઉલ્લાસિત થઈ રહ્યા છે. સખીઓની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે મરક મરક હસીને તેમના ઉમંગમાં વૃદ્ધિ કરે છે અને પ્રેમ તીવ્રતાથી વધે છે.

સુખ તો વાલાજીને સંગ, અરધાંગ લિએ રે અંગે ।
જુવતી કરતી જંગ, રમે નવ નવે રંગ, ઘણું જસંન ॥ ૬ ॥

અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ તો પ્રિયતમના સંગમાં રહેવામાં જ છે. શ્યામાજી અર્ધાંગિની રૂપે પ્રિયતમ શ્યામસુંદરનું સુખ પામી રહ્યાં છે. સખીઓ અવનવા રાગ-રંગ રમતી રમતી પ્રેમની લડાઈ લડી રહી છે. એવું લાગે છે કે જાણે કોઈ મોટો ઉત્સવ થઈ રહ્યો છે.

સુંદરી વલ્લભ બંને, કરે ઈછા મન ગમે ।
રીસ તો કોય ના ખમે, નીચ તો ભાખે ના નમે, બોલે બલ તન ॥ ૭ ॥

સુંદર સખીઓ અને વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ બંને પોતે પોતાની ઈચ્છાનુસાર લીલા કરે છે. કોઈ કોઈની રીસ (રોષ) સહન કરતું નથી. કોઈકોઈને કોઈ બાબતમાં નમતું જોખતું (મચક આપતું) નથી.

સહુ મધુર ગીતો દ્વારા રાસલીલાનો આનંદ લઈ રહ્યાં છે.

ચાલતી ચતુરા રે ચાલ, મુખ તો અતિ મહરાલ ।

સોહંતી કટ લંકાલ, ચઢતી જાણે ઘંટાલ, પ્રેમ કામ સિંધ ॥ ૮ ॥

બધી સખીઓ ચાતુર્યપૂર્ણ મસ્તીની ચાલે ચાલી રહી છે. તેમનાં મુખકમળ પ્રેમની મદપૂર્ણ લાલિમાને કારણે ખીલી ઊઠ્યાં છે. તેમની કમર પાતળી (કેડોના લાંક લળેલા) છે. અને ઘંટીની જેમ એ ચઢે છે. જાણે એ પ્રેમરૂપી કામનાના સિંધુ (સાગર) સમાન છે.

છેલાઈએ અતિ છેલ, વલ્લભ સંઘાતે ગેહેલ ।

પ્રેમ તો પૂરો ભરેલ, સ્યામ સંગે રંગ રેલ, વાલે બાંહોંડી બંધ ॥ ૯ ॥

સખીઓ રામત કરવામાં અતિ કુશળ છે. પ્રિયતમ ધણી સાથે રમતાં તે ઘેલી થઈ જાય છે. તેના હૃદયમાં ઉત્કટ પ્રેમ ભરેલો છે. તેથી શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણજીને તે ઉન્મત્ત થઈને આલિંગન લઈ ભેટી પડે છે.

વાણી તો બોલે વિસાલ, રમતી રમતી આલ ।

કંઠ તો ઝાંક ઝમાલ, અંગ તો અતિ રસાલ, સોહંતી રે સનંધ ॥ ૧૦ ॥

સખીઓ પ્રેમપૂર્વક મધુર વાણી બોલે છે. રમતી વખતે તેઓ પરસ્પર મસ્તીભર્યો પરિહાસ (મજાક) પણ કરે છે. તેમના કમનીય કંઠ (આભૂષણોને લઈને) ઝાકઝમાળ થઈ રહ્યા છે. એમનાં અંગ-પ્રત્યંગ પ્રેમરસથી ભરપૂર છે. તેઓ સર્વપણે (બધી રીતે) શોભી રહી છે.

ગાવતી સુયંગ રંગ, આણતી અતિ ઉમંગ ।

સ્વર એક ગાય સંગ, અલબેલી અતિ અંગ, વાસનાઓ સુગંધ ॥ ૧૧ ॥

તેઓ અત્યંત ઉત્સાહમાં આવીને સુમધુર સ્વરે ગીત ગાય છે. તેમના કંઠમાંથી એક સાથે એક જ સ્વરમાં ગીત ગવાય છે. તેમનું રૂપ અત્યંત આકર્ષક અને મસ્તીભર્યું છે. આ બ્રહ્મવાસનાઓના અંગ - પ્રત્યંગોમાંથી સુગંધ ફેલાઈ રહી છે.

વલ્લભ કંઠ વલાય, લિએ રંગ ધાય ધાય ।

રામત કરે સવાય, પાછી નવ રાખે કાંચ, ઊભી રહે રે ઓકંધ ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણને આલિંગન આપતી જાય છે અને આવેગમાં આવીને દોડતી જાય છે. અને એ રીતે પ્રેમાનંદ રસનું પાન કરે છે. એવી રીતે ઉત્તરોત્તર ચડિયાતી અવનવી પ્રેમક્રીડાઓ કરે છે. આમાં એ ક્યાંય પાછી પડતી નથી. તે દૃઢતાપૂર્વક ઊભી રહે છે.

ઈંદ્રાવતી અંગે આપ, વાલાજીસું કરે વિખ્યાત ।

મુખ તો મેલે સંઘાત, અમૃત પિએ અઘાત, સુખ તો લિએ રે સુંદર ॥ ૧૩ ॥

સ્વયં ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ સાથે રામત કરતી કરતી વાર્તાલાપ કરી રહી છે. પરસ્પર એક બીજાનાં મુખકમલનો સ્પર્શ કરે છે. એ રીતે અગાધ પ્રેમામૃતનું પાન કરતી સખીઓ પ્રેમાનંદના સુખનો અનુભવ કરી રહી છે.

રાગ - શ્રી કાલેરો

આવો રે સખિયો આપણ હમચી ખુંદિએ, વાલાજીને ભેળા લીજે રે ।

રામત કરતાં ગીત જ ગાઈએ, હાંસ વિનોદ રંગડા કીજે રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે- હે સખીઓ ! તમે સહુ નિકટ આવી જાવો. આપણે બધાં ભેળાં મળીને આવેગપૂર્વક ઊછળીએ, કૂદીએ અને હમચીની રામત કરીએ. પ્રિયતમને પણ સાથમાં રાખો. પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણજી સાથે આનંદપ્રમોદ કરતાં કરતાં રામત કરીએ અને તેમનાં ગુણ-ગાનનાં ગીત ગાઈએ.

મારા વાલૈયા એ રામત ઘણી રૂડી, હમચડી રલિયાલી ।

કાલેરામાં કંઠ ચઢાવી, ગીત ગાઈએ પડતાલી ॥ ૨ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ! આ રામત તો ઘણી મનોરંજક છે. સખીઓને આ રામત કરવાની અતિ પ્રબળ ઉત્કંઠા છે. તો કાલેરા રાગને આલાપતાં અને હાથપગથી તાલ દેતાં ગીત ગાઈએ.

હમચડીનો અવસર આવ્યો, આગે કહ્યું નહીં અમે તમને રે ।

એવો સમયો અમને ક્યાંહે ન લાધો, હામડી રહીતી અમને રે ॥ ૩ ॥

હમચડીની રામતનો અવસર આજે મળ્યો છે. આ પહેલાં વ્રજમાં એને માટે અમે તમને કંઈ કહ્યું નહોતું. આવો પ્રસંગ આ પહેલાં અમને ક્યારેય પ્રાપ્ત થયો નહોતો. આથી અમારી આ કામના (હામ) મનની મનમાં જ રહી ગઈ હતી.

જે રસ છે વાલા હમચડીમાં, તે તો ક્યાંહે ન દીઠો રે ।

જેમ જેમ સખિયો આવે અધકેરી, તેમ તેમ દિએ રસ મીઠો રે ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! જે આનંદરસ આ હમચડીની રામતમાં છે તેવો આ પહેલાં ક્યારેય અનુભવ્યો નહોતો. જેમ જેમ સખીઓ પ્રેમાનંદમાં વધુને વધુ મગ્ન થતી જશે તેમ તેમ આપના મધુર પ્રેમરસનો લાભ પણ અધિક મળતો જશે.

વચન સરવે ગાઈએ પ્રેમનાં, તેનાં અરથ અંગમાં સમાય ।

તે તાં અરથ પ્રગટ પાધરા, હસ્તક વાલા સંગ થાય ॥ ૫ ॥

આપણે બધી સખીઓ મળીને પ્રેમનાં ગીત ગાઈએ. એ ગીતોના ભાવાર્થને પણ આપણા અંતઃકરણમાં ઉતારીશું. તેનો અર્થ તો પ્રત્યક્ષ અને સરળ છે. પોતાના હાથ વડે પ્રિયતમને સંકેત પણ કરતાં જાઓ.

અમૃત પીજે ને યુમન દીજે, કંઠડે વાલાને વલાઈએ ।

હમચડીમાં ત્રણ રસ લીજે, રેહેસ રામતડી ગાઈએ ॥ ૬ ॥

અમૃતરસનું પાન કરો. યુંબન દો અને આલિંગન દો. હમચડીની રામતમાં ત્રણ પ્રકારના રસોનું આસ્વાદન કરો. ચરિત્રને મૂર્ત કરવું, રામત કરવી અને ગીત ગાવું. (આપણા ધણીનાં વચનોનું પાન કરવું, આપણી શ્રદ્ધા-ભાવના એ વચનોમાં કેન્દ્રિત કરવી અને સદૈવ તેમના આશ્રયમાં રહેવું આ ત્રણ પ્રકારનો રસ હમચડી રામત દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.)

એ રામતમાં વિલાસ જે કીધાં, તે કહેવાય નહીં મુખ વાણી ।

સરવે સુખડાં લઈ કરીને, રહ્યાં રુદયામાં જાણી ॥ ૭ ॥

આ રામતમાં હાસ્ય, વિનોદ અને પ્રેમનો જે આનંદ પ્રાપ્ત થયો તેનું વર્ણન મુખ દ્વારા થઈ શકતું નથી. હવે તો આ પ્રકારનાં અખંડ સુખને હૃદયમાં ધારણ કરી લીધાં છે.

જેટલાં વચન ગાયાં અમે રમતાં, તે સરવેનાં સુખ લીધાં ।

કહે ઈન્દ્રાવતી કેમ કહું વચને, અનેક સુખ વાલે દીધાં ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમની સાથે રાસ લીલા કરતી વખતે જે ગીત ગાયાં એ બધાનું સુખ પ્રાપ્ત કરી લીધું. પ્રિયતમે અમને અનેક પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં છે, જેનું વર્ણન આ વચનોથી કેવી રીતે કરું ?

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૪૪૮

રાગ : મારુ

વાલા આપણ રમિએ આંખ મિયામણી, એ સોભા જાય ના કહી રે ।

નિકુંજનાં મંદર અતિ સુંદર, આપણ છપિએ તે જુજવાં થઈ રે ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપણે બધાં મળીને આંખ - મિયામણીની રામત રમીએ. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. નિકુંજ વનની (લતાઓ અને વૃક્ષોની ઘનઘોર ઘટાઓથી બનેલાં) મંદિરો અત્યંત સુંદર છે. ત્યાં આપણે બધી સખીઓ અલગ-અલગ થઈ અલગ અલગ સ્થાનોમાં ઘુપાઈ જઈએ.

એવું સુણીને સાથ સહુ હરખ્યો, એ છે રામતડી સારી ।

પહેલો દાવ આપણમાં કોણ દેસે, તે તમે કહો ને વિચારી ॥ ૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીનું કથન સાંભળી બધી સખીઓ હર્ષ વિભોર થઈ કહેવા લાગી કે આ લીલા તો અતિ સુંદર છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપ વિચાર કરીને કહો કે આપણામાંથી દાવ કોણ આપશે ?

સહુ સાથ કહે વાલો દાવ દેસે, પહેલો તે પીઉજનો વારો ।

જો પહેલો દાવ આપણ દેડિં, તો એ ઝલાય નહીં ધુતારો ॥ ૩ ॥

આ વખતે બધી સખીઓએ મળીને કહ્યું કે પહેલો દાવ પ્રિયતમ જ આપશે. આંખ બંધ કરીને રમવાની પહેલી વારી પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની છે. જો આપણે પહેલો દાવ આપીશું તો છળકપટમાં નિપુણ શ્રીકૃષ્ણ (કેમેય કરીને) ઝલાશે નહિ (પકડમાં નહિ આવે).

આવો રે વાલા હું આંખડી મીચું, આંખડી તે મીચજો ગાઢો ।

અમે જઈને વનમાં છપિએ, પછે તમે ખોલીને કાઢો ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતીએ પ્રિયતમને કહ્યું કે - આવો, હું આપની આંખો બંધ કરું. આપ પણ આંખને બરાબર

બંધ કરજો. અમે બધાં વનમાં જઈને છુપાઈ જઈશું. તે પછી તમે આંખો ખોલી અમને શોધી કાઢજો.

સખિયો તમે છાના થઈ છપજો, ભૂષણ ઊંચા ચઢાવો ।

રખે સખી કોઈ આપ ઝલાઓ, મારા વાલાજીને ખીદડી ખુદાવો ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને સાવધાન કરતાં કહે છે કે - હે સખીઓ ! તમે સહુ ચુપચાપ છુપાઈ જાઓ. તમારાં આભૂષણોને ઉપર ચડાવી દો. ધ્યાન રાખો કે આપણામાંથી કોઈ ઝલાઈ જવું ન જોઈએ. આજે આપણે પ્રિયતમને આમતેમ દોડાવીને થકવી નાખવા છે.

છેલાઈએ છાંના થઈ છપજો, રખે કોઈ બોલતું કાંઈ ।

એ કાને સરુઓ છે સબલો, હવડા તે આવસે આંહી ॥ ૬ ॥

હે સખીઓ ! તમે ચુપચાપ છાનાં થઈ છુપાઈ જાવ. રખે કોઈ બોલતાં. પ્રિયતમના કાન તો સરવા (અત્યંત તીવ્ર) છે. તેઓ હમણાં અહીં આવી પહોંચશે.

લપતો છપતો આવે છે, સખિયો સાવચેત થાઈએ ।

આણીગમાં જો આવે વાલો, તો ઈહાં થકી ઉજાઈએ ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ છૂપતા- છૂપાતા (છાના છપના) આવશે. આથી હે સખીઓ ! તમે બધાં સાવધાન થઈ જાવ. જો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ આ તરફ આવે તો તુરન્ત ધીરેથી ચાલીને બીજી તરફ છુપાઈ જજો.

જો કદાચ વાલો આવે ઓલીગમાં, તો આપણ પૈએ જૈએ ।

દાવ રહે જો વાલાજી ઉપર, તો ફૂલી અંગ ન મૈએ ॥ ૮ ॥

જો પ્રિયતમ એ તરફ જાય તો આપણે તુરંત દોડીને આપણા પૈમાં (નકકી કરેલા નિશાન પર) પહોંચી જવું. જો આમ પ્રિયતમ પર દાવ લાગેલો રહેશે તો આપણે બધાં અતિ પ્રસન્ન થઈશું.

તે માટે સહુ આપ સંભારી, રખે કોઈ પ્રગટ થાય ।

જો દાવ આપણ ઉપર આવસે, તો એ કેમે નહીં ઝલાય ॥ ૯ ॥

હે સખીઓ ! આથી તમે તમારી જાતને સંભાળો અને રખે તમારામાંથી કોઈ પ્રગટ થતાં. જો દાવ આપણા ઉપર આવશે તો પ્રિયતમ કોઈ પણ પ્રકારે આપણા હાથમાં આવશે નહીં.

અમે નિકુંજ વનથી નિસર્યાં, આવી થબકલા ખાધાં ।

વાલે વનમાં ચીમી ચીમી, શ્રી ઠકુરાણીજીને લાધાં ॥ ૧૦ ॥

અમે નિકુંજ વનનાં મંદિરોમાંથી નીસરી નિશ્ચિત ચિહ્ન પર આવી પગ મૂકી દીધો. (બીજી બાજુ) પ્રિયતમે શોધતાં શોધતાં વનમાં શ્યામાજીને પકડી લીધાં.

સખિયો જાઓ તમે છપવા, હું દઉં દાવ સ્યામાજી સાટે ।

હું રમી સું નથી જાણતી, તમે સ્યાને દેઓ મું માટે ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે બધાં વનમાં છુપાવા ચાલી જાવ. હું શ્રીશ્યામાજીને બદલે દાવ આપીશ. તો શ્યામાજી બોલી ઉઠ્યાં શું હું રમત નથી જાણતી ? તમે મારા બદલે દાવ શાને દેવાનું કહો છો ?

રામતમાં મરજાદ મ કરજો, રમજો મોકલે મન ।

નાસી સકો તેમ નાસજો, તમે સુણજો સરવે જન ॥ ૧૨ ॥

શ્યામાજી કહે છે કે હે સખીઓ ! રામત રમતી વખતે કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ ના કરશો. મુક્ત મને રામતનો આનંદ લેજો અને સાંભળો, જેટલું દૂર ભાગી શકો એટલું ભાગજો.

શ્યામાજી આંખડી મીચીને ઊભા, સખિયો વનમાં પસરી ।

સહુ કડછીને રમે જુજવા, ભૂષણ લીધાં ઊંચા ધરી ॥ ૧૩ ॥

શ્રીશ્યામાજી પોતાની આંખો બંધ કરીને ઊભાં રહ્યાં. બધી સખીઓ વનમાં છુપાવા માટે છૂટી છવાઈ થઈ ગઈ. સહુએ જીતવા માટે કમર કસી લીધી અને આભૂષણોને પણ સરકાવીને ઉપર ચડાવી દીધાં.

આનંદ માંહેં સહુએ સખિયો, પૈએ જાય ઉજાણી ।

ભૂષણ ન દિએ બાજવા, એણી ચંચલાઈ જાય ન વખાણી ॥ ૧૪ ॥

આનંદમાં મગ્ન થઈને બધી સખીઓ દોડી દોડીને નિશ્ચિત નિશાન પર થપ્પો લગાવી રહી છે અને ભાગતી વખતે આભૂષણોના અવાજ પણ થવા નથી દેતી. એમના આ ચાતુર્યનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઉલાસ દીસે અંગોં અંગે, શ્રી શ્યામાજીને આજ ।

ઠેક દઈ ઠકુરાણીજીએ, જૈને ઝાલ્યા શ્રી રાજ ॥ ૧૫ ॥

આજે શ્રીશ્યામાજીનું અંગ-પ્રત્યંગ ઉલ્લસિત જણાય છે. એમણે ઠેકડો (છલાંગ) મારીને શ્રી રાજજીને તુરંત પકડી લીધા.

એ રામત ઘણી રૂડી થઈ, મારા વાલાજીને સંગ ।

કહે ઈન્દ્રાવતી નિકુંજ વન, ઘણું રમતાં સોહે રંગ ॥ ૧૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમની સાથે રમેલ આ રામત ઘણી સરસ થઈ. આ રામત પ્રસંગે નિકુંજ વન પણ અતિ સુંદર લાગતું હતું.

પ્રકરણ ૧૫ ચોપાઈ ૪૬૪

રાગ : અડોલ ગોરી - ચરચરી

સખી વ્રષભાન નંદની, કંઠ કર કસ્નની ।

જોડ એક અંગની, રમતી રંગે રાસ રી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! વૃષભાનુ નંદિની રાધાજી શ્રીકૃષ્ણના ગળામાં હાથ પરીવીને એકાંગી થઈને રસપૂર્ણ રાસકીડા કરી રહી છે.

શ્યામ શ્યામાજી જોડ સુયંગી, જુઓ સકલ સુંદરી ।
સોભા મુખારવિંદની, કરે માંહોં માંહેં હાંસ રી ॥ ૨ ॥

હે બ્રહ્મપ્રિયાઓ ! તમે બધાં એકત્ર થઈને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. શ્યામ અને શ્યામાજીનું આ યુગલ કેટલું સુંદર છે ? જ્યારે તેઓ પરસ્પર હસે છે ત્યારે તેમના મુખારવિંદની શોભા અનુપમ દીસે છે.

ભૂષણ લટકે ભામની, કાંઈ તેજ કરણ કામની ।
સંગ જોડ શ્યામની, વનમાં કરે વિલાસ રી ॥ ૩ ॥

ભામિની શ્રી શ્યામાજીનાં આભૂષણ લટકી રહ્યાં છે. એમાંથી જ્યોતિ પણ નીકળી રહી છે. શ્યામાજી શ્રીકૃષ્ણ સાથે વનમાં વિલાસ કરી રહ્યાં છે.

પાંઉ ભરે એક ભાંતસું, રમતી રંગે ખાંતસું ।
જુઓ સખી જોડ કાન્હસું, કાંઈ સુંદરી સકલા પરી ॥ ૪ ॥

બંને એક જ પ્રકારનાં પગલાં ભરે છે. પ્રેમપૂર્વક રમી રહ્યાં છે, કીડા કરી રહ્યાં છે. હે સખીઓ ! શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીશ્યામાજીની જોડીને તો જુઓ. બધી સખીઓ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

ફરતી રમે ફેરસું, સુંદરબાઈ ઘેરસું ।
હજાર વાર તે રસું, આવી વાલાજી પાસ રી ॥ ૫ ॥

એક બીજાની સાથે રામત રમતી સખીઓ પ્રિયતમ તેમજ સુંદરબાઈને ચારે તરફથી ઘેરી લે છે. ખેલના આ રંગમાં ડૂબીને સુંદરબાઈ બાર હજાર સખીઓને બોલાવીને પ્રિયતમ સાથે રામત રમવા આવે છે.

વલ્લભે લીધી હાથસું, સુંદરબાઈ બાથસું ।
રામત કરે નિઘાતસું, જોરે મૂકાવે હાથ રી ॥ ૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ સુંદરબાઈના હાથ પકડીને તેને બાથમાં લીધી અને રામત રમવા લાગ્યા. પરંતુ સુંદરસાથે બળપૂર્વક હાથ છોડાવી દીધા.

બેહુગમાં બે ભામની, વચે કાન્હ કંઠે કામની ।
કંઠ બાંહોંડી બંને શ્યામની, એમ ફરત પ્રાણનાથ રી ॥ ૭ ॥

બંને તરફ એક એક ભામિની છે અને વચે શ્રીકૃષ્ણ છે. એમણે એ બંને ભામિનીઓના ગળે હાથ રાખ્યો છે. એ બંને સખીઓની ભૂજાઓ પણ શ્રીકૃષ્ણના કંઠમાં પરોવાયેલી છે. આ પ્રકારે પ્રાણનાથ (શ્રીકૃષ્ણજી) રામત કરતાં ધૂમી રહ્યા છે.

આખલ પાખલ સુંદરી, કેટલીક કંઠે બાંહ ધરી ।
એક ઠેકતી ફરતી ભમરી, એમ રમત સકલ સાથ રી ॥ ૮ ॥

ચારેય તરફ સખીઓ છે. એમાંની કેટલીક એકબીજાના કંઠમાં હાથ નાખીને ધૂમી રહી છે. એમાં કોઈ સખી ઠેકા લેતી બીજી સખીને પકડે છે. કોઈ ફેરફારડી ફરે છે. આમ બધાં પરસ્પર રામત કરી રહ્યાં છે.

ઝણકે ઝણ ઝાંઝરી, ઘૂંઘરી ઘમકે માંઝ રી ।
કડલાં બાજે માંહેં કાંબીરી, બિછુડા સ્વર મિલાપ રી ॥ ૯ ॥

ઝાંઝરીનો ઝણકાર અને ઘૂંઘરીનો ઘમકાર એક સાથે થઈ રહ્યો છે. અંદર કડલાં અને કાંબીના અવાજ પણ ભળે છે. વળી આંગણિયોમાં પહેરેલા વિછુડા પણ એની સાથે પોતાનો સ્વર મેળવી રહ્યા છે.

ધમકે પાંઉ ધારુણી, રમતી રાસ તારુણી ।
ફરતી જોડ ફેરણી, ન ચઢે કોણે સ્વાંસ રી ॥ ૧૦ ॥

યૌવનભરી સખીઓ જ્યારે રાસમાં મગ્ન થઈ રમે છે ત્યારે તેમના પગની ધમકને કારણે ધરતી ધ્રુજે છે. સખીઓની જોડીઓ ફેરફાર કરતી નાચી રહી છે તેમ છતાં કોઈને શ્વાસ ચડતો નથી.

ચંદ ચાલ મંદ થઈ, જોઈ સનંધે થકત રહી ।
ગત મત ભૂલી ગઈ, દેખી થયો ઉદાસ રી ॥ ૧૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણ અને સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ)ની આ રાસ લીલાને જોઈ ચંદ્રમાની ગતિ ધીમી પડી ગઈ, જાણે કે એ થાકી ગયો. તે પોતાની ગતિ અને મતિને ભૂલી ગયો. જાણે આ રાસમંડલની અનુપમ શોભાને જોઈને (પોતે આ રાસલીલામાં સામેલ થઈ શક્તો નથી એ વિચારે) તે ઉદાસ થઈ ગયો.

આનંદ ઘણો ઈન્દ્રાવતી, બાંહોંડી કંઠ મિલાવતી ।
લટકતી ચાલે આવતી, વાલાજી જોડે જાસ રી ॥ ૧૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીનું હૃદય આનંદવિભોર થઈ ગયું છે. તે ખભે હાથ મૂકીને લટકતી ચાલે આવી, પ્રિયતમ પાસે પહોંચી જાય છે.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૪૭૬

રાગ સિંધુડો

ઓરો આવ વાલા આપણ ફૂંદડી ફરિએ, ફરિએ તે ફેર અપાર ।
ફરતાં ફરતાં જો ફેર આવે, તો બાંહોંડી મ મૂકસો આધાર ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ધણી ! આપ અમારી પાસે આવો. આપણે બંને ખૂબ ફેરફાર કરીએ. ફરતાં ફરતાં જો મને ચક્કર આવે તો મારા હાથ તમે છોડતા નહિ.

બાંહોંડી મૂકસો તો અડવડસું, ત્યારે હાંસી કરસે સહુ સાથ ।
તે માટે બલ કરીને રમજો, ફરતાં ન મૂકવો હાથ ॥ ૨ ॥

જો આપ હાથ છોડી દેશો તો આપણે બંને અડબડિયાં ખાઈને પડી જઈશું અને બધી સખીઓ આપણી હાંસી કરશે. તેથી બળપૂર્વક રમો અને ફરતાં ફરતાં હાથ ન જ મૂકશો.

તમે તો વાલાજી ફૂંદડી ફરો છો, પણ ફરો છો આપ અંગ રાખી ।
એ રામતડી કરતાં મારા વાલૈયા, ફરિએ પાછાં અંગ નાખી ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ જ્યારે પણ ફૂદડી ફરો છો ત્યારે આપ આપનાં અંગોને સાચવીને ફરો છો. પરંતુ આ રામતમાં તો શરીરની પરવા કર્યા વિના જ ફરવું જોઈએ.

જુઓ રે સખિયો તમે આ જોડ ફરતાં, રામત કરે ઘણે બલ ।

ઈંદ્રાવતીનાં તમે અંગડાં જો જો, મારા વાલાજીસું ફરે કેવે બલ ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! આપ ઈન્દ્રાવતી અને પ્રિયતમની ફેરફૂદડીની રામત રમતી જોડીને જુઓ. તેઓ કેવાં જોશમાં આવીને ધૂમી રહ્યાં છે ? તમે બધાં ઈન્દ્રાવતીનાં અંગોને જુઓ કે તે પોતાના પ્રિયતમ સાથે કેવી સુંદર રીતે ધૂમી રહી છે ?

જુઓ રે સખિયો એમ ગાતાં ફરતાં, વાલાજીને દઉં યુમન ।

ભંગ ન કરું ફેર ફૂદડી કેરો, તો દેજો સ્યાબાસી સહુ જન ॥ ૫ ॥

જુઓ સખીઓ ! આ રીતે ગાતાં ગાતાં અને ફરતાં ફરતાં જો હું વાલાજીને યુંબન કરી લઉં અને સાથોસાથ રામતમાં પણ વિક્ષેપ પડવા ન દઉં તો તમે બધાં મળીને મારી પ્રશંસા કરજો. (મને સાબાશી દેજો).

ફરતાં ફૂદડી લીધી કંઠ બાંહોંડી, વળી ફરે છે તેમનાં તેમ ।

દઈ યુમન ને થયા જુજવા, વલી ફરે તે ફરતાં જેમ ॥ ૬ ॥

આમ કહીને ઈન્દ્રાવતી સખી ફૂદડી ફરતાં ફરતાં પ્રિયતમના ગળામાં હાથ નાખી ચક્કર ચક્કર ધૂમી રહી છે. પછી એકદમ યુંબન લઈ તેમનાથી અલગ થઈ ફરીથી ફૂદડી ફરવા લાગે છે.

એમ અંગ વાલીને રમજો રે સખિયો, તો કહું તમને સ્યાબાસ ।

એમ લટકે રંગ લેજો વચમાં, તો હું તમારડી દાસ ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે આ રીતે તમે પણ તમારાં અંગોને વાળીને ફેરફૂદડીની રામત રમશો તો હું તમારી પ્રશંસા કરીશ, અને વચ્ચે વચ્ચે (મારી જેમ) લટકું કરીને આનંદ લેવામાં સફળ થશો તો હું તમારી દાસી થઈ જઈશ.

હું તો સાચું કહું રે સખિયો, તમને તો કાંઈક મરજાદ ।

સાચું કહે અને પ્રગટ રમે, ઈંદ્રાવતી ન રાખે લાજ ॥ ૮ ॥

હું તો સાચું જ કહી રહી છું, કે હે સખીઓ ! તમે સંકોચ કરી રહી છો. ખરેખર સત્ય કહેવામાં અને પ્રત્યક્ષરૂપે રમાવામાં ઈન્દ્રાવતી તો કોઈ લજજા અનુભવતી નથી.

પ્રકરણ ૧૭ ચોપાઈ ૪૮૪

રાગ : કેદારો

ભૂલવણીની રામત કીજે, વાલા તમે અમ આગળ થાઓ રે ।

દોડી સકો તેમ દોડજો, જોઈએ અમ આગળ કેમ જાઓ રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! હવે ભૂલવણી (ભુલ-ભુલામણી) ની રામત કરીએ. આપ અમારાથી આગળ થઈ જાઓ. જેટલું દોડાય એટલું દોડજો. અમારે જોવું છે કે આપ અમારાથી

કેવી રીતે આગળ નીકળી જાવ છો ?

ભૂલવણીમાં ભૂલવજો, દેજો વલાકા અપાર ।

ભૂલવી તમારી હું નવ ભૂલું, તો હું ઈંદ્રાવતી નાર ॥ ૨ ॥

ભુલ- ભુલામણીની આ રામતમાં આપ અમને ચાહે ગમે તેટલા ભૂલાવામાં નાખો, ગમે એટલા દાવપેચ અજમાવો તો પણ હું જો ભુલાવામાં ના પડું તો હું સાચી પ્રિયતમા ઈંદ્રાવતી કહેવાવાને યોગ્ય બનું.

જુઓ રે સખિયો વાલે ભૂલવી મુને, પણ હું કેમે નવ ટળી ।

અનેક વલાકા દીધાં મારે વાલે, તો હું મળી ને મળી ॥ ૩ ॥

જુઓ સખીઓ ! પ્રિયતમ ઘણીએ મને અનેક પ્રકારે ભુલાવામાં નાખવાનો પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ હું તેમનાથી અલગ ન થઈ. તેમણે અનેક દાવપેચ કરીને ચક્કર મરાવીને મને ભુલાવામાં નાખવાના પ્રયત્ન કર્યા તેમ છતાં હું તો તેમની પાછળને પાછળ લાગેલી જ રહી.

રહો રહો રે વાલા મારે વાસે થાઓ, હું તમ આગળ થાઉં ।

સાચી તો જો ભૂલવું તમને, મારા સાથ સહુને હંસાવું ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! ઊભા રહો. હવે તમે મારી પાછળ રહો અને હું તમારી આગળ દોડતી રહું. હવે જો હું આપને ભુલાવામાં નાખી દઉં તો જ હું સાચી અર્ધાંગિની ગણાઉં અને આપને ભુલાવામાં નાખીને હું મારી સહુ સખીઓને હંસાવીશ.

સખિયો તમે સાવચેત થાજો, રખે કોઈ મૂકતાં હાથ રે ।

હવડા હરાવું મારા વાલાજીને, જો જો તમે સહુ સાથ રે ॥ ૫ ॥

હે સખીઓ ! તમે સહુ સાવચેત થજો. એકબીજાના હાથ મૂકતાં નહિ. જો જો, હમણાં હું વાલાજીને હરાવી દઉં છું.

ભૂલીસ મા રે વચિખિણ વાલા, આવી મારે વાસે વળગો ।

અનેક વળાકા જો હું દઉં, પણ તું મ થાઈસ અળગો ॥ ૬ ॥

હે મારા વિચક્ષણ સ્વામી ! આપ પણ ભૂલશો નહિ. હવે મારી પાછળ થઈ જાવ- હું અનેક દાવપેચ કરું તો પણ તમે મારાથી અળગા થશો નહિ.

એક વળાકા માંહે રે સખિયો, વાલો ભૂલ્યા તે પ્રથમ મૂલ ।

દિએ સખી તાલી પડી આલોટે, હંસી હંસી આવે પેટ સૂલ ॥ ૭ ॥

હે સખીઓ ! મારા એક જ દાવપેચથી પ્રિયતમ પહેલી વાર ભૂલી ગયા. તે જોઈને સખીઓ તાળી પાડી હસીને લોટપોટ થઈ ગઈ. અને હસતાં હસતાં પેટ દુઃખવા આવ્યું.

સહુ સાથ મળીને સાબિત કીધું, ઈંદ્રાવતી વિવિધ વિસેક ।

ઘણી થૈ રામત ને વળી થાસે, પીઉ ભૂલવતાં રાખી રેખ ॥ ૮ ॥

સહુ સુંદરસાથે મળીને પ્રમાણિત કર્યું કે આ રામતમાં ઈંદ્રાવતી અધિક ચતુર છે. આવી રામતો ઘણી થઈ અને આગળ ઉપર પણ થશે. પરંતુ એમાં ઈંદ્રાવતીએ શ્રીકૃષ્ણને ભુલાવામાં નાખી પોતાનું વચન પૂર્ણ કર્યું (ટેક નિભાવી).

રાગ : કલ્યાણ ચરચરી

આજ રાજ પૂરણ કાજ, મન મનોરથ સુંદરી ।
મન મનોરથ સુંદરી, સખી મન મનોરથ સુંદરી ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આજે શ્રીરાજજી (શ્રીકૃષ્ણજી) આપણાં બધાં કાર્યો પૂર્ણ કરશે. આજે આપણી મનોકામનાઓ પૂર્ણ થશે.

વિધ વિધના વિલાસ, મગન સકલ સાથ ।
મરકલડે કરે હાંસ, રેહેસ રામત વિસ્તરી ॥ ૨ ॥

વિવિધ પ્રકારના આનંદ અને હાસ્ય-વિનોદના વાતાવરણમાં સમસ્ત સુંદરસાથ મગન થઈ ગયો છે. આ રીતે મુખને મલકાવતાં, હસતાં રહસ્યમય રામતોનું વિસ્તારણ થતું જાય છે.

કલ્પો ન જાય આનંદ, અંગ ન માય ઉમંગ ।
વિકસિયાં અમારા મન, રહિયો સરવે હરવરી ॥ ૩ ॥

એ રામતોના આનંદનું વર્ણન નથી થઈ શકતું. અંગોમાં પણ ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ સમાતો નથી. અમારાં મન કમળની પેઠે વિસસિત થઈ રહ્યાં છે. બધી સખીઓ ઉન્મત્તમણે આતુરતાથી અધીર થઈ ઊઠી છે.

આ સમેનું વૃંદાવન, જુઓ રે આ સોભા ચંદ ।
ફૂલડે અનેક રંગ, રમે સાથ પરવરી ॥ ૪ ॥

આ વખતનાં વૃંદાવન અને ચન્દ્રમાની શોભાને તો જુઓ વૃંદાવનમાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પ ખીલ્યાં છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતાની આનન્દસ્વરૂપા સખીઓ સાથે શાન્તિપૂર્વક રાસલીલા કરી રહ્યા છે.

કાવર કોયલ સ્વર, કપોત ધૂમે ચકોર ।
મૃગલા વાંદર મોર, નાયત ફેરી ફેરી ॥ ૫ ॥

કાબર અને કોયલ પોત પોતાના સ્વરોમાં ગાન કરી રહ્યાં છે. કબૂતર અને ચકોર મુખરિત (વાયલ) થઈને ધૂમી રહ્યાં છે. સખીઓ અને પ્રિયતમની રામતો જોઈ મૃગ(હરણાં), વાંદરા અને મોર (ચંચળ થઈને) ધૂમતા-ધૂમતા નાચી રહ્યા છે.

શ્યામનાં ઉલાસી અંગ, ઉલટ અમારે સંગ ।
માંહો માહેં મકરંદ, વ્યાપિયો વિવિધ પેરી ॥ ૬ ॥

શ્યામ શ્રીકૃષ્ણના અંગ - પ્રત્યંગમાં આનંદ ભરેલો છે. એ ઉત્સાહ અને આનંદ અમારી અંદર પણ છે. પ્રિયતમ અને સખીઓના પરસ્પરના મંદ મંદ હાસ્યની સુરભિ ચારેય તરફ વિવિધ રૂપે ફેલાઈ રહી છે.

રામત કરે કામની, વિલસતાં વાધી જામની ।
સખી સખી પ્રતે શ્યામ ધન, દિએ સુખ દયા કરી ॥ ૭ ॥

સર્વ બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજી સાથે રમી રહ્યા છે. આ દિવ્ય રાસને જોઈને રાત્રિ પણ થોભી ગઈ છે. પ્રત્યેક સખી સાથે શ્યામ શ્રીકૃષ્ણ અલગ અલગ રૂપ ધારણ કરીને તેમને સ્નેહ આપી રહ્યા છે.

રમતાં દિએ ચુમન, એક રસ જુવતી જન ।
કરી જુગત નૌતન, ચિતડાં લીધાં હરી ॥ ૮ ॥

રામત કરતાં કરતાં તેવો ચુંબન પણ કરે છે. આ રીતે બધી સખીઓ એકરસ થઈ ગઈ છે. પ્રિયતમે નવી નવી યુક્તિઓ કરી સખીઓનાં ચિત્ત ચોરી લીધાં છે.

કંઠ બાંહોં વલી વલી, અનેક વિધે રંગ રલી ।
લિએ અમૃત મુખ મેલી, પિએ રસ ભરી ભરી ॥ ૯ ॥

એકબીજાના કંઠમાં હાથ નાખીને અનેક રીતે આનંદિત થતી સખીઓ મુખ મેળવીને અમૃતપાન કરી રહી છે અને એ અમીરસને ભરી ભરીને પી રહી છે.

રસ ઘણો ઉપજાવતી, સખી મીઠડે સ્વર ગાવતી ।
નવા નવા રંગ લ્યાવતી, ઈંદ્રાવતી અંગ ધરી ધરી ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રામતમાં અનેક પ્રકારના રસ ઉત્પન્ન કરાવે છે. બધી સખીઓ મધુર કંઠે ગાય છે. નવા નવા રંગ લાવે છે (રંગ વિલાસ કરે છે). આ બધાં અખંડ સુખોને ઈન્દ્રાવતી પોતાનાં અંગોમાં ધારણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૯ ચોપાઈ ૫૦૨

રાગ : પંચમ મારુ

રામત ગઢ તણી રે, હાથ માંહે હાથ દીજે ।
બળ કરીને સહુ ગ્રહજો બાંહોંડી, તો રામત રસ લીજે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! હવે આપણે ગઢની રામત કરીએ. એક બીજાના હાથ પકડીને એક કિલ્લો (ગઢ) બનાવીએ. હાથ દબતાપૂર્વક પકડજો જેથી આ રામતનો રસપૂર્વક આનંદ લઈ શકાય.

પ્રથમ પાધરું કહું રે સખિયો, એ રામત છે મદમાતી ।
દોડી ન સકે તેણી બાંહોંડી ન છૂટે, તે આવસે પાછળ ઘસડાતી ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! પહેલેથી જ કહી દઉં છું કે આ ગઢની રામત અતિ મસ્તી ભરી છે. (એ પ્રેમમાં લીન બનીને જ રમી શકાય છે) જો કોઈ દોડવામાં અસમર્થ હો તો તેનો હાથ પણ છોડશો નહિ. એ ઘસડાતી ઘસડાતી પાછળ ચાલી અર્થાત્ એકદમ હળવે પગલે ચાલજો. ત્યાર પછી ધીરેધીરે ચાલ વધારજો. આમ ગતિને વધારતાં વધારતાં આગળ વધજો.

વળી કાંઈક વ્રધ પામતાં, મચકાસું મહાલજો ।
હજી લગે આકળા મ થાજો, લડસડતી ચાલ ચાલજો ॥ ૫ ॥

પછી સહેજ વધુ ગતિ થતાં ચાલતાં વચ્ચે અટકી ન પડશો. ગતિ વધારતાં વ્યાકુળ પણ ન થશો. મદમસ્ત ચાલે આગળ વધજો.

હવે કાંઈક પગ ભરજો પ્રગટ, સાવચેત સહુ થાજો ।
સાથ સકળ તમે આપ સંભાળી, મુખડે પુકારીને ગાજો ॥ ૬ ॥

હવે કંઈ પ્રત્યક્ષ પગ ભરવા માંડો. અને બધાં સાવચેત થઈ જાવ. તમે સહુ પોતાની જાતને સંભાળી સાવધાન થઈ આગળ ધપતાં રામતનાં ગીત ગાવા માંડો.

લટકે ચટકે છટકે દોડજો, રખે પગ પાછાં દેતાં ।
હાંસી છે ઘણી એ રામતમાં, દોડ તણો રસ લેતાં ॥ ૭ ॥

ગતિ વધારી વિવિધ લટકાં-મટકાં અને છટકાં કરી દોડવાનું શરૂ કરી દો. પાછળ ન રહેતાં. આ રામતમાં જો દોડનો આનંદ લેતી વખતે લથડી પડ્યાં તો ઘણી હાંસી થશે, તે યાદ રાખજો.

કહે ઈન્દ્રાવતી એ રામતડી, મારા વાલાજી થૈ અતિ સારી ।
દોડ કરતાં તમે પાછું નવ જોયું, અમે બાંહોડી ન મૂકી તમારી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રામત તો ઘણી સરસ થઈ. દોડતી વખતે તો તમે પાછળ ફરીને જોયું પણ નહિ અને અમે પણ આ રામતમાં તમારો હાથ મૂક્યો નહિ.

પ્રકરણ ૨૦ ચોપાઈ ૫૧૦

રાગ : શ્રી કાફી

રામત કરતાલીની રે, એમાં છે વળાકા વિસમાં ।
બેસવું ઉઠવું ફરવું રમવું, તાલી લેવા સામ સામાં ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આ રામત પરસ્પર હાથની તાળી આપીને રમવાની છે. એમાં કઠિન અને ખાસ દાવપેચ છે. તે ઉપરાંત બેસવું ઊઠવું ગોળ ધૂમવું રમવું અને દાવપેચ લેતાં લેતાં એક બીજાને સામસામે તાળી આપતા જવાનું છે.

તમ સામી અમે ઊભા રહીને, હાથ તાલી એમ લેસું ।
બેસતાં ઉઠતાં ફરતાં, સામી તાલી દેસું ॥ ૨ ॥

આપની સામે અમે ઊભાં રહીને વિવિધ પ્રકારે હાથની તાળી ઝીલીશું, અને બેસતાં, ઊઠતાં, ધૂમતી વખતે સામે પણ તાળી આપીશું.

બેસતાં તાલી દઈને બેસિએ, ઉઠતાં લીજે તાલી ।
ફરતાં તાલી દઈ કરીને, વચે રામત કીજે રસાલી ॥ ૩ ॥

બેસતાં તાળી દઈને બેસીએ અને ઊઠતાં તાળી ઝીલીને ઊઠીએ. ગોળ ધૂમતી વખતે પણ તાળી આપીને ધૂમવું આ રીતે વચ્ચે - વચ્ચે રસપૂર્ણ રામત રમતા જવાનું.

રામત કરતાં અંગ સહુ વાળિએ, સકોમળ જોડ સોભંત ।
અંગ વાળી વચે રંગ રસ લીજે, ભંગ ન કીજે રામત ॥ ૪ ॥

આ રામત રમતી વખતે અંગોને સારી રીતે મરોડવાં જેથી કોમળ અંગોની શોભા લયકતી વખતે અનુપમ બની જાય. આ રીતે અંગ મરોડતી વખતે વચ્ચે-વચ્ચે પ્રેમનો આનંદ લેતાં જવું અને એ પણ જોવું કે રામતમાં કંઈ ભંગ ન પડે.

એ રામતડી જોઈ કરીને, સહુ સાથને વાધ્યો ઉમંગ ।

સહુ કોઈ કહે અમે એણી પેરે, રમસું વાલાજીને સંગ ॥ ૫ ॥

આ રામતની વિશેષતા જોઈને સહુ સખીઓના મનમાં ઉત્સાહ વધ્યો. એ પછી બધી સખીઓ કહેવા લાગી કે અમે પણ પ્રિયતમની સાથે આ પ્રકારે રામત કરવાનો આનંદ લઈશું.

સાથ કહે વાલા રમો અમસું, એ રામત સહુ મન ભાવી ।

સહુનાં મનોરથ પૂરણ કરવા, સખી સખી પ્રતે લેઓ રંગ આવી ॥ ૬ ॥

સખીઓ કહે છે હે પ્રિયતમ ! હવે આપ અમારી સાથે રમો. આ રામતે બધી સખીઓનાં મન મોહિત કરી લીધાં છે. આથી બધાંની મનોકામના પૂર્ણ કરવા માટે આપ પ્રત્યેક સખી પ્રત્યે આવીને આનંદ લો.

હાથ તાલી રમે છે વાલો, સઘળીસું સનેહ ।

રંગે રમાડે રાસમાં, વાલો ધરી તે જુજવા દેહ ॥ ૭ ॥

હાથથી તાળી આપીને પ્રિયતમ બધી સખીઓ સાથે પ્રેમપૂર્વક રામત કરે છે. અને અનેક રૂપ ધારણ કરી પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી આનંદપૂર્વક સહુની સાથે રાસ રમે છે.

કહે ઈન્દ્રાવતી એ રામતડી, મારા વાલાજી થૈ અતિ સારી ।

સઘળી સંગે રમિયાં રંગે, એક પીઉ એક નારી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રામત તો ઘણી જ સરસ થઈ. કેમકે આપે બધી સખીઓ સાથે અલગ અલગ સ્વરૂપ ધારણ કરી સહુને આનંદપૂર્વક રમાડ્યાં.

પ્રકરણ ૨૧ ચોપાઈ ૫૧૮

રાગ : કેદારો ચરચરી

ઉમંગે ઉદયો સાથ, રંગે તો રમવા રાસ ।

રાસમાં કરું વિલાસ, સખિયો સુખ લેત રી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આનંદપૂર્વક રાસલીલા કરતાં સુંદરસાથના હૃદયમાં રાસલીલાની સાથોસાથ વિલાસ કરવાનો ઉમંગ પણ જાગૃત થયો. (શ્રી કૃષ્ણજીએ કૃપા કરી અને સહુની સાથે અનેક સ્વરૂપ લઈને રમવા લાગ્યા). આ રીતે સખીઓ શ્રીકૃષ્ણજી સાથે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ભોમની કિરણ ભલી, આકાસે જઈને મલી ।

ચાંદલો ન જાય ટલી, ઉજળીસી રેત રી ॥ ૨ ॥

નૂરમય રાસભૂમિનાં પ્રકાશમાન કિરણો અત્યંત તેજસ્વી છે અને ભૂમિમાંથી ઊઠીને આકાશને જઈ મળે છે. આકાશમાંનો ચંદ્રમા પણ જાણે સ્થિર થઈ ગયો છે અને ત્યાંની રેતનો એક એક કણ પણ પ્રકાશથી ઝગમગી ઊઠ્યો છે.

રુત નિસ નવો સસ, દીસે સહુ એક રી ।

પ્રકાસિયો દસો દિસ, ન કેહેવાય સંકેત રી ॥ ૩ ॥

આ રાસમંડલમાં શરદઋતુ, રાત્રિ અને નૂતન ચંદ્ર એ બધાં એકરસ થઈ ગયાં છે. નૂરમય પ્રકાશને કારણે દશેય દિશાઓ પ્રકાશમાન થઈ ગઈ છે. એની ઉપમા કોઈ પણ સંકેત દ્વારા આપી શકાતી નથી.

સું કહું વનની જોત, પત્ર ફૂલ ઝળહળોત ।
વૃંદાવન ઉદોત, સામગ્રી સમેત રી ॥ ૪ ॥

અખંડ વૃંદાવનના નૂરથી ભરેલી તેજસ્વિતાના વિષયમાં શું કહેવું ? પત્ર, ફૂલ, ફળ એ બધાં ઝગમગી રહ્યાં છે. વૃંદાવનની બધી સામગ્રી (વસ્તુઓ) પ્રકાશથી ચમકી રહી છે.

પશુ પંખી અનેક નામ, તેનાં વચિત્ર ચિત્રામ ।
નિરખતાં ન ભાજે હામ, જુજવી જુગત રી ॥ ૫ ॥

આ વૃંદાવનમાં વિવિધ નામના પશુ- પક્ષીઓ છે. એમનાં અંગો પર અને પક્ષીઓની પાંખો પર વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી અંકિત છે. એમને અલગ અલગ દૃષ્ટિએ જો- જો કરીએ તોય મન ભરાતું નથી.

રમતાં ભૂષણ કિરણ, બ્રહ્માંડ લાગ્યો ફિરણ ।
સખિયો ઉલાસી તન, કમળ વિકસત રી ॥ ૬ ॥

રામતને વખતે સખીઓનાં આભૂષણોમાંથી નીકળતાં કિરણો સમગ્ર બ્રહ્માંડને પ્રકાશમાન કરી દે છે. એનાથી એમ લાગે છે કે જાણે બ્રહ્માંડ ઘૂમી રહ્યું છે. સખીઓનાં આનંદિત મન અને તન એવાં તો ઉન્મત્ત થઈ ગયાં છે કે જાણે હૃદય રૂપી સરોવરમાં કમળ ખીલ્યાં છે.

એણી પેરે કરું રામત, મનડાં થયા મહામત ।
ખંત ખરી લાગી ચિત, વાલાજીસું હેત રી ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ પ્રકારે પ્રિયતમ સાથે રામત કરતાં-કરતાં મારું મન પ્રમત્ત થઈ ઊઠ્યું છે. એટલું જ નહિ, ફરીથી આ રામત કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા મનમાં ચોંટી ગઈ છે અને એમાં પ્રિયતમ પ્રત્યેના પ્રેમ અને સ્નેહની સાચી લગની પણ જોડાઈ ગઈ છે.

પ્રેમના પ્રઘલ પૂર, સૂરો માંહે અતિ સૂર ।
પિએ રસ મેલી અધુર, સઘળી સુચેત રી ॥ ૮ ॥

સખીઓના હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રચંડ પ્રવાહ ઊમટી રહ્યો છે. વીર શિરોમણિની જેમ ઈન્દ્રાવતી સખી બધી સખીઓમાં અગ્રણી છે. અધર સાથે અધર ભીડીને રસામૃતનું પાન કરી રહી છે. બધી સખીઓ સાવધાન અને સચેત છે.

ઈન્દ્રાવતી કરે રંગ, રામત ન કરે ભંગ ।
રમતી ફરતી વાલા સંગ, છબકે ચુમન દેત રી ॥ ૯ ॥

ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમ સાથે આનંદ - વિહાર કરી રહી છે. તે રમતી વખતે લીલા-ભંગ થવા નથી દેતી. પ્રિયતમ સાથે ઘૂમતી વખતે તે ઉછળીને ચતુરાઈપૂર્વક એમને ચુંબન કરી લે છે.

પ્રકરણ ૨૨ ચોપાઈ ૫૨૭

રાગ : સિંધુડો

ઓરો આવ વાલા આપણ ધૂમડલે ધૂમિએ, વાણી વિવિધ પેરે ગાઉં ।

અનેક રંગે રસ ઉપજાવીને, મારા વાલૈયા તુંને વાલેરી થાઉં ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપ મારી પાસે આવો. આપણે મળીને ધૂમરડી રમીએ. રમતાં રમતાં હું વિવિધ પ્રકારે તમારાં ગીત ગાઈશ. હે પ્રિયતમ ! હું પ્રેમરસ અને આનંદને જાગૃત કરીને આપની પ્રિય અંગના બની જઈશ.

ઘોઘરે ઘાટડે સ્વર બોલાવિએ, બીજા અનેક સ્વર છે રસાલ ।

ઝીણા ઝીણા ઝીણા ઝીણા ઝીણોરડા, મીઠા મધુરા વળી રસાલ ॥ ૨ ॥

ગળામાંથી ઉદાત્ત સ્વર કાઢીએ, બીજા પણ અનુદાત્ત અને સ્વરિત એવા રસમય સ્વરો છે. એ સ્વરો ઘણા સૂક્ષ્મ, સુરીલા, બારીક અને મધુર લયથી પરિપૂર્ણ છે.

ધૂમડલો ધૂમવાનો રે વાલૈયા, મુને છે અતિ ઘણો કોડ ।

સામ સામા આપણ થૈને ધૂમિએ, મારા વાલૈયા આપણ બાંધીને હોડ ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપની સાથે ધૂમરડીની રામત કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા મારા મનમાં સંગ્રહાયેલી છે. તેથી આપણે સામ- સામે આવીને હોડ લગાવીએ. જોઈએ તો આ હોડમાં કોણ વિજયી થાય છે ?

એ રામત અમે રબદીને રમસું, સાથ સકલ તમે રહેજો જોઈ ।

હું હારું તો મોં પર હંસજો, મારો વાલોજી હારે તો હંસજો મા કોઈ ॥ ૪ ॥

આ રામત અમે શરત રાખીને રમીશું. આથી હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં જોઈ રહેજો. જો હું હારી જાઉં તો તમે બધાં મારા પર હંસજો. પરંતુ જો પ્રિયતમ હારી જાય તો કોઈએ એમની હાંસી કરવાની નથી.

ધૂમડલો વાલો મોસું ધૂમે છે, વચન મીઠડાં ગાય ।

અંગ વસ્તર ભૂષણ મીઠડાં લાગે, વચે વચે કંઠડે રે વળાય ॥ ૫ ॥

ધૂમરડીનો ખેલ પ્રિયતમ મારી સાથે ખેલી રહ્યા છે. સાથે સાથે મધુર ધ્વનિથી ગીત પણ ગાતાં જાય છે. તેમનાં અંગ, આભૂષણ, વસ્ત્ર સુંદર અને મનમોહક દીસે છે. વચ્ચે વચ્ચે તેઓ મારા કંઠમાં હાથ પરીવીને રામત કરે છે.

પીઉ હાસ્યા હાસ્યા કહે સ્વરમાં, હાંસી હરખે ઉપજાવે ।

હું જીતી જીતી કહે ઘોઘરે, સાથ સહુને હંસાવે ॥ ૬ ॥

રામત કરતાં કરતાં ઈન્દ્રાવતી, પિયુ હારી ગયા, પિયુ હારી ગયા-ના લહેકા ભર્યા અવાજે હાસ્ય અને હર્ષનું વાતાવરણ ફેલાવે છે. બીજી બાજુ હું જીતી ગઈ, હું જીતી ગઈ એવા પોતાના ઘોઘરા અવાજે બોલીને સહુ સખીઓને હંસાવે છે.

એ રે ધૂમડલે હાંસી રે સાથને, રહે નહીં કેમે ઝાલી ।

લડથડે પડે ભોમ આળોટે, હંસી હંસી પેટ આવે રે ખાલી ॥ ૭ ॥

આ ધૂમરડીની રામતને કારણે સખીઓને ખૂબ હસવું આવે છે. તેમનું હાસ્ય રોક્યું રોકાતું નથી. હસતાં હસતાં કોઈ ડોલવા લાગે છે, કોઈ જમીન પર પડી જાય છે તો કોઈ પૃથ્વી પર પડીને આળોટવા લાગે છે. હસી હસીને બધી સખીઓના પેટમાં દુઃખવા આવે છે.

એ રામતડી જોઈ કહે સખિયો, ઈન્દ્રાવતીએ રાખી રેખ ।

સાથ સહુને વાલી ઘણું લાગી, મારા વાલાજીને વળી વિસેખ ॥ ૮ ॥

આ રામતને જોઈને બધી સખીઓ કહે છે કે ઈન્દ્રાવતીજી ! તમે તમારું વચન પાળ્યું અને તમે જીતી ગયાં. બધી સખીઓને પણ તે અતિ પ્રિય લાગી છે અને પ્રિયતમને તો તે એથી પણ અધિક પ્રિય લાગી છે.

પ્રકરણ ૨૩ ચોપાઈ ૫૩૫

રાગ : વસંત

કોણિયાં રમિએ રે મારા વાલા, ગાઈએ વચન સનેહ ।

મનસા વાચા કરી કરમના, સીખો તમને સીખવું એહ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! હવે આપણે “કોણિયા” (કોણીના સંકેત વડે રમાતી રામત) રમીએ. સાથોસાથ મધુર સ્વરે ગીત પણ ગાઈએ. મન, વચન અને કર્મથી આ રામત રમવાનું શીખો. હું આ રામત તમને શીખવું છું.

એ રામતડી જોરાવર રે, દીજે ઠેક અંગ વાલી ।

રમતાં સોભા અનેક ધરિએ, ગાઈએ વચન કર ચાલી ॥ ૨ ॥

આ રામત રમવામાં ઘણું જોર જોઈએ. એમાં અંગોને વાળીને ઊંચે કૂદવાનું હોય છે અને રમતાં રમતાં વચ્ચે વચ્ચે વિવિધ પ્રકારના અંગ ભંગ કરવા પડે છે. એને લઈને દેહની શોભા અનેક ઘણી વધી જાય છે. સાથે સાથે ગીત પણ ગાતાં જાવ.

કરે રમિએ કોણિયાં રમિએ, ચરણ રામતડી કીજે ।

વળી રામતમાં વિલાસ વિલસી, પ્રેમ તણાં સુખ લીજે ॥ ૩ ॥

હાથથી તાળી આપીને અને કોણીથી સંકેત આપીને રમતા જાઓ. પગથી એક સાથે આગળ કે પંક્તિબદ્ધ એક સાથે પાછળ હટીને ચાલતાં રહો સાથે સાથે આનંદ વધારવા માટે વિલાસ પણ કરતાં રહો અને પ્રેમનું અખંડ સુખ પામતાં પણ જાવ.

જુઓ રે સખિયો વાલો કોણિયાં રમતાં, ભાંત ભાંત અંગ વાળે ।

સખિયો રામત બીજી કરી નવ સકે, ઉભલી જોડ નિહાળે ॥ ૪ ॥

જુઓ સખીઓ ! પ્રિયતમ વિવિધ પ્રકારે અંગોને મરોડ આપીને કોણીની રામત રમી રહ્યા છે. આ મનોહર દૃશ્યને જોઈને સખીઓ બીજી રામત જ રમી શકતી નથી. કેવળ ઊભી ઊભી ઈન્દ્રાવતી અને પ્રિયતમની જોડીને નીરખી રહી છે.

કર મેલીને કોણિયાં રમિએ, કોણી મેલીને કરે ।

અંગડા વાળે નયણા ચાલે, મનડાં સકલનાં હરે ॥ ૫ ॥

હાથથી તાળી આપીને કોણીની રમત રમે છે. તો ક્યારેક કોણીથી સંકેત આપવાનો છોડી દઈને માત્ર હાથથી તાળી આપે છે. અંગોને મરોડી રહ્યાં છે. નેત્ર કટાક્ષ પણ થઈ રહ્યાં છે. આ પ્રકારે તેઓ સહુનાં મને હરી લે છે.

એ રામતના રસ કહું કેટલા, થાય નિરતના રંગ ।

હસ્ત ચરણનાં ભૂષણ સરવે, બોલે બંનેનાં એક બંગ ॥ ૬ ॥

આ રામતથી થતા રસાનંદનું વર્ણન હું શી રીતે કરું ? આમાં તો નૃત્યનાં કેટલાય પ્રકારો છે. હાથ, પગ અને શરીરનાં બધાં આભૂષણો એક સાથે એક સરખો અવાજ કરી રહ્યાં છે.

લટકે ગાએ લટકે નાચે, લટકે મોડે અંગ ।

લટકે રામત રેહેસ લટકે, લટકે સાંઈ લિએ સંગ ॥ ૭ ॥

લટકમટક કરતા ગાય છે. લટકમટક કરતાં નાચે છે. અને લટકમટક કરી શરીરનાં અંગોને વાળે (મરોડ આપે) છે. વળી લટકા સાથે રહસ્યમય લીલાઓ કરે છે. આવી લટકતી ચાલમાં પ્રિયતમ પણ સાથે છે.

મારા વાલાજીમાં એક ગુણ દીસે, જાણે રામત સીખ્યા સહુ પેહેલી ।

ઈન્દ્રાવતીમાં બે ગુણ દીસે, એક ચતુર ને રમતાં ગેહેલી ॥ ૮ ॥

સખીઓ કહે છે કે પ્રિયતમમાં એક ગુણ દીસે છે. જાણે કે તેઓ પહેલી વાર રામત શીખી ન રહ્યા હોય (તેમ બતાવે છે) ! જ્યારે ઈન્દ્રાવતી સખીમાં બે ગુણો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એક તો, તે ચતુર છે અને રમતી વખતે તે પ્રેમથી પાગલ (ધેલી) થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૫૪૩

રાગ : કાલેરો

આવો વાલા, રામત રાસની કીજે રે ।

આપણ કંઠડે બાંહોંડી કાં ન લીજે રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આવો, હવે આપ રાસની રામત કરો. આપણે એક બીજાના ગળામાં હાથ નાખીને કેમ ન રમીએ ?

આ વેષ કેમ કરી લ્યાવ્યા રે વાલૈયા, અમને થયો અતિ મોહ ।

ખિણ એક અમથી અળગાં મ થાજો, અમે નહીં ખમાય રે વિછોહ ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ કેવો મનોહારી વેશ ધારણ કરી આવ્યા છો ! એનાથી તો અમારાં મન મોહિત થઈ ગયાં છે. એથી આપ અમારાથી ક્ષણમાત્ર માટે પણ અલગ ન થતાં. કેમકે હું આપનો વિયોગ સહન નહિ કરી શકું.

આ વેષ અમને વાલો ઘણું લાગે, વેષ રસાળ અતિ રંગ ।

દ્રષ્ટ થકી અળગાં મ થાજો, દીઠડે ઠરે સરવા અંગ ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપનો આ વેશ મને અતિશય પ્રિય લાગે છે. તે સુંદર છટાયુક્ત અને આનંદદાયક છે. એને જોઈને અમારાં અંગ-પ્રત્યંગ શીતળ થઈ રહ્યાં છે. તેથી આપ અમારી દષ્ટિથી બિલકુલ અલગ ન થતા.

આ વેષ અમને ગમે રે વાલૈયા, લીધો કોઈ મોહન વેલ ।

નયણે પલ ન આવે રે વાલૈયા, રૂપ દીસે રંગ રેલ ॥ ૪ ॥

આ વેશ અમને ઘણો ગમે છે. જાણે કે આપ મોહનવેલ (મોહક સ્વરૂપ) થઈ ગયા છો. એને જોઈને અમારી પાંપણ પલકારો પણ મારતી નથી. આ વેશમાં આપનું રૂપ અદ્ભુત પ્રેમોત્પાદક બની ગયેલું દીસે છે.

રામત કરતાં રંગ સહુ કીજે, ખિણ ખિણ આલિંધન લીજે ।

અધુર તણો જો રસ તમે પીઓ, તો અમારાં મન રીઝે ॥ ૫ ॥

રામત કરતી વખતે બધા પ્રકારનો આનંદ વિલાસ કરો. ક્ષણે-ક્ષણે આલિંગન આપતાં જો આપ અમારા અધરામૃતનું પાન કરશો તો અમારું મન તૃપ્ત થઈ જશે.

ઉલટ અંગ ન માય રે વાલૈયા કીજે રંગ રસાળ ।

પળ એક અમથી ન થાઓ જુઆ, રખે કંઠ બાંહોંડી ટાળ ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! અમારા અંગેમાં આનંદ સમાતો નથી. આપ અમારી સાથે રંગ વિલાસ કરતી વખતે અમને પૂરેપૂરો આનંદ આપો. ક્ષણમાત્ર માટે પણ અમારાથી અલગ ન થાવ. અમારો ગળેથી આપનો હાથ હટાવશો નહિ.

તમ સામું અમે જ્યારે જોઈએ, ત્યારે જોર કરે મકરંદ ।

બાથો બથિયા લીજે રે વાલૈયા, એમ થાય આનંદ ॥ ૭ ॥

સન્મુખ ઊભી રહીને જ્યારે અમે આપને જોઈએ છીએ તો અમારી કામનાઓ જોર પકડે છે. હે પ્રિયતમ ! આપ દૃઢતાથી અમને ગળે લગાવી દો, જેથી અમારાં મનને આનંદ થાય.

રામત કરતાં આલિંધન લીજે, એ પણ મોટો રંગ ।

સાથ દેખતાં અમૃત પીજે, એમ થાય ઉછરંગ ॥ ૮ ॥

રામત કરતી વખતે આલિંગન આપવું એ પણ ઘણું આનંદદાયી છે. સખીવૃંદની ઉપસ્થિતિમાં જ અધરામૃત પીઓ. એનાથી અમારા હૃદયમાં ઉત્સાહ વધશે.

આલિંધન લેતાં અમૃત પીતાં, વિનોદ કીધાં ઘણાં હાંસ ।

કઠણ ભીડા ભીડ ન કીજે રે વાલૈયા, મુઝાય અમારા સ્વાંસ ॥ ૯ ॥

આલિંગન અને અમૃતપાન કરતી વખતે આનંદની સાથેસાથે આપે હાસ્ય અને વિનોદ પણ કર્યો. પરંતુ હે પ્રિયતમ ! આલિંગન કરતી વખતે અમને એટલાં તો ભીંસી ન દેવાં કે જેથી અમારો શ્વાસ રુંધાય અને અમે ગભરાઈ જઈએ.

પ્રકરણ ૨૫ ચોપાઈ ૫૫૨

છંદની ચાલ

સખી એક ભાંત રે, મારો વાલોજી કરે છે વાત રે ।

લઈ ગળે બાથ રે, આણી અંગ પાસ રે, યુમન દિએ ચિતસું ॥ ૧ ॥

હે સખી ! પ્રિયતમ એક તરફ વાત કરતા જાય છે અને બીજી તરફ ગળામાં હાથ નાખીને આલિંગન પણ કરે છે અને સાથોસાથ પ્રેમપૂર્વક ચુંબન પણ કરતા જાય છે. પ્રિયતમની આ શૈલી અનોખી છે.

મારા વાલા માંહે કળ, અંગે અતિ બળ ।

રમે ઘણે બળ, રંગ અવિચળ, વલ્લભ અતિ વિતસું ॥ ૨ ॥

મારા પ્રિયતમ કુશળતાપૂર્ણ છે અને તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગોમાં અતિ બળ ભરેલું છે. રામત કરતી વખતે તેઓ પૂરી શક્તિથી રમે છે. તેમનો પ્રેમવિલાસ અવિચળ અને અખંડ છે. પ્રિયતમ ઘણી અતિ આવેગ અને આવેશપૂર્વક રમે છે.

આ જુઓ તમે સ્યામ, કરે કેવા કામ ।

ભાજે ભૂસી હામ, રાખે નહીં મામ, હરવે ઘણે હિતસું ॥ ૩ ॥

શ્યામસુંદરને તો જુઓ તેઓ યુક્તિપૂર્વક કેવાં કેવાં કામ કરે છે ? આપણી મનોકામના પૂરી કરે છે. આપણી એક પણ ઈચ્છા અધૂરી રહી જતી નથી. આપણી વ્યથાને પ્રેમપૂર્વક હરી લે છે.

મારા વાલાસું વિલાસ, સ્યામા કરે હાસ ।

સૂધો રંગ પાસ, કરી વિસ્વાસ, જુઓ જોપે ખંતસું ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ સાથે આનંદ વિલાસ કરતાં શ્યામાજી વિનોદપૂર્વક હસે છે. તેમનો પ્રેમ સરસ, સહજ અને સમરસ છે. બંને વચ્ચે પૂરેપૂરી સમજૂતી થઈ છે. હે સખીઓ ! તમે આ યુગલને ઉત્સાહપૂર્વક જુઓ.

સ્યામા સ્યામ જોડ, કરતાં કલોલ ।

રમે રંગ રોલ, થાય ઝક ઝોળ, બંને એક મતસું ॥ ૫ ॥

શ્યામા અને શ્યામની જોડી અનુપમ છે. આનંદ પ્રમોદ કરતાં કરતાં તેઓ વિહાર કરે છે. પ્રેમના પ્રબળ આવેગમાં તેઓ બંને પ્રવાહિત થઈ ગયાં છે. પરસ્પર પ્રેમની ખેંચતાણ કરે છે. તેમની જુગલ-જોડી સુસંવાદિતાપૂર્વક રાસ રમી રહી છે.

બેહુ સરખા સરૂપ, મેલી મુખ કૂપ ।

પિએ રસ ઘૂંટ, અમૃતની લૂંટ, લિએ રે અનિતસું ॥ ૬ ॥

બંને સ્વરૂપો (શ્યામ અને શ્યામાજી) ની શોભા સમાન છે. બંને પરસ્પર મુખ મેળવીને રસના ઘૂંટ પીએ છે. આ રીતે અમૃત સમાન કલ્પી ન શકીએ એટલો પ્રેમ લૂંટી રહ્યા છે.

આલિંધન લિએ, રંગ રસ પિએ ।

બંને સુખ લિએ, લથબથ થિએ, આ ભીની સ્યામા પતસું ॥ ૭ ॥

બંને પરસ્પરને આલિંગન આપીને પ્રેમના અમૃતનું રસપાન કરે છે. આ રીતે બંને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રેમમાં આનંદવિભોર થઈને શ્યામાજી પોતાના પ્રાણપ્રિય શ્યામસુંદરના પ્રેમરસથી ભીંજાઈ ગયાં છે.

ઈંદ્રાવતી વાત, સુણો તમે સાથ ।

જુઓ અખ્યાત, બંને રણિયાત, રમતાં ઈજતસું ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો, આ બંનેની જોડી અનુપમ

છે. બંને પ્રેમના આનંદમાં ગળાડૂબ હોવા છતાં પણ માન અને મર્યાદામાં રહીને રમે છે.

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ ૫૬૦

રાગ : સામેરી

રામત આંબાની કીજે મારા વાલૈયા, આવી ઊભા રહો લગતાં રે ।

સખિયો જ્યારે બળ કરે, ત્યારે રખે કાંઈ તમે ડગતાં રે ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ! હવે આપણે આંબાની રામત કરીએ. આપ અમારી નિકટ આવીને ઊભા રહો. જ્યારે સખીઓ કેરી તોડવાને બહાને આપને બળપૂર્વક હલાવે, તો આપે જરા પણ ડગવું નહિ.

તમે આંબલા થડ થાઓ, અમે ચરણ ઝાલીને બેસું ।

મારો આંબો દહીંએ દૂધે સીયું, એમ કહેસું પ્રદખિણા દેસું ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ અમારા માટે આંબો બનો અને અમે બધી સખીઓ આપનાં ચરણકમળોને પકડીને બેસી જઈશું. ત્યાર પછી ‘મારો આંબો દહીંએ દૂધે સીયું’ એમ કહેતાં કહેતાં અમે આપની પ્રદક્ષિણા કરીશું.

કેટલીક સખિયો આંબલો સીંચે, એમ કહેસું પ્રદખિણા દેસું ।

દ્રઢ કરીને અમે ચરણ ગ્રહ્યાં, જોઈએ કોણ કરે અમને અળગાં ॥ ૩ ॥

કેટલીક સખીઓ પ્રેમપૂર્વક આંબો સીંચશે. અમે બાકીની બધી સખીઓ આપના ચરણકમલ પકડીને બેસી જઈશું. જોઈએ અમને કોઈ અલગ કરે છે ?

બળ કરીને તમે ઊભા રહેજો, ખસસો તો હંસસે તમ પર ।

જો અમે ચરણ ગ્રહી નવ સકું, તો સહુ કોઈ હંસસે અમ પર ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ દૃઢતાપૂર્વક આંબાના ઝાડ રૂપે ઊભા રહો. જો આપ સહેજ પણ ચલિત થશો તો બધી સખીઓ આપ પર હસશે કે આપ હારી ગયા અને જો અમે આપનાં ચરણ દૃઢતાપૂર્વક પકડી ન શકીએ તો બીજી સખીઓ અમારો પરાજય થયેલો જોઈને અમારા પર હસશે.

તે માટે રખે ચરણ ચાચરો, ચિર થૈ ઊભા રહેજો ।

જો જોર ઘણું આવે તમને, ત્યારે તમે અમને કહેજો ॥ ૫ ॥

તેથી આપ ચરણોને સહેજેય શિથિલ થવા દેશો નહિ. સ્થિર થઈને ઊભા રહેજો અને જો આ રીતે ઊભા રહેવામાં સખીઓ તરફથી આપના ઉપર વધુ દબાણ આવે તો આપ અમને કહી દેજો.

અનેક સખિયો ચરણે વળગી, ખસવા નહીં દીજે રે ।

વાલો સખિઓ સહુ થાજો સાવયેત, ઓલિયો ઉપર સામી હાંસી કીજે ॥ ૬ ॥

ત્યાર પછી અનેક સખીઓ આવી ચરણોને વળગી પડી અને એકબીજાને કહેવા લાગી કે જો જો ચરણોને સહેજ પણ ખસવા દેશો નહિ. હે પ્રિયતમ અને હે સખીઓ ! તમે બધાં સાવધાન થઈ જાવ. પેલી (વિપક્ષની) સખીઓની સામી હાંસી ઉડાવીએ.

જે સખી સાચી થૈને વળગી, તે તાં વછોડતાં નવ છૂટે રે ।

ઓલિયો સખિયો બળ કરી કરી થાકી, તે તાં ઉઠાડતાં નવ ઉઠે રે ॥ ૭ ॥

જે સખીઓ સાચા હૃદયથી પ્રિયતમનાં ચરણોમાં વળગી રહી છે તેમને ચરણથી છોડવવાના અનેક પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ એ છોડતી નથી, પેલી (વિપક્ષી) સખીઓ જોર કરી કરીને થાકી ગઈ, પરંતુ તેમને અલગ કરી ન શકી.

જે સખી ચરણે રહી નવ સકી, તે પર હાંસી થૈ અતિ જોર ।

ઈન્દ્રાવતી વાલો ને સખિયો, દિએ તાલી હાંસી કરે સોર ॥ ૮ ॥

જે સખી ચરણોને વળગી ન રહી શકી તેની ખૂબ હાંસી થઈ. ઈન્દ્રાવતી, પ્રિયતમ અને સખીઓએ તાળી આપીને એકબીજા પર જોર શોરથી હસવા માંડ્યાં.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ ૫૬૮

રાગ : આસાવરી

રામત ઉડન ખાટલીની, મારા વાલાજી આપણ કીજે રે ।

રેત રૂડી છે આણી ભોમે, ઠેક મૃગ જેમ દીજે રે ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપણે હવે બધાં મળીને ઉડણ-ખાટલીની રામત રમીએ. વૃંદાવનની આ ભૂમિની રેતી તો અતિ સુંદર છે. એથી એના પર અમે હરણની જેમ ઠેકડા (છલંગ) મારી શકીશું.

સખિયો મનમાં આનંદિયો, એ રામતમાં અતિ સુખ ।

સાથ સહુ રબદીને રમસું, મારા વાલાજી સનમુખ ॥ ૨ ॥

આ રામત તો ઘણી સુખદાયી હોઈ બધી સખીઓ ખૂબ આનંદિત થઈ ઊઠી. આ રામતમાં તો આપણે પ્રિયતમ ઘણી સાથે શરત લગાવીને રમીશું.

પહેલો ઠેક દીધો મારે વાલે, પછે જો જો ઠેક અમારો ।

તો મારા વચન માનજો રે સખિયો, જો દઉં ઠેક વાલાજીથી સારો ॥ ૩ ॥

હવે ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ રામતમાં પહેલો ઠેકડો પ્રિયતમ મારશે. ત્યાર પછી તમે બધાં મારો ઠેકડો જો જો. મારી વાત પર તમે વિશ્વાસ રાખજો કે હું નક્કી વાલાજી કરતાં સારો (અધિક) ઠેકડો મારીશ.

જુઓ રે સખિયો તમે વાલોજી ઠેકતાં, દીધી ફાળ અતિ સારી ।

નિસંક અંગ સંકોડીને ઠેક્યાં, જાઉં તે હું બલિહારી ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! તમે જોયું ને ! પ્રિયતમે ઘણી સરસ ફાળ ભરી (છલંગ મારી). સાચે જ તેઓએ પોતાના શરીરને સંકોડીને સુંદર રીતે ઠેકડો માર્યો. હું તેમની આ છલંગ પર બલિહારી જાઉં છું. (મારું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરું છું).

હાંઉ હાંઉ રે સખિયો તમે ઠેક વખાણ્યો, એ તો દીધો લડસડતાં રે ।

એવા તો ઠેક અમે સહુ કોઈ દેતાં, સહેજે રામત કરતાં રે ॥ ૫ ॥

બસ કરો, બસ કરો. સખીઓ ! તમે તો પ્રિયતમની આ છલંગની બહુ પ્રશંસા કરી, પરંતુ એ

છલંગ તો પ્રિયતમે લથડતાં લગાવી હતી. આવી છલંગો તો આપણે સહુ કોઈ રમતી વખતે સરળતાથી મારીએ છીએ.

રહો રહો રે સખિયો તમે ઠેક વખાણ્યો, હવે જો જો અમારો ઠેક રે ।

એવી તો ફાળ સાથે કેટલીક દીધી, તું તો મોહી ઉડાડતાં રેત રે ॥ ૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી બોલી, સખીઓ ! થોભો થોભો, તમે ભલેને પ્રિયતમની છલંગનાં વખાણ કર્યાં. પરંતુ હવે મારી છલંગ જુઓ. આવી છલંગ તો સખીઓએ કેટલીય લગાવી છે. તમે તો થોડી ફક્ત રેત જ ઊડાડી છે.

કોણે હંસિએ કોણે વખાણિએ, એ રામત થૈ અતિ રંગ ।

એણી વિધે દીધા અમે ઠેક, મારા વાલાજીને સંગ ॥ ૭ ॥

આપણે કોની છલંગ પર હસીએ અને કોની છલંગનાં વખાણ કરીએ ? આ રામત તો ઘણી મજાની થઈ. આ પ્રકારે આપણે પ્રિયતમ સાથે કેટલીય છલંગ મારી.

એ રામતડી જોઈ કરીને, હવે નિરતની રામત કીજે ।

રૂડી રામત ઈન્દ્રાવતી કેરી, જેમાં સાથ વાલો મન રીઝે ॥ ૮ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ રામત જોઈને હવે નૃત્યની રામત કરીએ. ઈન્દ્રાવતીની રામત ઘણી સરસ થાય છે જેનાથી પ્રિયતમ અને સખીઓનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૫૭૬

રાગ : કલ્યાણ

વાલા તમે નિરત કરો મારા નાહોજી, અમને જોયાની છે ખાંત ।

સાથ જોઈ આનંદિયો રે, કાંઈ વેષ દેખી એક ભાંત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી પોતાના પ્રિયતમને કહે છે કે હે મારા વાલાજી ! હવે આપ નૃત્ય કરો. તેને જોવાની અમારી પ્રબળ ઇચ્છા છે. આપની આ અનુપમ વેશભૂષાને જોઈને સુંદરસાથ અતિ આનંદિત થઈ રહ્યો છે.

તમે નિરત કરો રે ભામની, નિરત રૂડી થાય નાર ।

તમે વચન ગાઓ પ્રેમનાં, પાસે સ્વર પૂરું રસાલ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણે એને પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું કે હે સખીઓ ! તમે બધાં સર્વપ્રથમ નૃત્ય કરો. કેમ કે સ્ત્રીઓ સારી રીતે નૃત્ય કરે છે. પ્રેમનાં ગીત પણ સાથે ગાતાં જાવ. હું પણ તેમાં સ્વર પુરાવી એને અધિક રસિક બનાવી દઈશ.

સુણો સુંદર વલ્લભજી મારા, નિરત કેણી પેરે થાય ।

અમને દેખાડો આયત કરી, કાંઈ ઉલટ અંગ ન માય ॥ ૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિય સ્વામી ! સાંભળો. નૃત્ય કેવી રીતે થાય છે તે આપ આપની ઇચ્છા અનુસાર કરીને અમને બતાવો. એને જોવાની અમારી ઉત્કંઠા એટલી તો વધી ગઈ છે કે અમારા

અંગમાં તે સમાતી નથી.

જેણી સનંધે પાઉં ભરો, અને અંગ વાલો નરમ ।

ભમરી ફરો જેણી ભાંતસું, અમે નાયું ફરું તેમ ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! જે રીતે આપ નૃત્ય માટે પગલાં ભરશો, કોમળ અંગોને મરોડ આપશો અને ફૂદડી ફરશો તે જોઈને અમે પણ આપનું અનુકરણ કરીશું.

હસ્ત કરી દેખાડિએ, અને ઠમકે દીજે પાય ।

વચન ગાઈએ પ્રેમનાં, કાંઈ તેના અરથ જ થાય ॥ ૫ ॥

આથી આપ આપના હાથની મુદ્રાઓ બનાવો અને પગથી ઠમકારા કરતા જાવ. પ્રેમનાં મધુર વચનો ગીતોમાં ગાવ તેથી અમને પ્રત્યક્ષરૂપે એ મુદ્રાઓ અને હાવભાવોના અર્થ સમજવામાં આવે.

કંઠ કરીને રાગ અલાપિએ, કાંઈ સ્વર પૂરે સકલ સાથ ।

વેણ વેણા રબાબસું, કાંઈ તાલ બાજે પખાજ ॥ ૬ ॥

મધુર સ્વરે કોઈ પણ રાગને આલાપો. સઘળો સુંદરસાથ પણ એમાં સ્વર પુરાવશે. બંસી, વીણા અને સારંગીના સ્વરોની સાથે પખવાજનો પણ તાલ પૂરશે.

કરતાલમાં બાજે ઝરમરી, શ્રીમંડલ હાથ ।

ચંગ તંબૂરે રંગ મળે, વાલો નાયે સકલ સાથ ॥ ૭ ॥

જ્યારે કરતાલમાં લાગેલી ઝરમરીની સાથે વાણીના મધુર ધ્વનિની સંગત થાય છે અને હાથમાં શ્રી મંડલ વાદ્ય વીણા અને તાલ માટે ચંગ તથા તંબૂરો મળીને સંગત પુરાવે છે. તેની સાથે પ્રિયતમ અને સમસ્ત સુંદરસાથ એકઠાં થઈને નૃત્ય કરવા લાગે છે.

ભૂષણ બાજે ભલી ભાંતસું, ધરતી કરે ધમકાર ।

સબદ ઉઠે સોહામણા, ઉછરંગ વાધ્યો અપાર ॥ ૮ ॥

નૃત્ય વખતે આભૂષણો પણ સ્વરમાં સ્વર મેળવીને ઝણઝણી ઊઠ્યાં. પગના ઠેકાથી ધરતી ધમધમી ઊઠી. અત્યંત સુંદર અને મધુર શબ્દો ગૂંજવા લાગ્યા અને સહુના હૃદયમાં અપાર ઉમંગ વધવા લાગ્યો.

નિરત કરી નરમ અંગસું, કાંઈ ફેરી ફર્યા એક પાય ।

છેક વાલે છેલાઈસું, તતા થેઈ થેઈ થાય ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમ અને સખીઓએ પોતાનાં કોમળ અંગો દ્વારા નૃત્ય કર્યું- એક પગ પર ફૂદડી લીધી, ચાતુર્યપૂર્વક પ્રિયતમ સાથે તાલ મેળવ્યો, જેને લઈને ચારેય તરફ ‘તાતાથેઈ’ના શબ્દો ગૂંજવા લાગ્યા.

એક પોહોર આનંદ ભરી, કાંઈ રંગ ભર રમિયા એહ ।

સાથ સકલમાં વાલેજીએ, રમતાં કીધાં સનેહ ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રાત્રિના એક પ્રહર સુધી સહુએ પ્રેમાનંદમાં આવીને નૃત્યની રામત કરી. રામત કરતી

વખતે પ્રિયતમે બ્રહ્માત્માઓને સ્નેહમુગ્ધ કરી દીધા.

આનંદ ઘણો ઈંદ્રાવતી, વાલાજીને લાગે પાય ।

અવસર છે કાંઈ અતિ ઘણો, વાલા રાસની રામત માંય ॥ ૧૧ ॥

આ રામતમાં ઈંદ્રાવતી સખીને અત્યધિક આનંદ થયો. તે પ્રિયતમના ચરણકમળ પકડીને કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રાસની રામતમાં અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો સુંદર અવસર મળ્યો છે.

તે સરવે ચિત ધરી, અમસું રમો અતિ રંગ ।

કહે ઈંદ્રાવતી સાથે, રમવાની ઘણી ઉમંગ ॥ ૧૨ ॥

ઈંદ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ બધી આનંદમયી વાતોને ધ્યાનમાં લઈ આપ અમારી સાથે પ્રેમવિલાસમાં મગ્ન થઈને રમો. કેમ કે સમસ્ત સુંદરસાથે રમવાની ઉત્કટ ઉચ્છ્વા છે.

પ્રકરણ ૨૯ ચોપાઈ ૫૮૮

ચરચરી છંદ

મૃદંગ ચંગ, તંબૂર રંગ, અતિ ઉમંગ, ગાવતી સખી સ્વર કરી ॥ ૧ ॥

મૃદંગચંગ તથા તંબૂરના મિશ્રિત સ્વર રંગત લાવી રહ્યા છે. આ આ વાદ્યોની સંગત સાથે સખીઓ અત્યંત ઉમંગપૂર્વક મધુર સ્વરે ગાય છે.

કરતાલ તાલ, બાજે વિસાલ, વેણ રસાલ, રમત રાસ સુંદરી ॥ ૨ ॥

કરતાલના તાલ પણ ઊંચા સ્વરોમાં વાગી રહ્યો છે. બંસીના રસપૂર્ણ (સૂરીલા) સ્વરોની સાથે સાથે સખીઓ તાલ અને સ્વર મેળવીને ગાતાં-ગાતાં રાસ લીલા કરી રહી છે.

નાર સિણગાર, ભૂષણ સાર, સંગ આધાર, નિરત કરે સનંધ રી ॥ ૩ ॥

સખીઓ સુંદર શણગાર સજીને, સુંદર આભૂષણો ધારણ કરીને પોતાના પ્રિયતમ ધામધણી સાથે વિવિધ પ્રકારનાં નૃત્ય કરી રહી છે.

ધમ ઝણઝણ, જોડ રણારણ, વિદ્યુડા ઠણઠણ, છેક વાલે ફેરી ફેરી ॥ ૪ ॥

પગના આભૂષણ વગેરે ઝણઝણે છે. પગની કડલીઓ રણઝણી રહી છે. ચારેય આંગળિયોના વીંછુવા ઠણઠણ અવાજ કરી રહ્યા છે અને પ્રિયતમ દેહને ફૂદડી ફરતાં ફરતાં છેક સુધી (અતિ) મરોડ આપે છે.

વચન ગાય, હસ્તક થાય, ભાવ સંધાય, દેખાડે વાલો ખંત કરી ॥ ૫ ॥

સખીઓ મધુર ગીત ગાઈને પોતાની હસ્ત મુદ્રાઓ દ્વારા ભાવ પ્રદર્શિત કરી રહી છે. વળી પોતાના સુંદર ભાવોને સૂરો સાથે મેળવી અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક પ્રિયતમને એ ભાવ મુદ્રાઓ દર્શાવી રહી છે.

હાંસ વિલાસ, સકલ સાથ, લેત બાથ, મધ્ય રામત હેત કરી ॥ ૬ ॥

સમસ્ત સુંદરસાથ વિનોદપૂર્વક વિલાસ કરે છે. રમતાં રમતાં વચ્ચે વચ્ચે એકબીજાને બાથમાં લઈ

પ્રેમપૂર્વક આનંદ લૂટે છે.

વેષ વસેખ, રાખી રેખ, સુખ લેત, બાહંત મુખે વાંસરી ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમની વેશભૂષા અનોખી અને મનમોહક છે. તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરે છે અને અખંડ સુખ આપે છે. મુખ પર બંસરી ધારણ કરી એમાંથી મધુર સૂરો રેલાવી રહ્યા છે.

ધમકે ધારુણી, ગાજતી ગારુણી, ચાંદની રૈણી, જોત કરે જામંત રી ॥ ૮ ॥

રાસ લીલામાં નૃત્યની રામતો કરતી વખતે પગના ઠેકાથી પૃથ્વી તથા આકાશ ગાજી ઊઠે છે. સંપૂર્ણ કલાયુક્ત ચાંદની વડે રાત્રિ પ્રકાશિત થઈ જાણે જામી ગઈ છે.

રંગ વનમાં, સોભિત જમુના, પસુ પંખીના, સબદ રંગે થંત રી ॥ ૯ ॥

વૃંદાવન આનંદથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયું છે. યમુનાજી શોભી રહ્યાં છે. પશુ- પક્ષીઓના મધુર કલરવ-ધ્વનિ સંભળાય છે. વનમાં ચારેય તરફ ધમાલ (દોડધામ) મચી છે.

પસુ પંખી, જુએ જંખી, મિલે ન અંખી, સુખ દેખી રામત રી ॥ ૧૦ ॥

પશુ પક્ષીઓ અધીર થઈને નૃત્યની રામત જોઈ રહ્યાં છે. તેઓ જોતાં ધરાતાં નથી તેથી આંખનો પલકારો પણ મારતાં નથી.

નિરત કરે, ખંત ખરે, ફેરી ફરે, ઈંદ્રાવતી એક ભાંત રી ॥ ૧૧ ॥

ઘણા ઉત્સાહપૂર્વક શરીરને મરોડ આપીને ઈન્દ્રાવતી નૃત્ય કરે છે અને ફૂંદડી ફરે છે.

વાળતી છેક, અંગ વસેક, રંગ લેત, છબકે ચુમન દેત રી ॥ ૧૨ ॥

તે નૃત્યની અલગ અલગ ભાવભંગીઓ કરતી કરતી શરીરને છટાપૂર્વક વાળતી, ફૂંદડી ફરતી ફરતી પ્રિયતમને ચુપકીથી ચુંબન કરી લે છે અને રામતનો આનંદ લે છે.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૬૦૦

રાગ : કાલેરો

હમચડી સખી સંગ રે

આપણ રમસું નવલે રંગ, સખી રે હમચડી ॥ (ટેક)

એ રામતડી છે અતિ ઘણી, કરસું સઘળી સાર રે ।

વિવિધ પેરે સુખ દઉં રે સખિયો, જેમ તમે પામો કરાર રે ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આપણે બધાં નવલા રંગે હમચડીની રામત રમીશું. એમ તો રામતો અનેક છે પરંતુ આ રામતને માટે તીવ્ર ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે. પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે હે સખીઓ ! હું તમને વિવિધ પ્રકારે સુખ આપું જેથી તમને આનંદ પ્રાપ્ત થાય.

અમને વેણ બજાડી દેખાડો, જેવો પહેલો વાયો રસાલ ।

વેણ સાંભળતાં તતખિણ વાલૈયા, અમે જીવ નાખ્યા તતકાલ ॥ ૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપે પહેલાં જેવી બજાવી હતી તેવી જ મધુર બંસી વગાડી બતાવો. હે સ્વામી ! એ વખતે અમે આપનો બંસીનાદ સાંભળીને અમારાં માયાવી શરીરોનો

ત્યાગ કર્યો હતો.

જુઓ રે સખિયો વાલો વેણ બજાડે, અધુર ધરી અતિ રંગ ।

વેણ સાંભળતાં તતખિણ તમને, કામ વાધ્યો સરવા અંગ ॥ ૩ ॥

સખીઓ પરસ્પર કહે છે કે જુઓ, પ્રિયતમ આનંદમગ્ન થઈને પોતાના અધર પર બંસી ધારણ કરીને બજાવી રહ્યા છે. બંસીના આ નાદને સાંભળતાં જ આપણાં અંગોમાં ઉત્તેજના (રાસ કીડાની કામના) વ્યાપી જાય છે.

સુણો રે સખિયો હું વેણ બજાડું, વેણ તણી સુણો વાણી ।

ખિણ એક પાસેથી અળગો ન કરું, રાખું હૈડામાં આણી ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, હે સખીઓ ! હું બંસી બજાવું છું તમે એના સ્વર સાંભળો. હું તમને ક્ષણ માત્ર પણ મારાથી અળગાં નહિ કરું. પરંતુ તમને મારા હૈયામાં રાખીશ.

ઉલટ તમને અતિ ઘણો વાધ્યો, વળી રંગ ઉપજાવું નિરધાર ।

જેટલી રામત કહો રે સખિયો, તે રમાડું આ વાર ॥ ૫ ॥

હે સખીઓ ! તમારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાઈ રહ્યો છે અને તેમાં પણ ઘણી વૃદ્ધિ થશે. જેટલી પણ રામતો રમવા ચાહો તે બધી તમને આ વખતે રમાડીશ.

માન ઘણું માનવંતિયોંને, તામસિયોં ઝુંઝાર ।

પ્રેમ ઘણો અંગ આ સંગે, એણે વ્રહ નહીં લગાર ॥ ૬ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીઓને પોતાના પ્રેમ માટે અતિ ગર્વ છે. તામસી સખીઓ પ્રેમસંબંધમાં અતિ આક્રમક બની જાય છે. તેમના અંગ - પ્રત્યંગમાં, પ્રેમ ભરેલો છે આથી તેમને પ્રિયતમનો વિરહ સહેજ પણ નથી.

તામસ માંહે તામસિયોં, એણી વાતડી કહી ન જાય ।

કહે ઈંદ્રાવતી સુણો રે સાથજી, વાલે એમ કીધાં અંતરાય ॥ ૭ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓમાં પ્રેમનો તામસભાવ પ્રબળ છે, જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. ઈંદ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો, પ્રિયતમ આ પ્રકારનાં મધુર વચનો કહેતા કહેતામાં અંતર્ધાન થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૩૧ ચોપાઈ ૬૦૭

રામત અંતરધ્યાનની

વૃંદાવનમાં રામત કરતાં, જુજવો થયો સરવે સાથ ।

વળી આવી તતખિણ એક ઠામે, નવ દીસે તે પ્રાણનો નાથ ।

મારો જીવ જીવનજી લઈ ગયા, હો સ્યામ ॥ ૧ ॥

વૃંદાવનમાં રાસલીલા કરતાં કરતાં બધી સખીઓ અલગ અલગ થઈ ગઈ. પછી તેઓ એક સ્થાને એકત્ર થઈ તો જણાયું કે પ્રાણનાથ શ્રીકૃષ્ણ ક્યાંય દેખાતા નથી. તેઓ વિલાપ કરતી કહેવા લાગી શ્રીકૃષ્ણ તો મારો પ્રાણ લઈ ગયા. હવે અમે શું કરીશું ?

કાયા કેમ ચાલે તેહ રે, કાળજડું કાપે જેહ રે ।

ઊભી કેમ રહે દેહ, બાંધ્યાં જે મૂલ સનેહ ।

ત્રાટકડે દીધાં છેહ, મારો જીવ જીવનજી લઈ ગયા, હો સ્યામ ॥ ૨ ॥

હવે પ્રિયતમ ધણી વગર અમારાં શરીર શેના આધારે ટકશે ? આ વિયોગ તો હૃદયને વિદારી નાખે છે. જેની સાથે સ્નેહની ગાંઠથી બંધાયેલાં છીએ એના વગર આ દેહ કેવી રીતે ટકશે ? પ્રિયતમે તો અમારો સંબંધ તોડીને જુદાઈ આપી. મારા પ્રાણ તો શ્રીકૃષ્ણ લઈ ગયા. હવે એમના વિયોગમાં આ શરીર કેવી રીતે ટકશે ?

સખિયો મળીને વિચાર જ કીધો, પૂછીએ સ્યામાજી કિહાં છે સ્યામ ।

રામતનો રંગ હવડા વાધ્યો, મન માંહે હુતી મોટી હામ ॥ ૩ ॥

ત્યારે બધી સખીઓએ મળીને વિચાર - વિમર્શ કર્યો અને નિશ્ચય કર્યો કે - ચાલો આપણે બધાં શ્યામાજીને પૂછીએ કે શ્રીશ્યામસુંદર ક્યાં ગયા ? રામત રમવાનો આનંદ તો હવે જ વધી રહ્યો હતો અને અમારા મનમાં રામતની અતિ ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ હતી.

સાથ માંહો માંહે ખોળતા, નવ દીસે સ્યામાજી ત્યાંહે ।

ત્યારે જુજવી દોડી જોવા વનમાં, એ બંને સિધાવ્યાં ક્યાંહે ॥ ૪ ॥

સખીઓ પરસ્પર મળીને એમને શોધી રહી છે. શ્રીશ્યામાજી પણ ત્યાં દેખાતાં નથી. ત્યારે બધી અલગ અલગ થઈને વનમાં દોડતાં દોડતાં શોધવા લાગી કે શ્યામ અને શ્યામાજી બંને ક્યાં ગયાં છે ?

જોવંતાં જુજવા વનમાં, સ્યામાજી લાધ્યાં એક હામ ।

સ્યામાજી સ્યામ કિહાં છે, મારું અંગ પીડે અતિ કામ ॥ ૫ ॥

જ્યારે અલગ અલગ થઈને શોધતાં શોધતાં વનમાં આગળ વધી રહી હતી ત્યારે એક સ્થાને તેમને શ્રી શ્યામાજી મળી ગયાં. સખીઓ શ્યામાજીને પૂછવા લાગી કે શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ ક્યાં છે ? તેમના વિના અમારા અંગો તો પ્રબળ કામનાઓથી પીડિત થઈ રહ્યાં છે.

સાથ સ્યામાજીને દેખી કરી, મનડાં થયાં અતિ ભંગ ।

સ્યામાજી તિહાં બોલી ન સકે, જેમાં એવડો હુતો ઉછરંગ ॥ ૬ ॥

જ્યારે સખીઓએ શ્યામાજીને ધ્યાનપૂર્વક નીરખ્યાં તો તેમના મન અતિ ઉદાસ થયાં. જેમના હૃદયમાં પ્રિયતમના પ્રેમનો આટલો મોટો ભંડાર ભરેલો હતો, તેવાં શ્યામાજી તો (મૂર્છિત થઈને પડ્યાં હતાં તેથી) કંઈ બોલી શકતાં નહોતાં.

ઘડી એક રહીને સ્યામાજી બોલ્યાં, આપણને મૂક્યાં નિરધાર ।

દોસ દીઠો જો આપણો, તો વનમાં મૂક્યાં આધાર ॥ ૭ ॥

એકાદ ઘડી આ પ્રકારે વીતી જતાં શ્રી શ્યામાજી બોલ્યાં કે નક્કી પ્રિયતમ આપણને બધાંને છોડીને ચાલ્યા ગયા છે. એમને આપણામાં કોઈ દોષ દેખાયો હોવો જોઈએ, તેથી એમણે આપણને આ પ્રકારે વનમાં છોડી દીધાં.

વચન સાંભળતાં સ્યામાજી કેરી, ખિણ નવ લાગી વાર ।

જે જેમ આવી દોડતી, તે તાં પાછી પડી તતકાલ ॥ ૮ ॥

શ્યામાજીના વચનોને સાંભળતા જ ક્ષણમાત્રમાં તો જે સખી જે અવસ્થામાં દોડતી આવી હતી

એ જ અવસ્થામાં ધરતી પર ઢળી પડી.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઊભી રહી, ઉઠાડે સરવે સાથે ।

આપણને કેમ મૂકસે, મારા પ્રાણતણો જે નાથ ॥ ૯ ॥

એમાંની કેટલીક (તામસી સખીઓ) ઊભી રહી ગઈ. તેઓ ઢળી પડેલી સખીઓને ઊઠાવી રહી હતી અને વિશ્વાસપૂર્વક કહેતી હતી પ્રિયતમ આપણને બધાંને કેવી રીતે મૂકી શકે ? તેઓ તો આપણા પ્રાણોના નાથ અને જીવનના આધાર છે.

સખી વૃંદાવન આપણ ખોળિએ, ઈલાં જ હોસે આધાર ।

જીવતણો જીવન છે, તે તાં નહીં રે મૂકે નિરધાર ॥ ૧૦ ॥

હે સખીઓ ! ચાલો આ વૃંદાવનમાં એમને શોધીએ. તેઓ અહીં આટલામાં જ હશે. તેઓ તો આપણા જીવન અને પ્રાણોના આધાર છે. તેઓ નક્કી આપણને નહિ જ છોડે (છોડી તો ન જ દે).

સખી એ રે આપણને મૂકી ગયો, એણે દયા નહીં રે લગાર ।

હવે આંહી થકી કેમ ઉઠિએ, મારા જીવન વિના આધાર ॥ ૧૧ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીઓ કહેવા લાગી કે હે સખી ! પ્રિયતમ આપણને છોડીને ચાલ્યા ગયા. તેમના મનમાં આપણા માટે લગારેય દયા નથી. હવે આપણે આપણા જીવનાધાર શ્રીકૃષ્ણ વગર અહીંથી કેવી રીતે ઊભાં થઈશું ?

સખી કેહી રે સનંધે ચાલિએ, મારા લઈ ગયો એ પ્રાણ ।

સખિયો અમને સું રે કહો છો, અમે નહીં રે અવાય નિરવાણ ॥ ૧૨ ॥

બીજી સખી કહે છે કે હે સખી ! હું ઊઠીને કેવી રીતે ચાલું ? એમણે તો મારા પ્રાણ જ હરી લીધા છે. હે સખીઓ ! તમે અમને શું રે કહો છો ? અમારાથી તો નક્કી બિલકુલ (તેમને શોધવા) અવાય એમ નથી.

મારો જીવ કળકળે આકળો, અને કાયા થરકે અંગ ।

કહોજી અવગુણ અમતણાં, જે કીધાં રંગમાં ભંગ ॥ ૧૩ ॥

કોઈ સખી કહે છે કે મારા પ્રાણ તો કકળીને વ્યાકુળ થઈ ગયા છે અને શરીર પણ થર થર કંપી રહ્યું છે. હે સખી ! તમે કહો તો ખરાં કે આપણામાં શું અવગુણ છે કે જેને કારણે તેઓ આપણા રંગમાં ભંગ કરીને જતા રહ્યા.

સખી દોસ હસે જો આપણો, તો વાલે કીધું એમ ।

ચિત ઉપર જો ચાલતાં, આપણ કહેતાં કરતો તેમ ॥ ૧૪ ॥

ત્યારે કોઈ તામસ સ્વભાવવાળી સખી કહે છે કે હે સખીઓ ! આપણો કોઈ ને કોઈ દોષ તો હશે જ. તેથી તો પ્રિયતમે આવો વ્યવહાર કર્યો. જો આપણે એમના મન અને ઈચ્છા અનુસાર કાર્ય કરતાં હોત તો તેઓ આપણે જેમ કહીએ તેમ કરતા.

હાય હાય રે દૈવ તેં સું કરિયું, કેમ રહે રે કાયામાં પ્રાણ ।

જીવનજી મૂકી ગયા, નવ કીધું તેં અમને જાણ ॥ ૧૫ ॥

કોઈ સખી કહે છે કે હે વિધાતા ! તમે આ શું કર્યું ? અમારા શરીરમાં પ્રાણ કેવી રીતે ટકશે. જીવનાધાર પ્રિયતમ અમને મૂકીને ચાલી ગયા અને તે અમને એની સૂચના સુધ્ધાંય ન આપી ?

હાય હાય રે વિધાતા પાપણી, તેં કાં રે લખ્યાં એવાં કરમ ।

દૈવતણી તુંને બીક નહીં, જે તેં એવડો કીધો અધરમ ॥ ૧૬ ॥

હાય હાય રે વિધાતા ! તેં અમારા ભાગ્યમાં આવાં કર્મ કેમ લખ્યાં ? શું તને દૈવનો પણ ડર નથી કે તેં આવડો મોટો અધર્મ કરી નાખ્યો.

હાય હાય રે દૈવ તુંને સું કહું, તેં વારી નહીં વિધાતા ।

એણી પાપણિએ એમ કેમ લખ્યું, વાલો મૂકસે કળકળતાં ॥ ૧૭ ॥

હાય હાય રે દૈવ ! તને અમે શું કહીએ ? તેં વિધાતાને આમ કરતાં કેમ ન રોકી ? આ પાપી વિધાતાએ આવું કેમ કર્યું કે પ્રિયતમ અમને કલ્પાંત કરતાં મૂકી ગયા ?

સખી ગાળ દઉં હું દૈવને, કે દઉં વિધાતા પાપિષ્ટ ।

એણે લેખ અમારા એમ કેમ લખ્યા, એણે દયા નહીં એ દુષ્ટ ॥ ૧૮ ॥

હે સખી ! હું ગાળ દઉં દૈવને કે પાપી વિધાતાને અપશબ્દ કહું. એમણે અમારા ભાગ્યમાં આ પ્રકારનો વિયોગ કેમ લખ્યો. એ દુષ્ટે તો અમારા પ્રત્યે સહેજ પણ દયાભાવ રાખ્યો નહીં.

સખી દૈવ વિધાતા સું કરે, એમ રે થૈયો તમે કાંએ ।

દોસ દીજે કાંઈ આપણો, જે ચૂકયા સેવા માંએ ॥ ૧૯ ॥

ત્યારે તામસ સ્વભાવવાળી સખી કહે છે કે આ બાબતમાં દૈવ કે વિધાતા શું કરે ? તું આવી કેમ થઈ ગઈ છો ? આ દોષ તો આપણો પોતાનો છે કે આપણે એમની સેવા કરવામાં કોઈ ચૂક કરી (કસર રાખી) હશે.

સખી સેવા ચૂકયા હસું આપણ, પણ વાલો કરે એમ કેમ ।

આપણને એમ રોવંતાં, વાલો મૂકી ગયા છે જેમ ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે રાજસ સ્વભાવની સખી કહેવા લાગી કે જો આપણી સેવામાં કંઈ પણ કમી રહી ગઈ હોય તો પણ પ્રિયતમે આવું શા માટે કર્યું ? તેઓ આપણને બધાંને વિલાપ કરતા શા માટે છોડી ગયા ?

સખી ચૂકયા હસું ઘણું આપણ, હવે લાગી કાળજડે ઝાળ ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા પાપિયા, તું હજીએ ન આવ્યો કાળ ॥ ૨૧ ॥

હે સખી ! આપણે તેમની સેવામાં ઘણી ચૂક કરી હશે. પણ હવે તો કાળજમાં ઝાળ લાગી છે. હે પાપી દુષ્ટ કાળ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે કે તું હજી સુધી અમને ઊઠાવી કેમ લઈ જતો નથી ?

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, બહેની દ્રઢ કરો કાં ન મન ।

આપણને મૂકે નહીં, જેહનું નામ શ્રી કસ્ન ॥ ૨૨ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓ કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે તમારા મનને આમ શા માટે શિથિલ કરી રહ્યાં છો ? આપણે આપણા મનને નિયંત્રણમાં રાખીએ અને વિશ્વાસ રાખીએ કે પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ કદાપિ આપણો ત્યાગ કરી જ ન શકે. જેમનું નામ જ શ્રી કૃષ્ણ છે તે આપણો ત્યાગ કેવી રીતે કરી શકે ?

સખી જોઈએ આપણ વનમાં, એમ રે થૈયો તમે કાંય ।

જેનું નામ શ્રી કસ્નજી, તે બેઠા છે આપણ માંય ॥ ૨૩ ॥

હે સખીઓ ! ચાલો આપણે બધાં મળીને તેમને વનમાં શોધીએ. તમે બધાં આમ નિરાશ શા માટે થાવ છો ? જેમનું નામ શ્રીકૃષ્ણ છે તે તો આપણી વચ્ચે જ છે, આપણા હૃદયમાં જ બિરાજમાન છે.

સુંદરબાઈ કહે સાથને, સખી એમ રે થૈયો તમે કાંય ।

કેડ બાંધો તમે કામની, આપણ જોઈએ વૃંદાવન માંય ॥ ૨૪ ॥

સુંદરબાઈ સખીઓને કહે છે, હે સખીઓ ! તમે બધાં આ પ્રકારે નિરુત્સાહ કેમ થઈ ગયાં છો ? ધીરજ રાખો અને કમર કસો. આપણે બધાં મળીને વૃંદાવનમાં તેમની શોધ કરીએ.

વન વન કરીને ખોળિએ, વાલો બેઠા હસે જાંહે ।

આપણને મૂકી કરી, જીવનજી તે જાસે ક્યાંહે ॥ ૨૫ ॥

આપણે પ્રત્યેક વનમાં જઈને તેમને ખોળીએ. પ્રિયતમ જ્યાં પણ બેઠા હશે તેઓ આપણા પ્રાણાધાર આપણને છોડીને ક્યાં જશે ?

એક પડે એક લડથડે, એક આંસુડાં ઢાળે અપાર ।

કેમ ચાલે કાયા બાપડી, મારા જીવન વિના આધાર ॥ ૨૬ ॥

કોઈ (સાત્ત્વિક સ્વભાવની) સખી આકુળવ્યાકુળ થઈ ધરતી પર ઢળી પડે છે તો બીજી (રાજસ સ્વભાવની) સખી પાગલની જેમ લથડિયાં ખાય છે. તો ત્રીજી (તામસ સ્વભાવની) સખી રોતાં રોતાં આંસુની અવિરત ધારા વહાવે છે. તે વિચારી જીવનાધાર પ્રિયતમ વિના કેવી રીતે ચાલી શકશે ?

કઠણ વેળા મુને જાય રે બહેની, જેમ રે નિસરતાં પ્રાણ ।

કાયા એમ થરહરે, અમે નહીં રે ગોતાય નિરવાણ ॥ ૨૭ ॥

ત્યારે રાજસી સખી કહે છે કે હે સખીઓ ! આપણે માટે આ સમય ઘણો કઠણ છે. એમ લાગે છે કે જાણે પ્રાણ શરીરની બહાર નીકળી રહ્યા છે. શરીર પણ આમ કંપી રહ્યું છે. આથી નક્કી આપણે પ્રિયતમને શોધી શકીશું નહિ.

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, એ છે આપણો આધાર ।

નેહેયે આપણને નહીં રે મૂકે, તમે જીવસું કરો રે કરાર ॥ ૨૮ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખી બોલી કે હે સખીઓ ! તમે બધાં આમ કેમ કરો છો ? પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ આપણા આધાર છે. નિશ્ચય જ તેઓ આપણો ત્યાગ કરી ન જ શકે. તમે બધાં ધૈર્ય

ધારણ કરો.

વિકળ થૈ પૂછે વેલડીને, સખી ક્યાંહે રે દીઠા તમે સ્યામ ।

જીવ અમારા લઈ ગયા, મનની ન પોહોંતી હામ ॥ ૨૯ ॥

આ પ્રમાણે વ્યાકુળ બનીને સખીઓ લતાઓને પૂછે છે કે તમે અમારા શ્યામને ક્યાંય જોયા છે ? તેઓ અમારા પ્રાણને લઈને ક્યાંક ચાલ્યા ગયા છે. હજી તો અમારા મનની ચાહ પણ પૂરી થઈ નથી.

એ હંસે છે આપણ ઉપર, જો ન દેખે આપણમાં સનેહ ।

જુઓ વીટી રહી છે વરને, અધખિણ ન મૂકે એહ ॥ ૩૦ ॥

વૃક્ષોને વીંટાએલી વેલો (લતાઓ)ને મૌન જોઈને સખીઓ એકબીજીને કહે છે કે આ તો આપણા ઉપર હસે છે, કેમ કે તે આપણમાં પ્રેમનો અભાવ જુએ છે. જુઓ તો ખરાં આ તો પોતાના પતિ વૃક્ષને કેવી વીંટાઈને વળગી રહી છે ? એક ક્ષણ માટે પણ એને મૂક્તી નથી.

જુઓ રે વળાકા એહના, અંગો અંગ વાળ્યાં છે બંધ ।

તો હંસે છે આપણ ઉપર, આપણ કીધી ન એહ સનંધ ॥ ૩૧ ॥

હે સખી ! આ લતાના દાવપેચ તો જુઓ. એણે પોતાના અંગે અંગને કેવાં વાળીને બંધન બાંધી દીધાં છે ! તેઓ આપણા ઉપર હસી રહી છે અને કહી રહી છે કે આપણે આપણા પ્રિયતમને એમની જેમ દબતાથી બાંધી શકી નહિ.

આ વચન બોલે વેલડી, સખી માંહો માંહે કરે વિચાર ।

એ ખબર ન દિએ કોણે કામની, પોતે રાચી રહી ભરતાર ॥ ૩૨ ॥

લતાનાં આ વચન પર સખીઓ અંદરોઅંદર વિચાર કરે છે કે આ લતા તો આપણને કામની કોઈ ખબર આપવાની નથી કેમકે તે પોતે જ પતિ સાથેના રંગવિલાસમાં રાચી રહી છે.

વન ગેહેવર અમે જોઈયું, આગળ તો દીસે અંધાર ।

હવે તે અમે કિહાં જોઈએ, મુને સુધ નહીં અંગ સાર ॥ ૩૩ ॥

આપણે બધાંએ આ સઘન વનને તો સારી રીતે જોઈ લીધું. તેની આગળ તો હવે અંધકાર દેખાય છે. હવે પ્રિયતમને ક્યાં શોધીશું ? મને (આપણને) તો તન-મનની પણ સુધ નથી.

સખી પગલાં જુએ પ્રીતમ તણાં, સાથ ખોળે વૃંદાવન ।

નેહેયે આપણને મૂકી ગયો, હજી પિંડડાં ન થાય પતન ॥ ૩૪ ॥

હે સખીઓ ! ઊઠો હવે આપણે પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણચિહ્નોને જોતાં જોતાં આગળ વધીએ. આ પ્રમાણે સુંદરસાથે સમગ્ર વૃંદાવનમાં શોધ કરી અને કહેવા લાગી કે તેઓ નક્કી આપણને છોડી ગયા છે. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ વાતનું છે કે આ દેહ હજી પણ પડી ગયા નથી.

સખી નેહેયલ નેહડા આપણાં, ત્રૂટે નહીં કેમે તેહ ।

આણે અંગે મળસું પ્રીતમ, સખી આસ ન છૂટે એહ ॥ ૩૫ ॥

તામસી સખીઓ કહે છે કે હે સખી ! આપણો પ્રેમ અખંડ છે. તે કોઈ પણ રીતે ટૂટે એવો નથી. આ જ શરીરથી આપણે પ્રિયતમને મળીશું. આથી મિલનની આશા છૂટતી નથી.

હાય હાય રે બહેની હું સું કરું, મુને ભોમ ન દિએ વિહાર ।

સંધાન સરવે જુઆ થયા, એ રહેસે કેમ આકાર ॥ ૩૬ ॥

રાજસ સ્વભાવની સખી કહે છે હાય રે બહેન ! હું શું કરું ? આ ધરતી પણ મને સમાવી લેતી નથી. શરીરના બધા સાંધા અલગ થઈ ગયા છે. હવે આ શરીર કેમ કરીને ટકશે ?

કળકળે માંહે કાળજી, ચાલી ન સકે દેહ ।

પ્રાણ જીવનજી લઈ ગયા, જે બાંધ્યા મૂળ સનેહ ॥ ૩૭ ॥

કાળજું અંદરથી આકુળવ્યાકુળ થઈ રહ્યું છે. શરીર ચાલવામાં બિલકુલ અસમર્થ છે. પ્રાણને તો પ્રાણાધાર પ્રિયતમ લઈ ગયા છે, કે જેની સાથે મારો મૂળ સ્નેહ (અખંડ પ્રેમ) આજ સુધી બંધાયેલો હતો.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઊભી રહી, માંહો માંહે કરે વિચાર ।

કળકળતાં કેમ મૂકસે, કાંઈ આપણને આધાર ॥ ૩૮ ॥

એમાં કેટલીક સખીઓ ઊભી રહી અંદર અંદર વિચાર કરવા લાગી કે આપણને વ્યાકુળતાથી વિલાપ કરતાં મૂકીને આપણા પ્રાણાધાર આપણને કેમ કરીને મૂકી દેશે ?

આઝો આવે મુને ધણી તણો, એમ વાલો કરસે કેમ ।

વળી રામતડી કીજિએ, આપણ પહેલી કરતાં જેમ ॥ ૩૯ ॥

કોઈ એકે કહ્યું કે મને તો ધણી પર પૂરો વિશ્વાસ છે, તેઓ આવું શાને કરશે ? મને તો એવું લાગે છે કે આપણે પહેલાં કરતાં હતાં એવી રામત શરૂ કરી દેવી જોઈએ.

કેમ રે રામતડી કીજિએ, કાયા કેમ રે ચાલે વિના જીઉ ।

રામતડી કેમ થાયસે, ઉઠાય નહીં વિના પીઉ ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે બીજી સખી કહેવા લાગી - હે બહેન ! પ્રાણ વિના આપણે રામત કેવી રીતે કરીએ ? પ્રાણ વગર આ દેહ કેવી રીતે ચાલશે ? પ્રિયતમ ધણી વગર આપણે ઊઠી પણ શકતાં નથી તો રામત કેવી રીતે થશે ?

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, એ છે આપણો આધાર ।

મૂળ રામતડી કીજિએ, એ નહીં રે મૂકે નિરધાર ॥ ૪૧ ॥

આ સાંભળી બીજી સખીઓ કહેવા લાગી હે સખીઓ ! તમે આવું શા માટે બોલો છો ? પ્રિયતમ તો આપણા પ્રાણાધાર છે. સર્વપ્રથમ આપણે મૂળ રામત (વ્રજલીલા) કરીએ. નક્કી પ્રિયતમ આપણો સાથ નહિ છોડે.

સાથ કહે છે અમને રે બહેની, ઈંદ્રાવતી કહો છો સું ।

આણે નયણે ન દેખું વાલૈયો, તિહાં લગે કેમ કરી ઉદું ॥ ૪૨ ॥

બધી સખીઓ મને કહે છે કે હે બહેન ઈંદ્રાવતી ! તું શું કહી રહી છે ? જ્યાં સુધી આ આંખોથી પ્રિયતમનાં દર્શન નહિ થાય ત્યાં સુધી અમે કેમ કરીને ઊઠી શકીશું ?

એણે સમે ઈંદ્રાવતી બાઈએ, તામસિયોં ભેળી કરી ।

પડે રાજસિયોં સ્વાંતસિયોં, કરે ઊભિયોં અંક ભરી ॥ ૪૩ ॥

એ વખતે ઈન્દ્રાવતી સખીએ તામસી સખીઓને એકઠી કરી ભૂમિ પર પડેલી રાજસી અને સાત્ત્વિક ગુણવાળી સખીઓને ગળે લગાવી ઊભી કરી.

આઝો આણો તમે ધણી તણો, હાકલી ચિત કરો ઠામ ।

રામત કરતાં આવસે, સુંદરબાઈ ઝાલે બાંહ ॥ ૪૪ ॥

તમે બધાં ધામધણી પર વિશ્વાસ રાખો અને તમારાં ચિત્તને વ્યાકુળ ના કરો. રામત કરતાં પ્રિયતમ અવશ્ય પધારશે એવો મને વિશ્વાસ છે. હવે સુંદરબાઈ સહુના હાથ પકડે છે.

માંહો માંહે વિનોદ ઘણો, ઉઠો રામત કીજે રંગ ।

તરત વાલોજી આવસે, આપણ જેનાં અંગ ॥ ૪૫ ॥

સુંદરબાઈ કહે છે કે હે સખીઓ ! ઊઠો અને પરસ્પર આનંદ વિનોદ કરતાં કરતાં આપણે રામત શરૂ કરીએ. આપણે જેમના અંગ રૂપ છીએ તેવા પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ તુરંત આવી પહોંચશે.

લીલા કીધી જે વાલૈએ, આપણ લીજે તેહના વેષ ।

અગ્યારે વરસ લગે જે રમ્યાં, કાંઈ રામત એહ વસેષ ॥ ૪૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીએ જે લીલા કરી છે આપણે બધાં એનો જ વેશ ધારણ કરીએ. અગિયાર વર્ષ સુધી વ્રજમંડલમાં જે રામત કરી તેની વિશેષતા જ કંઈ ઓર છે.

પ્રકરણ ૩૨ ચોપાઈ ૬૫૩

રાગ : સામેરી

આનંદે રોતાં રમિએ એમ, જેને કહિએ તે લછણ પ્રેમ ।

તેનાં ઉડી ગયા સરવે નેમ, રમતાં કીધાં કે ચેહેન ॥ ૧ ॥

(પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજીની લીલાઓનું અનુકરણ કરવામાં આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તથા તેમની અનુપસ્થિતિમાં રોવું પણ આનંદદાયક છે.)

આ પ્રમાણે આનંદપૂર્વક રડતાં રડતાં આપણે રામત કરવાની છે. આ સ્થિતિ પ્રેમની પરાકાષ્ઠા અવસ્થાનું લક્ષણ છે અને તેને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કહેવામાં આવે છે. એમાં બધા પ્રકારના નિયમ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આમ વિરહ-પ્રેમમાં રમતાં રમતાં સખીઓએ વિવિધ પ્રકારની લીલા કરી છે.

સખી પ્રેમ ધ્વજા કહેવાય, જેનું પ્રગટ નામ કુલી માંય ।

એ તો પ્રેમ તણાં જે પાત્ર, આપણથી અળગો ન થાય ખિણ માત્ર ॥ ૨ ॥

સખીઓ તો પ્રેમરૂપી ધ્વજા સમાન કહેવાય છે. જેમનું નામ કળિયુગમાં પ્રગટ છે તે પ્રિયતમ પ્રેમનું જ સ્વરૂપ છે. આથી આપણાથી ક્ષણમાત્રને માટે અલગ થઈ શકે નહિ.

એ અળગો થાય કેમ, અમે કહું કરે વાલો તેમ ।

અમે આતમ સખિયો એક, રમતાં દીસે અનેક ॥ ૩ ॥

શ્રી કૃષ્ણજી આપણાથી અલગ કેમ કરીને થશે ? પ્રિયતમ તો આપણું કહું (આપણે કહેતા હતા તેમ) કરતા હતા. આપણે સહુ સખીઓનો આત્મા તો એક જ છે. માત્ર રામત કરતી વખતે જ આપણે અલગ-અલગ (અનેક) દેખાઈએ છીએ.

અમે પરસપર કીધાં પરિયાણ, સખિયો તે સરવે સુજાણ ।

આપણ લીધાં વેષ અનેક, જે કીધાં વાલૈએ વસેક ॥ ૪ ॥

અમે સહુ સખીઓએ પરસ્પર વિચાર-વિમર્શ કર્યો. બધી સખીઓ ચતુર અને સમજદાર છે. આથી પ્રિયતમે વિશેષ રૂપે જે જે સ્વરૂપ ધારણ કરેલાં હતાં તેવાં વિવિધ પ્રકારનાં સ્વરૂપ આપણે ધારણ કર્યાં.

આપણમાં થૈ વેષ એક સ્યામ, જેણે નિરખે પોહોંચે મન કામ ।

વળી થૈ વેષ એક નંદ, તે કાન્હજી લડાવે ઉછરંગ ॥ ૫ ॥

આપણમાંની એક સખી (શ્રીશ્યામાજી) એ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કર્યો. એ સ્વરૂપને જોતાં જ મનોકામના પૂરી થઈ જાય છે. વળી એક સખીએ નંદબાબાનો વેશ ધારણ કર્યો અને તે કાનજી શ્રીકૃષ્ણને લાડ લડાવવા લાગી.

સખી વેષ પૂતના નાર, ભર જોવન આવી સિણગાર ।

વિષ ભર્યાં તેના અસ્થન, આવી ધવરાવે કપટે મન ॥ ૬ ॥

એક સખીએ પૂતનાનો વેશ ધારણ કર્યો, તેણે નવયૌવનાની જેમ સુંદર યુવતીનો શણગાર સજયો અને પોતાના સ્તનો પર વિષ લગાવ્યું તેમજ કપટ ભાવથી સ્તનપાન કરાવવા માટે આવી.

ચેહેન કીધાં ને પામી મૃત, વિષ વાલાને થયું અમૃત ।

સોસી લીધી પૂતના નાર, ગોકુળમાં જે જે કાર ॥ ૭ ॥

અભિનય કરતાં કરતાં પૂતના મૃત્યુ પામી. પ્રિયતમને માટે તો એ વિષ પણ અમૃત બની ગયું. તેમણે સ્તનપાનને બહાને પૂતનાના પ્રાણ હરી લીધા. ગોકુળમાં ચારે તરફ જયજયકાર થવા લાગ્યો.

વેષ લીધાં સખિયો વિચારી, દૈત્ય લીધાં તે સહુ સંધારી ।

અંગ આડો દીધો કે વાર, વ્રજ લોક તે સકલ કરાર ॥ ૮ ॥

સખીઓએ લીલાઓને યાદ કરી કરીને તદનુસાર વેશ ધારણ કર્યા. આ રીતે શ્રીકૃષ્ણ વેશધારી સખીએ બધા દાનવોનો સંહાર કર્યો. એણે વ્રજ અને વ્રજવાસીઓને બચાવવા માટે પોતાના દેહને પણ દાવમાં મૂકી દીધો તેથી વ્રજમંડલમાં સર્વત્ર આનંદ છવાઈ ગયો.

એક જાણે જસોદા હોય, કાન્હજી માખણ માંગે રોય ।

ઉહાં દૂધ ચૂલ્હે ઉભરાય, માતાનું મન કલપાય ॥ ૯ ॥

એક સખી તો જાણે યશોદા બની ગઈ. શ્રીકૃષ્ણ રોઈને માખણ માગી રહ્યા છે. ત્યાં ચૂલા ઉપર દૂધ ઊભરાઈ રહ્યું છે. એને લઈને માતાનું મન વ્યાકુળ થઈ ઊઠ્યું છે.

કાન્હેં છેડો ગ્રહ્યો ઉજાતાં, જસોદાજી થયાં રીસે રાતાં ।

કાન્હ કહે માખણ આપો પહેલું, ત્યારે જાણે લાગું માતાને ગેહેલું ॥ ૧૦ ॥

ચૂલા પરનું દૂધ ઊતારવા જતી યશોદાની સાડીનો પાલવ શ્રીકૃષ્ણે પકડી લીધો. આથી યશોદાજી રોષે ભરાયાં અને તેમની આંખો લાલ થઈ. શ્રીકૃષ્ણજી કહેવા લાગ્યા કે પહેલાં મને માખણ આપો. ત્યારે યશોદાને પણ શ્રી કૃષ્ણનો આ વ્યવહાર ઘેલા (છોકરમત) જેવો લાગ્યો.

જોરે છેડો લીધો તતકાળ, નસો ચઢાવી નિલાટ ।

જસોદાજી ગયા ઉજાઈ, આગળ દૂધ ગયું ઉભરાઈ ॥ ૧૧ ॥

યશોદાએ તુરંત સાડીનો પાલવ છોડાવી દીધો. અને ગુસ્સે થઈને આંખો કાઢવા લાગી. દોડતાં યશોદાજી ચૂલા પાસે પહોચ્યાં પરંતુ એ વખતે તો દૂધ ઊભરાઈ ગયું હતું.

કાન્હજીને રીસ અતિ થઈ, પહેલું માખણ દઈ ન ગઈ ।

તે તાં ઝીલી ના રહી રીસ, ગોળીના કીધાં કટકા વીસ ॥ ૧૨ ॥

યશોદાજીના આ વ્યવહારથી કાનજીને ખૂબ રીસ ચડી. એમણે મનમાં વિચાર કર્યો કે માતા પહેલાં મને માખણ આપવાને બદલે દૂધ ઊતારવા માટે શા માટે દોડી ગયાં ? તેઓ પોતાની રીસને રોકી શક્યા નહિ અને (દહીં મથવાની) ગોળીના વીસ કકડા (ટુકડે-ટુકડા) કરી નાખ્યા.

તિહાં દોડીને આવી માત, દેખી કાન્હુડાનો ઉતપાત ।

દામણું લીધું જસોદાએ, કાન્હજી પાખલ પલાએ ॥ ૧૩ ॥

તે સમયે દોડતાં યશોદા માતા ત્યાં આવ્યાં તેમણે કાનજીના આ ઉત્પાતને જોયો. તેને બાંધવા માટે યશોદા માતા દામણું (જાડી દોરી) લઈ કાનાને પકડવા માટે તેની પાછળ દોડવા લાગ્યાં.

આગળ કાન્હજી ઉજાય, જસોદાજી વાસે ધાય ।

માતાને શ્રમ અતિ થયો, તિહાં કાન્હજી ઊભો થઈ રહ્યો ॥ ૧૪ ॥

આગળ આગળ કાનજી દોડી રહ્યા છે અને યશોદા માતા પાછળ પાછળ દોડી રહ્યાં છે. આ રીતે દોડતી માતાને અતિ પરિશ્રમ થયેલો જોઈ કાનજી ઊભા રહી ગયા.

કટ દામણિએ ન બંધાય, તસુ ચાર તે ઓછું થાય ।

વળી દામણું બીજું લિએ, ગાંઠોં અનેક વિધે દિએ ॥ ૧૫ ॥

માતા યશોદા કાનજીને બાંધવા લાગ્યાં પરંતુ તેઓ દોરીથી બંધાતા નહોતા. દોરી ચાર આંગળ ટૂંકી પડવા લાગી. યશોદાજીએ બીજી દોરી હાથમાં લીધી અને બંનેને જોડવા માટે અનેક ગાંઠો લગાવી.

એમ લીધાં દામણાં અપાર, તસુ ઘટે તે ચારના ચાર ।

વળી દેખી માતાનો શ્રમ, કાન્હેં મૂક્યાં દામણાં નરમ ॥ ૧૬ ॥

આવી રીતે અનેક દામણાં લીધાં તેમ છતાં દરેક વખતે કાનાને બાંધવામાં દોરી ચાર આંગળ ટૂંકી પડતી હતી. જ્યારે આમાં પણ માતાને થયેલ પરિશ્રમ જોઈને હૃદયમાં દયા ધારણ કરીને પોતાનું શરીર સંકોચ્યું જેથી દોરી ઢીલી થઈ શકી.

ત્યારે એક દામણે બેહુ હાથ, બાંધી કટ ઊખલ સંઘાત ।

એવો બાંધ્યો દામણિએ બંધ, જુઓ કાન્હજી રુએ અયંભ ॥ ૧૭ ॥

ત્યારે યશોદાજીએ એક જ દામણાથી કાનજીના બંને હાથ બાંધી દીધા. અને એમની કમરને ઊખળ (ખાંડણિયા) સાથે બાંધી દીધી. યશોદાજીએ દોરીથી એવો બંધ બાંધ્યો કે શ્રીકૃષ્ણ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ રોવા લાગ્યા.

તિહાં રોતો રીકતો જાય, રહ્યો વૃખ ઊખલ ભરાય ।

તિહાંથી નિસરવા કીધું જોર, પડ્યાં વૃખ થયો અતિ સોર ॥ ૧૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી રોતા જાય અને ખાંડણિયાને ઘસડતા જાય છે. ત્યારે એ ખાંડણિયો બે વૃક્ષોની વચ્ચે

આવીને અટકી પડ્યો. એને કાઢવા માટે શ્રીકૃષ્ણે જોર કર્યું તો બંને વૃક્ષો ઊખડીને ધરતી પર ઢળી પડ્યાં અને એથી મોટો ધડાકો થયો.

તેમાં પુરુષ બે પ્રગટ થયા, અંગ મોડીને ઊભા રહ્યા ।

કર જોડીને અસ્તુત કીધી, તેને તરત વાલે સીખ દીધી ॥ ૧૯ ॥

એમાંથી બે પુરુષો (નલકુબેર અને મણિગ્રીવ, જેઓ નારદજીના શાપને કારણે વૃક્ષ બની ગયા હતા) પ્રગટ થયા અને પોતાનાં અંગોને મરડી ઊભા થયા. પછી હાથ જોડીને શ્રીકૃષ્ણજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણે તેમને તુરંત ઉપદેશ આપ્યો.

ઈહાં આવી જસોદા ઉજાણી, કાન્હજી ભીડી રહી ભુજ તાણી ।

સ્વાંસ માંહે ન માય સ્વાંસ, મુખ યુમતી આસ ને પાસ ॥ ૨૦ ॥

વૃક્ષ પડવાને કારણે થયેલો ધડાકો (મોટો અવાજ) સાંભળી યશોદા માતા દોડતાં આવ્યાં અને પ્રિય કાનાને બંને હાથ વડે ઊઠાવી છાતીએ લગાવી દીધો. તેમનો શ્વાસ માતો ન હતો. તેઓ નાના કનૈયાને તેના મુખની આસપાસ યુમવા લાગી.

એક ધરે તે ગોવર્ધન, હરષ ઉપજાવે મન ।

ઈંદ્રનોં કીધો માન ભંગ, એમ રમે તે જુજવે રંગ ॥ ૨૧ ॥

એક સખી (જેણે શ્રી કૃષ્ણનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું તે) ગોવર્ધન પર્વત ઊઠાવવાની લીલા કરવા લાગી. એ જોઈ બધાનાં મન પ્રસન્ન થયાં. એવી રીતે ઈન્દ્રનો ગર્વ ખંડિત કરવો વગેરે વિવિધ લીલા કરવા લાગી.

લઈ ચારે વાછરુ વન, માંહો માંહે ગોવાળા જન ।

હાથ માંહે વાંસળી લાલ, માંહે રામત કરે રસાલ ॥ ૨૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કરેલી સખી ગોપ બાળકોને સાથે લઈ વનમાં વાછડાં ચરાવવા ગઈ. હાથમાં લાલ રંગની વાંસળી ધારણ કરી છે. (આમ) વનમાં પ્રેમ અને રસપૂર્ણ રામતો કરી રહી છે.

આપણમાં કોઈક કામની વેષ, એક વેષ વાલોજી વસેષ ।

વાલો પૂરે કામનીનાં કામ, ભાજે હેડા કેરી હામ ॥ ૨૩ ॥

આપણામાંથી કોઈકે શ્રીરાધાનો વેશ ધારણ કર્યો અને બીજીએ પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કર્યો. પ્રિયતમે એ કામિનીની અભિલાષા પૂરી કરી. એ રીતે અંતરંગ ઈચ્છા તૃપ્ત કરે છે.

એક દાણલીલા વેષ નાર, મહી માથે મટુકી ભાર ।

વાલો કરે તેસું હાંસ, લિએ માખણ ઢોળે છાસ ॥ ૨૪ ॥

એક સખીએ દૂધ-દહીં વેચનારી (દાણલીલાની) ગોવાલણીનો વેશ ધારણ કર્યો. મસ્તક પર દહીંની મટુકી રાખેલી છે. પ્રિયતમ તે સખી સાથે મસ્તીમજાક કરે છે. માખણ લઈ લે છે અને છાશ ઢોળી નાખે છે.

કહે વચન સામા કામની, ગાળ જુગતે દિએ ભામની ।

તેણી લીએ મટુકી ઉજાય, વાલો ગોરસ ગોવાળાને પાય ॥ ૨૫ ॥

એક બીજી સખી શ્રીકૃષ્ણ સાથે મજાક મસ્તી કરે છે. તેને કડવાં વેણ સંભળાવે છે. શ્રીકૃષ્ણ તેની મટુકી ઉઠાવી ભાગી જાય છે. અને તેનું ગોરસ ગોવાળોને પિવરાવી દે છે.

વાલો વ્રજમાં રમ્યાં જે જુગતે, અમે સહુ વેષ લીધાં તે વિગતે ।

પીઉડો તોહે ન દીસે ક્યાંહે, કાળજડું કાંપે માંહે ॥ ૨૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમે વ્રજમાં જે જે લીલાઓ કરી હતી તે બધી આપણે સખીઓએ ફરીથી અલગ-અલગ વેશ ધારણ કરીને પુનઃ કરી. તેમ છતાં શ્રીકૃષ્ણજી ક્યાંય પણ નજરે ચડ્યા નહિ એને કારણે અમારાં હૃદય ધડકવા લાગ્યાં.

રાજસિએ કીધો વ્રહ જોર, રુએ પાડે બુંબ બકોર ।

સ્વાંતસિયોં બેસુધ થાય, તામસિયોને આઝો ન જાય ॥ ૨૭ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીની વિરહવેદના અત્યંત વધી ગઈ. તે રડતી રડતી જોરથી બૂમો પાડવા લાગી. સ્વાંતસ સ્વભાવવાળી સખી તો બેહોશ થઈ ગઈ. પરંતુ તામસ સ્વભાવવાળી સખીના મનમાંથી હજી પણ પ્રિયતમ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ઘટ્યો નહોતો.

એક વેષ વાલે વેણ વાયો, સાથ સહુ જોવાને ધાયો ।

જાણે વેણ વાલાનો થયો, સોક રુદ્યા માંહેથી ગયો ॥ ૨૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કરનારી એક સખીએ બંસી બજાવી. તો બધી સખીઓ પ્રિયતમને જોવાને માટે દોડી ગઈ. એમને એવો આભાસ થયો કે સાચે જ પ્રિયતમે વેણુનાદ કર્યો છે. તેથી તેમના હૃદયમાંથી શોક ચાલ્યો ગયો.

સહુને સરૂપ રુદેમાં સમાણો, આવી આનંદ અંગ ઉભરાણો ।

ઉલસ્યા મળવાને અંગ, માંહેથી પ્રગટ્યા ઉછરંગ ॥ ૨૯ ॥

સહુ સખીઓના હૃદયમાં શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ સમાઈ ગયું. પ્રેમનો આનંદ અંગે અંગમાં ઊભરાવા લાગ્યો. પ્રિયતમના મિલન માટે તેઓના અંગમાં ઉલ્લાસ વ્યાપી ગયો. તેમના અંતરાત્મામાંથી પ્રેમ અને આનંદની છોળો ઊછળવા લાગી.

વળી માંડી તે રામત જોર, ગાએ ગીત કરે અતિ સોર ।

ત્યારે હરષ વાધ્યો અપાર, આવ્યો જુવતીનો આધાર ॥ ૩૦ ॥

ત્યાર પછી અતિ ઉત્સાહપૂર્વક રામતો જોરશોરથી શરૂ થઈ. શ્રીકૃષ્ણનું નામ લઈ લઈને ગીતો ગાતી ગાતી સખીઓ શોર મચાવવા લાગી. આમ ચારેય તરફ હર્ષોલ્લાસ ફેલાઈ ગયો. એ સમયે સખીઓના પ્રાણાધાર સ્વરૂપશ્રી કૃષ્ણ પ્રગટ થયા.

દોડી વળગી વાલાને વસેષ, જાણે પીઉજી હુતા પરદેસ ।

સઘળીનાં હૈડા માંહે, હામ મળવાની મન માંહે ॥ ૩૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણને પ્રત્યક્ષ નીરખીને સખીઓ દોડીને એવી રીતે વળગી પડી કે જાણો પ્રિયતમ વિદેશથી

હમણાં જ આવ્યા છે. સહુ સખીઓના મનમાં પ્રિયતમને મળવાની ઉત્કટ ઈચ્છા હતી.

વાલેજીએ કીધો વિચાર, કેમ મળસે સઘળી નાર ।

ત્યારે દેહ ધર્યા અનેક, સખી સખી પ્રતે એક ॥ ૩૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજીએ વિચાર કર્યો કે આ બધી સખીઓ એક સાથે કેવી રીતે મળશે ? તેથી એમણે એકી સાથે બધી સખીઓને માટે અનેક રૂપ ધારણ કર્યાં અને એક એક સખી સાથે એક એક શ્રી કૃષ્ણની જોડી બની ગઈ.

સખી સહુને મળ્યા એકાંત, રમ્યાં વનમાં જુજવી ભાંત ।

વાલે પૂરણ મનોરથ કીધાં, અનેક વિધે સુખ દીધાં ॥ ૩૩ ॥

બધી સખીઓને પ્રિયતમ એકલા મળ્યા અને તેમની સાથે વૃંદાવનમાં અનેક લીલાઓ કરી. આ રીતે શ્રી કૃષ્ણજીએ બધી સખીઓની મનોકામના પૂરી કરી અને તેમને અનેક પ્રકારે સુખ આપ્યું.

ઈંદ્રાવતી ને આનંદ થાય, ઉમંગ અંગ ન માય ।

વળી રમે નાના વિધ રંગ, કાંઈ વાધ્યો અતિ ઉછરંગ ॥ ૩૪ ॥

ઈન્દ્રાવતીને અતિ આનંદ થાય છે. તેમના અંગે અંગમાં ઉમંગ સમાતો નથી. ફરી તે પ્રિયતમ સાથે વિવિધ પ્રકારની રામતો કરવા લાગી. જેનાથી બધી સખીઓનો ઉત્સાહ પણ ખૂબ વધી ગયો.

પ્રકરણ ૩૩ ચોપાઈ ૬૮૭

ચરચરી રાગ કેદાર

ઉછરંગ અંગ સુંદરી, હેત ચિત મન ધરી ।

સુખ લ્યાવિયાં વાલો વળી, સુખ લ્યાવિયાં વાલો વળી ॥ ૧ ॥

આ રીતે સખીઓનાં અંગ-ઉપાંગોમાં આનંદ અને ઉત્સાહ છલકાઈ રહ્યો છે. તેમના મનમાં પ્રેમ ભરેલો છે, કેમ કે પ્રિયતમ ફરીથી પાછા આવ્યા છે અને પોતાની સાથે ફરીથી અખંડ સુખ લેતા આવ્યા છે.

કર માંહે કર કરી, સકળ મળી હરવરી ।

બાંહે ન મૂકે સ્યામતણી, અળગી ન જાય કોય ટળી ॥ ૨ ॥

હાથથી હાથ પકડી બધી સખીઓ ઝડપથી પરસ્પર મળી. કોઈ પણ સખી પ્રિયતમનો હાથ છોડતી નથી તેમ જ પ્રિયતમથી છૂટા પડવા માગતી જ નથી.

એક એક લિએ આલિંધન, એક એક દિએ ચુમન ।

બાંહોડી વાળી જીવન, ખેવના ભાજે મળી ॥ ૩ ॥

પ્રત્યેક સખી આલિંગન કરતાં ચુંબન આપવા લાગી. કોઈ પ્રિયતમના ગળે વળગી ઝૂલવા લાગી. આ પ્રકારે બધી સખીઓ પોત પોતાની રીતે મનોકામના પૂરી કરે છે.

જીવન મન વિમાસિયું, સખી કેમ ભાજસે ખેવના ।

આ તાં પૂર જાણે સાયર તણાં, એમ આવ્યાં હળીમળી ॥ ૪ ॥

ત્યારે જીવનાધાર પ્રિયતમે મનમાં વિચાર્યું કે આ રીતે તો આ બધી સખીઓની મનોકામના ક્યારે પૂરી થશે ? તેઓ તો બધા જાણે સમુદ્રનાં મોજાની જેમ પ્રેમમાં ઊછળતી દોડતી કૂદતી હળીમળીને ચાલી આવે છે.

પછે એક વાલો એક સુંદરી, એમ રમું રંગે રસ ભરી ।

લિએ આલિંધન ફરી ફરી, દાઝ અંગતણી ગઈ ગળી ॥ ૫ ॥

ત્યારબાદ એ પ્રકારે વિચારાયું કે એક પ્રિયતમ અને તેમની સાથે એક સખી એ રીતે મળીને આનંદ લીલા કરે. પ્રિયતમે ફરી ફરી આલિંગન આપીને બધી સખીઓના વિરહાગ્નિને શાંત કર્યો.

વિનોદ હાંસ અતિઘણો, વાલે વધાર્યો સુખતણો ।

કામની પ્રતે કંથ આપણો, એણે સુખે દુખ નાખ્યાં દળી ॥ ૬ ॥

સખીઓ પરસ્પર હાસ્ય વિનોદ કરવા લાગી. પ્રિયતમે આવીને તેમના સુખમાં વૃદ્ધિ કરી. પ્રત્યેક સખીને એવો અનુભવ થયો કે શ્રીકૃષ્ણ મારી જ સાથે છે. આમ પ્રિયતમે અખંડ સુખ આપીને તેમનાં દુઃખ દૂર કર્યાં.

અધુર અમૃત પીવતાં, કઠણ કુચ ખૂચતાં ।

શ્યામ સંગે સુખ લેવતાં, એ લીલા અતિ સવળી ॥ ૭ ॥

સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના અધરામૃતનું પાન કરે છે અને આલિંગન આપતી આપતી શ્યામસુંદર સાથે અખંડ આનંદ લે છે. આ લીલા અતિશય સહજતાથી થઈ રહી છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો શ્રીકૃષ્ણના અધરનું પાન અર્થાત્ વચનામૃત દ્વારા સખીઓના કઠોર હૃદયનું પરિવર્તન થાય છે. જેનાથી હૃદય પ્રિયતમ પ્રત્યે લાગેલું રહે છે.

સાથ માંહે ઈંદ્રાવતી, વાલા તણે મન ભાવતી ।

રસ રંગે ઉપજાવતી, કાંઈ ઉપની છે અતિ રળી ॥ ૮ ॥

બધી સખીઓમાંથી ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમને ખૂબ ગમી ગઈ. તે રસરંગ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને એવું લાગે છે કે જાણે એને કારણે અતિશય આનંદ ઉત્પન્ન થયો છે.

પ્રકરણ ૩૪ ચોપાઈ ૬૯૫

રાગ : મલાર

આપણે રંગ ભર રમિએ રાસ, વાલોજી વળી આવિયા રે ।

કાંઈ ઉપનો અંગ ઉલાસ, સુંદર સુખ લાવિયા રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! હવે આપણે સહુ મળીને ઉમંગ પૂર્વક રાસલીલાનો પ્રારંભ કરીએ. કેમ કે પ્રિયતમ પુનઃ પધાર્યા છે. આપણાં અંગોમાં કોઈ એવો ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ છવાઈ ગયો છે કે જાણે પ્રિયતમ અનુપમ સુખ અને અખંડ પ્રેમાનંદ લઈને પુનઃ આવી ગયા છે.

સખી દિયો રે માંહો માંહે હાથ, વયે જોડ લીજિએ રે ।

શ્યામ શ્યામાજી પાખલ વાડ, સખિઓ તણી કીજિએ રે ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! એક બીજાના હાથ પકડીને શ્યામ અને શ્યામાજીની જોડીને વચ્ચે લઈ લો. અર્થાત્ આપણે બધાં શ્યામ અને શ્યામાજીનો ઘેરો બનીને તેમને ઘેરી લઈએ.

હવે રામત રમિએ એમ, ખરો ગ્રહીજિએ રે ।

આપણે એણી પેરે બંધેજ, સહુ રહીજિએ રે ॥ ૩ ॥

હવે એવી રીતે લીલા કરીએ કે હાથ મજબૂત રીતે (કસીને) પકડી રાખીએ જેથી આપણે બનાવેલા ઘેરામાં પ્રિયતમ બંધાયેલા રહે.

એનું રુદે અતિ કઠોર, એ થકી વિહીજિએ રે ।

હવે એ અળગો એક પળ, આપણે ન પતીજિએ રે ॥ ૪ ॥

એમનું હૃદય ઘણું કઠોર છે તેથી તેમનાથી ડરતાં રહેશો. હવે એક ક્ષણ પણ તેમને અલગ થવા દેશો નહિ. એમનો હવે વિશ્વાસ કરવો નથી.

ફરતાં રમતાં રાસ, યુમન મુખ દીજિએ રે ।

લિજિએ રસ અધૂર, અમૃત પીજિએ રે ॥ ૫ ॥

ફરતાં ફરતાં રામત કરો અને વચ્ચે વચ્ચે મુખથી ચુંબન દેતા અધારમૃતનું આદાન-પ્રદાન કરતાં જઈએ.

એણે ભીડિએ અંગો અંગ, કુચો વયે આણિએ રે ।

એના વિલાસ અનેક ભાંત મોહન વેલ માણિએ રે ॥ ૬ ॥

એમનાં અંગો સાથે આપણાં અંગોને ભીડીને અને તેમને છાતીએ લગાવીએ. એમનો વિલાસ અનેક પ્રકારનો છે. એમના મનને મોહિત કરવા માટે મોહન વેલ બનાવીને આપણે આનંદ લૂંટીએ.

મુખ માંહે દઈ અધૂર, જીવન સુખ જાણિએ રે ।

અદ્ભુત એહના સનેહ, તે કેમ વખાણિએ રે ॥ ૭ ॥

તેમના મુખારવિંદ પર અધર મૂકીને જીવનનું સુખ પામીએ તેમનો પ્રેમ તો અદ્ભુત છે. તેનાં વખાણ ભલા કેમ કરીને કરી શકાય ?

વાલે સાંભળિયાં રે વચન, ભરી અંક લીધિયો રે ।

વાલે ચિતડું દઈને ચિત, સરીખી કીધિયો રે ॥ ૮ ॥

પ્રિયતમે સખીઓનાં આ વચન સાંભળીને તેમને પોતાના હૃદય સાથે લગાવી દીધી અને પોતાનું સ્નેહપૂર્ણ હૃદય આપીને તેમને એકરસતા પ્રદાન કરી.

એના મનોરથ અનેક પેર, ઉપાયા અમને ઘણાં રે ।

સનેહ ઉપાઈને આણ્યાં, સાગર સુખ તણાં રે ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમને મળવાનો મનોરથ આપણા મનમાં અનેકવાર ઉત્પન્ન થયો છે. અપાર સુખોના સાગર સમાન પ્રિયતમ હૃદયમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન કરીને પ્રગટ થયા છે.

સખી સાગરની સી વાત, સુણો સુખ સ્યામની રે ।

મારી જિભ્યા આણે અંગ, ન કહેવાય ભામની રે ॥ ૧૦ ॥

અરે સખી ! પ્રિયતમના સુખની સરખામણી સાગર સાથે કેમ કરી શકાય ? તેમનાં અપાર સુખોનું વર્ણન કરવામાં મારી જીભ અસમર્થ થઈ રહી છે.

વાલે ચિતડું દઈને ચિત, તાણી લીધાં આપણાં રે ।

પછે વનમાં કીધાં વિલાસ, ન રહી કેહને મણાં રે ॥ ૧૧ ॥

શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણે પોતાનું હૃદય આપીને આપણાં ચિત્ત ખેંચી લીધાં પછી વનમાં વિલાસ પૂર્ણ વિહાર કર્યો. જેનાથી કોઈનાય મનોરથ અધુરા રહ્યા નહિ.

કહે ઈન્દ્રાવતી આનંદ, વાલો રંગે ગાય છે રે ।

હજી રામતડી વૃધ, વસેકે થાય છે રે ॥ ૧૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમ આનંદના રંગમાં રમીને ભાવભર્યા ગીતો ગાઈ રહ્યા છે, જેનાથી રામતમાં આનંદની વિશેષ અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી છે.

પ્રકરણ ૩૫ ચોપાઈ ૭૦૭

રાગ : વેરાડી ચરચરી

રમત રાસ કરત હાંસ, કાન્હ મોહન વેલ રી ।

કાન્હ મોહન વેલ, સખી રી કાન્હ મોહન વેલ રી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે રાસલીલા કરતી વખતે આ પ્રકારે સુંદર હાસ્યમજાક પણ કરતાં જાય છે. પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી મોહનવેલ જેવું મોહિની રૂપ ધારણ કરી રહ્યા છે.

રાસમાં વિનોદ હાંસ, હાંસમાં કરું વિલાસ ।

પૂરતો અમારી આસ, કરે રંગ રેલ રી ॥ ૨ ॥

રાસલીલા કરતી વખતે તેઓ હાસ્ય વિનોદ કરે છે અને એ હાસ્ય વિનોદની સાથે વિલાસ પણ કરે છે. આ પ્રકારે અમારી આશાઓને પૂર્ણ કરતાં કરતાં પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ રંગ વિલાસ કરે છે.

વાલૈયો વન વિલાસી, ગયો તો અમથી નાસી ।

કઠણ કરીને હાંસી, દીધાં દુખ દોહલ રી ॥ ૩ ॥

વનમાં વિલાસ કરતાં કરતાં પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અમારો ત્યાગ કરીને અમારાથી દૂર ભાગી ગયા હતા. અમારો આવો કઠોર ઉપહાસ કરીને તેમણે અમને દારુણ દુઃખ દીધું.

સખિયો કરતી માન, તેણે પ્રહનાં કીધાં પાન ।

વિસરી સરીર સાન, એવો કીધો ખેલ રી ॥ ૪ ॥

સખીઓ પોતે ગર્વ કરી રહી હતી ત્યારે પ્રિયતમે તેમનાથી અલગ થઈને તેમને વિરહનો અનુભવ કરાવ્યો. જેનાથી તેઓ પોતાના શરીરની સુધ પણ ભૂલી ગઈ. આ પ્રકારે પ્રિયતમે નવીન જ ખેલ કર્યો.

મન તામસિયો હરતી, માન માનનિયો કરતી ।

અંગે ના વ્રહ ધરતી, તો અમ પર થઈ હેલ રી ॥ ૫ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓ મનને આકર્ષિત કરી રહી હતી, જ્યારે માનવંતીઓ ગર્વ કરી રહી હતી. તેમનાં અંગોમાં વિરહ હતો જ નહીં. એને લઈને આપણે બધાને વિરહની આ કઠિન ઘડી જોવી પડી છે.

આતુર કરી સરવે જન, મીઠડાં બોલે વચન ।

હેતસુ હરતો મન, એવો અલબેલ રી ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓને આતુર કરીને પ્રિયતમ મધુર વચન કહે છે અને પ્રેમથી બધાંના મન આકર્ષિત કરે છે. શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ આ રીતે અલબેલા બની ગયા છે.

હવે ન મૂકું અધખિણ, ધુતારો છે અતિઘણ ।

પલ ના વાળું પાંપણ, ભૂલિયો પેહેલ રી ॥ ૭ ॥

હવે અમે પ્રિયતમને અડધી ક્ષણ માટે પણ નહિ છોડીએ. કેમ કે તેઓ તો અતિ ધુતારા (કપટી) છે. હવે તો પાંપણથી પલકારો પણ નહિ મારીએ. પહેલાં તો અમારી ભૂલ થઈ ચૂકી જ છે. હવે ભૂલ કરવી નથી.

ઈન્દ્રાવતી કહે સાથ, હવે ન કીજે વિશ્વાસ ।

ખિણ ન મૂકિએ પાસ, એવી બાંધો વેલ રી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે હવે પ્રિયતમનો વિશ્વાસ નહિ કરવો. એમને એક ક્ષણ માટે પણ (એકલા) મૂકવા નહિ. લતાની જેમ તેમને પ્રેમબંધનમાં બાંધી રાખો.

પ્રકરણ ૩૬ ચોપાઈ ૭૧૫

રાગ: ધોલની ચાલ

જુઓ રે સખિયો તમે વાણી વાલાતણી, બોલે તે બોલ સોહામણાં રે ।

મીઠી મધુરી વાત કરે, હું તો લઉં તે મુખનાં ભામણાં રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે શ્રીકૃષ્ણની વાણીને તો સાંભળો. તેઓ કેવાં મધુર અને મનમોહક વચન બોલે છે ? હું તો તેમની આ મુખ માધુરી પર ન્યોછાવર (ઓળઘોળ) થાઉં છું.

હાવ સુભાવ કરે વાલો હેતે, ગુણ ને ઘણાં વાલા તણાં રે ।

રામત કરતાં રંગ રેલ કરે, ઝકઝોળ માંહે નહીં મણાં રે ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ ઘણી પ્રેમપૂર્વક હાવભાવ કરી રહ્યા છે. એમનામાં અપાર ગુણ છે. રામત કરતી વખતે આનંદનો પ્રવાહ વહાવી દે છે. પ્રેમની મસ્તીમાં ક્યારેય ઊણપ આવવા દેતા નથી.

જુઓ રે સખિયો મારા જીવની વાતડી, મારા મનમાં તે એમ જ થાય ।

નયણાં ઉપર નેહ ધરી, હું તો ધરું વાલાજીને પાય ॥ ૩ ॥

સખીઓ મારા હૃદયની વાત તો સાંભળો. મારા મનમાં એવી ઈચ્છા જાગૃત થાય છે કે હું મારા

નેત્રોમાં સ્નેહપૂર્વક તેમનાં ચરણકમળ સ્થાપી દઉં.

સુણ સુંદરી એક વાત કહું ખરી, એ તે એમ કેમ થાય ।

નયણાં ઉપર કેમ કરીસ, એ તો નહીં ધરવા દિએ પાય ॥ ૪ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં બીજી સખી કહે છે કે હે બહેન ! હું તને એક ખરી (સાચી) વાત કહું છું. એ કેવી રીતે સંભવી શકે ? નેત્રો પર પ્રિયતમનાં ચરણકમળ કેવી રીતે ધારણ કરીશ ! તેઓ તો પોતાનાં ચરણકમળ એવી રીતે રાખવા નહિ દે.

જો હું એમ કરું બહેની, મારા જીવની દાઝ તો જાય ।

કોય વિધ કરી છેતરું વાલો, તો મુને કહેજો વાય વાય ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે જો હું એમ કરવામાં સફળ થઈ જાઉં તો મારા હૃદયનો સંતાપ મટી જાય. જો કોઈ પણ રીતે હું પ્રિયતમને છેતરું તો મને શાબાશી આપજો.

સુણો રે વાલૈયા વાત કહું, તમારા ભૂષણ બાજે ભલી ભાંત ।

લઈ ચરણને નિરખું નેત્રે, મુને લાગી રહી છે ખાંત ॥ ૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમને કહે છે કે હે સ્વામી ! આપ મારી વાત સાંભળો. આપનાં ચરણકમળોનાં આભૂષણો સુંદર મધુર ધ્વનિ કરે છે. મારા મનની ઉલટ ઈચ્છા છે કે હું આપનાં ચરણ પકડીને તેમને મારાં નેત્રો વડે બરાબર નીરખું.

જુઓ રે સખિયો મારા ભૂષણ બાજતાં, ઝાંઝરિયાં તે બોલે રસાલ ।

લેની પગ ધરું તુઝ આગળ, પણ બીજી મ કરજે આળ ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા. જુઓ સખીઓ ! મારાં આભૂષણો મધુર ધ્વનિ કરે છે અને એમાં પણ ઝાંઝરીઓનો તો રસાળ ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે. જો તમે મારા પગ પકડવા માગતી હો તો તમારી સામે હું પગ રાખું છું પરંતુ મારી સાથે બીજી કોઈ ચાલાકી કરશો નહીં.

લઈ ચરણ ને ભેળા નયણાં, વાલે જોયું વિચારી ચિત ।

વટકી ચરણ ને લીધાં વેગળાં, જાણી ઈન્દ્રાવતી રામત ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતીએ પ્રિયતમના ચરણ પકડીને પોતાનાં નેત્રો સાથે લગાવ્યાં. શ્યામસુંદર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા તો તેમને ખબર પડી કે ઈન્દ્રાવતી રમત રમી રહી છે. તેમણે તુરંત ઝડપથી પોતાનાં ચરણકમળને પાછાં ખેંચી લીધાં.

વાલે વેગે લીધી કંઠ બાંહોડી, બેઠાં અંગ ભીડીને હેતમાં ।

નેહ થયો ઘણો નયણાસું, દિએ નેત્ર ને યુમન ખાંતમાં ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમે ઈન્દ્રાવતીના ગળામાં હાથ પરોવીને તેણે ગળે લગાવી અને પ્રેમપૂર્વક તેની સાથે બેસી ગયા. ઈન્દ્રાવતીનાં નયનોમાં ઘણો સ્નેહ ઊભરાતો હતો તેથી સ્વામીએ પ્રેમથી તેમનાં નેત્ર ચૂમી લીધાં.

રંગ રેલ કરી રસબસ થયાં, સખી સ્યામ ઘણાં અમૃતમાં ।

લથબથ થઈ કલોલ થયાં, એ તો કૂપી રહ્યાં બેહુ ચિતમાં ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રંગવિલાસ કરતાં કરતાં સખીઓ અને શ્યામસુંદર અમૃત રસમાં એકરસ થઈ ગયા.

પ્રેમમાં લથબથ થઈને કિલ્લોલ કરવા લાગ્યાં અને બંને પરસ્પરના ચિત્તમાં અંકિત થયાં.

કહે ઈંદ્રાવતી સુણો રે સાથજી, વાલે સુખ દીધાં ઘણાં ઘણાં ।

નવલો નેહ વધાર્યો રમતાં, ગુણ કિહાં કહું વાલા તણાં ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. પ્રિયતમે આપણને અનેક પ્રકારે અતિ ઘણાં સુખ આપ્યાં. રાસલીલા કરતાં કરતાં નવલો (અનોખો) સ્નેહ વધાર્યો. આવા ધણીના ગુણ ક્યાં સુધી વર્ણવું ?

પ્રકરણ ૩૭ ચોપાઈ ૭૨૬

રાગ : કેદારો

બળિયામાં દીસે બળ, અંગ આછો નિરમળ ।

નયણાં કટાખ્યે વળ, પાંપણ ચલવે પળ, અજબ અખ્યાત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે બળવાન પ્રિયતમમાં વિશેષ બળ દીસે છે. તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગ સ્વચ્છ અને પવિત્ર છે. નેત્રોમાં પણ કટાક્ષ કરવાની અદ્ભુત શક્તિ છે. પાંપણો પ્રત્યેક ક્ષણે પણ યુક્તિપૂર્વક ચલાવે છે, જેની શોભા અજબ અને વર્ણનાતીત છે.

જનમ સંઘાતી જાણ્યો, મન તો ઉપર માણ્યો ।

સુંદરી ચિતસું આણ્યો, વિવિધ પેરે વખાણ્યો, વાલાની વિખ્યાત ॥ ૨ ॥

હે સખી ! પ્રિયતમને જન્મજન્માંતરના સાથી માનીને આપણું મન તેમનામાં રમણ કરી રહ્યું છે. આ રીતે તેઓ સહુ સખીઓના ચિત્તમાં અંકિત થયા છે. તેથી તેમની ખ્યાતિની પ્રશંસા વિવિધ રીતે થઈ છે.

વાલોજી વસેકે હિત, ચાલતો ઉપર ચિત ।

ઈછા મન જે ઈછત, ખરી સાથની પૂરે ખાંત, ભલો ભલી ભાંત ॥ ૩ ॥

પ્રિયતમ આપણાં બધાં પર વિશેષ રૂપે પ્રેમ કરે છે. આપણી ઈચ્છાનુસાર જ ચાલે છે. આપણાં મનની બધી ઈચ્છાઓ તેઓ ઘણા પ્રેમપૂર્વક ઘણી સારી રીતે પરિપૂર્ણ કરે છે.

ઈંદ્રાવતી કહે ખરું, મૂલનો સંઘાતી વરું ।

એ ધન રુદયામાં ધરું, અંગથી અળગો ના કરું, ખરી મુને ખાંત ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી ખરું(સત્ય) જ કહે છે કે પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ મૂળ પરમધામના સંબંધી પ્રિયતમ ધણી છે. તેથી હું તેમને વરું છું. એમને મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું. મારી દૃઢ ઈચ્છા છે કે હું તેમને મારાથી બિલકુલ અળગા થવા ન દઉં.

વરજીને દઉં વીડ, ભીડતાં ન કરું જીડ ।

અંગ માંહે હુતી પીડ, કામ કેરી ભાજું ભીડ, જો જો મારી વાત ॥ ૫ ॥

હું મારા પ્રિયતમ ધણીને ભેટી પડવામાં હું વિલંબ નહિ કરું. મારા અંગ-પ્રત્યંગમાં જે પીડા ઊઠી રહી છે તેને પ્રિયતમના મિલન દ્વારા શાંત કરી દઉં. તમે બધાં મારી વાત પર ધ્યાન આપો.

બાંહોંડી કંઠમાં ઘાલી, એકીગમાં લીધો ટાલી ।

લઈ ચાલી અણિયાલી, સખી મુખ હાથ તાલી, જોઈ રહ્યો સાથ ॥ ૬ ॥

પ્રિયતમ ધણીના કંઠમાં પોતાના હાથ પરોવીને ઈન્દ્રાવતી તેમને એક તરફ લઈ ગયાં. તીક્ષ્ણ નયનવાળાં (ઈન્દ્રાવતી)ની આ ચાલ બધી સખીઓ મોંમાં આંગળાં નાખીને જોઈ રહી.

રામત કરતી રંગે, યુમન દેવંતી વંગે ।

ઉમંગ આવિયો સંગે, ભેળી મુખ ભીડે અંગે, મૂકે નહીં બાથ ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખી પ્રેમમાં મગ્ન થઈને પ્રિયતમ સાથે આનંદપૂર્વક રામત કરી રહી છે. મરડાઈને (લટકું કરીને) તેમને ચુંબન કરે છે. એટલો ઉમંગ આવ્યો કે બાથ ભીડી ને અધરપાન કરી રહી છે. તેમનાથી બિલકુલ છૂટી પડતી નથી.

રંગના કરતી રોળ, ઝીલતી માંહે ઝકોળ ।

કરી મુખ ચક્રયોળ, જોરાવર ઝળાબોળ, લેવા ન દે સ્વાંસ ॥ ૮ ॥

રંગવિલાસ કીડા કરતી ઈન્દ્રાવતી પ્રેમના સાગરમાં સ્નાન કરી રહી છે. અધરપાન કરતી વખતે પ્રિયતમ પ્રેમની આ મસ્તીમાં એને એવી તો ભીંસી દે છે કે તેને શ્વાસ પણ લેવા દેતા નથી.

પીઉનાં અધુર પિએ, અમૃત ઘૂંટડે લિએ ।

સામા વળી પોતે દિએ, દેવંતાં મુખ નવ વિહે, અંગ પ્રેમ વાસ ॥ ૯ ॥

ઈન્દ્રાવતી પણ પ્રિયતમના અધરોનું પાન કરતાં કરતાં અમૃતનાં ઘૂંટ પી રહી છે. પરસ્પર અધરામૃતનું પાન કરવામાં ડરતાં નથી કેમ કે તેમનાં અંગ- પ્રત્યંગોમાં પ્રેમની સુગંધી વસેલી છે.

વળી ઈચ્છા જુઈ ધરે, ફૂદડી ફેરસું ફેરે ।

જોર અતિ ઘણોં કરે, ઈન્દ્રાવતી કામ સરે, રમે પીઉ રાસ ॥ ૧૦ ॥

વળી પાછી બીજી જ ઈચ્છા પેદા થાય છે. વારંવાર ફૂદડી ફેરે છે. આ રામતમાં તે ઘણું જોર કરે છે. આ રીતે ઈન્દ્રાવતીની કામના પૂરી થાય છે અને આ રીતે પ્રિયતમ રાસ રમી રહ્યા છે.

ફૂદડી મેલીને હાથ, ચટકાસું ઘાલી બાથ ।

રામત કરે નિઘાત, કંઠ બાંહોંડી ફેરે સાથ, રમે પ્રાણનાથ ॥ ૧૧ ॥

હવે ફૂદડી ફરવાની રામત છોડીને હાથની રામત શરૂ કરે છે. લટક-મટક કરતી ચાલતી ઈન્દ્રાવતી બથ ભરે છે. અને ગળામાં હાથ પરોવીને ગોળ ફરતી ફરતી રામત કરે છે. આ રીતે પ્રાણનાથ (શ્રીકૃષ્ણ) પણ પ્રેમરંગથી રંગાયેલા છે.

વળી લિએ હાથ તાળી, ફરતી દેવંતી વાળી ।

બેઠંતી ઉઠંતી વાળી, રામત વચે રસાળી, વિવિધ વિલાસ ॥ ૧૨ ॥

વળી ગોળ-ગોળ ફરતાં હાથની તાળી આપે છે. વચ્ચે વચ્ચે બેસીને ઊઠે છે અને ફરી ફૂદડી ફેરે છે. આ રીતે રસપૂર્ણ રામતમાં વિવિધ પ્રકારના વિલાસ કરે છે.

છટકે રામત મેલી, વાલાજી સંઘાતે ગેહેલી ।

આલિંઘન લિએ ઠેલી, યુમન દિએ પીઉ પહેલી, મુખ આસપાસ ॥ ૧૩ ॥

પ્રિયતમ સાથે પ્રેમમાં મસ્ત બની ઈન્દ્રાવતીએ છટકી જઈને રામત (એકદમ) છોડી દઈને વાલાજીને આલિંગન કર્યું અને વાલાજી (કરે તે પહેલાં) તેમના મુખની આસપાસ ચુંબનો કરવા લાગી.

સરવે જોવંતાં સુંદરી, રામત તો ઘણી કરી ।

પીઉ કંઠ બાંહો ધરી, ઈંદ્રાવતી વાલે વરી, જોઈએ કોણ મુકાવે હાથ ॥ ૧૪ ॥

બધી સખીઓનાં જોતામાં આવી તો ઘણીય રામતો થઈ. ઈંદ્રાવતીએ પ્રિયતમના કંઠમાં હાથ પરોવી તેમનું વરણ કર્યું. હવે ભલા તેનો હાથ કોણ છોડાવી શકે છે ?

પ્રકરણ ૩૮ ચોપાઈ ૭૪૦

કેસરબાઈનો ઝઘડો

આવી કેસરબાઈ કહે રે બહેની, સુણો વાત કરું તમસું ।

ભલી રામત વાલાસું રંગે કરી, હવે મૂકો રમે અમસું ॥ ૧ ॥

હવે કેસરબાઈએ આવીને કહ્યું અરે બહેન ઈંદ્રાવતી ! સાંભળો તમને એક વાત કહું છું. તમે પ્રિયતમની સાથે આનંદપૂર્વક સરસ રામતો કરો છો. હવે તમે શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણને મુક્ત કરો. તેઓ હવે અમારી સાથે રામત કરશે.

હું તો નહીં રે મૂકું મારો નાહોજી, તમે જોર કરો જથા વાક ।

આવી વળગો વાલાજીને હાથ, આ તાં દેખે છે સૈયર સાથ ॥ ૨ ॥

ઈંદ્રાવતી સખી કહેવા લાગી કે હું તો મારા પ્રિયતમ ઘણીને નહિ મૂકું. તમે શા માટે નિરર્થક જોર કરો છો. એટલામાં કેસરબાઈએ આવીને પ્રિયતમના હાથ પકડી લીધા. આ દશ્યને બધી સખીઓ નીરખી રહી છે.

ઈંદ્રાવતી કહે અમસું રમતાં, કેસરબાઈ કરો એમ કાંચ ।

તમે હાથ આવી વાલાજીને વળગો, પણ હું નવ મૂકું બાંચ ॥ ૩ ॥

ઈંદ્રાવતી કહે છે કે હે કેસરબાઈ ! પ્રિયતમ અમારી સાથે રમી રહ્યા છે. આવે વખતે તમે આવું કેમ કરી રહ્યાં છો ? ચાહે તમે આવીને તેમના હાથ પકડી પણ લો પરંતુ હું ય તેમની બાંચ છોડવાની નથી જ.

હું કંઠ બાંહોંડી વાળીને ઊભી, મારો પ્રાણ તણો એ નાથ ।

નેહેચે સખી હું નહીં રે મૂકું, તમે કાં કરો વળગતી વાત ॥ ૪ ॥

હું તો પ્રિયતમના કંઠમાં હાથ નાખીને ઊભી છું. તેઓ તો મારા પ્રાણોના નાથ છે. હે કેસરબાઈ ! હું તો નક્કી તેમને મૂકવાની નથી જ. તમે શા માટે ટંટો (ઝઘડો) કરો છો ?

અનેક પ્રકાર કરો રે બહેની, હું નહીં મૂકું પ્રાણનો નાથ ।

બીજી રામત જઈ કરો રે બહેની, આ તાં ઊભો છે એવડો સાથ ॥ ૫ ॥

હે બહેન ! તમે અનેક પ્રકારે પ્રયત્ન કરો તોય હું મારા પ્રાણનાથને મૂકીશ નહિ. તમે જઈને બીજી રામત કરો. આવડો મોટો વિશાળ સુંદરસાથ તો અહીં ઊભો છે.

કેમ રે મૂકું કહે કેસરબાઈ, તમને રમતાં થૈ ઘણી વાર ।

હવે તમે કેમ નહીં મૂકો, મારા પ્રાણતણો આધાર ॥ ૬ ॥

કેસરબાઈ પણ કહે છે કે ઈંદ્રાવતી ! હું પણ પ્રિયતમને કેમ મૂકી દઉં ? એમની સાથે રામત

કરતાં કરતાં તમને ઘણો સમય થઈ ગયો છે. હવે તમે મારા પ્રાણનાથને શા માટે મૂકતાં નથી ?

સુણો કેસરબાઈ વાત અમારી, ઈંદ્રાવતી કહે આ વાર ।

લાખ વાતો જો કરો રે બહેની, પણ હું નહીં મૂકું નિરધાર ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે કેસરબાઈ ! મારી વાત સાંભળો. આ વખતે ભલે તમે લાખ પ્રયત્ન કરો તેમ છતાં પ્રિયતમને હું નક્કી મૂકીશ નહિ જ.

કહે કેસરબાઈ અમસું ઈંદ્રાવતી, કાં કરો એવડું બળ ।

એટલા લગે તમે રામત કીધી, હવે નહીં મૂકું પાણીવળ ॥ ૮ ॥

કેસરબાઈ કહે છે કે હે ઈન્દ્રાવતી ! તમે અમારી સાથે આવી જબરજસ્તી શા માટે કરો છો ? અત્યાર સુધી તો તમે પ્રિયતમ સાથે રામતો કરી. હવે હું ક્ષણમાત્ર માટે પણ તેમને મૂકવાની નથી.

બીજી સખી ઈહાં નહીં રે બાપડી, આંહીં તો ઈંદ્રાવતી નાર ।

જોર કરો જોઈએ કેટલું કેસરબાઈ, કેમ ને મૂકાવો આધાર ॥ ૯ ॥

ત્યારે ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ કોઈ બિચારી બાપડી સખી નથી આ તો પ્રિયતમની અંગના ઈન્દ્રાવતી છે. આથી હે કેસરબાઈ ! તમે જોર કરો જોઈએ, તમે કેવી રીતે પ્રિયતમને અમારાથી છોડાવો છો ?

એટલા દિવસ થયા અમને રમતાં, પણ કોણે ન કીધું એમ ।

ભોળા ઢાલની વાત જુઈ છે, જોઈએ જોર કરી જીતો કેમ ॥ ૧૦ ॥

અમને રમતાં આટલા દિવસ થયા પરંતુ તમારી જેમ કોઈએ રોક ટોક કરી નહિ. તમે સીધી-સરળ રીતે કહો તો વાત જુદી છે. પણ જો બળપૂર્વક તમે જીતવા માગતાં હો તો જોઈએ કેવી રીતે જીતો છો ?

વેઢ દેખીને વાલોજી હંસિયા, વળગે માંહો માંહે નાર ।

કોઈ કેને નમી ન દિએ, આ તાં બંને જાણે ઝુંઝાર ॥ ૧૧ ॥

બંનેની હઠ જોઈને પ્રિયતમ હસવા લાગ્યા. બંને અંદર અંદર અથડાઈ પડી છે. કોઈ કોઈને નમવા તૈયાર નથી. આ તો બંને જાણે લડાયક બની ગઈ.

સિખામણ દિએ રે વાલોજી, કોઈ ના નમે રે લગાર ।

ત્યારે રૂપ કીધાં રંગે રમવા, સંતોષી સરવે નાર ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમે બંનેને સમજાવ્યું પરંતુ બંનેમાંથી કોઈ નમતું નથી. ત્યારે પ્રિયતમે સહુ સાથે રામત કરવા માટે અલગ અલગ રૂપ ધારણ કર્યા અને બધી સખીઓને સંતોષ આપ્યો.

કેસરબાઈ જાણે અમકણે આવ્યા, ઈંદ્રાવતી જાણે અમ પાસ ।

સઘળીસું સનેહ કરી, વન માંહે કીધાં વિલાસ ॥ ૧૩ ॥

કેસરબાઈ એમ સમજી કે પ્રિયતમ મારી પાસે આવી ગયા અને ઈન્દ્રાવતી માને છે કે પ્રિયતમ મારી સાથે છે. આ પ્રકારે પ્રિયતમે વૃંદાવનમાં સહુની સાથે પ્રેમપૂર્વક આનંદ વિલાસ કર્યો.

ઈન્દ્રાવતી કેસરબાઈ મળિયું, બંને કહે એમ ।

ઓસિયાળી થૈયો મન માંહે, જુઓ આપણ કીધું છે કેમ ॥ ૧૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી અને કેસરબાઈ જ્યારે પરસ્પર મળ્યાં તો આપણે આવું કેમ કર્યું એમ કહીને બંને શરમિંદાં બન્યાં.

ભીડીને મળિયું બંને ઉછરંગે, ભાજી હૈડાની હામ ।

ઈન્દ્રાવતી કહે કેસરબાઈ, વાલે પૂરણ કીધાં મન કામ ॥ ૧૫ ॥

ત્યારપછી બંને એક બીજાને ઉમંગ પૂર્વક ભેટી પડ્યાં અને પોતાના હૃદયની દ્વૈત ભાવનાને દૂર કરી. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે કેસરબાઈ ! પ્રિયતમે અભિન્નપણે આપણી મનોકામના પૂર્ણ કરી.

પ્રકરણ ૩૯ ચોપાઈ ૭૫૫

રાગ : કેદારો છંદ

છેડો ન છટકે, અંગ ન અટકે, ભરે પાંઉં ચટકે, માનવંતી મટકે ।

લિએ રંગ લટકે, ઘુટાવે અધુર ઘટકે, વળી વળી સટકે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે રાસલીલા કરતી વખતે કોઈની સાડીનો પાલવ છટક્યો નહિ. કોઈનાં અંગ પણ અટક્યાં નહિ. બધી સખીઓ લટકતી ચાલે ચાલે છે. લટકાં કરીને રાસની રંગત માણે છે. અધરામૃતનું આદાન-પ્રદાન કરે છે. વારંવાર ભેટે છે.

ખાંત ઘણી ખટકે, રમવા રંગે રાસ રી ।

રમતી રાસ કામની, જામતી ચંદ્ર જામની ॥ ૨ ॥

રાસલીલા કરવા માટેની તીવ્ર ચાહના જ તેમના અંતરાત્મામાં ઘણી ખટકે છે. કામિની સખીઓ રાસ રમી રહે છે. એવું લાગે છે કે જાણે ચંદ્રમાની ચાંદની સઘળી કળાઓ સાથે સ્થિર થઈ ગઈ છે.

મળી વલ્લભે માનની, ભળંતી રંગે ભામની ।

શ્યામાજી સંગે શ્યામની, બાંહોંડી કંઠે કામની ॥ ૩ ॥

તાણતી અંગે આમની, મુખ બીડી સોહે પાનની ।

એમ રમત સકલ સાથ રી ॥ ૪ ॥

માનિની સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના મિલનથી પ્રેમરંગમાં એક રૂપ થઈ જાય છે. શ્યામાજી અને શ્યામસુંદરની સાથે ગળામાં હાથ નાખીને સખીઓ એકબીજી તરફ ખેંચી રહી છે. મુખમાં પાનનું બીડું શોભી રહ્યું છે. આ રીતે બધી સખીઓ રામત કરી રહી છે.

મારો સાથ રમે રે સોહામણો, કાંઈ રામત રમે રંગ ।

વાલાજીસું વાતો કરે અખ્યાતો, ઉલટ ભીડે અંગ ॥ ૫ ॥

આપણો સુંદરસાથ પ્રેમમાં મગ્ન થઈને અત્યંત સુંદર રીતે રાસની રામત કરી રહ્યો છે. તેઓ પ્રિયતમ સાથે આનંદ-પ્રમોદની વાતો પણ કરે છે. ઉત્સાહ અને આવેશમાં આવીને એકબીજાનાં અંગોને ભીડી આલિંગન આપે છે.

બાંહોંડી વાળે ભૂષણ સંભાળે, રખે ખૂંચે કોઈ નંગ ।

લિએ બાથો વાલાજી સંઘાતો, ઉનમદ બળ અનંગ ॥ ૬ ॥

હાથ વડે આભૂષણોને સંભાળે છે કે રખેને કોઈ નંગ શરીરને ખૂંચે. જ્યારે કોઈ સખી તો એની પરવાહ કર્યા વિના કામનાવશ ઉન્માદી થઈને પ્રિયતમ સાથે આલિંગન કરીને આનંદ લઈ રહી છે.

છટકે રમે પાખલ ભમે, રામત ન કરે ભંગ ।

છેલાઈએ છેકે અંગ વસેકે, સખી સરવે સુયંગ ॥ ૭ ॥

લયકતી ચાલે રમતી પ્રિયતમની ચારે તરફ ધૂમે છે પણ રામતમાં કોઈપણ પ્રકારનો ભંગ પડવા દેતી નથી. ભાવ-ભંગિમાઓને દર્શાવવાના આશયથી પોતાનાં અંગને વિશેષરૂપે મરોડ આપતી સખીઓ અતિશય કુશળતાપૂર્વક રમે છે.

કેટલીક સુંદરી ઉલટ ભરી, આવી વાલાજીને પાસ ।

ઉમંગ આણે આપ વખાણે, વ્રહ વિનતા ગયો નાસ ॥ ૮ ॥

ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસથી ભરેલી કેટલીક સખીઓ પ્રિયતમ પાસે આવે છે. બીજી સખીઓ પોતાના ઉત્સાહની પોતે જ પ્રશંસા કરે છે. આ રીતે સખીઓની વિરહવેદના દૂર થઈ ગઈ.

ગીત ગાય રંગ થાય, વિવિધ પેરે વિલાસ ।

જુજવી જોડે એકઠી દોડે, મારા વાલાજીસું કરવા હાંસ ॥ ૯ ॥

સખીઓ પ્રેમાનંદમાં મગ્ન થઈને શ્રી કૃષ્ણના ગુણાનુવાદ કરતી ગીત ગાય છે. વિવિધ પ્રકારે આનંદ વિનોદ પણ કરે છે. અલગ અલગ જોડી બનાવીને અથવા એક સાથે મળીને પ્રિયતમની સાથે હાસ્યવિનોદ કરવા માટે દોડે છે.

વાલૈએ વિમાસી અંગ ઉલાસી, દેહ ધર્યા અનેક ।

સખિયો સઘળી જુજવી મળી, મારા વાલાજીસું રમે વિસેક ॥ ૧૦ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ સખીઓને આનંદમગ્ન જોઈને વિચારપૂર્વક અનેક સ્વરૂપ ધારણ કર્યાં. ત્યારે સહુ સખીઓ આવીને પ્રિયતમને અલગ-અલગ મળી અને વિશેષપણે રામત રમવા લાગી.

અંગડાં વાળે નયણાં ચાલે, ઉપજાવે રંગ રેલ ।

બોલે બંગે આવે રંગે, જાણે પહેલે ભણિયો પેસ ॥ ૧૧ ॥

સખીઓ રામતમાં પોતાનાં અંગોને વળાંક આપે છે. મારકણાં નયનો ચલાવી પ્રેમાનંદ ઉત્પન્ન કરે છે. એકી સાથે રંગમાં આવી જઈને મસ્તીપૂર્વક અગડં બગડં બોલે છે. તેઓ એવી રીતે રમી રહી છે કે જાણે એમને પહેલાંથી જ આ દાવપેચનું જ્ઞાન હોય.

અતિ ઉછરંગે વાધ્યો સંગે, ઉમંગ અંગ ન માય ।

વાલાજીની બાંહે કંઠ વળાય, રમતાં તાણી જાય ॥ ૧૨ ॥

અતિશય ઉત્સાહ સાથે રામત કરતાં કરતાં પ્રેમાનંદ પણ વધવા લાગ્યો. અંગમાં ઉમંગ સમાતો નહોતો. (સખીઓ) પ્રિયતમના બાહુઓને પોતાના કંઠે લગાવીને તેમની સાથે રામત કરતાં કરતાં તેમને ખેંચી જાય છે.

બાંહોંડી ઝાલી વનમાં ઘાલી, રામત રમે અતિ દાએ ।

વનમાં વિગતે જુજવી જુગતે, રંગ મન ઈછા થાએ ॥ ૧૩ ॥

પ્રિયતમના ગળામાં હાથ રાખીને તેમને વનમાં લઈ જાય છે અને અનેક દાવપેચ પૂર્વક રામત રમે છે. આ પ્રકારે વનમાં વિવિધ યુક્તિઓ કરીને તેઓ અલગ અલગ રમે છે. જેથી મનમાં રંગીલી ઈચ્છાઓ થયા જ કરે.

એક નિરત કરે ફેરી ફેરે, છેક વાળે તેણે તાય ।

એક દિએ ઠેક વળી વસેક, રેત ઉડાડે પાય ॥ ૧૪ ॥

એક સખી નૃત્ય કરતી ધૂમે છે. બીજી સખી એ વખતે વાલાજીને રોકે છે. ત્રીજી પોતાના પગથી રેતી ઉડાડતી ઉડાડતી છલંગ મારે છે.

એક ધૂમે ધૂમરડે કોઈક દોડે, વચન ગાય રસાલ ।

એક લિએ તાળી દિએ વાળી, સામ સામી પડતાલ ॥ ૧૫ ॥

કોઈ સખીઓ એક બીજીના હાથ પકડીને ફૂદરડી ફેરે છે. કોઈ દોડતી દોડતી મધુર વાણીથી ગાતી જાય છે. કોઈ સખી બીજી સખી સાથે મળીને સામ સામે તાળી આપે છે.

એક ચઢે વને ઈછા ગમે, હીંચે હિચોળે ડાળ ।

એક કોણિયાં રમે ગાય ગમે, પ્રેમતણી દિએ ગાળ ॥ ૧૬ ॥

કોઈ સખી ઈચ્છાનુસાર વનમાં જઈને ઝાડ પર ચડે છે, તો બીજી સખી ડાળી પકડીને હીંચકો ખાય છે. કેટલીક સખીઓ કોણિયાંની રામત રમે છે. આ રીતે સખીઓ પોતાની ઈચ્છાનુસાર રામતો કરે છે, ગાય છે અને પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં એક બીજાને મીઠીગાળ પણ આપે છે.

એક ફેરે ફેરી કર ધરી, બાંહોંડી કંઠ આધાર ।

એક ફૂદડી ફેરે રામત કરે, રંગ થાય રસાલ ॥ ૧૭ ॥

કેટલીક સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના કંઠમાં પોતાના હાથ પરોવીને ફીરકીની રામત કરે છે તો કોઈ ગોળ ગોળ ધૂમે છે. આ પ્રમાણે રસભરી રામતો થઈ રહી છે.

મોરલિયા નાચે રંગે રાચે, સબદ કરે ટહુંકાર ।

વાંદરડા પાય ઊભા થાય, લિએ ગુલાંટો સાર ॥ ૧૮ ॥

આ બધી સખીઓની રામત જોઈને મોર પણ આનંદિત થઈને ટહુંકાર કરી નૃત્ય કરે છે. વાનરો પણ પગ પર ઊભા થઈ ગુલાંટો ખાઈ રહ્યા છે.

પસુ પંખી વાસે મન ઉલાસે, આનંદિયો અપાર ।

વન કોલાંભે વેલો આવે, ફૂલડાં કરે બહેકાર ॥ ૧૯ ॥

પશુપક્ષી પણ પાસે આવીને હર્ષ અને ઉલ્લાસ સાથે અપાર આનંદ લઈ રહ્યાં છે. વનની લતાઓ નવપલ્લવિત થઈને પુષ્પિત થઈ રહી છે. તેમનાં ફૂલ સુગંધ ફેલાવી રહ્યાં છે.

ચાંદલિયો તેજે જુએ હેજે, નીચો આવી નિરધાર ।

જલ જમુનાનાં વાધ્યાં ઘણાં, આઘા ન વહે લગાર ॥ ૨૦ ॥

ચંદ્રમા પોતાની ચાંદની દ્વારા ઘણા પ્રેમપૂર્વક રામત જોઈ રહ્યો છે. એવું લાગે છે એ પોતે જાણે ઝૂકીને નીચો આવી ગયો છે. યમુનાજીનાં જળ પણ રાસને નીરખવા માટે ઊંચે વધી રહ્યાં છે, પણ તે સહેજે ય આગળ વધતાં નથી. તેમની ગતિ અટકી ગઈ છે.

પડછંદા બાજે ભોમ વિરાજે, પડતાલે ધમકાર ।

સઘળી સંગે ઉમંગ અંગે, અજબ રમે આધાર ॥ ૨૧ ॥

સખીઓના પગની ધમકથી પૃથ્વીમાં પડઘા પડી રહ્યા છે. એ ધમકનો અવાજ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો છે. સહુ સખીઓ અંગેઅંગમાં ઉમંગ ભરીને પ્રિયતમ સાથે અદ્ભુતપણે રામત રમી રહી છે.

ભૂષણ બાજે ધરણી ગાજે, વૃંદાવન હોહોકાર ।

અમૃત વા વાય લહેરો લિએ વનરાય, અંગ ઉપજાવે કરાર ॥ ૨૨ ॥

આભૂષણોના ધ્વનિથી ધરતી ગૂંજી ઊઠી છે. વૃંદાવનમાં સર્વત્ર હર્ષધ્વનિ ફેલાઈ ગયો છે. અમૃતમય વાયુ વાયી રહ્યો હોઈ વૃંદાવનની વનસૃષ્ટિ લહેરાઈ ઊઠી છે. તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગમાં શાંતિનો સંચાર થઈ રહ્યો છે.

એમ કેટલીક ભાંતે રમિયાં ખાંતે, રામત રંગ અપાર ।

કહે ઈન્દ્રાવતી એણી પેરે લીજે, વાલો સુખ તણો સિરદાર ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે સખીઓએ પોતાની ઈચ્છાનુસાર અપાર રામતો કરી. ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે આપણા પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ અપાર સુખોના સ્વામી છે. તેમની પાસેથી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ કરો.

પ્રકરણ ૪૦ ચોપાઈ ૭૭૮

રાગ : મારુ

ઊભા ને રહો રે વાલા ઊભા ને રહો, હજી આયત છે અતિ ધણી ।

રામત રમાડો અમને, ઉલટ જે અમતણી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે પ્રિયતમ ! આપ ઊભા રહો. અમારા મનમાં રામત કરવાની હજી પણ ઈચ્છા છે. આથી આપ અમને અમારી ઈચ્છા મુજબની રામત રમાડો.

અનેક રંગે રમાડિયાં, કેટલાં લઉં તેનાં નામ ।

સખી સખી પ્રતે જુજવા, સહુનાં પૂરણ કીધાં મન કામ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમે અમને વિવિધ પ્રકારે પ્રેમ અને આનંદની રામતો રમાડી. એનાં તે કેટકેટલાં નામ લઉં ? દરેક સખી સાથે અલગ અલગ થઈને તેમણે સહુના મનોરથ પૂરા કર્યા.

આ ભોમનો રંગ ઉજળો, કાંઈ તેજ તણો અંબાર ।

વસ્તર ભૂષણ આપના, સું કહું સરૂપ સિણગાર ॥ ૩ ॥

વૃંદાવનની આ ભૂમિનો રંગ ઉજ્જવળ છે. એવું લાગે છે કે જાણે આ પ્રકાશમાન જ્યોતિનો પુંજ છે. સુંદરસાથનાં વસ્ત્ર અને આભૂષણોનું તેમજ પ્રિયતમના સ્વરૂપ અને તેમના શણગાર વિશે તો હું શું કહું ?

નેહકલંક દીસે ચાંદલો, નહીં કળા તણો કોઈ પાર ।

ઉઠે અલેખે કિરણો, સહુ ઝળકારોં ઝળકાર ॥ ૪ ॥

ચંદ્રમા પણ નિષ્કલંક અને નિર્મળ દીસે છે. એની કલાઓનો તો કોઈ પાર નથી. એમાંથી અનેક કિરણો નીકળી રહ્યાં છે, જેને કારણે ચારે તરફ તેજ-પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે.

વન વેલડિયું છાઈયું, રણિયામણાં ફૂલ કે રંગ ।

વાય સીતલ રંગ પ્રેમલ, કાંઈ અંગડે વાધ્યો ઉમંગ ॥ ૫ ॥

વન વૃક્ષો અને વેલીઓથી છવાયેલું છે. તેમાં અનેક પ્રકારનાં સુંદર પુષ્પો, ખીલ્યાં છે. શીતળ વાયુ વાય છે તેથી સુગંધ ફેલાઈ રહી છે. તેને કારણે અંગ અંગમાં ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ પ્રસર્યો છે.

વળી રસ વનમાં છે ઘણાં, મીઠી પંખીડાંની વાણ ।

એ વન મૂકાય નહીં, રૂડો અવસર એ પરમાણ ॥ ૬ ॥

આ વૃંદાવનમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરનારાં અને પ્રેમને વધારનારાં અનેક તત્ત્વો છે. અહીં પક્ષીઓની મધુર વાણી સંભળાઈ રહી છે. આવા વૃંદાવનને તો છોડવું ઘણું મુશ્કેલ છે. કેમકે આ સુંદર અવસર ઘણો જ સાર્થક છે.

અનેક વિલાસ કીધાં વનમાં, મળી સહુએ એકાંત ।

એ સુખની વાતો સી કહું, કાંઈ રમિયાં અનેક ભાંત ॥ ૭ ॥

આપણે બધાંએ એકાંતમાં મળીને વૃંદાવનમાં અનેક પ્રકારના વિલાસ કર્યા. રામત રમતી વખતે જે વિવિધ પ્રકારનાં સુખ મળ્યાં તેનું વર્ણન શી રીતે કરું ?

હવે એક મનોરથ એહ છે, આપણ રમિએ એણી રીતે ।

બાથ લીજે બંને બળ કરી, જોઈએ કોણ હારે કોણ જીતે ॥ ૮ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારી એક અંતિમ (છેવટની) અભિલાષા છે કે આપણે પરસ્પર બળપૂર્વક આલિંગન કરીએ અને જોઈએ કે કોણ હારે છે અને કોણ જીતે છે.

ઝળકે ઝીણી રેતડી, નહીં કાંકરડી લગાર ।

થાય રૂડી ઈલાં રામત, આપણ રમિએ આધાર ॥ ૯ ॥

આ ભૂમિની (યમુનાજીના કિનારાની) બારીક રેત ઝળકી રહી છે. એમાં પણ કાંકરો દેખાતો નથી તેથી અહીં સારી રીતે રામત રમી શકાશે. હે જીવનાધાર ! આપણે અહીં રામત કરીએ.

સખિયો તમે ઊભા રહો, જેવું હોય તેવું કહેજો ।

બંને લઉં અમે બાથડી, તમે સાખ તે સાચી દેજો ॥ ૧૦ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે બધાં અહીં ઊભાં રહો. અમે બંને પરસ્પર ભેટીએ છીએ. તમે સાક્ષી રહેજો. તમે સાચું જ કહેજો.

દોડી લીધી કંઠ બાંહોંડી, બંને કરી હોહોકાર ।

સખિયું મનમાં આનંદિયું, સુખ દેખી થયો કરાર ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીએ દોડીને પ્રિયતમના ગળામાં હાથ પરોવી દીધા. બંનેએ હર્ષ ધ્વનિ કરીને એકબીજાને બાહુપાશમાં જકડી લીધાં. બધી સખીઓ મનમાં આનંદ પામી અને બંનેની આ સુખમય રામત જોઈને તેમના મનને ઠંડક થઈ.

ચરણ આંટી ભુજ બંધ વાળી, કોઈ ના નમે રે અભંગ ।

બાથો લિએ બંને બળ કરી, રસ ચઢતો જાય રંગ ॥ ૧૨ ॥

પગની આંટી મારીને એક બીજાને બાથ ભરીને તેઓ પરસ્પર વળગી રહ્યાં. કોઈ પણ ઢીલાં પડીને નમતું મૂકતાં નથી. બંને બળપૂર્વક પરસ્પર બથ ભરી રહ્યાં છે. આ રીતે રસરંગ વધતો જાય છે.

વાલો વળાકા દેવાને, નીચા નમાવ્યાં ચરણ ।

હો હો વાલોજી હારિયા, હંસી હંસી પડે સહુ ધરણ ॥ ૧૩ ॥

પ્રિયતમે દાવપેચ કરવા માટે જેવો તો પગ સહેજ નીચે વાળ્યો કે બધી સખીઓ પ્રિયતમ હારી ગયા કહીને હસી હસીને લોટપોટ થઈ ગઈ.

સખિયો કહે અમે જીતિયું, સુખ ઉપનું આસાધાર ।

તાલી દઈ દઈ હરખિયું, લડથડે પડે સહુ નાર ॥ ૧૪ ॥

સખીઓ કહે અમે બધાં જીતી ગયાં. તેમને અસાધારણ સુખ પ્રાપ્ત થયું. તાળી પાડી પાડીને તેઓ પ્રસન્નતાપૂર્વક હસવા લાગી અને લથડિયાં ખાઈને પડી ગઈ.

અણચી કાં કરો રે સખિયો, હું જાણું છું તમારું જોર ।

જીત્યા વિના એવડી ઉલટ, કાં કરો એવડો સોર ॥ ૧૫ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા કે હે સખીઓ ! તમે અંચઈ કેમ કરો છો ? તમારી શક્તિને હું સારી રીતે જાણું છું. જીત્યા વગર જ તમે આવડો શોર શા માટે કરો છો ?

હાર્યા હાર્યા અમને કાં કહો, આવો લીજે બીજી બાથ ।

જે હારસે તે હવડા જોસું, તમે સાચી કહેજો સહુ સાથ ॥ ૧૬ ॥

પ્રિયતમજી કહે છે - “હારી ગયા, હારી ગયા” એવું તમે અમને કેમ કહો છો ? આવો ફરી વાર બથ ભરીએ. કોણ હારે છે તે હમણાં જ જણાઈ જશે. તમે સહુ સુંદરસાથ સાચું બોલજો.

આવો વળી બીજી બાથો લીજીએ, એક પૂઠીને અનેક ।

હવડા હરાવું તમને, વળી હસાવું વસેક ॥ ૧૭ ॥

આવો આવો ફરી બથ ભરીએ છીએ. એક નહિ અનેકવાર હમણાં હું તમને હરાવીને બધાંને વિશેષ હસાવીશ.

કહે ઈન્દ્રાવતી હું બળવંતી, સુણજો સખિયો વાત ।

નેહેયે તમને ઊંચું જોવરાવું, વળી રામત કરું અખ્યાત ॥ ૧૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે સાંભળો. હું અધિક શક્તિશાળી છું. પ્રિયતમને હરાવીને હું તમારા બધાનું મસ્તક ઊંચું રાખીશ અને ફરીથી વિશેષ રામત રચાવીશ.

પ્રકરણ ૪૧ ચોપાઈ ૭૯૬

[પ્રકરણ ૪૨ અને ૪૩ના અર્થ કરવાની પરંપરા ન હોવાને કારણે આ બે પ્રકરણોની મુખ્ય ચોપાઈઓ જ આપેલી છે.]

છંદની ચાલ

એણે સમે રામત ગમે, વાલો વિલસી લિએ સોસી ।
અધુરી મધુરી અમૃત ઘૂંટે, છોલે છૂટે લીએ લૂંટે ॥ ૧ ॥

લથબથ, હથસથ, અંગસંગ, રંગ બંગ ચંગ, ચોલી ચૂંથી,
ભાજી ભૂસી, હાંસી સાંસી, જાણી પાણી, નૈણી માણી,
વદૂ વાણી, રહોજી હોજી, માજી કાંજી, ભાખું જાખું,
રંગે રાખું, સમારું સિણગારજી ॥ ૨ ॥

વળી વસેખે, રાખું રેખે, લઉં લેખું, જોઉં જોખું,
પ્રેમે પેખું, ઘસી મસી, આવી રસી, હસી ખસી બસી,
ભીસી રીસી ખીસી, જરડી મરડી, કરડી ખરડી ॥ ૩ ॥

ખંડી ખાંડી, છાંડી માંડી, મેલી ભેલી, ભૂમી ચૂમિ ગાલી લાલી,
લોપી ચાપી, લાજી ભાજી, દાઝી કાઢી આંજી હાંજી,
જીતી જોપે, રૂડી રીતે, ઉઠી ઈન્દ્રાવતી આ વાર જી ॥ ૪ ॥

પ્રકરણ ૪૨ ચોપાઈ ૮૦૦

રાગ : ધન્યા છંદ

છેલ છંછેરીને લીધી બાથ જુગતે, રામત કીધી અતિ રંગજી ।
સ્યામ સુંદરી બંને સરખી જોડ, જાણિએ એકે અંગજી ॥ ૧ ॥

વળી રામત માંડી એક જુગતે, જાણિએ સઘળી અભંગજી ।
રામત કરતાં આલિંઘન લેતાં, લટકે દિએ ચુમનજી ॥ ૨ ॥

રમતાં ભીડે કઠણ કુચસું, છબકેસું રંગ લેતજી ।
અમૃત પિએ વાલોજી રમતાં, અધુર ઈન્દ્રાવતી દેતજી ॥ ૩ ॥

અધુર લઈ મુખ માંહે મારે વાલે, આયત કીધી અપારજી ।

ભૂષણ ઉઠિયાં ઉઠિયાં અંગો અંગે, રહો રહો સમરથ સાર આધારજી ॥ ૪ ॥
 રમ્યાં રમ્યાં મારા મારા વાલા વાલા, પાછી પાછી રામત કોય ના રહી ।
 હવે ને હવે આધાર, આયત પૂરણ થઈ ॥ ૫ ॥
 સમસમ દઉં દઉં સ્યામ સ્યામ સુણો સુણો મમમમ ભીડો એણી ભાંતજી ।
 બોલી બોલી ન ન સકું બળિયા રે બળિયા, પૂરી પૂરી મારી મારી ખાંતજી ॥ ૬ ॥
 દઈ દઈ સમ સમ થાકી થાકી તમને, કાં કરો ભીડા ભીડજી ।
 આયત આયત આવે અંગો અંગે, ત્યારે ન દેખો પીડજી ॥ ૭ ॥
 મન મન મનોરથ પૂર્યા પૂર્યા વાલા વાલા, વળી વળી લાગું પાયજી ।
 કેહી કેહી પેરે પેરે કહું કહું તમને, સ્વાંસ સ્વાંસ હૈડે મુઝાયજી ॥ ૮ ॥
 કર કર જોડી જોડી કહું કહું વાલા વાલા, વળી વળી માન જ માગુંજી ।
 મેલો મેલો મુખથી વાત કરું, નમી નમી ચરણે લાગુંજી ॥ ૯ ॥
 જેવી અમને આયત હુતી, તમે તેવા રમાડ્યાં રંગજી ।
 સાથ સકલમાં એમ સુખ દીધાં, ઈંદ્રાવતી પામી આનંદજી ॥ ૧૦ ॥

પ્રકરણ ૪૩ ચોપાઈ ૮૧૦

રાગ : મલાર

સખી સખી પ્રતે સ્યામ, વાલેજીએ દેહ ધર્યા ।
 કાંઈ વલ્લભસું આ વાર, આનંદ અતિ કર્યા ॥ ૧ ॥
 ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીએ પ્રત્યેક સખી સાથે અલગ અલગ રૂપ ધારણ કર્યું.
 આ રીતે ધણી શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ સાથે બધી સખીઓએ આ વખતે આનંદ વિલાસ કર્યો.
 મારા પૂરણ મનોરથ જેહ, થયાં વરસું મળી ।
 કાંઈ રહી નહીં લવલેસ, વાલાજીસું રંગ રળી ॥ ૨ ॥
 મારા મનમાં જે મનોકામના હતી તે પ્રિયતમ ધણીને મળતાં પૂરી થઈ ગઈ. હું પ્રિયતમના
 રંગમાં રંગાઈ ગઈ છું. હવે મારી કોઈ પણ ઈચ્છા બાકી નથી રહી ગઈ.
 અમે જેમ કહ્યું વાલે તેમ, કીધી રામત ઘણી ।
 હામ હુતી હૈડા માંડે, વાલે ટાળી અમતણી ॥ ૩ ॥
 અમારા કહેવા મુજબ પ્રિયતમે અનેક રામતો કરી. આ પ્રમાણે હૃદયની જેટલી ચાહના હતી
 તે બધી પ્રિયતમે પૂરી કરી દીધી.
 એણે સમે જે સુખ, થયાં જે સાથમાં ।
 કાં જાણે વલ્લભ, કાં જાણે મારી આતમા ॥ ૪ ॥
 એ વખતે સુંદરસાથને જે સુખ પ્રાપ્ત થયું, તેને કાં તો પ્રિયતમ જાણે છે અથવા તો મારો

આત્મા જાણે છે.

જેહના મનમાં જેહ, ઉછાહ હુતા ઘણાં ।
સુખ દીધાં તેહને તેહ, પાર નહીં તેહતણાં ॥ ૫ ॥

જેમના મનમાં જેવો ઉત્સાહ હતો તેને પ્રિયતમે એવા પ્રકારનું સુખ આપી પરિપૂર્ણ કર્યો. એ પ્રેમ અને આનંદની કોઈ સીમા નથી.

એમ રામત કીધી વન માંહે, રમીને આવિયાં ।
એ સુખ આ વન માંહે, ભલા ભમાડિયાં ॥ ૬ ॥

આ પ્રકારે વૃંદાવનમાં રામતો થઈ. રમીને અમે (યમુનાજીના તટ પર) આવી ગયાં. પ્રિયતમે વનમાં આવાં અનંત સુખ આપ્યાં.

કહે ઈંદ્રાવતી સાથ, એની વાતો જેટલી ।
ન કહેવાય કોટમો ભાગ, મારે અંગ એટલી ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે- હે સખીઓ ! શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણની રામતોને લગતી જે કંઈ વાતો છે તેનો કરોડમો ભાગ પણ વર્ણન કરવો કઠિન છે. અર્થાત્ તેનું વર્ણન થઈ શકે નહિ. મારા અંગ (જિહ્વા)થી કેવળ આટલું જ વર્ણન થઈ શક્યું.

પ્રકરણ ૪૪ ચોપાઈ ૮૧૭

રાગ : ગોડી-ઝીલણાં

અની હાંરે ઝીલણ રંગ સોહામણાંરે, આપણ ઝીલસુ વાલાજીને સાથ ।
રામત રમી સહુ આવિયાં, કાંઈ પૂરણ થયો રંગ રાસ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે હે સખીઓ ! જલકીડાનો આનંદ ઘણો જ મનોહર અને સુંદર છે. હવે અમે પ્રિયતમ સાથે યમુના જળમાં સ્નાન કરીશું. આપણે બધા રાસલીલા પૂર્ણ કરીને યમુનાજીના તટ પર આવ્યાં છીએ. આપણી રાસની રામત પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક પૂરી થઈ ગઈ છે.

શ્રી રાજ કહે શ્યામાજી સુણો, કાંઈ તમારા મનમાં જેહ ।
સાથ સહુને મનોરથ, કાંઈ રહ્યો છે એક એહ ॥ ૨ ॥

શ્રી રાજજી કહે છે- હે શ્યામાજી ! સાંભળો. તમારા મનમાં જે પણ કંઈ હોય તે નિઃસંકોચ કહો. શ્યામાજી પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે હવે સહુ સાથનો એક જ મનોરથ બાકી રહ્યો છે.

અંગે ઉમંગ ઉપાઈને, ભેળા નાહિએ તે ભલી ભાંત ।
ઝીલણાં કીજે મન ગમતાં, ખરી પૂરું તમારી ખાંત ॥ ૩ ॥

અંગોમાં ઉત્સાહ લઈને આપણે બધાં એક સાથે યમુનાજીમાં સારી રીતે સ્નાન કરીએ. શ્રીકૃષ્ણજી તેમને સંતોષ પમાડતાં કહે છે કે તમે બધાં ઈચ્છાનુસાર જલકીડા કરો. તમારી આ ઈચ્છા પણ સારી રીતે પૂર્ણ કરું છું.

વેલડીએ કુસમ પ્રેમલ, કાંઈ વન ઝલૂવે વાએ ।
ફળે રસ ચઢ્યા કે ભાંતનાં, ભોમ સોભા વાધતી જાએ ॥ ૪ ॥

વેલો પર સુંગઘિત પુષ્પો ખીલ્યાં છે. વન પણ વાયુના હિલોળાથી ઝૂમી રહ્યું છે. વૃક્ષો પર ભાતભાતનાં રસદાર ફળો દીસે છે. આમ વૃંદાવનની ભૂમિની શોભા વધી રહી છે.

જલ ઉછળે ઉછરંગમાં, લહેરડિયો લે રે તરંગ ।

પસુપંખીના સબદ સોહામણાં, કાંઈ ઉલટ પસર્યો અંગ ॥ ૫ ॥

યમુનાજીનું જળ પણ ઉમંગમાં આવીને ઊછળી રહ્યું છે. એમાં મોટા મોટા તંરગો ઊઠી રહ્યા છે. પશુ-પક્ષીઓના મધુર શબ્દ પણ અંગ-પ્રત્યંગમાં આનંદની સ્ફૂરણ કરી રહ્યા છે. તેથી બધાંનાં હૃદય આનંદથી તરબોળ થયાં છે.

સાથ મળીને ભેળો થયો, આવ્યો તે આનંદ માંહે ।

અમે સખિયો ત્રટ ઉપર, વાલાજીની ગ્રહી બાંહે ॥ ૬ ॥

સઘળો સુંદરસાથ એકઠો થયો. બધાં આનંદમગ્ન થઈને નદી- તટ પર પહોંચ્યાં. ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે અમે બધી સખીઓએ મળીને યમુનાજીના તટ પર પ્રિયતમનું બાવડું પકડી લીધું.

વાઘા વધારી કાંઠે મૂક્યાં, કાંઈ વસ્તર પહેર્યાં ઝીલણ ।

સખી એક બીજીને આનંદમાં, જલ માંહે લાગી ઠેલણ ॥ ૭ ॥

વસ્ત્રો ઉતારીને કિનારા પર રાખી દીધાં અને જલકીડા માટે યોગ્ય વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. બધી સખીઓ આનંદમગ્ન થઈને એક બીજીને પાણીમાં ધકેલવા લાગી.

ત્રટ જોઈને જલમાં સાંચર્યાં, સાથ વાલો સ્યામાજી સંગ ।

પરિયાણીને થયા સહુ જુજવા, જલ માંહે કીજે આનંદ ॥ ૮ ॥

યમુનાજીના સુંદર અને સ્વચ્છ તટને જોઈને સમસ્ત સુંદરસાથે શ્રીકૃષ્ણજી અને શ્યામાજીની સાથે જળમાં પ્રવેશ કર્યો. પરસ્પર પરામર્શ કરીને બધાં અલગ-અલગ થયાં અને જળનો આનંદ લેવા લાગ્યાં.

એકીગમાં સાથ સ્યામાજી, કાંઈ બીજી ગમાં પ્રાણનાથ ।

કીડા કીજિએ જલમાં, વિલસિએ વાલાજીને સાથ ॥ ૯ ॥

એક તરફ સખીઓ અને શ્યામાજી તથા બીજી તરફ પ્રિયતમ પ્રાણનાથ-શ્રીકૃષ્ણ આ રીતે યમુનાજીના જળમાં જલકીડા કરતાં કરતાં પ્રિયતમ સાથે વિલાસ પણ કરો.

જલ ઉછળે ઉછરંગસું, સહુ વાલાજીને છાંટે ।

વાલોજી છાંટે એણી વિધસું, ત્યારે સરવ નાસંતિયોં કાંઠે ॥ ૧૦ ॥

બધી સખીઓ આનંદપૂર્વક જળની છાલકો મારે છે. સહુ વાલાજીને છાંટે છે. જ્યારે પ્રિયતમ પણ તેમના તરફ પાણીની છાલકો મારે છે ત્યારે બધી સખીઓ દૂર કિનારા તરફ ભાગે છે.

વળી સામી થાય સખિયો, જલ છાંટતિયોં છોળે ।

વાલોજી ઉછળે જલ જોરસું, ત્યારે નાસંતિયોં ટોળે ॥ ૧૧ ॥

પછી બધી સખીઓ પ્રિયતમ સમક્ષ ઊભી રહીને ઘણા જોરથી પાણી છાંટવા લાગે છે. પ્રિયતમ જ્યારે તેમના તરફ પાણી જોરદાર રીતે ઉછળે છે તો તેઓ ટોળી બનાવીને ભાગે છે.

વળી આવતિયોં ઉમંગસું, વાલો વીટ્યો તે ચારે ગમ ।

સૂઝે નહીં કાંઈ જલ આડે, આંખે આવી ગયો છે તમ ॥ ૧૨ ॥

પછી બધાં આનંદમાં આવીને ચારે તરફથી પ્રિયતમને ઘેરીને પાણી ઉછાળે છે. તે વખતે પાણીના છાંટા એટલા તો ઊડતા હતા કે એ જળ આડે કંઈ પણ દેખાતું નહોતું. જાણે કે આંખો સામે અંધારાં આવી ગયાં હોય તેમ લાગતું હતું.

એણે સમે હવે જે થયું, બાઈ ઈંદ્રાવતીનું કામ ।

વિધે વિધે વિલસી વરસું, ભાજી હેડાની હામ ॥ ૧૩ ॥

એ સમયે હવે જે થયું તેનાથી ઈંદ્રાવતી સખીનું કામ સિદ્ધ થઈ ગયું. એમણે પ્રિયતમ ધણી સાથે વિવિધ રીતે રંગવિલાસ કર્યો અને પોતાના હૃદયની કામના પૂરી કરી.

એમ જલ કીડા કરી, પછે નાહ્યા તે પીઉજી ।

ઘણાં રસ લીધાં અંગ યોળતાં, વાલૈયાને વિલસી ॥ ૧૪ ॥

આમ જલકીડા કર્યા પછી પ્રિયતમે સ્નાન કર્યું. તેમનાં અંગોને ચોળી-ચોળીને સ્નાન કરાવવામાં બધી સખીઓએ ઘણો આનંદ વિલાસ કર્યો.

શ્યામાજીને નવરાવિયાં, પેરે પેરે તે ઘણી પ્રીત ।

સાથ સહુ એણી વિધે, કાંઈ નાહ્યો છે રૂડી રીત ॥ ૧૫ ॥

ત્યાર પછી શ્યામાજી મહારાણીને અતિ પ્રીતિપૂર્વક નવડાવ્યાં. ત્યારબાદ સહુ સુંદરસાથે પણ એ રીતે આનંદપૂર્વક સ્નાન કર્યું.

સુંદરબાઈ ઈંદ્રાવતી, કાંઈ રત્નાવતી સંગ ।

લાલબાઈ પહેલાં નિસર્યાં, સિણગાર કીધા સરવા અંગ ॥ ૧૬ ॥

સુંદરબાઈ, ઈંદ્રાવતી, રત્નાવતી અને લાલબાઈ એ ચારેય સ્નાન કરીને સહુ પહેલાં બહાર નીકળી આવી, અને આવીને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને શણગાર સજીને તૈયાર થઈ ગઈ.

વસ્તર ભૂષણ શ્યામાજીને, પહેરાવ્યાં ભલી ભાંત ।

અધવીચ આવીને વાલૈએ, વેણ ગૂંથી કરી ખાંત ॥ ૧૭ ॥

પછી તેમણે મળીને શ્યામાજીને ખૂબ સુંદર રીતે વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવ્યાં. એવામાં તો વચ્ચે આવીને પ્રિયતમે જ અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક શ્યામાજીની વેણી ગૂંથી દીધી.

સિણગાર સરવે સજી કરી, શ્યામાજી ઘણું સોહે ।

દરપણ લઈને હાથમાં, મન વાલાનું મોહે ॥ ૧૮ ॥

સઘળા શણગાર સજેલાં શ્યામાજી અત્યંત સુંદર શોભતાં હતાં. એમણે હાથમાં દર્પણ લઈને પ્રિયતમનું મન મોહી લીધું.

આસબાઈ કમલાવતી, કાંઈ ફૂલબાઈ મળ્યાં ।

ચંપાવતી ચારે મળી, સિણગાર કીધાં ભેળાં ॥ ૧૯ ॥

પછી આસબાઈ, કમલાવતી, ફૂલબાઈ અને ચંપાવતીએ ચારેય સખીઓએ એકઠાં મળીને શણગાર કર્યો.

ચાર સખી મળી શ્રીરાજને, કરાવ્યા સિણગાર ।

વસ્તર ભૂષણ વિધોગતે, કાંઈ સોભ્યા તે પ્રાણ આધાર ॥ ૨૦ ॥

એ ચારેય સખીઓએ મળીને શ્રીરાજજીને શણગાર કરાવ્યો. સુંદર રીતે વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ થવાને લઈને પ્રાણાધાર પ્રિયતમ અતિ સુંદર શોભવા લાગ્યા.

એક બીજીને કરાવિયાં, સિણગાર સરવે એમ ।

ચિતડું દેઈને મેં જોઈયું, કાંઈ સાથનો અતંત પ્રેમ ॥ ૨૧ ॥

એવી રીતે બધી સખીઓએ પરસ્પર શણગાર કરીને એકબીજાને તૈયાર કર્યાં. ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે મેં બધાંનો શણગાર ધ્યાનપૂર્વક જોયો. વાસ્તવમાં સુંદરસાથના હૃદયમાં પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ છે.

પરસેવે વસ્તર સાથનાં, નાહવા સમે ઉતાર્યાં જેહ ।

શ્રીરાજ બેઠા તેહ ઉપર, તમે પ્રેમ તે જો જો એહ ॥ ૨૨ ॥

રાસ રમતી વખતે પસીનાથી ભીંજાયેલાં વસ્ત્રોને સુંદરસાથે (સખીઓએ) સ્નાન કરતી વખતે ઉતારી દીધાં હતાં. એ વસ્ત્રો પર જઈને શ્રી રાજજી બેસી ગયા. હે સુંદરસાથજી ! તમે પ્રિયતમના આ અગાધ પ્રેમને તો જુઓ.

જમુનાજીને કાંઠડે, કાંઈ દ્રૂમવેલીની છાંહે ।

સાથ સહુ મળીને સામટો, આવ્યો તે આનંદ માંહે ॥ ૨૩ ॥

યમુનાજીના તટ પર વૃક્ષો, વેલીઓ-લતાઓની છાયામાં સહુ સખીઓ ઉમંગ પૂર્વક એકત્ર થઈ.

બેઠા મળી આરોગવા, સોભિત જુજવી પાંત ।

સો સખીસું ઈંદ્રાવતી, થયા પ્રીસને ભલી ભાંત ॥ ૨૪ ॥

સહુ મળીને ભોજન કરવા માટે અલગ અલગ પંક્તિઓમાં બેસીને શોભવા લાગી. ઇન્દ્રાવતી પોતાની ટોળીની બધી સખીઓ સાથે સુપેરે પીરસવા માટે તત્પર થઈ.

પ્રકરણ ૪૫ ચોપાઈ ૮૪૧

રાગ : વેરાડી ભોગ

ફરતણ ફેર બાજોટિયા, રંગ પાકી પરવાળી ।

કાંબી પડગી જે કાંગરી, જાણે રહિએ નિહાળી ॥ ૧ ॥

શ્રી રાજજીના ભોજન માટે ત્યાં એક બાજોઠ(ચોકી) રાખેલ છે. એનો રંગ પ્રવાલ જેવો પાક્કો લાલ છે. ચોકીને ફરતી પડધી અને કિનારી પર કાંગરીનું આલેખન છે. એ એટલી તો સુંદર છે કે જાણે એને નીરખ્યા જ કરીએ.

ચારે ગમાં વાળ્યા ચાકળા, બેઠાં વાળી પલાંઠી ।

સોભા મારા વાલાજીની સી કહું, જે આતમાએ દીઠી ॥ ૨ ॥

ચોકીને ફરતા ચાકળા (નાનાં આસન) બિછાવેલાં છે. એના ઉપર પ્રિયતમ પલાંઠી વાળીને બેસી ગયા. એ સમયે શ્રી રાજજીની અપૂર્વ શોભા જે આત્માઓએ નીરખી છે એનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

શ્રીઠકુરાણીજી શ્રીરાજસું, ભેળાં બેસે સદાય ।

આસબાઈ સુંદરબાઈ, બેઠાં એણી અદાય ॥ ૩ ॥

શ્રી શ્યામાજી શ્રીરાજજીની સાથે હંમેશની જેમ ભેળાં બેઠાં છે. એવી જ ઢબે આસબાઈ અને

સુંદરબાઈ પણ એકસાથે (ભેગાં) બેઠાં છે.

હાથ પખાલ્યા પાત્રમાં, જુજવી જુગતે ।
પાસે સાથ બેઠો મળી, સહુ કોય એણી વિગતે ॥ ૪ ॥

શ્રીરાજજીએ એક પાત્રમાં જેવી રીતે હાથ ધોયા તેવી રીતે પાસે બેઠેલ સહુ સુંદરસાથે પણ હાથ ધોયા.

ઉપર વન રંગ છાઈયો, જાણે મંડપ રચિયો ।
પ્રીસણે સાથ જે હુતો, તે તો રંગ માંહે મચિયો ॥ ૫ ॥

બેઠક ઉપર વનરાજિની ઘટાનું સૌંદર્ય એવું તો છવાયું છે કે જાણે મંડપ રચાયો છે. પીરસવા માટે તત્પર થયેલો સુંદરસાથ તો આનંદ અને ઉલ્લાસથી ભાવવિભોર થઈ ગયો છે.

થાળી ધાત વસેકની, જુગતે અજવાળી ।
લાલ જડાવ લોટે જલ, લઈ પ્રેમે પખાળી ॥ ૬ ॥

ભોજન પીરસવાની થાળીઓ પણ કોઈ વિશિષ્ટ ધાતુની બનેલી છે. તેને કુશળતાપૂર્વક અજવાળેલી છે. લોટો પણ લાલ નંગોથી જડેલો છે. એને પણ પ્રેમપૂર્વક સાફ કરીને તેમાં જળ ભરેલું છે.

વાટકા ફૂલ કચોલિયો, તે તો જુગતે જડિયા ।
અજવાળીને પખાળિયા, થાળી માંહે મલિયા ॥ ૭ ॥

નાનાં-મોટાં કચોરાં અને વાડકીઓ યુક્તિપૂર્વક જડીને બનાવ્યાં છે. તે બધાંને સારી રીતે સાફ કરીને પાણીથી ધોયાં છે. ત્યાર પછી તેમને મોટી થાળીમાં રાખ્યાં છે.

વળી નિતારી અજવાળિયાં, રૂમાલ સંઘાતે ।
પ્રીસે છે સારી સુખડી, વિધ વિધ કે ભાંતે ॥ ૮ ॥

વળી કટોરા અને કટોરીઓને સારી રીતે સાફ કરીને લૂછીને થાળીમાં મૂક્યાં છે. ત્યારબાદ સુંદર ખાદ્યસામગ્રી સુખડી વગેરે વિવિધ મીઠાઈઓ પીરસાય છે.

બાઈ ભાગવંતી ભલી પેરે, પ્રીસે સુખડી સારી ।
કહું કેટલી ઘણી ભાંતની, સરવે મૂકી સંભારી ॥ ૯ ॥

ભાગવંતીબાઈ સુખડી વગેરે મીઠાઈ સારી રીતે પીરસે છે. એના કેટલા પ્રકારોનું વર્ણન કરું ? બધી (મીઠાઈઓ) તે સંભારી સંભારીને પીરસે છે.

પકવાન સરવે પ્રીસી કરી, સાક મૂક્યાં છે ઘણાં ।
કંદમૂળ ભાંત ભાંતનાં, અલેખે અથાણાં ॥ ૧૦ ॥

બધા પ્રકારનાં પકવાન પીરસાયા બાદ ભાતભાતનાં શાક પીરસાયાં. વિવિધ પ્રકારનાં કંદમૂળ અને અનેક પ્રકારનાં અથાણાં પીરસાયાં.

સાક તે સુકવણી તણાં, કે સેક્યાં સુતળિયાં ।
વિધ વિધ મેવા વન ફળ, અતિ ઉતમ ગળિયાં ॥ ૧૧ ॥

વળી એમાં સુકવણીનાં શાક પણ હતાં. કેટલીક શેકેલી અને કેટલીક તળેલી વાનગીઓ પણ

હતી. વિવિધ પ્રકારનાં મેવા, વનફળ, જે અતિ ઉત્તમ રીતે પાકેલાં હતાં તે પણ પીરસાયાં.

આરોગ્યા અતિ હેતસું, રાજ સાથ સંઘાતે ।
પ્રીસંતાં પ્રેમ જે મેં દીઠો, તે ન કહેવાય ભાંતે ॥ ૧૨ ॥

શ્રી રાજજી સાથે સુંદરસાથે અત્યંત પ્રેમપૂર્વક ભોજન કર્યું. પીરસતી વખતે મેં (ઈન્દ્રાવતીએ) જે પ્રેમ જોયો તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

કંચન રંગ ઝારી ભરી, જલ વચ માંહે લીધો ।
શ્રી ઈન્દ્રાવતીજીને કોણિયો, શ્રી રાજે મુખ માંહે દીધો ॥ ૧૩ ॥

સોનેરી રંગની સુરાહીમાં ભરેલ જળ ભોજન કરતી વખતે પ્રિયતમે લીધું. એમણે ઈન્દ્રાવતીના મુખમાં ભોજનનો એક કોણિયો પણ આપ્યો.

હરષ થયો જે એણે સમે, સાથે સહુ કોઈએ દીઠો ।
હંસિયાં રમિયાં સાથસું, ઘણો લાગ્યો છે મીઠો ॥ ૧૪ ॥

એ વખતે જે હર્ષ થયો તે સહુ સુંદરસાથે જોયો. બધાં પરસ્પર હસી રહ્યાં હતાં, રમી રહ્યાં હતાં. સહુને આ ઘણું મીઠું (સારું) લાગતું હતું.

આરોગ્યા આનંદસું, જેણે જે ભાવ્યાં ।
દૂધ દધી તે ઉપર, લાડબાઈ લઈ આવ્યાં ॥ ૧૫ ॥

સહુએ ઈચ્છાનુસાર આનંદપૂર્વક ભાવતું ભોજન કર્યું. ભોજન પછી લાડબાઈ દૂધ અને દહીં લઈ આવ્યાં.

તે લીધાં ચલ્લૂ કરાવિયાં, બેઠાં વાસે તકિયો દઈ ।
થાળ બાજોટ ઉપાડિયાં, લોયું મુખ રૂમાલ લઈ ॥ ૧૬ ॥

દૂધ અને દહીં લીધા પછી સહુને હાથ ધોવડાવ્યા. બધાં તકિયાને પીઠ અઢેલીને બેઠાં. ભોજનની થાળીઓ તથા બાજઠ ઉપાડી લેવામાં આવ્યાં, અને રૂમાલ લઈને મુખ લૂછવામાં આવ્યાં.

ફોફળ કાથો ચૂના જાવંત્રી, કેસર કપૂર ઘાલી ।
ઉપર લવંગ દઈ કરી, પાન બીડી વાળી ॥ ૧૭ ॥

સોપારી, કાથો, ચૂનો, જાવંત્રી, કેસર અને કપૂર નાખેલાં પાનનાં બીડાં વાળી તેના પર લવિંગ ખોસી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં.

બીડી તે લઈ આરોગિયા, વળી લીધી સહુ સાથ ।
સાથ હુતો જે પ્રીસણે, સખિયોને પ્રીસે પ્રાણનાથ ॥ ૧૮ ॥

શ્રીરાજજી અને શ્યામાજીએ પાનની બીડીઓ આરોગી પછી સહુ સુંદરસાથે પણ બીડી લીધી. જે સુંદરસાથ (ઈન્દ્રાવતી અને તેમની ટોળી) ભોજન પીરસવામાં પરોવાયેલો હતો તેમને હવે પ્રાણોના નાથ શ્રીકૃષ્ણજી સ્વયં પીરસવા લાગ્યા.

આરોગ્યા સહુ અતિ રંગે, બીડી લીધી શ્રી મુખ ।
બેઠા મળી વાતો કરવા, વાણી લેવા સુખ ॥ ૧૯ ॥

પીરસનારી સહુ સખીઓએ અતિ ઉલ્લાસપૂર્વક ભોજન કર્યું અને મુખમાં પાનની બીડી પણ લીધી. બધાં એકઠાં મળી વાતો કરવા લાગ્યાં. સહુ સખીઓ પ્રિયતમની વાણીનું સુખ લેવા

એકઠી થઈને બેસી ગઈ.

કહે ઈંદ્રાવતી સાથજી, વાલે વિલાસ જો કીધા ।

ચઢી આવ્યા અંગે અધિકા, વચે વ્રહ જો દીધા ॥ ૨૦ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! પ્રિયતમે આપણને સરસ રીતે આનંદવિલાસ કરાવ્યો. પરંતુ વચમાં (રામત કરતી વખતે) અન્તર્ધાન થઈને વિરહ આપ્યો જે અંગમાં ઊભરાઈ આવ્યો.

પ્રકરણ ૪૬ ચોપાઈ ૮૬૧

રાગ : ગોડી રામગ્રી

વાલા વાલમજી મારા, જી રે પ્રીતમ અમારા ॥ ટેક ॥

તમે રાસ રંગે રમાડિયાં, પણ સાંભળો મારી વાત ।

અમ ઉપર એવડી, તમે કાં કીધી પ્રાણનાથ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી ઉપર્યુક્ત અંતર્ધાનનું દુઃખ યાદ કરતી કહે છે કે હે પ્રાણવલ્લભ, આપે અતિ આનંદપૂર્વક રાસ રમણ કરાવ્યું. પરંતુ અમારી પ્રાર્થના પણ સાંભળો કે અમારા ઉપર (અંતર્ધાન થઈને) વિરહનું આવડું મોટું દુઃખ શા માટે નાખવામાં આવ્યું ?

અવગુણ એવડા અમ તણાં, કિહાં હુતા વાલમ ।

એમ અમને એકલાં, મૂકી ગયા વૃંદાવન ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ! અમારા એવા તે શા અવગુણ હતા કે આપ અમને વૃંદાવનમાં એકલાં છોડીને ચાલ્યા ગયા ?

તમે અમથી અળગા થયા, ત્યારે વ્રહ થયો અતિ જોર ।

તમે વનમાં મૂકી ગયા, અમે કીધા ઘણાં બકોર ॥ ૩ ॥

જ્યારે આપ અમારાથી અળગા થયા તે સમયે અમને આપનો વિરહ અતિ દુઃખદાયી થઈ પડ્યો. આપ અમને વનમાં છોડીને ચાલ્યા ગયા. કોણ જાણે અમે લોકોએ કેટલો વિલાપ કર્યો ?

તમ વિના જે ઘડી ગઈ, અમે જાણ્યાં જુગ અનેક ।

એ દુખ મારો સાથ જાણે, કે જાણે જીવ વસેક ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપની અનુપસ્થિતિમાં જે સમય વીત્યો તેની એક એક ઘડી અમારે માટે યુગ જેવડી થઈ પડી. આ દુઃખ યા તો સુંદરસાથ જ જાણે છે અથવા મારો આત્મા વિશેષ રૂપે જાણે છે.

એ દુખની વાતો કેહી કહું, જીવ જાણે મન માંહે ।

જે અમ ઉપર થઈ એવડી, ત્યારે તમે સુતા ક્યાંહે ॥ ૫ ॥

આ વિરહવેદનાને કેવી રીતે કહું ? તેને તો અમારું અંતર્મન જ જાણે છે. જ્યારે અમારા પર આવી વીતી રહી હતી ત્યારે આપ ક્યાં હતા ?

હવે ન મૂકું અળગો વાલા, પલ માત્ર તમને ।

તમારા મનમાં નહીં, પણ દુખ લાગ્યું અમને ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ! હવે આપને અમે એક ક્ષણ માટે પણ છોડીશું નહિ. આપના મનમાં તો સહેજ

પણ દુઃખ નથી, પરંતુ અમારે માટે તો તે દુઃખ અસહ્ય હતું.

પાલખી અમે કરું રે વાલા, તમે બેસો તેહજ માંહે ।

અમે ઉપાડીને ચાલિએ, હવે નહીં મૂકું ખિણ ક્યાંહે ॥ ૭ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપને બેસવા માટે અમે બધાં અમારા હાથથી પાલખી બનાવીએ છીએ. આપ એના પર બેસી જાવ. અમે બધાં એ પાલખીને ઉઠાવીને ચાલીશું. હવે એક ક્ષણ માટે પણ આપને એકલા મૂકીશું નહિ.

હું અળગો ન થાઉં રે સખિયો, આપણી આત્મા એક ।

રામત કરતાં જુજવી, કાંઈ દીસે છે અનેક ॥ ૮ ॥

ત્યારે પ્રિયતમ કહે છે, હે સખીઓ ! હું તમારાથી હવે અલગ નહિ થાઉં. આપણો આત્મા તો એક જ છે. માત્ર રામત કરતી વખતે લીલાને માટે અલગ અલગ સ્વરૂપોમાં દેખાય છે.

સખિયો વાત હું કેહી કરું, જીવ મારો નરમ ।

વલ્લભ મારા જીવની પ્રીતમ, અળગી કરું હું કેમ ॥ ૯ ॥

હે સખીઓ ! હું શું વાત કરું ? મારું હૃદય તો અત્યધિક કોમળ છે. તમે તો મને મારા પ્રાણ કરતાં પણ અધિકપ્રિય છો. આથી હું તમને કેવી રીતે અલગ કરી શકું છું ?

તમથી અળગો જે રહું, તે જીવ મારે ન ખમાય ।

એક પલક માંહે રે સખિયો, કોટાન કોટ જુગ થાય ॥ ૧૦ ॥

જો હું તમારાથી અલગ થઈ જાઉં તો મારો આત્મા એને સહન નહિ કરે. કેમકે વિયોગની એક એક પળ તો કરોડો યુગ જેવી લાગે છે.

વ્રહ્મ તમને દોહેલો લાગ્યો, મુને તેથી જોર ।

મુખ કરમાણાં નવ સહું, તો કેમ કરાવું બકોર ॥ ૧૧ ॥

વિયોગ તમને જેટલો અસહ્ય લાગ્યો તેના કરતાં મને તો અધિક કષ્ટદાયી થયો. હું તમારો કરમાયેલો ચહેરો જોઈ શકતો નથી તો પછી તમને વિલાપ કેવી રીતે કરાવી શકું ?

જેમ કહો તેમ કરું રે સખિયો, બાંધ્યાં જીવ જીવન ।

અધખિણ અળગો ન થાઉં, કરાર કરો તમે મન ॥ ૧૨ ॥

હે સખીઓ ! તમે જેવું કહેશો તેવું જ હું કરીશ. મારો આત્મા તો તમારા આત્મા સાથે જોડાયેલો છે. તેથી અડધી ક્ષણ માટે પણ હું તમારાથી અલગ થઈશ નહિ. તમે તમારા મનમાં શાંતિ રાખો.

એવડાં દુખ તે કાં કરો, હું દઉં એમ કેમ છેહ ।

તમે મારા પ્રાણનાં પ્રીતમ, બાંધ્યા મૂલ સનેહ ॥ ૧૩ ॥

તમે આટલી બધી દુઃખી કેમ થાવ છો ? હું તમને વિયોગ શા માટે આપું ? તમે તો મારા પ્રાણ કરતાં પણ અધિક પ્યારી છો. આપણો સ્નેહ તો મૂળ પરમધામથી જ બંધાયેલો છે.

પ્રાણપેં વલ્લભ છો મુને, એમ કરું હું કેમ ।

મેં વૃંદાવન મૂક્યું નથી, તમે કાં કહો મુને એમ ॥ ૧૪ ॥

તમે તો મને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છો. તમારી સાથે આવો વ્યવહાર શા માટે કરું ? મેં

તો વૃંદાવન છોડ્યું જ નથી, તો પછી તમે મને આ પ્રમાણે શા માટે કહી રહ્યાં છો ?

ચિત ઉપર ચાલું રે સખિઓ, તમે મારા જીવન ।

જેમ કહો તેમ કરું રે સુંદરી, કાં દુખ આણો મન ॥ ૧૫ ॥

હે સખીઓ ! હું તમારી ઈચ્છાનુસાર જ ચાલીશ. તમે મારા પ્રાણોના જીવન છો. હે સુંદરી ! તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. તમે તમારા મનમાં દુઃખનો અનુભવ શા માટે કરી રહ્યાં છો ?

આતમના આધાર છો મારા, જીવસું જીવન સનેહ ।

કરું વાત જીવન સખી, મુખ માંહેથી કહો જેહ ॥ ૧૬ ॥

તમે બધાં મારા આત્માના આધારરૂપ છો. આત્માનો સંબંધ આત્માની સાથે જ લાગેલો રહે છે. એથી મારા જીવનના આધાર સખી ! હું એ જ વાત કહીશ જે તમે મને તમારે મોંએથી કહેશો.

મેં તાં એમ ન જાણ્યું રે વાલા, કરસો એમ નિઘાત ।

નાહોજી હું તો નેહ જાણતી, આપણ મૂલ સંઘાત ॥ ૧૭ ॥

આના પ્રત્યુત્તરમાં સખીઓ કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! અમે લોકો તો આવું સમજ્યાં જ નહોતાં, કે આપ અમને આવું કઠોર દુઃખ પણ આપશો. હે પ્રિયતમ ! અમે લોકો તો માત્ર એક પ્રેમને જ જાણતાં હતાં અને એજ અમારો મૂળ (પરમધામ)નો સંબંધ છે.

એમ આંખડી ન ચઢાવિએ તેને, જે હોય પોતાનાં તન ।

જાણિએ મેળો નથી જનમનો, ઉથલે રાસ વચન ॥ ૧૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે હે પ્રિયતમ ! જો અમે તમારાથી અભિન્ન (એક જ તન) છીએ તો અમારા ઉપર આટલો ક્રોધ કરવો નહિ જોઈએ. અવળાં વચન (બંસી સાંભળી દોડી આવતાં પાછા જવા માટે આપે કહેલ કઠોર વચનો) સાંભળતાં તો એવું લાગ્યું કે માનો જન્મ-જન્માતરથી અમારો અને આપનો કોઈ સંબંધ જ ન હોય.

અમે તુંને જોપે જાણું, બીજો ન જાણે કોઈ જન ।

અમસું છેડા છોડીને ઊભો, જાણિએ નેહ નિસંન ॥ ૧૯ ॥

એ વખતે અમે તમને બરાબર પારખી લીધા હતા. બીજો કોઈ તો આપને જાણી પણ ન શકે. આપ તો બધા સાથે સંબંધ તોડીને દૂર ઊભા રહી ગયા. અમે તો જાણતાં હતાં કે પ્રિયતમનો પ્રેમ તો બાળકો જેવો નિષ્કપટ હોય છે.

સાંભળો સખિયો વાત કહું, મેં જોયો માયાનો પાસ ।

કેમ રમાય રામત રેણી, મન ઉછરંગે રાસ ॥ ૨૦ ॥

પ્રિયતમ કહે છે હે સખીઓ ! સાંભળો હું મારી વાત કહું છું. એ વખતે તમારા હૃદયમાં માયાનું બંધન છે કે નહિ તેની મેં પરીક્ષા લઈ લીધી. જો એમ ન કર્યું હોત તો રાસની રાત પૂરેપૂરા ઉત્સાહ અને આનંદ સાથે કેવી રીતે રમી શકાત ?

તે માટે બોલ કહ્યા મેં કઠણ, જોવાને વિસ્વાસ ।

નવ દીઠો કોઈ ફેર ચિતમાં, હવે હું તમારે પાસ ॥ ૨૧ ॥

આથી તમારો (મારા પ્રત્યેનો) વિશ્વાસ અને પ્રેમ જોવા માટે મેં કઠોર વચન કહ્યાં હતાં. તમારા

હૃદયમાં મેં અલ્પ માત્ર પણ માયાનો પ્રભાવ જોયો નહિ. હવે હું હમેશાં તમારી સાથે જ છું.

એનો તમે જવાબ દીધો, કેમ રોતાં મૂક્યાં વન ।

નહીં વિસરે દુખ તે વ્રહ્માં, અમને જે ઉત્પન ॥ ૨૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે-ઉપર્યુક્ત કથનનો પ્રત્યુત્તર તો તમે આપ્યો, પણ પછી અમને વનમાં રડતાં વિલાપ કરતાં કેમ છોડી દીધાં ? તે વિયોગજન્ય દુઃખ તો ભૂલ્યું ભુલાતું નથી.

ઘણું જ સાલે વ્રહ્ વાલૈયા, જે દીધું તમે અમને ।

કેટલી વાત સંભારું દુખની, હવે સું કહું તમને ॥ ૨૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપનું આપેલું વિરહજન્ય દુઃખ અમને બહુ ખટકી રહ્યું છે. દુઃખની એ વાતોને કેવી રીતે યાદ કરીએ ? અને આપને શું કહું ?

કાં જાણો એવડો અંતર, હું અળગો ન થાઉં ।

તમને મેલી વનમાં, હું તે કિહાં જાઉં ॥ ૨૪ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા - હે સખીઓ ! તમે આપણી વચ્ચે આટલું અંતર કેમ સમજી રહ્યાં છો. હું તમારાથી ક્યારેય અલગ નહોતો. તમને બધાંને વનમાં મૂકીને હું ક્યાં જવાનો હતો ?

વ્રહ્ તમારો નવ સહુ, ગાયું તમારું ગાઉં ।

અંગ મારું અળગું ન કરું, પ્રેમ તમને પાઉં ॥ ૨૫ ॥

હું તમારો વિરહ સહન કરી શકતો નથી. તમારા પ્રેમનાં ગીતો જ હંમેશાં ગાઉં છું. હું મારી જાતને તમારાથી અલગ કરી જ શકતો નથી. હું તમને પ્રેમરસનું પાન કરાવું છું.

અમે ઠામ સઘળાં જોયા રે વાલા, ક્યાંહે ન દીઠો કોએ ।

જો તમે હુતા વનમાં, તો વ્રહ્ કેણી પેરે હોએ ॥ ૨૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, હે પ્રિયતમ ! એ વખતે અમે આપને બધી જગાએ શોધ્યા. પરંતુ આપને તો કોઈએ પણ દીઠા નહોતા. જો આપ વનમાં જ હોત તો અમને વિરહનો અનુભવ કેવી રીતે થાત ?

વન વેલડિયો જોઈ સરવે, ઘણે દુખે ઘણું રોએ ।

ઘણી જુગતે જોયાં તમને, પણ કેણે ન દીઠો કોએ ॥ ૨૭ ॥

અમે વન, વૃક્ષો અને વેલાઓમાં જઈને આપને બધી જગાએ શોધ્યા અને અત્યંત દુઃખી થઈ બહુ રોયાં. અમે આપને સારી રીતે શોધ્યા પરંતુ કોઈએ ક્યાંય પણ દીઠા નહિ.

તમે કહો છો વનમાં હુતા, તો કાં નવ લીધી સાર ।

અમે વન વન હેઠે વિલખિયું, ત્યારે કાં નવ આવ્યા આધાર ॥ ૨૮ ॥

આપ કહો છો કે આપ વૃંદાવનમાં જ હતા, તો આપે અમારું ધ્યાન કેમ નહિ રાખ્યું ? અમે વનમાં જઈને વૃક્ષોની નીચે આકુળ વ્યાકુળ થઈને ઘોર વિલાપ કરતી કરતી આપને શોધી રહી હતી તો આપ કેમ પધાર્યા નહિ ?

જો તમે ના હુતા વેગળા, તો કાં નવ સુણી પુકાર ।

અમને દેખી રોવંતાં, કેમ ખમ્યાં એવડી વાર ॥ ૨૯ ॥

હે પ્રિયતમ ! જો આપ અમારાથી અલગ થયા નહોતા તો આપે અમારો પોકાર કેમ સાંભર્યો નહિ ? અમને બધાંને રોતાં જોઈને એટલા સમય સુધી વિરહને કેવી રીતે સહન કરી લીધો ?

બોલો તે સરવે વાત જૂઠી, વનમાં ના હુતા નિરધાર ।

નેહેયે જાણું નાહોજી, તમે જૂઠા બોલ્યા અપાર ॥ ૩૦ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ એકદમ જૂઠ જ બોલો છો. આપ વૃંદાવનમાં હતા જ નહિ. અમે જાણીએ છીએ કે આપ નક્કી જૂઠું જ બોલો છો.

જો વ્રહ અમારો હોય તમને, તો કેમ બેસો કરાર ।

તમ વિના ખિણ જુગ થઈ, વન ભોમ થઈ ખાંડા ધાર ॥ ૩૧ ॥

જો અમારો વિરહ આપને દુઃખ દઈ રહ્યો હતો તો આપ શાંત ચિત્તે કેમ બેસી રહ્યા ? તમારી અનુપસ્થિતિમાં અમને એક ક્ષણ પણ યુગ જેવી લાગી. વનની ભૂમિ પણ અમારે માટે તલવારની ધાર બની ગઈ હતી.

દાઝ ઘણી થઈ દેહમાં, લાગી કાળજડે ઝાળ ।

જાણું જીવ નહીં રહે, નિસરસે તતકાળ ॥ ૩૨ ॥

આમારા શરીરના અંગે અંગમાં વિરહાગ્નિની જવાળાઓ ભડકે બળતી હતી. કાળજમાં વિરહાગ્નિ ભડભડ બળતો હતો અમને લાગતું હતું કે અમારા પ્રાણ નહિ રહે અને તતકાળ નીકળી જશે.

એવો વ્રહ ખમી રહ્યો, મેં જાણું જીવ નિનાલ ।

આસા અમને નવ મૂકે, નહીં તો દેહ છાડું તતકાલ ॥ ૩૩ ॥

આ રીતે અમે અગાધ વિરહને સહન કરતાં રહ્યાં. અમે જાણતાં હતાં કે અમારા પ્રાણનો સંબંધ આપની સાથે જોડાયેલો છે. આથી આપને મળવાની આશા ટકી રહી. નહિ તો દેહ તુરંત છોડી દેતાં.

તમે કહેસો જે એમ કહે છે, નેહેયે જાણો જીવ માંય ।

તમારા સમ જો તમ વિના, એક અધખિણ મેં ન ખમાય ॥ ૩૪ ॥

આપ કહેશો કે સહુ સખીઓ આમ કહે છે પરંતુ આપ એ નક્કી માનજો કે અમારા જીવની આવી જ દશા હતી. આપના સમ ખાઈને કહીએ છીએ કે આપના વિના અડધી ક્ષણ માટે પણ રહી શકાતું નહોતું.

સખિયો તમે સાચું કહ્યું, એ વીતી છે મુને વાત ।

તમને વ્રહ ઉપનૂં મારો, હું કહું તેહની ભાંત ॥ ૩૫ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે સત્ય જ કહ્યું છે. આ ઘટના મારી સાથે પણ વીતી છે. તમારો બધાંનો વિરહ મને પણ અસહ્ય થઈ રહ્યો હતો. હું તે બાબતમાં તમને કહું.

આપણ રંગ ભર રમતાં, વૃખ આડો આવ્યો ખિણ એક ।

તમે પ્રેમે જાણ્યું કે જુગ વીત્યા, એમ દીઠાં દુખ અનેક ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે આપણે પ્રેમાનંદમાં મગ્ન થઈને રામત કરતાં હતાં ત્યારે એ વખતે એક વૃક્ષ વચ્ચે આવ્યું. પ્રેમમાં નિમગ્ન હોવાને કારણે તમને એવો આભાસ થયો કે કેટલાય યુગ વીતી ગયા. અને એ રીતે એ ક્ષણ માત્રમાં અનેક દુઃખ દીઠાં.

જ્યારે પસરી જોગમાયા, મેં ઈછા કીધી તમતણી ।

હું વેણ લઉં તિહાં લગે, મુઝ ઉપર થઈ ઘણી ॥ ૩૭ ॥

એક પલ માંહે રે સખિયો, કલપ અનેક વિતીત ।

એ દુખ મારો જીવ જાણે, સખી પ્રેમતણી એ રીત ॥ ૩૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણ પહેલાંની વાત કરતાં કહે છે કે જ્યારે યોગમાયાએ રાસ મંડલની રચના કરી તો મને પણ તમને બધાંને મળવાની ઈચ્છા થઈ. એ વખતે મેં તમને બોલવવા માટે જેવી બંસી મારા હાથમાં લીધી એટલામાં તો ન જાણે મારા ઉપર શું શું વીત્યું. અરે સખીઓ ! એક પળમાં તો કેટલાય કલ્પ વીતી ગયા. એ વિરહજન્ય દુઃખ તો મારો જીવ જ જાણે છે. સખી ! પ્રેમની આ રીત હોય છે.

ભીડી તે અંગ ઈદ્રાવતી, સખી કાં કરો તમે એમ ।

જીવન મારા જીવની, દુખ કરો એમ કેમ ॥ ૩૯ ॥

આ રીતે ઈન્દ્રાવતીને પ્રિયતમે ગળે લગાવી અને કહેવા લાગ્યા સખી ! તમે આવું કેમ કરો છો ? તમે તો મારી પ્રાણસ્વરૂપા છો. આ રીતે દુઃખી શા માટે થાવ છો ?

ચિત ચોરી લીધું દઈ ચુમન, સખી કહો કરું હું તેમ ।

મારા જીવ થકી અળગી નવ કરું, જુઓ અળવી થૈયો જેમ ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે પ્રિયતમે ચુંબન લઈ ઈન્દ્રાવતીનું ચિત્ત ચોરી લીધું. અને કહેવા લાગ્યા કે હે સખી ! તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. હું તમને મારા પ્રાણથી ક્યારેય અલગ નહિ કરું. મેં જોઈ લીધું કે તમે કેવાં દુઃખી થયાં છો.

સખિયો મારી વાત સુણો, કાં કરો તે એવડાં દુખ ।

પૂરું મનોરથ તમતણાં, સઘળી વાતે દઉં સુખ ॥ ૪૧ ॥

હે સખીઓ ! તમે મારી વાત સાંભળો. તમે બધાં આટલાં બધાં દુઃખી શા માટે થાવ છો ? હું તમારા બધાં મનોરથો પૂરા કરીશ જ અને તમને સઘળા પ્રકારે સુખ આપીશ.

મારું અંગ વાળું તમતણે, વચન વાળું જિભ્યા મુખ ।

બોલાવું તે મીઠે બોલડે, જોઉં સકોમળ ચખ ॥ ૪૨ ॥

હું મારો દેહ તમારા પર સમર્પિત કરું છું. મારા મુખની જિહ્વા પણ તમને સોંપી દઉં છું. મીઠી વાણીથી જ તમને બોલાવીશ અને કોમળ નયનોથી જ તમને નિહાળીશ.

હવે વાલા હું એટલું માગું, ખિણ એક અળગાં ન થૈએ ।

જિહાં અમને વ્રહ નહીં, ચાલો તે ઘર જૈએ ॥ ૪૩ ॥

ત્યારે ઈન્દ્રાવતી સખી કહેવા લાગી, હે પ્રિયતમ! હવે હું એટલું જ માગુ છું કે આપ અમારાથી એક ક્ષણ પણ અલગ થશો નહીં. જ્યાં અમને ક્યારેય પણ વિરહ સહન કરવો ન પડે એવા ઘરમાં ચાલો આપણે જઈએ.

માગી દુખ સુખની રામત, તે વાલે કીધી આ વાર ।

મન ચિત રંગે રમાડિયાં, કાંઈ આપણને આધાર ॥ ૪૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણે લોકોએ દુઃખ સુખનો ખેલ (પરમધામમાં) માગ્યો હતો, એને પ્રિયતમે અહીં આ વખતે પૂર્ણ કરી આપ્યો, મન અને ચિત્તને અનુકૂળ પ્રિયતમ ધણીએ આપણને એવી રીતે રંગભર રમાડ્યાં.

વૃંદાવન દેખાડિયું, રાસ રમાડ્યાં રંગ ।

પૂરવ જનમની પ્રીતડી, તે હવડા આંણી અંગ ॥ ૪૫ ॥

પ્રિયતમે આપણને અપૂર્વ વૃંદાવન દેખાડ્યું અને રસપૂર્ણ રાસ રમાડ્યાં. પૂર્વજન્મ અર્થાત્ મૂળ પરમધામ પ્રત્યે પ્રેમ અને સ્નેહ હવે અમારા અંગે અંગમાં પ્રગટ થયો છે.

ઈન્દ્રાવતી કહે અમને વાલા, ભલા રમાડ્યા રાસ ।

પછે તે ઘર મૂળગે, વાલો તેડી ચાલ્યા સહુ સાથ ॥ ૪૬ ॥

વાલા વાલમજી મારા, જી રે પ્રીતમ અમારા ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપે અમને સુંદર રીતે રાસ રમણ કરાવ્યું. વળી પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી સમગ્ર સુન્દરસાથને સાથે લઈને (બોલાવીને) મૂળ ઘર પરમધામ તરફ રવાના થયા.

પ્રકરણ ૪૭ ચોપાઈ ૯૦૭

શ્રી રાસ ગ્રન્થ (અંજીલ) સંપૂર્ણ

पहले बीज उदय हुआ, पुरी जहां नीतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहावे, नीतन जेहनुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्राम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर